This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

STANFORD·VNIVERSITY·LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

SJUTTONDE DELEN

LIKT OCH OLIKT

SENARE BANDET

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

839.74
S911L

Digitized by Google

LIKT OCH OLIKT

SOCIALA OCH KULTURKRITISKA UPPSATSER FRÅN 1880-TALET

AV

AUGUST STRINDBERG

SENARE BANDET

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

Copyright. Albert Bonnier 1913.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

Digitized by Google

KVARSTADSRESAN

Digitized by Google

Digitized by Google

Kvarstadsresan.

(Brev till en landsman i utlandet.)

Ouchy, april 1884.

Käre vän! Till dig skriver jag i nattrock, för publiken har jag nyss börjat skriva i skjortärmarne. Men det gick inte bra. »Håll dig uppe!» sade vännerna. »I överklassen?» frågade jag! Hörde du anskriet, när jag skrev mina italienska brev? Vad betydde det? Jo, helt enkelt, att en underklass vågat gripa ett överklassprerogativ att se Italien — utan att dö av beundran! En underklass vågade säga: jag finner det oskönt att de som bearbeta denna bördiga jord ligga sjuka av svält; jag finner det oskönt att jordägarne skola ligga i marmorpalats och jordslavarne i mörka kulor (så pittoreska för resestipendiaten, målaren och turisten); och oskönt måste det italienska folket också finna det sköna landet, när de i hundratusental lämna det för att resa till Amerika. Men skriket! Det var som om jag tagit någonting från dem där hemma! Ja, jag tog verkligen från somliga deras enda personliga värde, nämligen att ensamma ha sett härligheten, jag tog ännu ett »ideal» ifrån dem, ett ideal bekajat med pellagra*,

* En förfärlig hudsjukdom, av vilken bönderna på grund av nästan enbar majsdiet angripas i massor.

Digitized by Google

commono, papism, monarkism, socialism och pederasti! Skriket liknade bra mycket det som upphovs när jag skrev underklassens historia* och angrep överklassens historieskrivare, eller det som framvrålades när jag direkte (i Det Nya Riket) angrep den härskande överklassen med alla dess koncentriska »ringar» ända ifrån husskojarringen till de 18:s litteratur-ring. August Blanche kom också till Italien en gång. Med sina underklassögon kunde han inte se något skönt. Han fann för gott att tiga. Claes Lundin kom dit i fjor. Han såg Hotel Brun i Bologna. Och fann att »även Italiens himmel kan vara grå». Och »den som föreställer sig Florenz som en allt igenom glad och vänlig stad, misstager sig betydligt». Och så kom han till Rom och se: Tiber »är sannerligen icke för vacker att se på». Kom med klappande hjärta till Rom: »Jag kände ingenting av att jag var i Roma, kunde likaväl hava varit i Hamburg, Frankfurt, Luzern eller Paris.» Såg också Neapel, men dog inte. »Med det 'måleriska' står det också ofta nog ganska klent till, om icke man dit räknar endast naturen, stadens utomordentligt vackra läge — som dock sannerligen icke är så mycket vackrare än Stockholms —.» Och slutligen Venedigs »svarta kanaler med de utmärkt måleriska, mycket förfallna svarta palatsen, utanför vilka karlar och pojkar mitt på dagen simma ikring bland flytande avskräden och döda hundar och kattor»!

Ha våra ögon förändrats! Ha vi fått nya synpunkter med »den nya världsåskådningen»; ha vi lämnat det egoistiskt-estetiska åskådningssättet och fått syn på våra stackars medunderklassares lidan-

* Svenska Folkets.

Digitized by Google

den, som stör oss när vi skola se på konstverken! Vi måtte det! Till och med Nyblom, esteten ex professo, är i sin andra Italienska resa, om du minns, vid misshumör. Han känner, att det inte är såsom fordom. Det har hänt något i världen, och det är inte så roligt som förr. Man ser bränningar förut, känner åska i luften, och det knäpper i knutarne; man hör varsel på något som skall komma. Vad är det som skall komma? Socialismen? Vad är socialismen? I Sverige är det ett rött skynke, för vilket hyrkuskhästarne skygga; en falsk (!) fyr, på vilken rorgängaren inte vågar segla; en hop okynniga pojkar, en skara mordbrännare, en tjuvliga, som vill »dela». Så är socialismen ansedd i Sverige. Men lyckligtvis är Sverige icke Europa. I Europa däremot är socialismen detsamma som politik fordom var: det är det allmänna intresset, det är medmänniskornas väl och ve, det är forskningen anlagd på samhällsfrågans lösning, i vilken nu alla tänkare i alla kulturland kastat sig. I Tyskland sitta universitetsprofessorer och föreläsa socialism. Katedersocialisterna hade kongress i Eisenach 1875. Samme socialister blevo vid annat tillfälle inbjudne till Bismarck på diner. Vid tillfället befunno sig närvarande flere excellenser. — »Ni tillåter,» sade fursten vänd till ministrarne, »att i dag vetenskapen går främst.» Och därmed uppmanade han socialisten att föra furstinnan till bordet. Bismarck har kallat socialismen en vetenskap! Hör på det, gode herrar, och akta er för att ropa på »Tyska flottan». Den kunde möjligen smuggla in några socialistfrön!

Ja, det är socialismen som står för dörren: i Italien, Spanien, Frankrike, Tyskland, England, Ame-

Digitized by Google

rika, Ryssland, Danmark — och Sverige. Sverige också? Ja bevars, den är inne där med ända sedan Röda Rummet kom ut 1879, och den fanns där redan på 70-talet, då Nils Nilsson arbetskarl gav ut hela programmet i Slutlikvid med Sveriges Lag, och som du nog läst. Nu har överklassen ett mycket triroligt sätt att »bemöta» obehagliga sanningar. Att allt nytt är dåligt och allt gammalt bra är för dem ett axiom. Men så snart något nytt kommer fram, bums leta de upp det i sina böcker och finna det gammalt. Det skulle vara bra sålunda, när det är gammalt. Eller hur? Nej, det var inte meningen. Sådana skarpsinniga bevisningar tyda ju på degenererade hjärnor, eller hur?

Jag lämnar socialismen och går till annat. Mitt nästa arbete frågar du om. Jo, det skall bli ett länge ruvat ägg, om vilket vi talat mycket förr i världen! Kvinnofrågan eller rättare könsfrågan. Finns det någon kvinnofråga i Europa? Nej! Men i Sverige? Ja! Är det icke kuriöst? Vadan detta? Ha männen behandlat sina hustrur sämre i Norden än annorstädes? Tvärtom!

Kvinnofrågan förefaller mig vara något specifikt nordiskt, eller specifikt norskt! Norge är ett land med hård jord. Människorna ha brett ut sig på stora ytor. Vintern har drivit dem in i kvava rum. Och där sitta de två och två, och ruva sina svarta tankar i mörker och ensamhet, och som de ej ha någon förseglad röstsedel kunna de ej få några beslut. Människorna bli i norden mindre associabla. Självet utvecklar sig till en onaturlig storlek, och när nu två sådana där »själv» kedja ihop sig på tu man hand, utan några avledare, då blir hemmet en lejonbur. I

Digitized by Google

södern lever man i byalag, ute på gatan, på krogen, i sällskap, med ett ord ute, och inte i bur, därför blir konflikten mindre där; elektriciteten fördelas och slår inte ner i blixtar. Kedjan är lång och fångarne kunna löpa med den utan att rycka omkull varandra. Associabiliteten är större, ty samlivet har uppfostrat. Icke så i norden, minst i Norge. Läs om de förfärliga kvinnorna i Islands sagor. Hämndgiriga, härsklystna, dämoniskt elaka; pinande sina män med äregirighet, avundsjuka. Ibsen har några praktexemplar i Härmännen. Det är ett slags könlösa djävlar i människohamn.

Ingen fråga har kommit så olägligt som kvinnofrågan nu. När samhället stod i två klara partier; de mätta och de hungriga, så splittrades de, och man fick två nya partier, nej slagfärdiga barrikadarméer: män och kvinnor. Vart skall detta ta vägen! Och det hjälper icke att kasta in ett förnuftigt ord och säga att de hungriga även medtagit de hungriga kvinnorna i sitt program, att det icke finns ett socialistiskt parti som ej broderat kvinnan på sin fana.

Emellertid, det är icke så farligt med den stormen, det är tillsvidare en överklassrörelse, uppagiterad av några kultursjuka, ärelystna, sysslolösa fruntimmershjärnor. Vad begära de? Arbete? Bröd? Långt ifrån! Diplom begära de, sysslor, ställning, socialt anseende, och framför allt titlar! Jo, de begära pengar också! Det finns något som kallas Gift Kvinnas Äganderätt. Vad är det? Jo, en gift kvinna skall få behålla för sig vad hon ärver och förvärver, under det mannen fortfarande skall hotas med Dillströmska inrättningen, om han icke försörjer sin hustru. Är

Digitized by Google

det icke tanklöst allt detta? Och är det likställighet? Får mannen behålla som sitt vad han ärver eller förvärver? Nej! Det ingår genast i den gemensamma giftorätten, i familjens kommunitet, det vill säga hustrun får hälvten och mannen får ändå slava. Men skulle gift kvinnas äganderätt bli lag, då skulle en rik hustru kunna sätta sin man på en arbetsinrättning, om han icke slavade åt henne. Likställigheten skulle väl fordra, att hustrun dömdes också underhålla sin man — underhålla! En man underhållen? Ja, men det är för den fattige arbetaren, vars hustrur bruka förtjäna själva, invända överklassens fruar; hos de fattige äger mannen rätt att supa upp vad hustrun förtjänar. Varför så hjärtnupna för underklassen; och varför tala om arbetarens superi i tid och otid? Han super för närvarande mindre än överklassen, och om hans hustru förtjänar utomhus, så försummar hon de sysslor inomhus hon åtagit sig, då han åtog sig att föda, kläda och härbärgera henne. Förtjänar hon sålunda utomhus något, så skall väl det gå till kassan och ej i den enskilda byrålådan. Ja, men varför skall mannen sköta kassan? invänder återigen kulturkvinnan. Varför skall kvinnan sköta kassan? invänder mannen, ty det gör kvinnan faktiskt. Se om lördagskvällen då avlöningen faller ut, hur den trogna hustrun väntar utanför fabriken för att föra hem den trogne maken och hans lön. Skulle nu mannen göra rätt, så skulle han gå och passa sin kära hustru när hon kommer hem med sina pengar från skurningen eller strykningen, men det aktar han sig för. På många ställen är arbetaren trots lagar (obs. lagarnes helgd!) ställd under hustruns förmynderskap, i så måtto, att arbetsgivaren betalar ut

Digitized by Google

hela eller en del av lönen — åt hustrun. (»Gift mans äganderätt.») I Norge, där amazonväldet står i flor, där äro faktiskt alla gifta sjömän under kvinnliga förmyndare. Under hans bortvaro utbetalar nämligen redaren av hans innehållna lön åt hustrun. Och så går man och gör en »kvinnosaksförening» i Norge! Och till sådant låna sig gamla förståndiga män! Tänk oss den starke, obändige norrmannen under toffeln!

Det vidriga i den nordiska kvinnosaken, och som gör att den skall falla, det är att den är upprorisk mot naturen! »Äro vi icke födda till bättre än att föda barn?» säga de. »Bättre!» Det finns många som revoltera och avhålla sig från att uppfylla det besväret naturen ålagt dem! Till vad gagn för dem och eftefvärlden få vi se! Och vad fostrar den? Monster som skulle läggas i sprit och visas på Karolinska Institutet onsdagar och lördagar. Och så tala de om frigörelse och predika överklassmoral? Dock ha vi endast hört moral från fyllda femtioåringar. Den moralen tror inte ungdomen på! Och så säga de: skall det vara två moral-lagar: en för man och en för kvinna? Det finns nu minst 26 morallagar i världen, och en för överklass, en för underklass. Sålunda straffas personlig satir, skriven av underklass, med Långholmen, av överklass med Svenska Akademien. Horsbrott av kungliga personer, kommendörer, generaldirektörer och vederlikar, straffas inte alls, är icke omoraliskt; av underklass med allmänt förakt. Och så vidare! Nu är av naturen så illa inrättat att kvinnan kan bli havande, mannen däremot icke. Därav har kvinnan känt sig förnärmad, »förtryckt», och det större obehag hon lider kallar hon

Digitized by Google

för ett orättvist straff. Tungt att föda barn! Tänk på mannen då, som skall föda både hustru och barn! —

Du ser sålunda att jag icke tror på den moderna nordiska kvinnoemancipationens lappverk, som vill bygga på gammal grund. Däremot skall du finna mig bland de främste i äktenskaps-emancipationens leder. Hela samhällsfrågan är en matfråga, alldenstund mat är det viktigaste för människan, emedan hon varken kan bli ett Guds barn, regementspastor eller idealist utan mat. Nu står kvinnan i regeln i ekonomiskt förhållande till mannen, och mannen i dylikt till arbetsgivaren, alltsammans ett mycket murket förhållande som snart skall upplösas med en väldig knall.

Låt oss därför hålla ihop och hanka oss fram tills matfrågan är löst, så ska ni få se på emancipation sedan. Emancipation av trälar och tjänare, emancipation av hustrur — och barn med! Men under nuvarande förhållanden kan och bör ingenting göras. Skapa oss icke en överklass till i kvinnorna, som hindrar hela maskineriets gång; gör icke strid mellan könen, ty då fördärva vi vårt enda hopp, det kommande släktet, ty i hat avlas inga barn. Kom inte och släpp en milliard kvinnor i arbetsmarknaden, där nu redan en milliard män slåss om brödbitarne! Men de ogifta systrarne? De få väl som hittils hjälpas av bröderna — eller de gifta systrarne, tills ovädret gått över! Om fruarne under tiden ville tänka på att uppfostra våra barn till en ny tids ingång, så ha de en tillräcklig och ärofull sysselsättning, ty här behövs en ny uppfostran och här komma vargatider! Tider då inte ett fortepiano mer skall med sina skrällar tysta hunger, då silkesmaskarne skola upp-

Digitized by Google

höra spinna och vingården sås igen med brödväxter, då spenabarn skola dö vid kulturmödrarnes sinande bröst och korna gå för plogen; det skall komma dagar, då du är glad att ha en stövel att borsta själv och du icke mer finner en medmänniska som vill bära ut din orenlighet; då är revolutionen i gång, de som urartat skola dö; naturen gör bokslut och lavinen går! »Och köpmännen på jorden skola gråta och sörja över henne (Babylon, den stora staden), att ingen köper deras varor mer. Och harpares och sångares och pipares och basuners röst skall icke mera hörd vara i dig; och alla hantverksmän, evad hantverk det är, skola icke mer varda funna i dig? Sedan hörde jag en stor röst av en stor skara i himmelen, som sade: Halleluja; salighet och pris, ära och kraft vare Herran vår Gud; ty hans domar äro sanna och rätta; ty Han haver dömt den stora skökan, den med sitt boleri haver fördärvat jorden, och haver hämnat sina tjänares blod utur hennes hand.»

Har du hört fan profetera förut? Nå, det är icke svårt att vara profet, när man sitter i Europas medelpunkt, ett dygn från Paris, London, Berlin och Rom!

Farväl! Hur är det med läkarekåren i Dijon? Här har man uppfunnit ett medel mot matfeber; mot hunger har ännu ingen hittat på något medikament. I Sverige begagnas brännvin invärtes. Was thun? Skriv mig snart ett fysiologiskt brev i kvinnofrågan!

*

Digitized by Google

Chexbres, juni 1884.

Sedan hettan kom till Ouchy, hava vi stigit upp i bergen. Vi bo fyrtio personer i ett litet hotell, men sämjan är god. Och ändock ha vi alla nationaliteter och religioner representerade. Mitt emot mig vid bordet har jag två damer av frälsningsarmén, till grannar fransmän och engelsmän. Litet längre bort sitta irländare, tyskar, två turkar och en spanjor. Min vän är en engelsk präst, strängt religiös, men vi tala aldrig om religion: vi botanisera tillsammans och tala om Gladstone. Han är Gladstonian och bor vägg i vägg med en D'Israelit. De gräla aldrig. Frälsningsarmén gör inga omvändelseförsök, och muhammedanerna dricka vin. Allt är frid och endräkt.

I salongen hålles omväxlande engelsk gudstjänst och sjunges opera. Någon sammanstötning har ej ägt rum. Vad är detta, som på ett halvt tunnlands areal håller tillsammans så jästiga element? Först är det det välförstådda intresset. Den som störde en annan skulle bli störd igen! Vidare är det, att man vet, det man lever på neutraliserad mark; man har frihet att betvivla Kristi gudom utan att förlora sina medborgerliga rättigheter. Schweiz har icke någon statskyrka som skyddar överklassen. Och Schweiz, som har det ryktet att vara stillastående, har reformerat sina kyrkor. Det har strukit ut predestinationen ur Calvins lära, och dess katolska präster få gifta sig. Ja, man har till och med strukit ut Kristi gudom ur protestantismen, och unitarismen predikas i katedralerna. Hur har man gjort i Sverige? Jo, där lever man ännu — i den offentliga Lutherdomen från 1500-talet. Varför bråkar Schweiz mindre än

Digitized by Google

andra land? Därför att det blivit vid det sunda mer än andra land, och därför behöves mindre bråkas.

Emellertid! Du vet att jag icke just var någon sällskaplig natur. Mina tankar voro så olika andras, och därför var umgänget för mig plågsamt. Jag blev alltid choquerad eller plågad av att höra människor tala gamla tankar. Det störde mig, och jag drog mig undan för att i böckerna umgås med nya människor. Nu ha omständigheterna dragit ut mig i vimlet, och jag finner mig väl därav. Det är lärorikt och uppfostrande att höra mångas omdömen om en sak. När jag på middagen träffar mina contubernaler, är var och en av dem laddad med nytt: en har läst Times, en annan sin Voltaire, en tredje sin Tageblatt, en fjärde sin Caffaro. Då sitter jag som spindeln mitt i nätet och vittjar. Svenska tidningar har jag för tre kvarts år sedan upphört att läsa. Sverige hör icke till Europa. Det är ett annex, en koloni, och alla dess utvecklingsprodukter äro importartiklar. Fosterlandet har värkt bort. Jag känner mig frigjord och utvecklad. Att vara svensk var till sist att vara på efterkälken. Telefoner och elektriskt ljus ha icke skingrat det andliga mörkret eller öppnat öronen på mina goda landsmän. Att återvända till Sverige, är för mig numera som att börja om skolan, att flytta ner, att gå tillbaka. Jag tror aldrig jag ser det landet mer.

Nå, du vet jag debuterat som författare på franska språket. Nytt skrik!

»Den otacksamme överger sitt land!» — Förlåt, han övergav icke sitt land! Han blev utkörd ur sitt land! Otacksam? Vad har han att tacka landet för? En dålig uppfostran av överklassen, dålig mat, dåliga

Digitized by Google

kläder, dåligt bemötande. Fanns det plats för honom? Fanns det en kvadrataln jord ledig? Fanns det arbete? För övrigt, att vara svensk, är icke att vara svensk född, ty en utländing kan bli svensk på tre år. Och en sak till: upphör jag att betala min skuld till landet, om jag skriver på ett främmande språk, då jag är viss på att bli översatt? Varför skall man döma sig att verka endast för vissa fyra och en halv millioner människor och icke för mänskligheten? Du ser jag ändrat mening (till det bättre) från den enfaldiga tiden, då jag hackade på våra målare därför att de lämnade Sverige. Hela mitt författeri är ju bara ett ändrande av meningar, från det sämre till det bättre, ett desavouerande av mitt gamla hemvävda själv, en kamp mot gamla ideal (= fördomar), och därför är jag så full av motsägelse, så disharmonisk. Nationalitet är ett utvecklingsstadium från egoism till altruism, men endast ett stadium. Ett fosterland är alltid ett stulet landstycke, stulet från de första bebyggarne. Fosterlandskänslan är en egendomskänsla och därför icke alls helig, ty egendomen är icke helig, fastän överklassens lagar satt den i helgd. Mänskligheten intressen äro högre än nationalitetens.

Patriotismen i den större skalan är en uppfinning av överklassen för att hålla underklassen under sig. Eljes är patriotismen en utvecklad form av egoism: jag älskar mitt land, därför att det är mitt, och därför att det är mitt, är det naturligtvis det utmärktaste av alla. Men hur blev det mitt? Jo, jag utdrev dess äldste bebyggare med eld, svärd och svält. Det vill säga: jag tog det!

Och när jag tar, är det rätt, eller hur? Men kom jag måhända med civilisatörens rätt, såsom den

Digitized by Google

gudfruktige engelsmannen kom med brännvin och smittkoppor till Nordamerikas indianer? Ingalunda!

Jag, svensk, kom som en vilde från Tysklands ekskogar, ty se, Broder Svensk var tysk den gången; han var German och kallade sig ännu icke Nordens fransman.

Patriotismen såsom kulturblomster är en underlig ört, och tyckes hava en särdeles söt lukt för dynastierna. När svenska folket sjunger patriotsånger vid ångbåtsbryggor och järnvägsstationer, så sjunger det för Bearn, som ligger i Frankrike, men är icke säkert om det icke också sjunger för Ponte-Corvo i Italien, eller Nassau och Baden. Till detta förhållande ligger som grund den omständigheten, att svenska folkets historia är dess konungars, varav följer att den som om femtio år skall skriva Sveriges historia får skriva Ponte-Corvos, Nassaus, Marseilles, Leuchtenbergs, Nederländernas, Badens och kanske Englands med fleres historia.

Fosterland skulle betyda födelseland, men de som icke äro födda i landet äro vanligen de största patrioterna.

Att bli svensk, som nu är bland det utmärktaste av allt, kostar blott lösen för ett medborgarebrev. Det är sålunda en stor ära för en ringa penning.

För att vara svensk, behöver man sålunda varken ha varit med om att stjäla landet, vilket är det förnämsta sättet, och varav våra finaste adelssläkter berömma sig, eller att ha odlat det, såsom våra bönder. Om sålunda furst Bismarck skulle skicka 50,000 tyskar till att bo i Sverige under tre år, så skulle han efter några års förlopp kunna sätta till riksdagsmän i

Digitized by Google

Andra kammaren och sålunda kanske ge oss en militärorganisation med mera.

De största patrioterna äro militärerna. Det är deras yrke att vara patrioter, ty de skola försvara konungen, och konungen är folket.

Patriotismen är den enda form, under vilken det är tillåtet att berömma sig själv. När Svenska Folket (däri numera inbegripna skåningarne) sålunda sammanträda på Riddarhuset för att berömma Carl XI av Pfalz-Zweibrücken för att han i slaget vid Lund slog skåningarne, så befinna sig de nuvarande skåningarne i en vad man kallar omoralisk belägenhet, ty de berömma den avlidne härjaren av deras fäders land. De äro sålunda dåliga patrioter, när de vilja vara goda patrioter.

För att upphöra att vara patriot, vilket ju under vanliga förhållanden kallas fosterlandsförräderi, behöver man endast anlita den bakport som konjunkturerna alltid lämna öppen: man bryter icke sin ed, utan man låter lösa sig från den, och lösa och binda går särdeles lätt, när man har den moderna rätten, det vill säga erövrarens rätt, på sin sida. Vid sådana fall hävas alla betänkligheter.

Patriotismen, som ju skulle vara, att alla människor kände sig som av en familj, har i dess ställe blivit en kotteri- eller bolagsfråga, så att de som höra till samma kotteri, det vill säga under samma dynasti, hänga ihop, berömma varandra och förkättra alla andra kotterier. Patriotismen har sålunda blivit något inskränkt, dåligt, i stället för att vara något stort och gott.

Nu hava enfaldiga män, som anse det större att tillhöra mänskligheten än ett kotteri, börjat arbeta

Digitized by Google

på kotteriernas anslutning till varandra. Men dessa män kallas fosterlandsförrädare, emedan de äro farliga för dynastierna, vilka utge sig vara fosterlanden.

Ett exempel på en mycket omväxlande patriot, och som föreföll mig verkligen rolig, såg jag för några år sedan.

Hans far var dansk, hans mor livländska. Han själv råkade födas i Sverige, och han blev svensk, svenskare än de flesta. Därpå for han vid omogna år till Amerika och blev amerikan. Senare återvände han till Europa och gifte sig med en belgiska, vars far var fransman och mor tyska. Han blev belgisk medborgare. Men han fick i sitt gifte en svägerska, som var gift med en neapolitanare. Min patriot befann sig i Neapel vid Vegas ditkomst. I egenskap av släkt med Neapel, var han med som neapolitanare och hälsade löjtnant Bove; därpå uppträdde han som svensk och hälsade Nordenskiöld som landsman. Senare befann han sig i Paris och hälsade Nordenskiöld i sin egenskap av fransktalande belgier med fransk svärfar. Denne mångsidige patriot var — jag har gömt det till sist — jude. Det vill säga asiat. Han är den mest behagliga människa att umgås med, utom när han är patriot. Han har något kosmopolitiskt, universellt i sin blick över livet och människorna, utom när han är patriot. Vid vårt sista sammanträffande i Schweiz, där han var bäst på sin plats, emedan han saknar nationalitet, förebrådde han mig, att jag hackat på judarne för att de icke voro patriotiska! Som förhållandet var alldeles tvärtom, och jag just skämtat över de svenska judarnes svenska patriotism, kunde jag ingenting svara på den omotiverade förebråelsen, men jag kunde däremot bedja honom som

Digitized by Google

en vän att icke glömma judarnes stora uppgift, som de, mot sin vilja kanske, genomfört — nämligen att europeisera Europas nationer, det vill säga att spela samma roll som kristendomen på sitt sätt mot sin vilja spelat.

Detta har Georg Brandes gjort i Danmark, men det ha icke mina judiska vänner gjort i Sverige — och därför är mitt s. k. »judhat» icke riktat mot judarne såsom judar, det vill säga Kristusförnekare (ty det är jag själv, fastän grundlagen icke är så patriotisk mot mig att den tillstädjer mig den friheten), utan mot judarne som falska patrioter.

På detta erhöll jag ett slags svar, som jag icke kunde upptaga till behandling.

*

Tack för ditt fysiologiska brev om kvinnan. Det gläder mig att du delar mina och evolutionsfilosofernas meningar. Varför skulle två kön finnas, om ej för släktets hållande vid liv? Äktenskapet är sängen! Icke sängkammaren, ty den har uppkommit. Kanske sängkammaren givit upphov åt människans obegränsade fortplantningsförmåga. Om äktenskapet vore en okroppslig institution, uteslutande ett kamratskap för enskilt välbehag, då skulle jag sammanviga mig, eller åtminstone lika gärna bo ihop med en karl, ja hellre, ty männen ha samma uppfostran, vanor och fördomar. Det där pratet om andliga äktenskap är en av idealismens sista utlöpare. Detta hindrar icke att äktenskapet kan vara även ett kamratskap, men det är icke uteslutande det, och endast i andra rummet.

Digitized by Google

Vet du! Jag skulle i dag läsa om Ibsens Dockhem för att ur detsamma hämta motiv för mina förslag till äktenskapets ombildande. Döm om min häpnad, då jag finner stycket vara ett äkta idealiststycke utsprunget ur den naturvidriga kvinnoemancipationens skola. »De ideala fordringarne», så skulle stycket heta. Och detta såg jag icke för fem år sen, då jag först läste det, utan då slök jag det som ett upprop till frigörelse! Så där kunde man läsa — för fem år sedan!

Min bok skrider framåt. Under kamp, kamp så att det knakar i huvet. Skall man skriva så som folk tala? Ja, man borde det, ty författeriet måste bli sannfärdigt, skildringarne ur livet måste likna livet. Men det sköna! Ja, är det sköna icke sant, då farväl med det sköna! Nu är det det nyttiga som skall fram. Litteraturen har hittills varit oftast ett nöje för överklassen; därför hava författarne måst uppträda i bonjour och handskar. Är det sköna sant? Nej icke alltid. Vad är då det sköna?

Det är en betänklig omständighet att det icke finns en enda ordentlig definition på det sköna. Redan i naturen är icke allt skönt för alla. Slätten är skön för en, bergen sköna för en annan, havet för en tredje. Men så snart allt detta blir avbildat i färg och teckning, blir det genast skönt, efter som ju målarkonsten faller under de sköna konsterna. En kopparkittel, som ingen människa vill avgöra, huruvida den är skön eller oskön, blir, så snart en Chardin avmålar densamma, skön, och dess avbild hänges i ett museum för att glädja människorna med sin skönhet.* Vad är det då som gjort denna kopparkittels

* Se Chardins Stilleben i Nationalmuseum.

Digitized by Google

avbild i färg skön? Har Chardin förskönat den verkliga kopparkitteln? Han har endast efterbildat den, och hans bild är ganska långt från originalet. Nu för tiden svarar man, att det är artistens »personliga uppfattning» av det röda föremålet, som gör att avbildningen står över originalet. Varuti består nu Chardins personliga uppfattning av kopparkitteln, som skall vara något så utmärkt och förmer? Det kan jag icke svara på, och jag tror att det där med den personliga uppfattningen bara är ett svar taget i fria luften för att något skall svaras. Jag köper hellre den verkliga kitteln för 30 kronor än jag köper Chardins personliga uppfattning av kitteln för 1,000 kronor, och jag anser mig ha valt den bästa delen.

En trasig och smutsig tiggargosse på gatan ger mig mera stämning, väcker mera medlidande och eftertanke, än Murillos avbildning av en sådan. Varför släppes Murillos tiggargosse in i Nationalmuseum, där till och med de av folkskolans barn som sakna skor och strumpor ej släppas in? Av det enkla skälet att Murillos gosse bara är en fiktion. Men varför är denna fiktion »mer» än den stackars tiggargossen i verkligheten, vilken av polisen genast skulle gripas som en brottsling, ty det är lagbrott att tigga? Jo, svarar någon, Murillos gosse är skön! Varför? Är den förskönad? Ja! Men då är den osann och är icke någon avbildning av en tiggargosse. Det sköna är sålunda, när det är skönt, osant! Där ha vi fått ett svårt hugg på det sköna: det är osant! Men — ty estetiken är icke följdriktig — den holländska målarkonsten förskönar icke: den väljer på trots eller av oskuld de fulaste, råaste situationer. Paul Potters berömda »Ko» i en högst naturalistisk

Digitized by Google

situation är icke förskönad; hur kan den då falla under de sköna konsterna, när i verkligheten en ko i den angivna situationen anses vara så oskön att man vänder sig med vämjelse från den synen? Intet svar! Huru kunna Teniers' oförskönade framställningar av överlastade bönder i de mest »smutsiga» situationer anses höra under de skö n a konsterna? Intet svar! Jo, många svar, det ena sämre än det andra. Man har talat mycket tyskt om artistens humoristiska uppfattning, men en av våra dagars nykterister skall i det komiska se ett tragiskt över människans förnedringstillstånd, och uppfattningen av scenen skall till slut bero på individen, bli subjektiv, som det kallas på tyska. En annan skall för tillfället improvisera en liberalitet, som han eljes ej äger, och när han, såsom vissa examinerade estetici, svurit på böcker, skall han icke våga förneka det holländska genremåleriet såsom skön konst, utan tala om att dessa tavlor måste dömas från sin tids ståndpunkt. Men därvid skola onämnde herrar komma ihåg, att vid första bästa tillfälle nedgöra Zolas genremålningar, vilka då icke få dömas från sin tids ståndpunkt. Det vill säga: deras omdömen här vid lag visa sig återigen högst subjektiva, och frågan om skönt eller oskönt lämnas obesvarad. En tredje skall vara ännu liberalare, dock icke mot Zola (aldrig i evighet mot Zola) och säga att det finns två riktningar inom konsten, vilka båda äro berättigade: realismen, som bildar av föremålen sant, och idealismen, som avbildar osant. Den som älskar sanningen gör snart sitt val mellan de båda riktningarne.

Men det finns folk som lämna hela frågan om konsten och allt det sköna åt sitt öde och endast

Digitized by Google

betrakta konstverken såsom andra produkter av den mänskliga anden och handen. Så har Taine gjort delvis.

Men det finnes ännu andra som ha sett huru det sköna såsom förfalskning genomträngt livet och där uppträder ingripande och dårande, genom att ge sakerna ett falskt sken, så att det nyttiga blivit ansett oskönt och det onyttiga såsom skönt. Ja, det har gått så långt, att man fått sanningen ful, och då måste hatet mot det sköna en gång flamma upp och i striden mot de sköna lögnerna falla eller stå.

En kung i svart bonjour är icke farlig, men en i purpur och krona är farlig, ty han antyder en makt han icke äger. En präst i tulubb och pälsmössa är en vanlig jordisk människa, men samma präst i mässhake med en altartavla som bakgrund är en farlig dikt. En styckmästare är oskön i sin blodiga vita rock, men en officer i sin uniform är fosterlandets försvarare, även om detta fosterland en gång blev fosterland genom urinvånarnes dödande eller utdrivande.

En maskin är bestämt förklarad oskön, emedan man ser att han är nyttig! Detta är en förfärligt naiv bekännelse. Nu äro människorna indelade i de nyttiga och de umbärliga. De nyttiga äro förklarade fula och bli endast föremål för konst, när man får skratta åt dem. Konsten är sålunda aristokratisk. Därför mitt hack på Bellman, emedan han är aristokrat och gycklar med underklassen för att roa överklassen. Den där »tåren» i hans ena ögonvrå förefaller mig lukta krono-brännvin.

I Athen, där konsterna ansetts (ehuru jag anser, med orätt) ha stått högst, bedrevs detta nöje

Digitized by Google

till lyst för 20,000 fria slavägare, för vilka 200,000 slavar arbetade. Kristendomen, som ville det nyttiga, hatade konst. Bildstormarne i Konstantinopel revo ner bilderna. Savonarola narrade artisterna att bränna sina konstverk. Reformatorerna, särskilt Calvin, rensade kyrkorna från all grannlåt. Rousseau ansåg teatern vara skadlig, emedan den lockade människorna att sysselsätta sig med skenbilder i stället för verkligheten. Och lika fullt har konstdyrkeriet pågått, så att man in på våra dagar kommit så långt, att de osjälvständiga, de lägst stående konsterna dyrkas högre än de självständiga. Hur långt skall detta gå? Tills det spricker!

Nog för den här gången! Farväl!

*

Chexbres, juli 1884.

K. v.

Haft besök av svenskar! Alla voro så nöjda och belåtna med att ha fosterlandet på vederbörligt avstånd. Vi talade så litet som möjligt om det kära smörgåslandet. Emellertid dröp ett och annat fram, som gjorde att jag så fort som möjligt företog en alpfärd 7,000 fot upp i luften för att andas — och glömma.

Min bok avancerar. Jag skildrar först 20* karaktäristiska äktenskap. De sluta alla med barn, såsom ett äktenskap bör sluta. Barnet, som först ger unionen berättigande, barnet, som är föreningens ändamål, barnet, som ersätter illusionerna, barnet, mot vilket alla emancipationsförsök stranda — under

* Det blev endast 12, men det skall bli flere sedan.

Digitized by Google

nuvarande förhållanden. I framtiden, när staten, samhället eller associationen tar hand om barnen och äktenskapen ingås friare, då skall kvinnan också bli frigjord liksom mannen. Jag slutar därför också boken med en Interview och ett förord, i vilka jag låter framtiden skymta. I följande del eller delar skall jag visa, huru långt man i utom-svenska land kommit med sina reformförsök.

I texten har jag infört den nyheten (?) att låta varje person tala såsom i verkligheten ungefär, undvikande likväl de grövsta av de fula ord, som visserligen talas av överklassen, men ej skrivas (nu för tiden i Sverige åtminstone). Förr skrevos de av våra klassiska författare, men sedan sedligheten och pederastien tilltagit, äro de bannlysta. (Läs Bellman och Wadman och Stiernhielm!) Boken börjar med en sedelärande berättelse om Dygdens Lön! Med dygd menas det brott mot naturen, som under namn av återhållsamhet predikas av gifta 50-åringar. I Sverige, där det är osedligt att tala om att det finns osedlighet torde den berättelsen nog komma att göra sin verkan.

*

Chexbres, augusti 1884.

K. v.

Nu är boken i sätteri och press. Snart börjar min sedvanliga höstkampanj, som regelbundet inträffat sedan 79, då Röda Rummet kom ut. I år blir den väl hetare än vanligt. Hoppas vara i Genève, när skottet går. Där har jag »nya» människor att leva med, så att mina tankar ej behöva syssla med käbbel mot mastodonter.

Digitized by Google

Besökte Fredsligans sammanträde i Bern! Underligt, vad dessa realiserade »utopier» gripit omkring sig. Det ingår i alla demokratiska partiers program att avskaffa de stående härarne, på vilka dynasti- och kapitalaristokratien stöda sig. Därför är Fredsligan så hatad som den är. Träffade en frimurare, som läst min novell »Samvetskval» på franska. Han tog mig för frimurare. Jag lät honom hållas en stund. Därpå ansåg jag mig böra röja mig. Han förvånades, ty i min novell har jag framlagt frimurarnes program. Då blev det min tur att förvånas. Jag upplyste honom om, att frimurareorden i Sverige är en skola för medelklassens uppfostran till överklass. Det visste han, men »därför,» sade han, »äro de svenska logerna icke räknade vidare till frimureriet; ty frimureriet var ursprungligen och är ännu i det upplysta Europa ett folkförbund, med devis Liberté, Egalité, Fraternité, vilken devis franska revolutionen just lånade av frimurarne.» Han uppmanade mig inträda i en schweizisk loge. — »Jag frimurare? — Kandidat till Carl XIII:s orden! Bror med Oscar II och kronprinsen! Nej, det är för mycket för mina små förhållanden!» — Som han icke kände någon av nämnde storheter och för övrigt ansåg alla människor vara bröder, insisterade han. Jag lovade tänka på saken, efter som man kunde verka mera för gemensamma idéer inom ett förbund på 5 millioner ledamöter än isolerad.

Har du sett någon frimurare i Sverige begära inträde i Fredsligan? Eller icke motverka densamma?

*

Digitized by Google

Genève, september 1884.

K. v.

Här går jag nu och väntar att höra något om min bok, som lär vara ute. Genève är en icke stor stad, men den mest europeiska av alla Europas. Om urinvånarne äro fransmän, tyskar eller italienare kan man icke säga. Till och med klimatet är något kosmopolitiskt. I Cours des Bastions park växa granater och lagrar, och man kan i en blick se mogna apelsiner på träd och snötoppar på alper. Åsynen av Mont Blanc från Ferney-vägen är något förkrossande.

Studerar nu den sociala frågan och har abonnement hos ryske bokhandlaren (nihilisten) Elpidine. Hos honom finnas alla förbjudna böcker och tidskrifter. Han bor vid Boulevard Helvétique, och hos honom samlas de flyktiga ryssarne och ryskorna för att höra nytt och språka. O, vad de ryssarne äro långt framom alla Europas folk! Tala vid dem, och du skall höra huru gammalmodig du är. Elpidine är en praktisk nihilist. Han tror inte mer på några lappningar, några kompromisser, några »utopier». Han är realist! Men ryssarne hava satt sina läror i utförande. De hava förenklat sig, ty de frukta kris, de ha avciviliserat sig, ty de veta att civilisation är degeneration, och de veta att de starkares tid skall komma; då får man ej vara svag i fingrarne! Då är gott att kunna svälta, frysa, umbära, lida. En sann nihilist äter det sämsta, dricker det sämsta, röker det sämsta, ty när den »sociala krisen» kommer, så är gott att vara redo.

Hans butik är ett litet kyffe klätt med bokhyllor. I fönstret stå uppradade ryska tidskrifter, biografier

Digitized by Google

över Herzen, Bakunin, Peroffska, Krapotkin och alla de andra. Här finner man naturligtvis allt av värde, som eljes är förvisat från civiliserade bibliotek: Cabet, Fourier, Baboeuf, Saint-Simon, Proudhon, Owen. Alla dessa människovänner och skarpa tänkare, vilka av våra lärare i skolan endast omnämndes i förbigående såsom ett slags kuriösa fenomen, ett slags dårar.

Innanför butiken är bostaden med dörren alltid öppen. Det ser fattigt ut. Första gången jag besökte boklådan för att köpa Le Revolté, en anarkisttidning utgiven av Elisée Reclus (Europas förnämste geograf), sutto ryssen och hans hustru vid disken; bredvid stod en vagga, i vilken ett barn sov. Jag behandlades först något kyligt, men sedan jag nämnt ett namn, som hade god klang, blev jag bemött som en vän.

Andra gången jag kom in, satt hustrun vid disken. Mannen var på torget. Detta är ryssens sätt att frigöra sin hustru. Han hedrar hennes arbete genom att dela det, och därför finner hon det mindre tungt. Men att hjälpa henne amma, det kan han ej, och det begär hon icke heller, ty hon är förståndig. Barnet i rummet innanför började skrika. Hon lämnade mig ett ögonblick och återkom med barnet vid bröstet, varefter hon expedierade mitt boklån, med barnet vid bröstet. Den, som tror, att ryskan emanciperar sig med abortiv eller barnamord, har misstagit sig. Hon har brutit med den konventionella lögn, som heter falsk blygsamhet över att vara mor (hona), vilket icke hindrar henne att vara människa. För övrigt är blygsamheten endast så stor i Filipstad — och numera även i Jönköping. I Paris knäpper en

Digitized by Google

mor (en överklass-mor) i siden och sammet, upp byxorna på sin sjuårige son och hjälper honom till rätta, mitt på boulevardtrottoaren, mitt på blanka middan. I Schweiz överraskades jag, blyge (?) nordbo, av att en spanska varje middag vid pensionens table d'hôte rev upp sin klädning, tog fram bröstet och gav sitt barn di!

I Stockholm skulle man icke heller finna något sådant osedligt, ty där har man sådana upplysta tidningar, som göra jakt på Filipstadare, men i Jönköping, där man tror på Gud och hans enfödde son, där skulle man finna det osedligt. Så där är det med sedligheten här på jorden! Latituderna tyckas sammanfalla med de geografiska. Men den ryska flickan (jag talar fortfarande om de nya människorna, födda av den naturvetenskapliga världsåskådningen) hon emanciperar sig på ett helt annat sätt än våra gamla emancipatörer och -tricer drömma om, ty hon begagnar alla de rättigheter naturen givit henne, men överklassens brödmoral sökt avhända henne. Så göra de! Det är frigörelse det.

Har du hört, att mitt namn varit nämnt på det liberala valmansmötet i Stockholm. Jag riksdagsman? Vad skulle jag där att göra, jag som icke tror på riksdagar? Och som höll på glömma att jag var svensk. Ja, jag är ju icke mantalsskriven i landet, och min son är lyckligen neutraliserad europé, ty han är född i Schweiz. Kan aldrig släpas hem att en gång försvara Bernadotter mot Birkebejnar.

Och Mecklenburgska målet! Hur är det med dig, »du gamla, du friska?» There is something rotten! tror jag. Detta är bara ekot av ett skott, som i fjol hördes vida omkring; ett signalskott, ett nöd-

Digitized by Google

skott? Men det är sant, det är osedligt att tala om sådana fula saker. Och ändock: männen hava förlorat lusten att vara män, och kvinnorna vilja icke längre vara kvinnor! Det är dygdens lön. Det är kulturblomster! Få se när frukterna komma!

Farväl till härnäst!

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Skottet har gått, men min bössa höll inte! Krukan har spruckit! Mottog i dag på morgonen telegram från Albert Bonnier att Giftas var konfiskerad, varjämte han uppmanar mig resa hem! Hem? Vad det ordet lät underligt! Var är mitt hem? Här, på hotellet, där jag genom väggen hör min hustru jollra med mina barn! Hem? Jag har intet hem sedan ett år tillbaka, då jag slitit andras möbler, legat på andras sängkläder, ätit vid främmande bord. Jag reser inte hem! Vad inverkan detta kan ha på min existens, det vet jag ej, men jag känner marken gunga. Litteraturen är tyvärr i händerna på kapitalet såsom allt arbete. Ett manuskript utan förläggare är icke till ännu. Det är bara en möjlighet. Skall jag nu söka min verksamhet i främmande land, på ett främmande språk? Få se!

Därpå gick jag ner till ryssen. Jag refererade saken för honom. — »Inte ska ni fara hem,» sa han; »att taga straffet är ju att erkänna sin brottslighet. Nej, ni skall protestera!»

Och så gick jag hem och protesterade. Mera i morgon!

*

Digitized by Google

Genève, oktober 1884.

K. v.

Telegrammen hagla! Det stående motivet är: man skall anse dig feg! — Feg eller modig? Vad rör det mig! Konfiskationen, en våldshandling från överklassen, gör Sverige dubbelt främmande för mig!

Gick ner till ryssen igen! — »Feg!» sa han och skrattade. »Är ni så gammaldags att ni tänker göra martyr? Det tror ingen människa på. För resten, alla martyrer ha flytt som ha kunnat. Det är bara de som knepos man har hängt och bränt. Luther kilade till Wartburg, Hugo till Jersey. Alla stora hjältar ha flytt för övermakten: Napoleon schappade från Waterloo och Carl XII från Pultava! Är man så romantisk i Sverige än, så att man fordrar att en människa skall komma och sticka huvudet i snaran, så snart en lymmel behagar locka på en? Varför finns asylrätten i Schweiz? Med alla stormakternas medgivande? Jo, därför att det erkännes en högre rätt än politiskt våld! Stanna ni och var lugn!»

Jag stannade, men var icke lugn, ty min son var sjuk. Telegram hagla ännu i denna stund!

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Ny vändning i saken! Bonnier blir fast, om jag ej kommer hem. Olyckligtvis har jag mina böcker nedpackade, så att jag ej kan komma åt Grundlagarne och Sveriges Rikes Lag. Saken börjar se

Digitized by Google

kinkig ut. Ryssen är tvehågsen! Att Bonnier måste frias är klart.

Nu vet man att åtalet gäller Piccardonläran och icke sedligheten. Jag har talat vid präster här och de rycka på axlarne åt en sådan orimlighet. I Schweiz, som är så religiöst, finns inte en människa, som tror på piccardonen.

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Nu har jag fått fram Grundlagen och Rikslagen. Räddad! Behöver ej fara hem för att fria Bonnier. Självmant angivelse gör mig till svarande i målet. Högertidningarna rasa, och alla mina gamla toddybröder ha fått en helig fasa för piccardon. De korsa sig och vända ut och in på sina rödsprängda ögon.

Nu har jag avsänt angivelsen och är lugnare. Bonnier är fri, och nu skall jag språka vid vice häradshövdingarne. Försvara mig? Kan man försvara sig mot mygg? Kan jag i hast operera deras förbenade hjärnor eller ge dem mina synpunkter? En ny världsåskådning åt folk som läsa Väktaren och Dagligt Allehanda! Som tro att världen stått still sedan de togo studentexamen! Jag sträcker vapen inför grott-björnar och återvänder till den sociala frågan.

*

K. v.

Har i dag skrivit en utmaning till Stockholms Rådhusrätt och anhållit om stämning, så skall jag

Digitized by Google

svara på den skriftligen, om jag finner den värd att besvaras. Sedan skall jag statuera ett exempel på huru en ny tid uppfattar »lagarnes helgd». Jag skall (sedan jag har Bonnier i säkerhet) visa, huru lagarne äro skrivna av överklassen för underklassen. Jag skall visa, huru man som en plikt skall anse att så småningom borttaga den där helgden genom att trotsa! Lagarne äro dikterade helt enkelt av överklassen. Vad är det då som binder underklassen att lyda? Våldet, representerat av den stående armén. — »Men den, som icke vill lyda landets lagar, han kan gå sin väg!» — Just vad jag har gjort! Men ändock skriker man på mig att jag skall komma hem! Det är naturligtvis bara för att få skända mig och kalla mig feg och dylikt! Jag skall svara dem: vad har jag med Er att göra? Ingen oskyldig lider för min skull. Ingen blir lidande på att jag ej förstör min hälsa i Era råtthål? Jag har hemrätt i Schweiz och betalar en liten skatt för att åtnjuta skydd. Varen så goda och skriven till myndigheterna här och anhållen om mitt utlämnande. De skola fråga: vad har han gjort? Då skolen I svara: han har förnekat Piccardonläran! — Jaså, det är teologi, skola myndigheterna svara; det angår oss inte!

•

Genève, oktober 1884.

K. v.

Dina anmärkningar om sidan 22 ha gjort mig bedrövad! Det är sant, det är ohyggligt sant! Jag lider av att ha huggit, lider så, men jag har ej rätt att ångra det! Det var det viktigaste av alla hugg;

Digitized by Google

det skulle gå! Hade jag sluppit vara bödeln! — Varför ha omständigheterna gjort en sådan som jag till stridsman eller bödel? Jag har flytt den rollen under åratal, men den har kommit över mig! Och nu har jag den! Gå på, gå på, över lik och skrik! Det måste så ske! Jag fyllde en plikt, och ändå! Jag hade rätt, och ändå!

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Studerar Grundlagarne, särskilt Tryckfrihetsförordningen. Är den skriven av hederliga människor denna lag? Eller av jesuiter! Man har full frihet att yttra sig fördelaktigt om överklassens vidskepelse, lögner och bedrägerier. Jag har sett den kallas ett mästerverk av skarpsinne. Och ändå straffas förnekelse av den rena evangeliska läran med två års straffarbete. Man skulle sålunda när som helst kunna sätta alla Sveriges judar, katoliker, unitarier, metodister, baptister på Långholmen, börjande med salig Änkedrottningen (om hon levat) och fortsättande intill med Viktor Rydberg! Det är skarpsinnigt. Samma heliga grundlag har också en fin paragraf, som ålägger stöld, gör stöld i ett fall obligatorisk! Hör bara! § 1 mom. 2: »Av allt vad som tryckes vare boktryckaren pliktig att... från upplagan avtaga... ett fullständigt och felfritt exemplar, jämte därtill hörande planscher...» När nu boktryckaren ej är förläggare, dömes han: av upplagan, förläggarens egendom, taga och från förläggaren, som beställt planscherna hos litografen eller xylografen, också taga

Digitized by Google

planscherna! Aktning för lagarne! Isynnerhet för denna grundlag, som är skriven av anarkister, anarkisterna av 1809! Aktning för lagarne, ungdom och underklass! Överklassen har rätt att smäda och ljuga i sin statstidning, vilken lever på tvångsannonsering!

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Nytt uppslag! Min angivelse gillas ej! Vill man verkligen ha mig hem? Nej! Men man vill smäda mig! Gå på med det, överklass! Men Bonnier blir ej fri! Unga Bonnier är på väg hit för att rådslå! En lag-enlig angivelse bevittnad av vår konsul i Genève lär gälla!

*

Genève, oktober 1884.

K. v.

Brev hagla omväxlande med telegram. Den sociala frågan får vila så länge. Underklassen fordrar att jag skall komma hem och föra dess talan. De anse processen vara ett slag mot dem, som jag skall parera! — Såå! Jag skall sålunda bli folktribun! Hålla perrongtal, vara martyr! Svara på telegram! Göra landstigning eller tablå på järnvägsstation! Hela den romantiska apparaten, som jag själv belett, skall jag nu arrangera! Jag, en skrivbordsman, skall gå ur min varma nattrock och kostymera mig i en trasig toga, ur vars hål högfärden skall lysa! Men folket fordrar offret! Jag vill just se eller höra mig hålla tal till folket, jag som aldrig hållit mer än två dåliga skåltal i mitt liv! O! O!

*

Digitized by Google

Genève, oktober 1884.

K. v.

Bonnier här! Sprungit kring stan för att få namnteckningen bevittnad. Varit på konsulatet. Allt var klart! Lugnande telegram hemifrån! Och så åto vi middag tillsammans och skildes åt. Han skulle återvända ensam hem såsom i dag. Jag gick hem, glad, jag kan icke neka till det, ty jag längtade inte alls till Långholmen; har alltid haft en aversion mot det stället. Och så somnade jag, och sov den rättfärdiges sömn till klockan ½11, då det dundrar på min dörr, och jag rusar upp. Telegram! »Måste hem, eljes är Bonnier fast om tisdag!» Illa underrättad, tänkte jag. Vi ha papperen klara och veta det där bättre än Ni. Och så somnade jag igen. Bom! Klockan halv tu nytt telegram! »Måste hem! Rådhusrätten fordrar personlig inställelse. Om ej hem till tisdagen, är Bonnier oåterkalleligen fast, och kan du ej sedan få ta ansvaret!» Det var kinkigt! Inte sov jag mycket sen. När klockan blev åtta, kom Bonnier med näven full av natt-telegram och grön i ansiktet. Efter en kort interview insågs nödvändigheten av resa. Reser i dag kl. 12 till Sverige! Från hustru och barn — och till Sverige! Husch!

Om en timme reser jag! Hem! För att fria Bonnier om tisdag. Sedan reser jag genast tillbaka! Jag har ingenting att göra med Stockholms Rådhusrätt. Alltså om åtta dar tillbaka! Farväl!

*

Digitized by Google

Köpenhamn, oktober 1884.

K. v.

Natt-tåg äro icke bra för nerverna! Och Norden är icke lockande i oktober. Erhöll nyss telegram från min hustru i Genève. Hon har på uppdrag av mig öppnat min post och erhållit varningar för min hemresa. Jag lär skola häktas i Malmö! Skönt! Bonnier tycker det är synd om mig och vill resa ensam upp till Stockholm för att höra sig för. Efter att ha duschat och talat vid en landsman, som läst överklassens tidningar med deras lika dumma som smutsiga pekoral, avrådes jag för en landstigning i Malmö. Nu börjar det bli intressant, om icke just roligt. Gamle hyrkusken Allehanda vill ha mig på Långholmen för att jag knäppte honom på näsan i fjor! Det är straff naturligtvis; icke kan ett så ädelt bolag som Allehanda hämnas! Sådana misstankar!

Om de nu sätta mig i fängelse, så får jag kanske inte se de mina på ett halvt år, emedan de äro sjuka och ej kunna resa förr än det blir varmt i luften. Älskvärda landsmän (och landsmaninnor)! Men låt gå! Bara Bonnier blir fri, så flyr jag, flyr som alla stora män. Ner till ångbåten — och så — loss! Nu skall jag hålla perrongtal! Nu skall jag göra landstigning! Gud vet vad jag inte skall göra, som kan reta gallfeber på överklassen! Ni ville ha mig! Nu ska ni få mig!

*

Digitized by Google

Stockholm, oktober 1884.

K. v.

Landstigningen i Malmö skedde utan polis. Tulltjänstemännen bemötte mig artigt. (Måtte de icke bli avskedade nu för det!) Järnvägstjänstemännen likaså. (Måtte icke deras hustrur och barn få lida för det!) Och så var jag i Sverige igen! Ett tyst och stilla land, med tysta och stilla människor. Långt mellan stationerna, långt mellan byarne. Sverige ligger bra långt bort. Det är väl därför det är så åldrigt!

På kvällen skrev jag mitt försvarstal med blyerts i kupén. Det var snart gjort. Ingen vältalighet! Inga stora ord! Men folket vill ha något glänsande, något rafflande! Det får inte folket. Folket skall vänja sig vid det enkla! Och så sovo vi genom natten. Härlig morgon i Sörmland. Granar och snö! Avlövade björkar och snö! Rent, tyst. Solen börjar lysa in i den snöiga skogen. Naturen är skön i Sverige! Men kulturen! En papperskorg, där allt kasserat samlas!

I Södertälje insändes en blombukett, från en släkting till August Blanche! Omen accipio.

Mina tankar gingo söderut! Sentimental! Och nervös! Och jag skulle hålla perrongtal i Stockholm! Vad skall jag säga? Måste vara beredd på visselpipor! Så här skall jag säga till visselpiporna: »Tack ska ni ha, gossar (ty jag antog det skulle vara gossar!), det gläder mig... o. s. v.»

Just nu kom Katrina kyrktorn i sikte. Plockar ihop effekterna!

Digitized by Google

Tåget surrar över bron vid Strömsborg! In på perrongen! Där står fullt med folk. De äro bleka i ansiktet! Är det sådana där utsända ur de »djupa lederna» (detektiver), som överklassen brukar kommendera ut att vissla? De stirra på mig. Jag stiger ner! Jörgen och Putte omfamna mig. Nu är jag lugn. Jörgen tar upp ett hurrarop. Det här börjar då icke romantiskt. Gud ske lov för det! Jag får tala i nattrocken! Och jag håller mitt perrongtal. Det lär icke ha varit »fint» och icke originellt; slutet lär varit ett plagiat. Nu känner jag marken under fötterna! Ny överraskning! Herr Baron och Överståthållaren och min outtröttlige barberare, som rakat mig i fem år, mottaga mig utanför stationshuset. Jag vill omfamna dem, men de vilja icke! Vad har jag då gjort dem? Äro de onda på mig? Barberaren föredrar Jamaican för Piccardon, och han är väl ond för att jag puffat för Högstedt!

På W 6! Igen, efter ett år! Ny sentimentalitet! Och jag som skall spela »stor man» och martyr på Lycko-Per i kväll! Kall dusch!

Josephson hade låtit tända gasrampen utanför teatern, för att polisen skulle kunna reda sig mot underklassen! Nytt skrik! Galaspektakel för Strindberg! Josephson hade varit så artig att han lät författaren se sitt eget stycke, som denne ej sett förut! Stort skrik! Han demonstrerar! Och så satt jag där! Ensam! Beskådad, behurrad! O min nattrock och mina tofflor! O numro 3 rue Dancet, Plainpalais, Genève! Nej, jag duger inte till »stor man», duger inte! Kan aldrig lära mig tro på hurrarop. De hurra i dag och vissla i morgon!

*

Digitized by Google

Stockholm, oktober 1884.

K. v.

Rådhusrätten! Bonnier skild från målet! Domstolens mise-en-scène är icke dålig. Det stora bordet. Bibeln. Entréerna och sortierna. Folket och allmänna opinionen bakom skrank. Cellfängelsets flank med de där små vältaliga fönsterna. Det är verkligen stämning i det där. Och det är sådant som verkar. Hur skulle kristendomen med sina stupiditeter kunna hålla sig uppe, om den inte hade denna väldiga apparat och dessa rekvisita till sitt förfogande. Tänk sådana receptionssalar dessa kyrkor; vilken musik denna orgel! Sådant kan dupera även ganska ljusa huvuden, som man sett. Och hemligheten, som aldrig meddelas och som ingen äger. »Jag tror emedan det är för galet!»

Emellertid, nu kan jag resa — eller fly. Jag har »gjort min plikt»!

Hemkommen från Rådstun interviewades jag av den bekante C. O. Berg. Det är ett ganska betydelsefullt tecken att överklassen i våra dagar börjar frukta alla rörelser nerifrån — den lägger genast vantarne på dem och mumlar sina besvärjelser, och så är stormen över. C. O. Berg föreföll mig vara en man med en nobel ärelystnad, att gagna. Men han kom tidigt i händerna på överklassen och kulturdamerna. Jag tror fruntimmerna ha skadat honom mer än hans höge »vän». Hans världsåskådning är icke asketisk. Han är ganska liberal. Han förklarade öppet för mig (i redaktör Westenius' närvaro) att han icke trodde Jesus vara Gud, men väl Guds son (som jag också tror!). Trodde icke på de eviga

Digitized by Google

straffen, alltså icke på försoningen. Var alltså unitarie som C. von Bergen. Hans ärende till mig var, att fria sig från beskyllningen att ha åstadkommit åtalet. Vad brydde jag mig om vem som åstadkommit det, det var ju lika välment, och jag hade knappt hört C. O. Bergs namn nämnas i sammanhang därmed. Därpå ville han inbjuda mig på en avrättning i Blasieholmskyrkan! (De älskvärda damerna! När de skickade efter professor D. från Norge att avrätta mig efter Nya Riket, inbjödo de mig också att närvara. Vilken förtjusande naivitet hos så pass gamla damer!) Jag tackade och sade, att jag skulle antaga bjudningen, om herr Berg antoge en dylik från min sida. Förslaget upplöstes i andra samtal. Han gjorde ett gott intryck på mig den mannen, och jag tycktes icke vara honom antipatisk. »Tänk», sade han, »vad två sådana karlar som vi skulle kunna uträtta tillsammans!» — »Ja,» svarade jag, »varför är det omöjligt? Jo, av den orsak, att Ni är femtio år tillbaka i tiden, i vissa fall ett par hundra. Ni har stannat i utvecklingen, och tiden har gått om Er. Det ligger oöverstigliga klyftor mellan oss, och vi måste i vissa frågor vara fiender — sorgligt, herr Berg, men så är det ställt!»

Vi skildes som vänner, med uttryck av ömsesidig aktning. Herr Berg försäkrade, att han aldrig trott låga bevekelsegrunder finnas till mitt skriftställeri.

Vad sedan hände känner du av tidningarna. Herr C. O. Berg gick i Blasieholmskyrkan och liknade mig vid en krokodil, gjorde fula antydningar om motiven för min hemkomst (inspirerade av fenomenet Mengels opiidröm om en penningsumma växlande mellan 25,000 francs och 100,000 kronor! Lyck-

Digitized by Google

lige Mengel, som har så vackra drömmar, och stackars jag!). Genom att införa frågan på det romantiska kapitlet mod eller icke mod — gjordes min ställning osäker! Det var ett gott drag i spelet. Folket vid järnvägen hade hälsat god dag åt en underklassens vän, helt enkelt, nu hade man fått dem att ha firat »hjälten». Fy fan att jag skulle bli hjälte också! Hur skulle det nu gå med min flykt?

Gamle Hedlund i Göteborg, som är en romantikus på överblivna kartan, sluddrar idealik. Har också upptagit frågan om mod eller icke mod, samt anser åtalet vara i sin ordning. Alla sakrament skola skyddas, säger han. Det berättas, att Kongonegrerna till redaktör Hedlund insänt en petition att han ville mot Svenska missionsverket väcka åtal, emedan utsände missionären Albert Holmström upprepade gånger gäckat deras sakrament kallat: hatt-krossningen eller den heliga kvällsvarden. Hedlund, som hade ett åtal för gäckeri med hans majestäts officerare (ur armékommittén!), förklarade sig hindrad av samvetsskäl att upptaga målet.

*

Stockholm, oktober 1884.

K. v.

Börjar höra mig för om jag kunde resa hem. Omöjligt! Nu är jag fånge! Fången på Grand Hotel. Några enkla planer till flykt har jag uppgjort, men fruktar för misslyckandet. Personer, som besöka mig, lära hava sett sig observerade av civila ämbetsmän, och man säger att jag är bevakad. Man bygger på folkets idealitföreställningar och på mitt

Digitized by Google

hjälterykte. Högerns tidningar ropa på Långholmen! Man säger att det just är för att skrämma mig fly, att jag sedan, knipen, må utvisslas av samma folk, som hurrat åt mig! Bra uträknat! Därför besluten stanna. Posttidningen har haft en snygg artikel, full av personliga smädelser. (»Det personliga är det högsta,» när överklassen tillåter sig personligheter, men eljes...!) Upprepar sin stående tillvitelse, när en allmänhet vill läsa angrepp på överklassen = bokhandelsspekulation! När överklassen hånar underklassen, och deras böcker bli köpta av överklassen, då låter det annat. Och detta jesuiterseminarium underhålles av staten!

Stor sedlighet har angripit gamla syndare. Nisse och Nasse, som i ett årtionde »ockrat på osedlighet» genom att avrita nakna fruntimmer, hava nu slagit ner sina ögon och rodnat. Är det av den där sedligheten, som ofrivilligt infinner sig på ålderdomen hos gift folk? Säkert! Barberaren gråter jamaicatårar och slår med rakkniven som en övad knivskärare. På Smålands horisont har visat sig ett nytt fenomen: August Strindberg har bildat skola. Hans ende lärjunge Smålandspetter (eller vad han kallar sig) har emellertid visat sig som en otacksam sådan. Han smädar sin lärare — och imiterar honom. Allehanda, som tycker om imitationer (jämför Henning Hamiltons »imitationer»), har tagit Jönköpingsrealismen till godo och utgjuter sig i beröm över Värnamo-lyriken! Men Allehanda har alltid varit känd som finsmakare. Jag har icke haft tid besiktiga »djuret», men en vän skriver mig till följande: »Fenomenet (Smålandspetter eller hvad han kallar sig!) förefaller mig som en papegoja. (I Jönköping, där man börjat

Digitized by Google

vitza, kallas han »Kacka Du»!) Allt vad han hör, gafflar han om, utan att förstå vad han säger, och man kan sätta i honom vad som helst. Fula ord gå bäst i honom! När han nu skall sjunga (kväda), flyger han upp på en pinne, reser stjärt och så kackar han runt omkring sig. När det är gjort, beskådar han sitt verk med en förnöjd min och skriar — »vacker goja»! I sin självbiografi anför han till sitt försvar: »Att han fått pris på utställningen i Värnamo och att han är bror med Frans Hodell».

*

Stockholm, oktober 1884.

K. v.

Stor Jamaica-ledare i barberaren. Stockholm har setts i flammor! Pommery Sec har framkallat osedliga bilder av skändade kvinnor hos den fromme redaktören, som besöker Sjömanskapellet och Messingstången.

Slottet har synats. Och man tror att jag haft dynamit med mig från Genève. Det sägs att en detektiv bor i rummet bredvid mig.

Vad jag är trött på all denna arkeologi! Och ibland frågar jag mig: vad rör mig allt detta? Varför reser jag ej?

Besök från morgon till kväll! Fotografer, intervieware, vänner, supplikanter (hos mig!), deputationer, invitationer och brev! Ett hundra brev på åtta dagar! Men, märkvärdigt nog, bara ett ovettigt. Den okände kallade sig naivt: alla b i l d a d e. Hans skrivsätt var verkligen bildat. De fromme, verkligt fromme, som skulle vara mest sårade, de skrevo snällt och vackert.

Digitized by Google

»Saul, Saul, vi förföljer du mig!» börja de flesta. Stackars människor, som taga på allvar det där jokset överklassen kastat åt dem under namn av kristendom! Varför läsa de ej sina evangelier själva och se vilken överklassens fiende Jesus var!

Ledsamma underrättelser hemifrån!

*

Stockholm, oktober 1884.

K. v.

Sjuk! Läkaren säger det är av nykterhet. Jag har icke avlagt något nykterhetslöfte, men varit absolut sedan kvarstaden började, för att ha tankarne klara och icke begå några excesser. Tänkte bli goodtemplare, men drog mig tillbaka, emedan jag tror mig kunna vara nykter ändå och emedan jag läst ordens statuter. Funnit askes, disciplin, och i Sverige högerpolitik.

Mitt rum är som en gästgivaregård, med den olikhet att ingenting serveras. Folk gå ut och in utan att knacka. Det är icke så roligt vara en »offentlig» person. Man tillhör den förstkommande.

I kväll hade jag ett besök som efterlämnade ett ganska obehagligt intryck, ehuru det i grunden var komiskt. Det kunde varit tragiskt, efter som det bevisade, hur långt vidskepelsen kan slå ut, när den ostörd (av gäckerier) får fröa av sig.

Jag låg i min säng vid sjutiden. Ett stearinljus upplyste illa det stora djupa rummet.

Det knackade på min dörr! Å! — Jag vände mig åt väggen och låtsade sova. Dörren knarrar på gångjärnen; steg tassa på mattan. Jag hör någon

Digitized by Google

andas bredvid mig. Låtsas sova. Dörren knarrar igen; låset klickar i och det blir tyst. — Han gick, tänkte jag och blev lugnare. Tankarne slöade av och jag skulle somna, men ville först släcka ljuset. När jag vänder mig om, sitter en man på stolen bredvid sängkanten. Han fixerade mig och betraktade mitt ansikte oavlåtligt.

— Förlåt, sade jag, när jag hämtat mig; är herrn fotograf, så har jag redan lyckliggjort två, jag sitter redan på en cigarrlåda, kan icke hålla några föreläsningar, icke lösa ut några pantsatta saker (har i dag själv pantsatt familjens silver, herre!), orkar inte disputera om piccardonläran, duger inte alls till något numera, låt mig sova!! — Men han såg på mig bara! Ett runt, flottigt ansikte, härjat av en lönlös »strid om ställningen»; otillfredsställd ärelystnad. En trettiosex års man ungefär.

— Jag har sökt August Strindberg, började han, icke som den enskilda människan, dagens ryktbarhet... — Nå, det var då väl! — Utan, fortfor han, såsom den där är av högre makter kallad till stora värv! — Vart ska det nu ta vägen? — — Jo, herre, jag ser det på tecknet mellan era ögon... — Vad ser ni då för slag? — Jo, ni kan göra det, om ni vill! — Vad, vad, vad? — Ni är tecknad! — Prickad, brännmärkt, det vet jag nog! — Ni har två själar och talar med två tungor! — Det var fult sagt! — Hör på mig! Vem regerar världen? Den onda eller den goda? — Det är svårt att säga det, vet herrn.

Nu reste han sig — och jag tänkte ringa efter handräckning, ty han var bestämt galen.

— Lucifer! sade han, du som kan förgöra din fiende, så att han inte mer reser sitt huvud! — Vad

Digitized by Google

för slag? Vad kan jag göra? — Jakob den förste av Skottland brukade förfärdiga sina fienders bilder i vax, och sedan smälta ner dem för... — Ja, jag minns att Hyltén-Cavallius talar om sådant, men jag sticker ner mina med alizarin-förgiftade stålspetsar! — Jag talar allvarsamt, August, sade han. Du har förgjort dina fiender! — Å nej, så väl är det inte! — Jo, du!

Här tog han upp ett papper!

Varför dog din bittraste ovän i våras? — Det var väl därför att han såg min byst på Norrbro! — Ser du, ser du! Kompositören Offenbach hade onda ögon. — Men min byst? — Din andre ovän, som angrep dig skändligast av alla; han blev avskedad från sin syssla och blev efterträdd av din vän! Din tredje ovän i den stora tidningen dog knall och fall. Han, som skrev pjäsen mot dig, ligger för döden. De, som hindrade din teaterbana, störtade; numro ett ner i glömskan och fattigdomen, numro två från sin popularitet och sitt sociala anseende, numro tre i laster och sjukdom, numro fyra i brott. Och din urfiende Aftonbladet. Din bok skulle ut första oktober. Varför vräktes fienderna ut på gatan den sista september! Varför kom din falske vän, som skötte hela skallgången mot dig, på dårhus i våras! Och han, som »reste på ångbåt» med dig; vad har du gjort åt honom? Han är sjuk, fattig, utan anställning!

Det var en fruktansvärd statistik! Och vad skulle jag svara! — Men herre, ni tror väl inte att jag är en mördare! Vad i Jesu namn tror ni om mig? — Han såg leende, tvivlande ut. — Det finns saker mellan himmel och jord, Hamlet, sade han, som filo-

Digitized by Google

sofien icke drömt om! — Ja, filosofien har sovit utan drömmar, det vet jag, men vad vill ni mig?

Han gick fram till fönstret, lyfte sina händer och sade med en röst, som jag endast hört av läsare i extatiska ögonblick: Förgör dem, förgör dem!

Nu blev jag orolig och ville tala förstånd med mannen. — Om, sade jag, ni sett händelsevis mina fiender förgås, så betänk att det var min saks fiender. Min sak, som är framtidens, kan icke förgöras, och var och en som lyfter hand mot den, bär hand på sig själv. Att gamla utlevade personer dö, är väl icke något underverk; att personer, som icke visat sig äga livskraft att följa med utvecklingen, icke heller skulle äga kraft i kampen för tillvaron, utan förfalla, det är ju enkelt och naturligt. Eller hur? Tror ni jag är en trollkarl, eller vad fan menar ni? — Han hörde icke på mig utan bara såg på mig.

En tanke föll mig in. — En detektiv, en spion! — Kanske det är reptilynglingen! — Hör nu, herrn, som har så förnäma släktingar... började jag. — Han förblev lugn och kände sig inte stucken! — Det var icke reptilynglingen! — Hör nu herrn, tala inte så högt, sa jag, för det bor en detektiv i rummet bredvid! — Han gjorde icke en min av att förstå. — Haha! det är Smålandspetter, som vill ha idéer av mig, tänkte jag. — Jag tog en tesked kina, harskade mig och kvad: Vacker goja! — Nej, det var icke den fräjdade Värnamoskalden! — Herre, är ni tankeläsare Bishop, är ni agent för Jamaica-rommen, är ni avritare i Lördags-Bubbe eller vem fan är ni? — Jag betraktade hans anlete, som bar tydliga spår av toddy och smörgåsar och var härjat av dygdiga laster. — Nu är jag på spåren, tänkte jag: Jaså,

Digitized by Google

han ser så ut. — Räck ut Er hand, sa jag, så skall jag spå Er! Höger hand! — Han räckte ut handen! — Om ett år är ni död! sa jag, ty nu ville jag »fixera» honom! — Mahognyfärgen vek ett ögonblick från hans kinder. — Vad ser ni i min hand? frågade han. — Ert namn! Ni är död om ett år! Jag skall icke göra er bild i vax, icke ens i något fult! Ni skall förgöra er själv. Ni skola förgöra varandra! Ni skola äta upp varandra som rävar, så det bara ska bli svansstumparne kvar! »Ty mig förtröt om de stortaliga, då jag såg att de ogudaktiga väl gick. De svälla i ansiktet som en fet buk; de göra vad dem lyster. Men du satte dem på det hala och störtade dem i grund. Hur snart varda de till intet. De förgås och få en ände med förskräckelse!»

Han var vidskeplig, och bibelspråket knep!

Mannen tog sin hatt och gick ut. Jag ringde på uppassaren och bad honom vara beskedlig och öppna fönstret samt ta ut och låta piska gångmattan.

Jag har fått många anonyma brev, i vilka man kallar mig Den Onde, eller uppger, att jag står i tjänst hos honom! Det slutar väl med häxprocess!

*

Stockholm, november 1884.

K. v.

I dag haft en interview med en präst, gammal skolkamrat (två sådana förut!). Liberal karl. Delade mina åsikter i nattvardsläran, och försäkrade att alla (?) statskyrkans präster gjorde detsamma. På-

Digitized by Google

stod att endast* Karl Adam Lindström och Hugo Nisbeth begagna nådemedlen med den fasta tron att de äta och dricka Kristi lekamen och blod. Ansåg att katolska kyrkan borde åtala mig. Tyckte att jag var osedlig i mina sista noveller! Jag bad honom förklara ordet osedlig. Han sade, att Dygdens Lön var överdriven och osann. Jag friskade upp hans minne från vår gemensamma Uppsala-period och nämnde namnet både på »Herr Theodor» (numera präst i statskyrkan med flere utbrott av galenskap på grund av »dygdigt» levnadssätt) och den angripne kamraten. Ja, nu mindes han, men man skall inte tala om sådant. Ja, men herr C. O. Berg och alla nykterhetspredikanter belysa alltid sina föredrag med fyllerihistorier — icke nykterhetshistorier. Han frågade nu, vad jag menade med osedlighet. Jag svarade: V a d s o m e m o t n a t u r e n ä r! — — därpå drog jag fram ett citat av vår brödkyrkas store stiftare Doktor M å r t e n L u t h e r: »Den som nu vill motstå naturens drifter och icke vill låta det gå såsom naturen vill, vad gör han annat än förnekar att naturen icke är natur, att eld icke får bränna, vatten icke väta, mänskan icke äta eller dricka eller sova!» Samtalet föll in på mera lätta ämnen.

*

Stockholm, november 1884.

K. v.

Åter en interview om Giftas. I dag var det ett »frigjort» fruntimmer, som tagit studentexamen och läste på graden. Hon började med att bedja mig

* Är överdrift! Herrar Wirsén och Norén då?

Digitized by Google

ej anse henne fjollig därför att hon som kvinna besökte mig. — Jag försäkrade, att jag ansåg henne mycket förståndig och modig, som vågade trotsa dumheten. Därpå började hon: — Ni anser kvinnan vara underlägsen mannen? — Nej, min fröken, tvärtom, om så skulle vara. Kvinnan är icke underlägsen mannen, men hon är något olika. Skillnaden mellan man och kvinna, fysiskt taget, kan ni få reda på i en anatomi, om ni inte vet det förut. — Ni anser sålunda kvinnan fysiskt vara underlägsen mannen? — Inte alls. Jag anser honan... — (Nu sprang hon upp och sökte dörrlåset!) — Jag ber om ursäkt, min fröken, men om mannen är hane, så är kvinnan hona; det ligger ju inte något sårande i det, i synnerhet som jag (med fysiologerna) anser honan i allmänhet vara en högre »manifestation av vitalitet» (det var ju tillräckligt lärt för att vara städat) än hanen. Man kan nämligen tänka sig en vid födelsen befruktad hona, men en hane med livmoder omöjligt. Naturen har redan visat det. Det finns till exempel en art Cynips (ett slags steklar) som saknar hankön. Honorna födas befruktade. Men några bärande hanar har man ej sett. Mannen är sålunda umbärligare för släktet än honan. Därav kvinnodyrkan, Maria-kult, galanteri. Därav lagens bud att mannen skall försörja hustrun och icke motsatsen. Därav vissa socialisters fordran att s t a t e n skall i framtiden sörja för alla mödrar!

— Ja, svarade hon, det är mycket vackert, men det vilja vi ej. Vi vilja frigörelse. — Alldeles samma frigörelse som vi, min fröken. — Men varför är ni motståndare mot emancipationen? — Mot den falska överklassemancipationen är jag motståndare. Den

Digitized by Google

kommer så rasande olägligt! — För socialismen, va? — Ja, just för den! Minns ni ett bankbolag, som dock är en kollektivitet, en association, ville bygga ett palats, både för att göra reklam och (ofrivilligt kanske) »försköna huvudstaden». Platsen var bestämd, tomter köpta, grund lagd. Men i själva hörnet åt stora gatan stod ett gammalt smalt hus i vägen. Husägaren, som ej ville sälja, troddes komma att ge med sig. Men det gjorde han inte. Nej, han tyckte om sitt hörn, det var hans. Det hade varit hans fars. Han ville inte släppa det. Palatset byggdes, men tog sig ingenting ut. Gubben i hörnet lät smeta kalk på sitt, och där står det nu och skäms. Så förefaller mig er emancipation. Ni vill inte riva ert ruckel, utan bara vitlimma det, och därigenom hindra den stora gemensamma framtidsbyggnaden att komma under tak. Ni tror det är ett framsteg att ta studentexamen! Er förmåga har ingen betvivlat (jo, några stångpiskor), men att öka överklassen var ingen nödvändighet, ty universiteten spela samma fula roll, som prästseminarierna gjort. Och den bildning, som bestås i examen, kan man skaffa sig bättre på egen hand. Madame Staël hade inte tagit studentexamen, men hon var mycket bildad, George Sand inte heller. Att kvinnan icke ännu gjort sådana trollkonster som Rafael och Beethoven, är icke något bevis på hennes underlägsenhet, utan snarare bevis på hennes goda förstånd. Hon har haft bättre tid och tillfälle än mannen att öva sig till sådana virtuositeter, men hon har icke brytt sig om det, och därför är hennes förstånd mindre »rubbat» av kulturen.

— Ni vill alltså, att kvinnan bara skall amma och vagga? — Ja, det kan nu inte hjälpas, ty att

Digitized by Google

amma är omöjligt för mannen! Att vagga däremot, det kan mannen gärna hjälpa till med, och det gör han också! — Kvinnan skall sålunda vara till för att föda barn åt mannen? — Nej, åt samhället, åt släktet, åt mänskligheten. — Att föda barn ändå? — Ja visst! Kan ni komma ifrån det? — Jag tänker inte ha några barn! — Då var det synd att inte era föräldrar hade samma tanke! — Jag vill inte bli köksa åt en karl! — Men om han blev slav åt er, arbetade hem maten i huset? Skulle ni icke vilja, icke bli hans köksa, men se efter att köksan (den verkliga slavinnan) tillredde denna av slaven hoparbetade maten, medan ni sysselsatte er med bildande nöjen? För övrigt, ni arbetar i fåvitsko. Ni anser det vara högre intressen att vid universitetet insupa överklassens gift, studera deras förfalskade läroböcker, och sedan sprida giftet, och sluta er till de nöjda. Nej, då var det bättre att ha er bland de missnöjda, som icke anse denna vara den bästa av världar. Nu, när det nya samhället står för dörren, nu skulle ni föda ett nytt släkte och fylla det med nya tankar.

— Men ni finner det icke orätt att kvinnan ägnar sig åt att stå i bod eller tvätta kläder eller sitta i spinnfabriker? — Nej, min lilla vän (förlåt uttrycket, men jag är en gammal gift man), inte orätt, ty vi skola alla komma dit, karlarne också, men jag anser det skada nu att så sker, ty därigenom fördärvas mödrar och barn, och vad värre är, den samvetslöse kapitalisten begagnar sig av kvinnan för att nedtrycka arbetslönen. Förstår ni nu faran av att i detta ögonblick locka kvinnan i arbetsmarknaden. I denna stund gå 100,000 arbetare arbetslösa. Var finns då plats för en milliard kvinnor? Räkna ut det! — Men ni

Digitized by Google

kan väl icke misskänna det vackra i de rörelser som kallas gift kvinnas äganderätt och Federationen? — Visst icke! Motiven äro besynnerliga, men jag ansluter mig till båda för den goda sakens skull. Gift kvinnas äganderätt skall upplösa äktenskapet! Det är gott. — Vad för slag? Upplösa äktenskapet? Våra moraliska fruar upplösa äktenskapet? — Ni blir rädd? Ni, som hatar äktenskapet, ni fruktar dess upplösning! — Men hur skall det gå till genom en lag om gift kvinnas äganderätt! — Jo, på så sätt, att när lagen ej gör mannen likställd med kvinnan, då lagen tilldömer mannens egendom åt familjen, och dömer mannen försörja familjen, men undantager kvinnans egendom såsom privatgods åt henne, utan att förbinda henne försörja familjen, så upphör mannen att gifta sig! Och så federationen! Den är jag med om, icke av några s. k. sedlighets- eller gudsnådlighetsskäl, utan av demokratiska och hygieniska. Ni vill ta bort poliseringen, emedan ni säger att det är orättvist mot kvinnan? Osant, min nådiga! När ni träffar en man, som säljer sina favörer åt många, åt vem som helst, då skulle ni prostituera honom. Har ni sett en sådan man? — Ja, den som gifter sig för pengar! — Gott, då skall ni alltså prostituera nästan alla fruar, som gift sig för att bli försörjda. Det förvånar mig att ni, som läst logik, inte kan skilja mellan rena och falska motsättningar! En man, som för pengar gifter sig med en, har sålt sig åt en, låt vara så, men ej åt många! — Men den prostituerade kvinnan är icke ensam om brottet? Varför skall hon ensam straffas? — Vilket brott? — Hm! Ni anser det ej som brott? — Jag lämnar den frågan och håller mig vid vad vi talade om. Prostitutionen

Digitized by Google

är ej något straff! Det är en sanitetsåtgärd, men en dum sådan, ty den ger en falsk säkerhet, utan vilken man skulle akta sig. Det är ena skälet, varför jag är med om institutionens upphävande. Det andra är, att det är odemokratiskt polisera människor! Det tredje skälet... ja, det får ni se när verkningarne av prostitutionens upphävande visa sig. — Vilka verkningar? — Desamma som av gift kvinnas äganderätt! Om de visste vad de förehava, de som agitera för dessa saker! Vad gift kvinnas äganderätt beträffar är den i sig själv ett simtag mot strömmen! När nu allt går ut på kollektivism och association, så går den ut på motsatsen — individualism. Men för utilisten äro alla vägar bra, hur galna de än se ut!

— Men kvinnans underkuvade ställning kan ni ej förneka, då socialisterna ej förneka den. — Min fröken, vilken stormakt kvinnan är, hur litet underkuvad hon är, kan ni just finna därav, att ingen socialist, ingen politiker, minst den som känner sig sviken av sitt parti, vågar numera företa något utan att räkna med kvinnan — utan att säga damerna (kulturdamerna) artigheter och tala om dem som martyrer, såsom specialmartyrer. Själva Bebel, socialisten, som skrivit ett sekularverk om Die Frau, har måst nedlåta sig till den kurtisen. Och ändock är han av min mening: att under »nuvarande förhållanden ingenting ordentligt kan göras åt kvinnofrågan». — Har han sagt det? — Ja, så här säger han: »Den fullständiga lösningen av kvinnofrågan... är under nuvarande samhälls- och statsinstitutionernas bestånd lika så omöjlig som arbetarefrågans lösning!» Så säger han! Och därför ser ni också, att jag med avsikt låtit alla reformförsök i Giftas stranda

Digitized by Google

på barnet! — Skola de alltid stranda på det? — Nej, inte under nya förhållanden, då samhället tar barnen, ty då först är kvinnan fri! — Det vill ingen kvinna! — Då komma reformförsöken att stranda på kvinnorna då! Men det kommer att födas andra kvinnor med andra tankar! Gå i frid, kvinna, föd nya kvinnor med nya tankar, så bli de fria! Ni blir aldrig fri, allra minst när ni låter inregistrera er i överklassens jesuiter-seminarier! Förakta icke att vagga, ty vi skola en gång komma att vagga allihop, både män och kvinnor, förakta inte att koka och steka, ty vi skola snart få koka och steka allihop, både män och kvinnor, förakta inte att sy och spinna, ty vi skola mycket snart få sy och spinna, män och kvinnor, utan åtskillnad. Då skola vi också, allihop, män och kvinnor, få frihet, frihet att forska och uppfinna, leka med färger och toner, njuta av alla de förmåner naturen givit oss, men samhällets överklass berövat oss! Men till dess: akta er för överklassens »reformer», de spilla bara tid och trassla in härvan.

— Men i ert nya samhälle skola inga lärda, inga konstnärer, inga hjältar mer finnas? — Jo, Gud, vad det skall bli! Läs Bebels Die Frau från sidan 129, så får Ni »positiva förslag». Det är allt jag nu hinner säga! Förlåt, men nu måste jag gå upp i rätten! Jag måste vara oartig, men ni, som är ett frigjort fruntimmer, räknar ju ej på artighet. Farväl! Tänk på de »positiva förslagen»! Mjukaste tjänare!

*

Digitized by Google

Stockholm, november 1884.

K. v.

De stora tidningarna göra i brännvinsadvokatyr. En av dem har upptäckt, att moment 2 är föråldrat, men icke moment 1. Varför icke moment 1? Jo därför att Strindberg skall dömas efter det momentet. (Det personliga är det högsta!)

En annan toddybror från gamla dagar har upptäckt, att juryns ändamål är just att döma efter bokstaven, det vill säga efter de döda typerna! Snille! Du slutar nog i Akademien eller Vikingen! Grundlagen säger själv, att den undanber sig alla ordridningar utan vill bli tydd efter andan!

Och sådant, sådant skall man diskutera! Men när diskussionen upphör; när tålamodet tar slut; vet ni vad som återstår då? Få se.

Det är egendomligt med framåtskridandet. Det går bitvis, men alltid så att man är efter i något stycke. Sålunda har jag sett ateister, som varken tro på rikslagen eller psalmboken, men ändock fortfara att vara duperade av överklassens morallag. Nu är hemligheten i Giftas, att jag angripit just överklassens moral. Därför skriket på omoral (Lucus a non lucendo). För den nya världsåskådningen är moral något helt annat än den är för den gamla. Allt som är emot naturen är ock mot det allmänna bästa, se där den nya omoralen. (Men med det bästa menas icke det som nu anses vara det bästa!)

När överklassen arbetade ihop samhället, stiftade den genast en grundlag; att samhället var fullkomligt, att varje försök till förbättring vore ett angrepp och att samhället aldrig fick angripas, det vill

Digitized by Google

säga förbättras. Varje underklassens försök att få förbättringar till stånd hälsas därför med ett enhälligt och ihållande skrik från överklassen och har alltid hälsats så. Men stundom, när påträngseln nerifrån blivit för stark, har överklassen nödgats ta hand om rörelsen och leda strömmarne in i fåror, enkom avsedda till att få dem rinna ut i sanden. Sålunda har, till exempel, kristendomen, som ursprungligen var ett storartat angrepp på samhället, blivit i rättan tid tagen i beslag av överklassen och genom s. k. tolkningar blivit en gruvlig hedendom och ett av överklassens bästa stöd. Tron, som i Kristi och hans lärjungars mun helt enkelt betydde tron på att det skulle kunna bli bättre i världen, blev nu av överklassen och dess yrkeskristne förtolkad till att vara en motsats mot förnuftet, vilket senare skulle dödas, det vill säga icke få begagnas till kritik på överklassen. Den delen av uppfostran, som är lämnad i händerna på överklassens yrkesapostlar, går därför systematiskt ut på att släcka förnuftet, det vill säga kritiken. Hör därför vilka hätska skrik mot tvivlaren, hos vilken förnuftet var för starkt att släckas, hör vilka fasans och hämndens rop mot »fritänkaren», det vill säga den som tagit sig friheten tänka emot överklassen, och alla dessa rop mynna ut i ett enda stort: han angriper samhället! Vadan kommer denna fasa vid varje angrepp på samhället? Jo axiomet, ofelbarhetsdogmen är i fara; ty samhället, som angripes, är intet annat än överklassen. Men var icke Lutherska reformsträvandet också ett angrepp på samhället? Jo, men det togs tidigt i beslag av överklassen, som bums satte upp åskledare, så att molnet, i stället för att

Digitized by Google

upplösa sig i ett enda åskslag, så småningom fördelades och förflyktigades. Franska revolutionen, som var det största av alla angreppen, togs om hand av den störste despot världen sett, och på dess grav stod den heliga alliansen, det vill säga ett förbund mellan alla Europas överklasser. I våra dagar har man sett socialismen, den fredligaste av alla läror, som närmast liknar Kristi kristendom, slutligen omhändertagas av överklassen, åtminstone i Tyska riket. Furst Bismarck bekämpar socialisterna, men han arbetar i deras anda, av den grund att om underklassen skulle göra reformerna själv, skulle överklassens umbärlighet vara bevisad. Det är sålunda bara yrkesavund av furst Bismarck, och han är lika arg socialist med sina sparkassor, konsumtions- och försäkringsanstalter, som de andra socialisterna, utan att han dock kan falla under socialistlagen eller komma i fara för lilla belägringstillståndet.

Kristendomen har sålunda, från att vara en underklassens resning mot överklassen, tvärtom blivit en boja för underklassen. Överklassen tror icke på Kristi gudom i allmänhet. Furst Bismarck tror icke på den. Kronprinsen av Tyskland och hans gemål tro icke på den, (ty de läsa Strauss och Renan), men de säga det icke, och de tiga, när någon, som angripit Kristi gudom, blir åtalad, dömd och straffad. Varför tiga de? Jo, emedan med förnekandet av Kristi gudom man förnekade stats-kristendomen, och därmed vore ett av statens stöd borta.

Hur stor procent av befolkningen är verkligt kristen? Ett obetydligt antal. Största delen är ännu på den naturliga ståndpunkten att dyrka naturmakterna, att se goda och onda krafter i rörelse,

Digitized by Google

vilka skola tackas och mutas. När fiskaren i Stockholms skärgård fruktar dåligt fiske, så ber han icke till Jesum eller Gud, ännu mindre till Den Heliga Anda, utan han går och lägger en slant under en viss sten; han säger aldrig farväl, när han skjuter ut båten, åt dem som skola ut på sjön, ty då går det illa för dem; han svär aldrig i båt av samma anledning. Vad Virdarne göra i Värend, när åskan går, när kreaturen äro sjuka, när barnen födas, det har Hyltén-Cavallius omständligt berättat; att de icke ropa på Jesus, det är säkert, snarare på Oden, Tor och en hop andra okända makter. De dyrka sålunda än i dag av en naturlig instinkt de okända makter, som dölja sig bakom naturkrafterna; äro alltså hedningar. Men de gå i kyrkan, där de träffa sockenbor (söndagen är deras börsdag), de gå till skrift, emedan de andra göra så, betala prästen, emedan de icke våga annat. Så lös sitter kristendomen, sådan den blivit hopskarvad av överklassen. Officiellt dyrkades intill 1593 i Sverige den Nicæanske Guden, sådan han på mötet i Nicæa 325 blev författad. Från 1593 infördes den officiella Augsburgiska eller Lutherska Guden och därmed förklarades gudsbegreppet hava nått höjden av utveckling, en sådan höjd att varje tvivel på honom i grundlagen benämnes gudsförsmädelse. Men nu förändras gudsbegreppen efter latitud, longitud, klimat, jordmån o. s. v. Man måste sålunda göra undantag. En muhammedan (och världen äger 200 millioner sådana) anses icke vara gudsförsmädare, om han gycklar med Kristi gudom. Judarne äga laglig rätt (emot grundlagen) att i riket förneka Kristi gudom inom och utom sin synagoga; baptisterna hava likaså erhållit rätt att (emot grund-

Digitized by Google

lagen) »gäcka» det ena sakramentet. »Förnekelsen av den rena evangeliska läran» är sålunda, emot lagens uttryckliga bud, tillåten baptister, judar och andra religiösa samfund som äro »erkända». Vad menas med erkända? Jo, sådana sekter som eljes äro »enfaldiga och beskedliga» i tron, det vill säga icke misstänkas anlägga någon kritik på överklassen. Nu se vi sålunda, att grundlagen icke är så helig, att den icke kan tummas, och att den icke är av Gud, det visade 1865 års män, när de ändrade den. Denna grundlagens medgörlighet i vissa fall påminner om prästens, som när han dundrat så att åhörarne smälte i tårar, slutligen ansåg sig böra trösta dem med, att det »inte var så allvarligt menat».*

*

Stockholm, november 1884.

K. v.

Sedan nu Grundlagen fridlyst överklassens personer och kristendomen visat underklassen på himlen för att de skulle glömma jorden, återstod en

* För ett antal år sen dömdes en gesäll, som i Hagaparken imiterat altarets sakrament, till fängelse. I Sverige bekännes officiellt 1593 års Gud. Nattvarden, som ursprungligen var en minnesfest (ungefär som Gutenbergs eller Voltairesfesten nu firas), blev år 1215 på Lateransynoden i Rom ett sakrament; katolska kyrkan är ännu så pass rimlig att den antager en förvandling av brödet och vinet. Luther däremot gick baklänges i enfald och var nog rå, att med furstligt bistånd och med våld påbjuda som tro den hedniska vidskepelsen, att Kristi kropp och blod verkligen äro närvarande vid nattvarden. Det var denna grova vidskepelse gesällen i Hagaparken tog sig friheten att skämta med, liksom man skämtar om spöken och troll.

Digitized by Google

mängd små men viktiga fall i den borgerliga samlevnaden, som skulle förutses. Underklassen, som var den egendomslöse, hade av naturen en stark motvilja mot att erkänna äganderätten. Därav uppkommo alla den borgerliga lagens balkar, vilka, hur de vridas och vändas, ändock till sist gå ut på att skydda överklassens äganderätt. Sålunda har lagen ett ganska världsligt ursprung; ja, det finnes små lagar (så kallade ordningstadgar), vilka dagligen författas av en underordnad tjänsteman i polisen och undertecknas av överståthållaren och förses med konungens namnstämpel, och vilka sålunda icke ens ha helgden av att vara stiftade av konung och riksdag. När nu det privata godtycket har så stort spelrum i lagstiftningen, hur kan man då begära att lagarne skola hållas i en sådan helgd? Underklassen gör det icke heller, och när överklassen insåg omöjligheten i att uttänka alla förekommande fall, uppfann den en generallag, som kallades morallagen, eller kortare: moralen. För att undvika ingrepp från sina likar uppfann den hederslagen (mest tillämpad vid kortspel) eller kortare: hedern.* Men överklassens morallag står i de flesta fall emot naturlagen, och likafullt har den fått en helgd, stadfästad genom den dubbla »uppfostran» som bestås, så stark att den inträngt i medvetandet och ingått bland de många artificiella samvetena, som överklassen lagat åt under-

* När X. spelar av Y. en summa pengar, och spel är i sig själv omoraliskt, så att ett yppande av skuldens tillkomst skulle vara kompromitterande, så uppstår en hedersskuld; det vill säga en tyst överenskommelse att bryta moralen. När en officer lockar kläder från en skräddare, då är det i sin ordning, men om skräddaren stämmer för skulden, anses det vara »snuskigt». En skräddareskuld är ingen »hedersskuld».

Digitized by Google

klassen. Fritt umgänge mellan könen är tillåtet mellan överklassens ledamöter. På min Uppsalatid fick en kamrat (friherre och 18 år) en son med en schweizeriflicka. Han skrev till fadern efter pengar för att lösa in barnet på barnhuset. Fadern skickade i glädjen ett lyckönskningsbrev och en större penningsumma, ty sonen var ende sonen och hade nu givit prov på förmågan att kunna framställa fideikommissarier. Det var nu mycket vackert och fördomsfritt av fadern. Men hade sonen begärt utstyrsel att gifta sig med flickan, då hade det blivit andra toner. Varför? Emedan vigseln är en handling som medför giftorätt och arvsrätt. Varför kallas då vigseln en helig förrättning? Därför att den skyddar det »heligaste», eller egendomen. Vi kunna sålunda icke säga att det finnes två morallagar: en för man och en för kvinna, utan en för överklass (män och kvinnor), en för underklass (män och kvinnor). Man har ju sett mycket förnäma flickor som »fallit» utan att de därför förstört sin framtid eller blivit fallna kvinnor. En gammal man (som icke hade någon sysselsättning) räknade ut i Anreps ättartavlor att 60 av nu levande ätter voro produkter av fallna fröknar, det vill säga att ätternas huvuden vigt sig med fröknar som fallit innan de gift sig. Vi ha sett andra saker också i våra närmaste dagar, men överklassen har, som vanligt, förvandlat bara det att tala om dess immoralitet till att vara omoraliskt.

Genom detta jesuitertillstånd i samhället, där allting är grundat på hemlighållande av samhällets innersta mening, har den serie av förställningar och hycklerier uppkommit, som gör att med en bildad människa menas den som kan tiga bäst. Därför

Digitized by Google

kallas den, som icke kan hyckla eller tiga, för rå och omoralisk. Det är sålunda omoraliskt att tala om omoraliska saker, ty det är ju att lyfta på ridån. Men, man har gjort undantag för överklassen. Om man förgyller överklassens immoralitet, talar om den i vackra och dunkla ordalag, då är det vackert och tillåtet. Herr Carl David av Wirsén*, som av Sveriges nu levande personer av överklassen är kanske den mest moraliska, har för några år sedan skrivit ett berömt poem som heter Sillery. Nu är Sillery namnet på en välbekant, men, tyvärr, ganska dyr rusdryck. Det var sålunda ett vackert och stort ämne. Men poemet handlar om annat också. Det handlar om konung Henrik IV:s besök hos en »fallen kvinna», som hette Gabrielle d'Estrée, och vars namn tillhör »historien», efter som hon hade den äran att ta emot en kung. Men nu fogar olyckan, att Henrik IV var en den allra kristligaste konung och därtill gift, skild från Margareta av Valois och omgift med Maria av Medici. Herr Wirsén har sålunda firat och förhärligat 1:o en rusdryck, 2:o ett äktenskapsbrott, 3:o en fallen kvinna**. Vadan denna licentia poetica? Vadan denna fördomsfrihet? Tänk om en underklass skrivit ett poem med titeln: Falubrännvin, och poemet handlat om gifte mureriarbetaren Andersson, som på ett enskilt rum sammankommit med ogifta kvinnspersonen Lundström och

* Jag förmodar att samma lag som tillåter herr Wirsén tala och skriva om min författareverksamhet, även tillåter mig tala och skriva om hans? Eller kanske det finns två lagar i detta fall också. Det ser så ut!

** Herr Wirsén var vid den tidpunkten visserligen icke ordförande i Svenska Bibelsällskapet, men inspektor för en flickskola och ordförande i sällskapet Tratten.

Digitized by Google

överraskats av polisen. Då hade »poesien» flytt och det hela blivit ett rättegångsärende. Se där den sanna moralens, den äkta poesiens hemlighet! Se där skönhetens sanna väsen! Dess höga ståndpunkt!!!

Det mest omoraliska av allt anses ändock vara att förgripa sig på andras egendom. Detta säger man är grundat i människans natur. Men det är icke fallet. I Sverige, som är ett glest befolkat land och där människorna endast begagna hasselnötter för sitt nöje, där är det icke ännu omoraliskt att plocka några hasselnötter; men i Schweiz, där hasselnötterna pressas till olja och äro födoämne, där är det stöld. Moralen ändrar sig sålunda enligt befolkningsförhållanden och seder. Att grunda ett bolag och därigenom roffa till sig andras pengar, är icke omoraliskt, men att ta ett nerfallet äpple kan vara stöld. Moralen är sålunda mycket misstänkt.

Ordet omoraliskt har på sista tiderna, då samhällets stora jesuiterinstitution börjat avslöjas, fått en särdeles vidsträckt användning. Att tala s. k. grova ord, är icke omoraliskt, men att skriva dem, och framför allt att trycka dem. Vad menas då med grova ord? Vanligen sådana ord som sannast, det vill säga råast, återgiva tanken. Som sammanlevnaden blivit en väv av hyckleri och lögn, äro samhällets pelare särdeles rädda för att tankarne skola uttalas, ty skulle så ske, ginge samhället sönder. Därför dessa konvulsioner och hysteriska anfall hos överklassens klenhövdade tidningsskrivare, när de få se en bok, i vilken saken nämnes vid dess namn.

Jag måste upprepa och vidhålla mina tankar om moralens natur, att den är en uppfinning av över-

Digitized by Google

klassen för att hålla underklassen i styr, ty överklassen tillämpar icke moralen på sig, skattar den ringa. När överklassen anställer en regent, en ämbetsman, en lagstiftare, en Herrans tjänare, så frågas icke: är han moralisk? Det är alldeles likgiltigt. En regent kan vara så omoralisk som helst, till slut blir han ändå lovsjungen. Drottning Christina i Sverige hade de flesta moraliska lyten, men hon »var ändå den store Gustav Adolfs dotter», samme Gustav Adolf, som lät rådbråka ynglingar för att de av sina föräldrar blivit uppfödda i katolska läran. Carl XII:s dygd lär ha bestått i en bedrövlig ovilja mot kvinnan såsom kön o. s. v. När man nu ser moralen vara så lågt skattad hos överklassen, då börjar man tvivla om moralen verkligen är något så utmärkt. Att överklassen har något hemligt intresse av att utbasuna densamma som sådan, det är tydligt. Det allra vanligaste är att höra följande resonemang emellan Ö. K. och U. K.* En man av U. K. sticker sig upp och vill tala för U. K. mot Ö. K., utan att ha utfått tillståndsbevis. Det första Ö. K. säger är då: Den, som är en så omoralisk människa, den skall tiga. Därpå svarar U. K. efter en kort undersökning: Du är själv omoralisk, varför tiger inte du? Ö. K. svarar ånyo med: att U. K. icke har rätt att yttra sig om Ö. K:s moralitet, när han är själv så omoralisk. Resultatet blir att båda parterna finna varandra omoraliska, men som Ö. K. kan undvara moral, men U. K. icke får sakna den, blir alltid Ö. K. den segrande. Vill nu U. K. leda i bevis, att Ö. K. är omoralisk, så straffas han med böter eller fängelse, ty »det får icke ledas i bevis». Det är ju en skön moral.

* Överklass och Underklass.

Digitized by Google

Om detta resultat kunde leda båda parterna till den mening att de båda voro omoraliska, att människan överhuvud är omoralisk, då skulle kanske en därpå följande undersökning giva vid handen att: moral, sådan den nu predikas, bara är ett påfund, någonting mot naturen, någonting som alls icke är värt att sträva efter, och då skulle ingen mera blygas för att nämnas omoralisk, efter som omoral ju vore bara ett påhitt, kanske man skulle komma därhän att, när allt blev rättvänt, finna det som nu kallas moral vara något dåligt. Kanske det i en framtid skall anses vara mera moraliskt att ingå förbindelse med en kvinna, än att gå ogift med sin dygd, det vill säga sina stumma synder eller sin ruinerade kropp och själ. Vem vet? Moralen har ändrat sig mycket på hundra år.

Vissa moderna reformatorer av underklassen hava i våra dagar låtit dupera sig av överklassens på dem ställda fordran av moralitet, och söka med all makt, trotsande natur och förnuft, att bliva moraliska. Detta är en dålig tjänst de göra oss. När Edvard Brandes i Et besøg söker lossa banden och förklarar kvinnan straff-fri för att hon följt sin naturs röst, då är han på rätta frigörelsens väg, men när fru Agrell och Federationen ä v e n vilja fälla mannen, då äro de i tillbakagångens och de duperades trånga återvändsgränd.

Följden härav: en hop misstänkta dygder. Den mest gouterade av alla dygder är utan tvivel T r o h e t e n. Vad är trohet? Jo, mitt fortvarande i beroendeförhållande till någon. När feodalherren pressade jordbrukare att arbeta åt sig, tog han trohet av dem. Sveko de honom, svalt han. Troheten, det

Digitized by Google

vill säga bondens förblivande i det påtvungna slavtillståndet, blev sålunda en dygd. Furstarne togo trohet av vasallerna på samma grund. Troheten är sålunda icke grundad i människans bättre natur, utan är såsom dygd endast en frånsida av slavsinne.

*

Bland djuren har hunden blivit prisad för sin trohet. Hunden var ursprungligen en varg. När det blev ont om jaktbytet genom människans konkurrens, antog denna varg en kompromiss med människan: de skulle jaga tillsammans. Människan, som var klokare än vargen, var också trolösare, och vargen jagade upp, men jägaren fällde villebrådet. Jägaren tog köttet, och vargen fick benen och en järnkedja om halsen. Den nuvarande hunden är trogen i viss grad mot sin husbonde. Hungern driver honom därtill. Därför är det icke bättre ställt med hundens trohet, än att vilken tjuv som helst får hans tillstånd göra inbrott i härskarens gård, om han kastar ett köttstycke åt honom.

Nästan i samma förhållande står tjänarnes stora klass. Hur kan man tro, att någon godvilligt ger sig till att bliva en annans slav; utföra förödmjukande sysslor? Det är nöden som driver naturligtvis. Men ju flere platser som finnas, dess mindre blir tjänarens trohet, ty då är nöden mindre. Som det är förmånligt för husbonden att behålla en ärlig tjänare, så utsätter han belöningen för t r o h e t. Trogna tjänare anses vara något särdeles utmärkt, och de äro ett gott kapital också. Men tjänare som ofta byta plats anses icke vara goda. Huru detta?

Digitized by Google

Ligger det icke i varje människas natur att söka en förlorad rättighet: till personlig frihet. Detta stämplas som en odygd hos tjänaren. Tjänsteflickan vill gifta sig. Det är ju mot naturen att hon skulle vilja något annat. Och ändå har överklassen gjort det till en prisbelönad dygd att tjänare äro slavsinnade eller som det kallas: trogna. Varför är slavsinnet hos dem en dygd? Jo, därför att överklassen har intresse av att det är så.

Mest förvirrade äro begreppen om äktenskaplig trohet. En stor mängd människor äro, liksom de flesta högre djuren, endast dragna till motsatta könet under och omkring propagationstiden och ungarnes späda tillstånd. Sinnet förändras, tycket förändras. Det är nu en gång så. Nåväl: två makar hava i yran lovat och tvungits lova varandra trohet: den ena förändras av omständigheter, som ingen kan styra. Den parten vill skiljas. Han, eller hon, säger upp sin trohet och går. Då ropar den andra på otrohet. Lagen, som sett litet djupare, har uppfunnit att man kan lösa från trohetsed. Men hjälper det? Ett upplöst äktenskap är alltid ansett och kallat: ett äktenskapsbrott. Gifta makar anse sig »äga» varann, äga som egendom. Om en tredje person kommer i deras närhet och endera av makarne och den tredje personen fatta tycke för varann, ett tycke som realiserar sig i ett nytt äktenskap sedan det förra är upplöst, så kallas det att han »stulit» den andres make. Vad vill det säga att han stulit? Var maken den andres egendom? Det är ju en rå uppfattning. Tog han henne med våld, satte han henne på en hästrygg, som i den ädla riddartiden, så hade han stulit. Men nu? Det är detta egendomsbegrepp i

Digitized by Google

äktenskapet, som gjort den institutionen så misstänkt. Med otrohet mellan makar kan endast det förhållande benämnas, då den ena eller andra parten inlåter sig i umgänge med någon tredje utan att ha sagt upp sitt kontrakt eller löst sig från sitt ord. Det är svek och löser därför också förbindelsen. Att tycket förändras, kärleken dör, det är mycket ledsamma omständigheter, såvida den icke dör på en gång hos båda makarne, men den ena eller den andra kan icke sägas ha varit otrogen, ty trohet är vasallens och herrens, hundens och husbondens tvungna förhållande av över- och underordnad. Äktenskapet är ett fritt avtal — eller borde vara det!

Nära Troheten står den dygden Godheten. En god människa är en sådan man får lura, hundsvottera, göra med vad man vill. Är det då underligt att överklassen sätter den dygden så högt, att han i sin dynasti-religion ställer de goda som kandidater till himlen och de onda till helvetet.

Karaktär har också blivit ett smeknamn på regelrätta människor, som man alltid »vet var man har». Överklassen, som är ett hycklande jesuitersamfund, skall naturligtvis värdera en sådan egenskap (som den själv saknar), emedan den gör det möjligt att »hålla reda på» dessa slags människor. Men även den dygden har sin baksida. En karaktärsfast människa ändrar aldrig mening. Överklassen vet intet så illa som att en underklass ändrar mening till något förståndigare, men gärna till det fåniga. »Den där kan man icke lita på, han ändrar ju mening!» säger han. Den karaktärsfaste är sålunda en envis, en enfaldig, som icke tar skäl, som icke kan utvecklas. Denna prisade egenskap är sålunda snarare ett lyte.

Digitized by Google

Sparsamhet predikas alltid för underklassen som dygd, men är hos överklassen ett fel, och kallas snålhet. Så underligt är det med dygderna här i världen. Vore icke underklassen sparsam, skulle den komma överklassen, det är fattigvården, till last.

Frikostighet är en dygd hos överklassen, kallas slöseri hos underklassen.

Kyskhet är särdeles berömd hos underklassen, emedan den hindrar överbefolkning och ökade fattigvårdsavgifter. Här vill jag erinra att kyskhet icke är ådömd kvinnan i allmänhet, utan endast underklassens kvinna. En överklassens kvinna kan vara huru okysk som helst, utan att bli »dömd», utan att uteslutas från societeten, utan att förlora aktning; och hon kan bli mycket förnämt gift. Alla kungliga frillor giftas bort förmånligt.

Lydnad är en dygd för barn och tjänstefolk samt militär. Är som sådan högt berömd av de befallande. Det är också endast genom att inskärpa lydnad från barndomen som det är möjligt sammanhålla familjen. Att barnen genom att ständigt förnekas bruket av naturens härligaste gåva, viljan, (endast för föräldrarnes trevnad) slutligen bliva viljelösa stackare, synes vara uppfostrans grymma medel att skapa »goda medborgare», det är: en god underklass åt överklassen.

Att ha respekt för andras meningar, är också en dygd, som överklassen mycket värderar hos andra.

Att den skall respektera dessa enkla meningar jag här framlagt, det hoppas jag ej!

Men den nya moralen då? Framtidens, som den nya världsåskådningen skapat? Ja, den är något

Digitized by Google

helt annat! Det är icke någon klassmoral, icke någon egoistmoral. (Läs Evérans populära La Morale!)

*

Stockholm, 16 november 1884.

K. v.

Hur länge har jag varit i Stockholm? Ett år? En månad? Det är långa dagar! Talade i dag vid en vän från Vaxholms fästning och frågade om de hade samma rum till disposition, som jag utsåg vid mitt besök där för ett och ett halvt år sen. Har alltid älskat Saltsjön. Till Vaxholm blir min nådeansökan. Det finns i denna stund ingen, som tror jag blir frikänd i morgon! Om jag nu blir fälld och sättes in, då får jag en glad jul borta ifrån de mina! Tänk vad jag skall skriva kärleksfullt mot överklassen sedan! — Du skall skriva med kärlek (om oss), säger alltid överklassen. Så kärleksfullt! Du skall icke hata (oss), säger överklassen. Jo, det är just vad jag skall göra. Man skall hata orättfärdigheten, säger deras egen moralbok, och därför: h a t mot den orättfärdiga överklassen. Hat i döden, så länge de bygga samhället på slavar och binda andarne med vidskepelser och lögner, dem de ej själva tro på! August Blanche trodde, att det skulle bli frid på jorden, när den siste kungen hängde i den sista prästkappan. Misstag! Efter prästerna komma andra. När den siste professorn jordfästes i den sista kassakistan och den siste vice häradshövdingen skottar igen graven, då kan man börja på att tänka på reformer! Inte sådana reformer som 1865, då vi fingo en ny överklass, eller 66, då vi fingo en ny tryckfrihetslag, i vilken bedrägeri erhöll laga skydd. Kan

Digitized by Google

det icke finnas bildning utan professorer? Jo då! Men endast överklassens bildning duger, ty den är oskadlig för den bestående överklassen. Hantverksskråen äro förkastade, men lärdomsskrået står kvar. Det är det skrået, som har till uppgift att förstöra ungdomen vid universiteten, där överklassen tillverkas! I Norge har man kommit så långt, att man vill avskaffa studentexamen! Hos oss vill man också ha kvinnorna till studenter, det vill säga förstärka överklassen! Sådana reformer få ni i Sverige. Håll till godo!

I morgon alltså! Fri eller fälld!

*

Stockholm d. 17 nov. 1884.

K. v.

Frikänd! Det var en obehaglig halvtimme utanför dörren till juryns rum, det kan inte nekas. — — Höll ett litet enkelt portgångstal utanför Grand. Det var mycket kort och var på latin. Det innehöll bara ett enda litet ord! Sedan bankett!

I morgon lämnar jag Sverige, igen! Underligt: utan bitterhet. Och ändock fånge i fem veckor! Utryckt ur min omgivning, mina tankar, mina studier. Sittande i en varm cirkeldusch av gödselvatten från Augiasstallet. Utan att kunna arbeta, utan att kunna tänka; dömd att diskutera antikvariska frågor, som äro avgjorda ute i världen; dömd till en roll, som inte passar mig; dömd att höra lögn och vidskepelse försvaras av så kallade upplysta. Men varför utan bitterhet resa h e m, hem f r å n Sverige? Jo, jag såg så mycket gott och så mycket vackert! Ovänner försonades, fiender lade bort sitt agg, avunden teg

Digitized by Google

för en stund, småsinnet blygdes, alla förenades i ett enda stort allmänt intresse: hatet mot den offentliga lögnen. Har Sverige varit morfinförgiftat av brännvin, ämbetsmän och präster, så har det vaknat äntligen. Men det är yrvaket. Många, som skulle vara vänner, hugga in på varandra. Den ena är framskriden i ett stycke, men efter i ett annat, och tvärtom. Kaos! Men det skall nog klarna, bara Ragnarök gått över allt det gamla eländet.

Jag fann en här på 60,000 man nyktra människor. Den är icke fruktansvärd nu, ty den ligger i händerna på överklassen, men den kan bli! Jag såg realister, som lämnat idealen, och börjat räkna med reella kvantiteter i stället för imaginära. Jag såg ateister, som skänkte karriär, socialt anseende, förmögenhet; togo tjänarens ödmjuka skepelse och gåvo sitt arbete för intet i det offentliga ordets tunga tjänst. Jag såg nya äktenskap med frigjorda (icke emanciperade) kvinnor. Jag såg arbetare, som emanciperat sig från krogen och sökte kunskap, kunskap om de allmänna angelägenheterna, mänsklighetens intressen, mindre om Cæsars dagböcker och Ribbings Grundlinjer.

Jag såg mycken uselhet också, överklassens ruttna frukter, som blommade ruttna, som kartades ruttna. Jag såg vilseförda ynglingar, vanartiga pojkar och fäaktiga män. Jag behöver icke aga dem, det skall tiden göra, om de icke skicka sig.

Och nu farväl, Sverige! Det skall blåsa hårt ute i Europa för att vågorna skola röras upp i Norden. Men nu är det också storm! Barometern står på jordbävning!

Digitized by Google

Digitized by Google

KVINNOFRÅGAN

Digitized by Google

Digitized by Google

Likställighet och tyranni.

(Strödda anmärkningar till »Giftas».)

Att kalla kvinnan det svagare könet, har icke några grunder i naturen, men väl i bibeln, där kvinnan uppges vara skapad efter mannen såsom ett supplement.

*

Kvinnan har som moder haft oss alla, stora och små, under sin vård och aga, och därför har hon alltid en viss art ringaktning för mannen. Som moder känner hon sig vara född att härska, och härsklystnaden är ett ganska framstående drag hos henne. Och det är denna härsklystnad som i den osunda delen av nutidens kvinnorörelse bryter fram som hat mot de föregivna »tyrannerna». Hon mottager därför utan tvekan mannens hyllning, och att ha en »tillbedjare» blygs ingen kvinna för, men väl för motsatsen.

*

När människan, genom utflyttning till länder med för kallt klimat för frukters frambringande hela året om, nödgades söka sin bärgning genom jakt, är det icke osannolikt, att de havande kvinnorna, som icke kunde jaga, ställde sig under mannens beskydd. Där-

Digitized by Google

av hennes »underordnade» ställning, om det är underordnat att vara herre i huset, under det mannen är herre utom huset, och knappt det! Eller för att begagna nya ord: hon blev slavinnan inne i huset, därför att hon skulle amma, vagga och laga mat, under det han blev slav utom hus, där han skulle arbeta i skogen och på åkern, ty det var icke något nöje precis att jaga då, som det sedan blivit.

*

När nu samhället eller styrelsen skulle söka hushållen för skatten eller stämma dem för rätten, blev det onödigt, att man och hustru gingo båda: mannen blev målsman. Däri låg icke någon orättvisa, utan endast ett ökat ansvar, besvär och obehag, som kvinnan gärna ville undvara. I äldre tider fick mannen även gälda vissa av hustruns brott, varemot han ägde ta repressalier av hustrun. Oaktat allt detta har kvinnan på grund av dunkelt medvetande av sin större oumbärlighet förblivit härskaren. Att hon icke alltid får tillfredsställa sin härsklystnad har nu börjat oroa henne och nu presenterar hon sig som »slavinna»; det är hennes favoritnamn som hon ger sig.

*

Att kvinnan icke alltid hade tid att ägna sig åt alla de tvetydiga nöjen, som den firade kulturen erbjuder, såsom att skriva böcker, hålla tal och så vidare, det var gott för henne. När hon därför begär rättigheter som mannen, är det endast rättigheten att få förstöra sig hon begär.

*

Digitized by Google

Rättigheten att få bli en klok människa ha ännu endast få kvinnor begärt. Och vi skola icke glömma, att överklassens kvinnor äro lika fientliga och tyranniska mot underklassen som deras män äro det. Lika titelsjuka, ordenshungriga, småaktiga, vinnings- och njutningslystna som männen. Glömmom icke, att det var kvinnor som fjäskade vid de sista kungliga festerna, kvinnor som strödde blommor för kungen, när han kom från Norge, kvinnor som ville hjälpa officerarne att bygga Karlsborg. Det är också kvinnor som gifta sig med alla dessa mer eller mindre orättvist utskämda löjtnanter, vilkas affärer de skola reparera.

*

Därpå svarar kvinnan: Det är vår dåliga uppfostrans fel. Därpå svara männen: ni ha inte fått så grundligt dålig uppfostran som vi. Låtom oss därför göra om uppfostran, och, mina goda damer, börjen I, som ha våra barn under Ert nästan allsmäktiga våld. Börjen I, att låta de stackarne slippa ligga i papiljotter om nätterna, att slippa klinka piano, och anse icke det vara under döttrarnes värdighet att kunna laga mat, ty detta är lika ärofullt som att skriva rent onyttigheter, sälja järnvägsbiljetter, eller avsända telegram. I han ju själva den viktigaste delen av uppfostran om hand, varen så goda och uppfostra då på det rätta sättet. Det ären I, goda damer, som bjuden ut Era döttrar på badorter och baler, ty pappa är oftast i staden i affärer och får sällan »lägga sig i» de där affärerna!

*

Digitized by Google

Nu är det svårt att börja, och utsikten att reformera något ordentligt med enstaka exempel är liten: viljen I då vara med om att reformera samhällets grundvalar? Nej! Ty I tron, att samhället, sådant det nu är, är det bästa. Jag tror, I hellre viljen vara med om att reformera underklassen, så att den bleve lättare att behärska, när I kommen till styret. Det är därför I viljen muta dem med välgörenhet i stället för att understödja deras anhållan om högre arbetslöner, det är därför I prediken nykterhet i stället för att predika för Era män, att de giva arbetarne bröd och kött, det är därför I viljen frambringa återhållsamhet i stället för att skaffa barnen föda.

Federationen vill göra även mannen brottslig, ehuru vägen väl vore att göra kvinnan också obrottslig.

*

I viljen likställighet! Det vilja vi också! När jag går klockan 6 till en konsert, som börjas klockan 7, för att få sittplats, så kommer en dam klockan halv 8 och ber mig stiga upp, ty hon vill sitta. Detta har hänt mig. Hade jag icke stigit upp, skulle jag både förlorat mitt »sociala anseende» och blivit uppkörd från min plats. Är det likställighet?

Jämför dagliga uppträden i spårvagnarne, teatrarne o. s. v.

*

I talen nu om de stackars kvinnor, vilka få sin förmögenhet förstörd av dåliga män. För det första: de flesta kvinnor gifta sig för att bli försörjda, d. v. s.

Digitized by Google

för pengar. Vem talar om männens av hustrur förstörda förmögenhet? Om bodskulderna, räkningarne? För det andra: hur många män få gifta sig till pengar? Ett litet fåtal. För det tredje: Om jag heter Pettersson och gifter mig med en grevinna, så blir jag icke greve, men när fröken Pettersson gifter sig med en greve, blir hon grevinna. Är det likställighet? Nu svarar man, att det är ingenting att tala om. Jo, förlåt, en titel i vårt samhälle är pengar. Om pianostämmar Pettersson accepterar en växel, så refuseras han, men greve Ruter eller Spader går.

*

Varför gifter sig aldrig sergeant Lundström med general X:s dotter? Men varför kan general X. gifta sig med sergeant Lundströms dotter? Skulle kvinnorna vara så aristokratiska? Eller är det likställighet?

*

När nu gift kvinnas äganderätt genomföres, så skall naturligtvis kvinnan också förlora sin giftorätt i mannens egendom. Hon skall också förlora mannens rang och titel eller hur, ty rang och titel äro pengars värde?

Varför icke begära att få äktenskapsförord och boskillnad obligatoriska? Jag har aldrig fattat, varför icke denna enkla åtgärd föreslagits. Det måtte ligga något därunder!

*

Digitized by Google

Skulle meningen kanske vara, att mannen icke skall få giftorätt i kvinnans, men kvinnan fortfara att få giftorätt i mannens egendom?

Skulle meningen vara, att kvinnan skulle få lägga vad hon förvärvar på kistbotten, och mannen ensam försörja hushållet, det vill säga henne och den barnsköterska, som skulle göra hennes tjänst, medan hon var ute och förtjänade. Det vore icke likställighet och det kan väl aldrig vara meningen.

*

De flesta män lämna husets ekonomi åt hustrun, och de finna sig väl därvid. Så gör till och med den store tyrannen Furst Bismarck.

*

Jag tror sålunda, att hustruns makt inomhus är ganska stor. Männen hava svagheter, utgifter till onyttigheter, och behöva oupphörligt överseende av sina hustrur. Detta ger kvinnan ett stort övertag.

*

Mannen har av naturen vördnad för kvinnan. Jag tror icke en ung flicka kan så dyrka en gosse, som en ung gosse kan tillbedja en ung flicka. I mannens känsla för den kvinna, han älskar, ligger något av den vördnad han kände för modren en gång, och därför har kvinnan ett inflytande och en makt över mannen, som är underskattad, och en far behandlar sin dotter på ett helt annat sätt, än han behandlar sin son.

Digitized by Google

Det finns folk, som påstå, att de goda kvinnorna hava gjort allt gott, som hittills blivit gjort, genom sina män. Stuart Mill, som är en man för sig i ordets vackraste bemärkelse, erkänner öppet, att hans hustru givit honom alla goda tankar. Järnmannen Moltke går än i dag till sin hustrus grav och gråter, och vi må gråta, att icke den kvinnan fick leva längre. Den goda kejsarinnan av Tyskland sökte avvärja det sista kriget, men när hon ej kunde det, gjorde hon sitt kända upprop och satte sig i spetsen för en understödskommitté för de sårade.

Vad är det då för osunda andar, som lyckats få övertaget, så att de förvrida goda mäns hjärnor? Ty det ligger något osunt, härsklystet i den moderna kvinnofrigörelsen, sådan vi se den i vårt land! Och vadan detta hat mot männen! Är det motvilja mot könet? Är det depravation? Nej. Det är en aristokratisk rörelse, en politisk överklassrörelse, där kvinnorna begagnas som agitatorer. Ty se noga efter, om icke förfalskad kristendom, tillredd av överklassen, alltid följer med, se efter, om icke välgörenhet, i form av förödmjukande mutor, kastas för det vilda kopplet, se noga efter, om det icke ligger underkastelse och träldom bakom löftena om frigörelse!

*

Och vad skall man säga om de män, som låna sig till detta nya galanteri?

*

Liksom det finns goda och dåliga män, så finns det goda och dåliga kvinnor. Kunna vi vara vissa

Digitized by Google

på, att alla de kvinnor som träda fram äro goda? Och är det framåtskridande, och den frihet de bjuda, är den äkta?

*

»Kvinnan» har blivit en abstraktion; och kom ihåg, att när I hållen skålen för kvinnan, inbegripes däri också den prostituerade kvinnan, och alla dåliga kvinnor, både de, som sälja sina döttrar för att komma åt ställning eller pengar, och de, som förstöra sina mäns förvärvade förmögenheter, och även de kvinnor, som av fruktan för samhällets dom bedraga sina män i stället för att skiljas från dem! Om vi därför skulle lägga bort ordet kvinnan såsom kollektivt, så skulle vi kunna komma därhän i rättvisa, att vi finge tala om kvinnans rättigheter i mindre ortodox anda, utan att behöva frukta för att få hela kvinnokönet retat emot oss.

*

Vilket blodbad våra slavinnor för närvarande i litteraturen anställa på männen! Och männen gå med sina fruar på teatern och taga den ena duschen efter den andra, applådera och tycka allerunderdånigast att det är bra, ja de finnas, som måste eller vilja kyssa den vredgade slavinnans hand. Den stackars Nora skulle, om hon levat, fått se på det vidunderliga (om hon funnits till) och sett alla sina avkomlingar i litteraturen. Och mest lysande är Fru Agrells D ö m d! Detta är det besynnerligaste jag sett i hela kvinno-frigörelsens litteratur. Fru Agrell skall döma kapten Björnklo, och så går hon i misshugg och dömer fröken Gertrud. Så här: T e s;

Digitized by Google

Ett äktenskap utan kärlek är prostitution. Bevis: Kapten Björnklo älskade en gång en guvernant och fick barn med henne. (Av detta känner den upplysta och över alla fördomar stående kvinnan sig förnedrad.) Kapten B. ändrar tycke; råkar förälska sig i Gertrud. Nu var det för utslitet att låta kaptenen vara ruinerad och Gertrud rik; därför blev det tvärtom. Nå! På förlovningen uppträder fröken Valborg (kaptenens förra älskarinna) och fordrar, att kaptenen skall gifta sig med henne. Hennes fordran är sålunda, att kapten B. skall med henne ingå ett prostitutions-äktenskap (efter som han icke längre älskar henne, blir det ju ett sådant äktenskap). Och Valborg anför icke som motiv, att hon älskar kaptenen, det hade varit för egoistiskt, utan hon säger: »Jag begär skydd (understöd) för min gamla blinda mor; och jag begär, nej, jag fordrar, som min oavvisliga rätt, hans namn för min son.» Det är ju en förfärlig bekännelse av Valborg. Hon ser i äktenskapet endast en källa till utkomst och till socialt anseende. Hon vill ingå ett äktenskap utan kärlek, det vill säga vill göra ett resonemangsparti, med ett ord »gifta sig för pengar» — och socialt anseende. I samma andetag som hon så vackert också säger, att hon »begär skydd för det oskyldiga barn (Gertrud oskyldig!), vid vilket han ämnar sammanknyta sitt fläckade liv». Men nu vill Valborg själv sammanknyta »sitt fläckade liv» vid hans! Vilken, förlåt uttrycket, »brackaktig» uppfattning av saken!

Om det nu, enligt Fru Agrells mening, funnits rättvisa i världen, så skulle kapten B. ha dömts att ingå ett prostitutionsäktenskap med en kvinna, som han icke älskade längre. Följden hade blivit: skils-

Digitized by Google

mässa. Följden av den: Valborg (i fall kapten B. förlupit henne) hade suttit kvar med hans förmögenhet och namn. En fint uttänkt affär! Ty icke skulle väl Valborg ha velat leva på äktenskaplig fot med, d. v. s. sälja sin kropp åt kapten B.? Det hela rör sig sålunda om en affär! Stuart Mill (= Fru Mill) anser att kvinnorna äro större finansiärer än männen. Jag är av Fru Agrell övertygad om, att Fru Mill har rätt. Men en sak till. Man och kvinna, som äro vigda, äga av lag och förnuft rätt att skiljas, även om de ha barn, och dömes mannen därvid att underhålla barnet. När lagen är så mild mot de vigde (och den prisas ju ofta för denna mildhet), varför skulle icke två ovigda, som upphört älska varandra (ty människor kunna ju upphöra att älska varandra!) varför skulle de icke få skiljas? Och varför anses det ohederligt, o så ohederligt, att kapten B. vill lämna underhåll åt sitt barn? Jo därför att Valborg i äktenskapet ser en inrättning, som ger socialt anseende och garanterar underhåll åt blinda svärmödrar, inför komministerdöttrar i societeten, och, varför icke, på hovet. Nu går Valborg miste om allt detta, och därför vill hon »rädda» Gertrud. Men Gertrud, »det oskyldiga barnet», hon håller till godo hon med vad som bjudes, hon »säljer sin kropp» för rang och pengar, och hon får fru Agrells medlidande och publikens sympati. Men rättvisan! Jo, Valborg kallar sig martyr, det vill säga är ren, men kapten B:s liv är »fläckat», oaktat de båda varit med om det där brottet.

Finns det två sedelagar? frågar Fru Agrell helt barnsligt? Det finns ju så många som helst, en för vart land och en för överklassen och många för under-

Digitized by Google

klassen! Men det finns två naturlagar: en för mannen (hanen) och en för kvinnan (honan). Den första naturlagen, för mannen, säger så: om du följer din drift, blir du icke med barn; den andra (för kvinnan) säger så: om du följer din drift, blir du med barn! Men så säger samhället så här: akta er för att få barn, om ni inte har bröd! Samhället har sett, att naturlagen medför större risk för kvinnan, därför ålägger den mannen att betala barnuppfostringshjälp, såvida kvinnan icke bevisligen tagit betalt för sin favör. Ja, lagen är så oväntat artig mot kvinnan, att han tillåter kvinnan, om hon också haft umgänge med flere män, att peka ut vilken hon vill som far, utan att den utpekade har rätt att fria sig genom att utpeka någon annan, med vilken kvinnan haft umgänge. Är samhället orättvist mot kvinnan, därför att hon av naturen fått större risk? Fru Agrell är reaktionär i sin strävan till frigörelse. I stället för att förkunna frihetens evangelium, naturens, vill hon, i sitt blinda hat, knyta samhällsbanden ännu hårdare. Varför gör hon icke ett enda litet angrepp på de trånga samhällslagarne? Nej, ty hon är en praktisk kvinna och vet, att sådant medför förlust av »socialt anseende», och en sådan förlust fordras mod att bära; emedan hon icke kan se frågans stora perspektiv, utan endast tar den som en tvekamp mot mannen!

En fortsättning på Dömd skulle ha varit lärorik. Kapten B. olyckligt kär i sin hustru, som vill begagna honom för att »komma i societeten». Kaptenskan B. dragande sin man från lantbruket till Stockholm för att gå på teatrar och baler. Kaptenskan B. ruinerande, förstörande sin mans förmögenhet på

Digitized by Google

bodskulder, klädningar och lyx. Det skulle ha blivit en värdig pendant till Fru Edgrens Sanna Kvinnor. Jag skulle ha känt frestelse att skriva en sådan pjäs, om icke jag ansåg mera gagnande att skriva dessa anmärkningar till Fru Agrells pjäs, oaktat det icke ger mig några applåder, och framför allt emedan jag anser, att franska litteraturen givit nog av dåliga kvinnor, så att en erinran om, att dylika finnas, endast skulle skada kvinnosaken, vilken jag vill befrämja.

*

Som mina ord, genom den samhällsordning, som ger överklassen rätt och förmåga att med lovliga och olovliga medel förläna eller beröva auktoritet, icke erhållit tillståndsbevis på att vara gällande uttryck för ett annat än mina personliga små intressen, skall jag sluta dessa korta tillägg till mitt företal i Giftas med några anmärkningar hämtade ur två auktoriteter: Stuart Mill och Herbert Spencer.

Stuart Mill, som endast delvis tror på kvinnans slaveri, ty han själv dyrkade sin hustru och gav henne makt över sina tankar till och med, var icke en oresonlig kvinno-emancipatör, som ville, att kvinnans likställighet skulle bli lika med kvinnans tyranni. Han har ännu ögonen obländade för kvinnans fel och menar, att de tvistiga fallen i frågan böra lösas på vänskaplig väg och icke som nu med tvedräkt.

»Jag erkänner», säger Mill, »att hustrun, om hon än icke kan göra något verksamt motstånd, åtminstone kan taga igen skadan; även hon å sin sida kan göra mannens liv ytterst obehagligt och kan genom denna makt göra sin vilja gällande i många

Digitized by Google

saker, där hon bör råda, och även i många, där hon icke bör råda. Det är ett vapen för retsamma och egensinniga kvinnor, för sådana, som skulle göra det sämsta bruk av makten, om de själva hade den, och som i allmänhet vända denna makt till ont.»

Mill förutsätter sålunda verkligen fall, där mannen är den förtryckte eller slaven. De mildrande orsakerna till mannens aktningsfulla och hederliga behandling av hustrun finner Mill i »den personliga tillgivenhet, som är en frukt av tiden... deras gemensamma intressen i förhållande till andra personer... hustruns verkliga vikt för mannens dagliga trevnad och välbefinnande och det värde, hon därför har för honom för hans egen skull, vilket hos en man, mäktig av känslor för andra, lägger grund till omsorg för henne för hennes egen skull». — »Genom dessa olika medel utövar hustrun ofta även en alltför stor makt över mannen; hon är i stånd att inverka på hans handlingssätt på sådana områden, där hon icke är skicklig att utöva något nyttigt inflytande — där hennes inflytande icke endast är oupplyst, utan till och med användes på den moraliskt orätta sidan, och där mannen, lämnad åt sig själv, skulle handla bättre.» Detta är ju ett medgivande, där fransmannen helt positivt säger: Cherchez la femme! Och Mill synes ha en aning om kvinnans stora makt, även om han icke härleder den av den omständigheten, att det vanligast är mannen som är förälskad, kvinnan sällan.

»Därför», fortfar han, »bliva, såsom sakerna nu stå, de män som behandla sina hustrur bäst lika så ofta sämre som bättre genom hustruns inflytande i fråga om alla sådana intressen, som sträcka sig

Digitized by Google

utom familjen. Hon har nämligen fått lära, att hon icke har att göra med saker, som ligga utom denna sfär, och därför har hon sällan om dem bildat sig någon ärlig och samvetsgrann övertygelse, vadan hon knappast någonsin befattar sig med dem för ett rättmätigt ändamål utan i allmänhet för något egennyttigt.»

Detta är ju hårda ord, vilka jag icke vill underskriva, då kvinnans makt i det goda kan vara och ofta är lika stor, men det synes som två händer skrivit i Mills bok, och själva boken är en intressant belysning av frågan.

Ändå strängare tillägger han: »Hon vet icke eller frågar icke efter, på vilken sida rättvisan är i politiken, men hon vet vad som kan inbringa penningar eller bjudningar, skaffa hennes man en titel, hennes son en plats eller hennes dotter ett gott parti.»

Det vore att göra en pjäs av! Men därpå skulle några kvinnor svara: det är vår dåliga uppfostran! Varpå en man skulle svara: men det är ju era mödrar (alltså kvinnor) som uppfostra er!

Så kommer Mill till den kinkiga, hart när olösliga frågan: »Vem skall avgöra saken, när äkta makar äro av olika tankar?» Härpå svarar Mill, försiktigt som höves en så kinkig fråga: »En person måste avgöra dem! Men därav följer icke, att detta alltid måste vara samma person. Den naturligaste utvägen är en delning av makten mellan båda, så att vardera är oinskränkt inom sitt område och varje systemförändring fordrar bådas samtycke.» Bådas! Men när icke bådas kunna åstadkommas, utan att den ena ger sig, vem skall ge sig? Därpå svarar författaren till Kvinnans underordnade ställning: »Det verkliga

Digitized by Google

praktiska avgörandet skall, vilken än må hava den lagliga myndigheten, till stor del bero, såsom även nu är fallet, på förmågan att avgöra.» Men vem äger förmågan och rätten att avgöra över denna förmåga att avgöra? »Jo,» säger författaren, »redan den omständigheten, att mannen är äldre, skall i de flesta fall giva honom övervikten, åtminstone till dess båda nått ett levnadsstadium, där skillnaden i år är av ingen betydenhet. Ett större inflytande tillfaller även naturligen den, vilken det än må vara, som skaffar i huset medel till uppehälle.» Här talar författaren sålunda för mannens »tyranni», och i den följande ger han en förklaring som nära på är ett försvar för detsamma. »Den olikhet, som härrör av denna källa (skaffandet av uppehälle) beror icke på äktenskapslagarne, utan på de allmänna villkoren för det mänskliga samhället s å d a n t d e t n u ä r.» För att fria sig från misstankar att ha talat för mannen slutar författaren kapitlet med att uttala den åsikten, det i allmänhet saken avgöres i godo. Men vad vill det säga, då båda äro av olika meningar? Jo, det vill säga, att den ena ger sig! Vem?

Författaren medger att kvinnor finnas som äro härsklystna. »Utan tvivel finnas kvinnor, för vilka jämlikhet icke är nog, med vilka ingen fred är möjlig, så länge någon annan vilja eller önskan får göra sig gällande, än deras egen. På sådana personer finner lagen om skilsmässa sin rätta tillämpning.»

Han erkänner vidare att familjen icke är någon skola för uppfostran till jämlikhet. »Människosläktets sedliga uppfostran har hittills förnämligast utgått från den starkares rätt och passar nästan uteslutande för de förhållanden, som styrkan skapat

Digitized by Google

(= samhället). Den nuvarande sedeläran passar därför huvudsakligen för ett förhållande mellan befallande och lydande. Men befalla och lyda äro endast olyckliga nödvändigheter.» Vad få nu barnen först av allt lära? Lyda. Lyda. Lyda. Författaren fortfar alltså: »Familjen är en skola för despotismen... Hon skall alltid för barnen bliva en skola i att lyda, för föräldrarna en skola i att befalla!»

I den stora och värsta av alla frågor om kvinnans, icke rättigheter, utan lämplighet och förmåga att under nuvarande förhållanden försörja sig med sitt arbete, intar författaren till »Kvinnans bibel» en ståndpunkt, som väl svårligen skall anses frisinnad av våra moderna slavinnor. »När en familjs uppehälle beror icke på förmögenhet, utan på eget förvärv, synes mig det vanliga sättet, att mannen skaffar i huset vad som behöves och hustrun drager försorg om användandet därav, i allmänhet vara den lämpligaste arbetsfördelningen mellan de två... Om hon företager sig något annat därjämte, kan det sällan befria henne från detta värv, utan endast hindra henne från att riktigt utföra det. Den omvårdnad, som hon själv icke kan hava om barnen och hushållet, har ingen annan i hennes ställe; de av barnen, som bliva vid liv, uppväxa bäst de kunna, och hushållet bliver sannolikt så illa skött, att detta även ur ekonomisk synpunkt gör ett betydligt avdrag från vad hustrun förvärvar. I ett för övrigt rättvist sakernas tillstånd är det därför, som jag tror, icke något önskvärt bruk, att hustrun skall med sitt arbete bidraga till familjens inkomster.»

Nu är emellertid tidens lösen, åtminstone såsom den utgives av ett halvt dussin skrivande kvinnor (de

Digitized by Google

millionerna, som icke skriva, hava intet sätt att avge sin opinion!), kvinnans frigörelse genom rätt att arbeta. Att arbeta har kvinnan alltid haft rätt till, om hon också icke haft smaken! Det finnes malitiösa personer som anse äktenskap och samhälle vara ett slags amazonstat, där kvinnorna sitta i ro som drottningen i bikupan och driva ut männen att arbeta. Samma personer anse lagen vara orättvis mot de stackars männen, som dömer dem ensamma att försörja barnet och hustrun vid äventyr av Dillströms inrättning, under det modren icke av lag är ålagd försörja barn, oaktat hon också varit med om nöjet att skaffa dem till världen, och dessa illvilliga män anse det icke vara likställighet, att icke kvinnan också är dömd att underhålla sin man och sina barn! Milliarder kvinnor hava levat på sina mäns pengar, men ingen kvinna har ännu utan att knota låtit sin man leva på hennes. Är det likställighet? Men lagen är orättvis mot männen i den grymmaste av alla punkter. Antag att herr X. friar till fröken Y. Herr X är som vanligt kär i h e n n e; fröken Y. har väntat på en friare. Nu kom han: alltså gifter hon sig med honom. Oenighet uppstår, därför att fru X. är av den klass fruntimmer, som Mill kallar de »oförsonliga». Herr X. kommer såsom varande den förälskade under toffeln; men h a n vill icke skiljas, icke för något i världen. Men det vill fru X. Hon tar barnen och reser hem till sina föräldrar samt ansöker om skilsmässa. Märk nu, att fru X. icke anses ha förlupit eller rymt från sin man, hon har flytt från en tyrann (som stod under toffeln) och hon har anropat sina föräldrars och lagens bistånd mot en dålig man. Efter ett års skillnad i säng och säte dömes herr X. skild

Digitized by Google

från sin maka. Det var nu gott och bra. Men han dömes även skild från sina barn, plus: skyldig underhålla sin förra hustru och sina barn. Vartill dömes nu fru X? Att sitta i ro med barnen och njuta underhåll. Hon dömes icke underhålla sin man! Är det likställighet? Eller är det tyranni? Gifter nu fru X. om sig, då har herr X. det grymmaste av alla öden över sig: att se sina barn under en styvfar! Vad återstår honom då? Att gå och hänga sig? Eller gifta om sig med annan kvinna, som han älskar, och som kanske tvingar honom att skriva och predika: om kvinnans underkuvade ställning! Detta är väl ämne till en pjäs om något! Vore icke på tid, innan den osunda strömmen blir för stark, denna hermafrodit-rörelse, som upphävt sig till kvinnans frigörelse, att tala ett ord om lagens partiskhet för kvinnan och orättvisa mot mannen. Mill har vågat det; jag vågar det inte ännu, utan gömmer mig därför så gott jag kan bakom Mills erkända, av kvinnorna (huru underligt!) erkända auktoritet.

»Mången kvinna smickrar sig med (säkerligen nio gånger bland tio utan grund), att ingenting hindrar henne och hennes man från att umgås i de förnämsta kretsar på orten — där andra, som hon väl känner och som befinna sig i samma levnadsförhållanden, obehindrat hava tillträde — utom att hennes man olyckligtvis är en dissenter eller känd för att blanda sig i en radikal partipolitik. Det är detta, tänker hon, som hindrar Georg från att få en anställning, Carolina från att göra ett fördelaktigt parti, och som hindrar henne och hennes man från att erhålla inbjudningar och kanske ärebetygelser, till vilka, såvitt hon kan förstå, de hava lika mycken rätt

Digitized by Google

som många andra. Med ett sådant inflytande i varje hus, antingen öppet framträdande eller ock så mycket mäktigare, emedan det verkar i tysthet — är det väl underligt, att männen i allmänhet icke höja sig över denna aktningsvärda medelmåtta, som börjar bliva ett så starkt utpräglat drag hos vår tid?»

Det är hårda ord det! Det är ett Dömd! uttalat över kvinnan såsom havande ett dåligt inflytande icke på den enskilde mannen utan på hela mansläktet, ett Dömd, som jag icke vill underskriva, ty det finns lika många goda kvinnor, som hava ett gott inflytande på sina män, men sådana kvinnor skriva vanligen inga böcker och uppträda icke heller offentligt, utan de verka i det tysta föraktade hemmet, på barnen, emedan de ännu icke anse det som något »lågt» att sitta vid vaggan och vårda det viktigaste av allt: det kommande släktet, ty att förbättra det nuvarande och oss själva lär väl icke ha någon framgång att påräkna med vår gamla uppfostran.

*

Och slutligen ett ord, efter en annan stortänkare, som icke gjort sig misstänkt för några reaktionära meningar i kvinnofrågan, Herbert Spencer, ett ord om kvinnans nuvarande ståndpunkt och hennes inflytande på det allmänna, om hon i dag får rösträtt.

Spencer har, emot Fru Agrell, funnit två lagar, en för mannen, en för kvinnan; och dessa lagar icke stiftade av tyranniska män, utan av naturen. Han finner hos kvinnan, på grund av att denna är av

Digitized by Google

naturen begåvad med organer för fostrets näring, en »specialiserad instinkt, en särskild fallenhet för behandlingen av den späda barndomen». — Vidare har han, från sin naturvetenskapliga ståndpunkt, funnit hos kvinnan andra egenskaper, nämligen »förmågan att behaga och en därmed följande kärlek till bifall», »förmågan att dölja sina känslor», »att snabbt uppfatta» och slutligen en »livlig uppfattning av enkla, omedelbara följder», som oftast »står i vägen för tanken på invecklade och medelbara följder». »Vidare hava vi hos kvinnorna den övervägande vördnaden för makt och auktoritet, vilken behärskar deras tankar och känslor i fråga om alla institutioner och strävar till stärkande av såväl politiska som kyrkliga styrelser. Tron på allt, som framträder under ett imponerande yttre, är speciellt stark hos kvinnan. Tvivel, kritik eller ifrågasättande av saker, som äro fastställda av överheten, förekomma sällan bland dem. Deras inflytande på offentliga angelägenheter går därför ut på uppehållandet av styrande anstalter och dessas förökande såsom medel för utlovade omedelbara fördelar; i det kvinnan med blicken riktad på det konkreta icke ägnar någon tanke åt de avlägsna olyckor, som kunna framkallas genom ökat tvång.»

När den eljes oförskräckte mannen nu skall draga slutledningen ur detta, darrar han, och i väl valda ordalag säger han icke sin mening utan att dock kunna dölja den.

»Kvinnor hava i alla tider spelat en roll och i nyare tider en g a n s k a anmärkningsvärd roll i bestämmandet av samhällsinrättningarna. De verka både direkt och indirekt. Direkt taga de en stor,

Digitized by Google

om icke en övervägande del i denna ceremoniella styrelse, som är ett supplement åt både den politiska och kyrkliga styrelsen; och det direkta stöd, de lämna dessa, isynnerhet den kyrkliga, är ingalunda oviktig. Indirekt verka de genom sitt inflytande på männens åsikter och känslor — dels såsom mödrar genom gossarnes uppfostran, dels i det husliga och sociala umgänget med männen, varunder dessa medvetet eller omedvetet taga intryck, som inverka på deras offentliga handlingar. Huruvida det är önskligt, att det inflytande, kvinnorna redan utöva på samhällsverksamheten, måtte ökas, är en fråga, den vi vilja lämna odiskuterad.»

Men det vill icke jag! Därför vill jag till diskussionsämne föreslå: »kvinnans rösträtt n u, och dess inflytande på utvecklingen». Som jag själv lagt fram ämnet, yttrar jag mig först, kort och gott: Ett beviljande av rösträtt n u åt kvinnan skulle i Sverige fördubbla de reaktionäras röstantal utan att märkbart öka framstegspartiets; följden: läseriet obligatoriskt i alla skolor; prästernas självskrivenhet såsom styresmän vid a l l a skolor och universitet; ingen ämbetsman tillsättas som ej vore läsare; kungamaktens utvidgning; drottningens makt likställig med konungens; prinsessornas apanage åttadubblas för utövande av »välgörenhet»; obligatorisk blomsterkastning vid alla grundlagsbrott; Älvsborgs, Kronobergs uppbyggande och befästande; kronprinsens (och prinsessans) insättande som vicekonung och drottning med absolut veto i Norge; införandet av uniform för tjänsteflickor och drängar; upplivande av lagens straffbestämmelser för umgänge mellan ogifta av könen o. s. v.

Digitized by Google

Jag tror det vore den största otjänst man kunde göra sig och — kvinnorna!

Men när skola kvinnorna få rösträtt? Jo, när vi få allmän rösträtt, kanske icke ens då genast, ty om icke underklassens kvinnor skulle rösta med ämbetsmännen, så skulle de kanske rösta med prästerna. Det vore ganska troligt!

Vad ha vi då att göra? Jo, vi skola giva våra barn en annan uppfostran än vi fått. Och där ligger kvinnans stora reformatoriska makt, ty där har hon icke allenast rösträtt, utan nästan absolut veto! Låtom oss begagna vad vi äga till en början!

Låtom oss icke gräla om styvrarne, ty de skola snart gå sin väg;

Låtom oss icke gräla om bagateller, om vem som skall sitta eller stiga upp, gå före eller efter;

Låtom oss icke döma någon, varken man eller kvinna, för att de lytt naturens bud, när det blev för svårt att trotsa;

Låtom oss tillsammans angripa det vrånga samhället och icke endera könet;

Låtom oss icke reta fäder och mödrar, varande eller blivande, mot varandra;

Låtom oss arbeta för framtiden, och icke för stunden;

Låtom oss, framför allt, vara vänner.

*

Frankrike, som mer än något annat land företer den bjärta skillnaden mellan stad och land, har i städerna, särskilt Paris, åstadkommit ett slags kvin-

Digitized by Google

nans frigörelse eller likställande med mannen, men till vilket pris? I handelsklassen gifter sig mannen med en »duktig» kvinna, som förstår affären. Frun sätter sig vid disken och sköter kassan, mannen tar utgöromålen. Så kommer barnet. Det sändes genast ut på landet att dödas hos en amma. Och det dör vanligen. Lever det, sättes det i en pension hos en »marchand de soupe» att andligen dödas. Det är sålunda endast genom barnamord, som kvinnan kan »frigöras». Medlet är radikalt, men förefaller i hög grad naturvidrigt, men kulturkvinnan är också en naturvidrighet. Framtiden, som vill frigöra kvinnan på ett annat sätt, kan endast göra detta genom att låta samhället ta hand om barnen, men då allas barn, och ta hand om dem, så att de leva och blomstra. Härvid kommer framtiden troligen att stöta på hinder också. Först på modrens ovilja att lämna sitt barn, ty vi förutsätta, att alla framtidskvinnor vilja gifta sig, eller åtminstone bli mödrar. Om, såsom säkert är, framtidens kvinna vill själv vara mor åt sitt barn, så ammar hon sex månader; så vida hon icke vill taga maten från andras barn, eller från djuren. Under dessa sex månader är hon bunden. Men sedan är hon fri, då staten tar hand om barnet? Nej, enligt naturens ordning blir hon amma efter nio nya månader. Och så står hon där igen. Men kulturkvinnans strävan, som är en högfärdens, en överklassträvan, går ut på att slippa bli mor, ty det har under våra bakvända förhållanden blivit något lågt, ringaktat, oaktat det är det högsta. Frågan synes endast kunna lösas därigenom, att det upphör vara ärofullt att ha ämbeten, sysslor o. s. v., eller att dessa brandskattningar upphöra. Då blir Eva, som spinner, likställd

Digitized by Google

med Adam, som gräver, ty båda delarne bli lika ärofulla.

Huru förhåller det sig nu med det kristliga Harem? I Tyskland går hustrun med sitt handarbete jämte mannen på krogen. I Frankrike likaså. Men i själva Paris ser man arbetarens man bära barnet eller skjuta vagnen, och hans arbete i verkstaden kan icke anses vara bättre eller avundsvärdare än kvinnans i hemmet. Om lördagskvällen går hustrun utanför verkstaden och väntar, att mannen skall komma med veckolönen. På många ställen lämnas veckolönen direkt åt hustrun. Det är en skön likställighet.

Aktningen för kvinnan inskärpes i Europa hos den manliga ungdomen i hans uppfostran. Gossen skall vara artig mot sina systrar. Systrarne, om de äro födda i ett förmöget hus (vi tala ju endast om överklassens barn), gives en omsorgsfull uppfostran, bättre än gossarnes. Flickorna lära sig tala minst ett levande språk, gossarne intet. Detta kallas numera förringande att »pladdra franska». Varför är det nyttigaste så ringaktat? Därför att det icke leder till d i p l o m eller ä m b e t e. Det är där det kniper. Flickorna äro lottlösa (eller ha varit) i anseende till medel för vinnande av ämbete och rang. Det är en orättvisa på visst sätt, men det är en vinst, och den sorgen skall snart vara över. Det är emellertid icke så, som om gossarne skulle få lära sig nyttigare saker än flickorna, utan det är därför att de icke få lära sig s a m m a onyttigheter som gossarne, vilka därigenom vinna social ställning. Det är sålunda den olyckliga jakten efter socialt anseende som nu plågar kulturkvinnan. Kvinnans förmåga att tillägna sig samma kunskaper som gossen har väl ingen ifråga-

Digitized by Google

satt. Men i den examen, där gossen djärvt fuskar sig igenom, där skall flickan ta saken på allvar och med härjade krafter arbeta sig igenom, tills hon lärt sig inse, att examen är ett lotteri eller ett fuskverk. Fruntimmer invända så ofta, att flickorna likafullt få en sämre uppfostran än gossarne. De säga, att de ej få lära sig något om landets lagar, om hälsolära och så vidare. Däremot invänder jag, att gossarne icke heller få lära sig hälsolära eller grundlagar, ty man kan vara filosofie doktor utan att ha avlagt examen i grundlagarne eller hälsoläran. Och den kvinna, som vill av verkligt intresse ha dessa kunskaper, kan för ett par kronor köpa sig grundlagarne och hälsoläran i en boklåda. Det var alltså osant. Men jag påstår, att kvinnan får en bättre uppfostran än gossen, ty hon får lära sig: handarbete. Hon får lära sig att sy; hon kan vanligen sålunda hjälpa sig i detta fall, där gossen står hjälplös och måste vända sig till syster för att få sina kläder lagade. Men nu anses handarbeten vara något lågt, ty de ligga inom hantverket, alltså är kvinnans uppfostran sämre än gossens.

Jag återvänder till det kristliga Harem. Nu äro både man och hustru fattiga, när de gifta sig. Mannen går i sin syssla, om han är ämbetsman. Där är han underordnad, halv dräng, halv skolpojke. När han kommer till ämbetsrummet, antecknar han sitt namn i en förhållningsbok. Kommer han för sent, går han till chefen och anmäler sin sena ankomst, får en »anmärkning» och kanske skrubbor. Det är ju en avundsvärd frihet. Är han nu icke chef, så kan han säkert få något högst ointelligent för sig förelagt. Här har han ett bord lastat med inkomna

Digitized by Google

markegångstaxor, tryckta under det förflutna året. Nu skall han räkna dem nummer för nummer, läsa på första sidan, om någon bilaga följer, och se efter, om bilagan är med, se efter om bladet är helt och rent, se efter om något nummer fattas o. s. v. Det är ju tarvligare göra än vara en stackars referent i tidningen, men det ger tyvärr mera socialt anseende. En annan gång får han ett par tusen kungörelser att ordna. Om de nu skola ordnas kronologiskt, så är det att se efter året, då kungörelsen utfärdades, och så lägga dem tillsammans, som äro utfärdade samma år. (Är det mera intelligent än att göra ett nyckelax eller en chiffonjé?) Sitter han vid expeditionen, utlämnar han de begärda expeditionerna mot kvitto och bokför det utlämnade, en bokföring så enkel som en kryddkrämares kladd. Detta är avundsvärt! Detta är att vara ute i världen och verka för högre ändamål o. s. v.

Nu skola vi se, huru hans hustru i Harem har det. Hon har ingen anmärkningsbok, inga klockslag andra än mattimmarnes. Hon är genast chef i huset, hur fattig hon än är. Hon utanordnar göromålen, övervakar arbetet hemma, sköter kassan. Hon ser om barnen, ger deras sinnen den första riktningen, ger dem den första undervisningen. Är hon lyckligt gift, det vill säga sin mans väninna, så får hon del av hans bekymmer, förhoppning, farhågor, och kan såsom både intresserad och utanför stående bistå honom med ett gott råd. Men, i hushållet, om tjänarne, om barnen tål hon icke gärna några inblandningar från mannens sida. I huset är hon enväldig av hävd, av vana, av böjelse, av naturen. När den fattige ämbetsmannen roar sig, går han på teatern

Digitized by Google

med sin hustru. Har han bjudning, är hans hustru värdinnan, mottar gästerna tillsammans med mannen, serverar, obligerar, med ett ord uppträder som husets härskarinna. Äro de bortbjudna, är frun alltid bjuden med (utom på herrtillställningar, där frun lika litet är inbjuden som mannen på fruns kafferep), föres genast in i hedersrummet, salongen eller förmaket, sättes bland andra fruar i hedersplatsen soffan. Mannen mottages också ganska artigt men föres endast till en dörrpanel eller en kakelugn, där han får ta ett stöd, kanske för hela aftonen, eller tills en stol blir ledig i salen eller herrns rum. Om han satte sig i förmaket, skulle han få stiga upp varje gång ett fruntimmer nalkades hans stol. Jag talade om kafferep; det är ett fult namn på de små tillställningar haremskvinnorna hålla i hemmen om förmiddagarne, alltid när mannen är borta. Där drickes icke bara kaffe, utan även vin, ganska starkt vin. Mannen gör nästan aldrig herrbjudningar hemma, utan går då hellre på kaféet, när han vill råka bara herrar, ty han tycker hemmet blir orenat av sådant. Detta anse fruarne vara en ful ovana, men det hindrar dem icke att gå på konditoriet på förmiddagen. Konditori och kafé är visserligen icke detsamma. — Hur kan man kalla detta harem?

I ett rikt hus har mannen vanligen en syssla, men frun lämnar sina åt hushållerskan och guvernanten. Är mannen officer, så kan han vara tvungen gå till kasärnen klockan 6, 7, 8 på morgonen. Har han vakt, får han om natten ligga på en ganska illa bäddad soffa i kasärnen; kanske gå i stallet och överse arbeten av ganska otrevlig natur, alltid ha förmannens öga på sig, kanske bli arresterad för en

Digitized by Google

försummelse o. d. Är han grosshandlare, så måste han besöka sitt kontor vinter och sommar, huru rik han än är. Om sommaren sitter hans familj på landet. Då har han att välja: antingen leva ungkarl i stan eller resa till och från sommarnöjet, komma ut på kvällen, resa in på morgonen, och sommardagen i staden kan vara ganska het och arbetsam. Är han statsman, då vet han att han lever. Är han ämbetsman, så har han sex veckors ledighet.

Den rika frun gör vanligen ingenting, annat än kläda och roa sig. Ibland kan hon föra ut sina välklädda barn och visa dem på promenaden. Full frihet att gå i ridhus, på sammankomster, basarer, spela sällskapsteater (icke riktig teater likväl), dansa, göra slädpartier o. s. v. På sommarnöjet eller badorten går hon ensam eller i sällskap med vilken man hon vill. Där har Harem upphört fullständigt.

Är kvinnans ställning så undertryckt? Fråga denna dam av värld, om hon vill ha ett ämbete och sitta på en trefotad skinnstol framför en pulpet i staden, i stället för att vara på sommarnöje. Fråga henne om hon vill ha rösträtt? Hon skall skratta åt er! Fråga henne om hon vill ha likställighet, det vill säga att herrarne sätta sig i soffan, när hon står vid dörren, fråga henne om hon vill behålla sitt namn med sin person, när hon gifter sig, hon som förnedrar sig därhän att skriva sig Fru Oskar Silbergroschen, när hon heter Elisabet, och hon skall skratta åt er.

*

Digitized by Google

Det kristliga Harem är sålunda ganska behagligt, och de flesta kvinnor taga gärna inträde i detsamma, blott de få en man, som kan försörja dem.

Huru förhåller det sig då med det orientaliska Harem, som är så illa beryktat och vars stackars fångar äro så undertryckta och beklagade? Om man vågar tro en engelsk dam, som utgivit en resa i Turkiet, så lär det förhålla sig på detta sätt.* Den turkiske bonden är monogam, måttlig, tålig, hushållsaktig. Hustrun enkel och älskar icke nöjen, utan har sitt arbete inomhus. Barnen åtnjuta stor frihet. Vi se sålunda, att överallt, där naturligt levnadssätt föres, även kvinnans ställning är likställig med mannens och oftast icke så mödosam. Det turkiska kulturäktenskapet åter, det ter sig på annat sätt, och vi återfinna i detsamma kvinnans falska ställning mera än hennes underordnade. »Den turkiske mannen,» säger vår duktiga miss, »är knappast mindre under toffelväldet än hans kristne broder.» Vad vill detta säga? Skulle mina tankar om ett verkligen befintligt eller i utveckling stående europeiskt Amazonsamhälle äga någon grund? »Hustrun leder honom, alldeles som om hon vore döpt, och giver honom till och med rapp, i händelse av revolt. Man anför en viss sultan, en av de sista, som fick sig ett par ordentliga örfilar av sin förolämpade maka, och som alls icke lät sy henne i en säck, som man skulle kunna tro. De högre ämbetsmännens hustrur underlåta icke att blanda sig i mannens affärer, och mer än en disponerar platser och gunster. Också äro

* Ur en Revue Suisse; namnet på författaren har jag tyvärr förgätit och har icke boken till hands.

Digitized by Google

deras salonger fyllda med besökande och supplikanter.»

Det var ju ett okristligt Harem! »Mindre fri än engelskan i vissa fall, är turkinnan det mer i andra; hon är fullständigt herre över sin förmögenhet och hennes välde inomhus är absolut!» (Hör!) »Damerna av de bildade klasserna gå mycket ut. Då man ser dem uppstaplade i deras vagnar, talande högt, skrattande, koketterande för de förbigående, måste man överge den legend, som påstår, att den gifta kvinnan ser sin make första gången på bröllopsdagen. Det är allt för osannolikt, att en ung flicka som har så stor lätthet att få se ungherrarne, icke ställer så till att hon får lära känna den som intresserar henne mest.»

Så stod det till med den mest beklagansvärda av alla kvinnor, den österländska slavinnan eller Haremskvinnan.

Varför en gift man anses mera lämplig för en syssla, måtte väl bero på att äktenskapet menas tämja honom, eller att kvinnans inflytande skall verka välgörande på honom, det vill säga göra honom lämplig för samhället!

*

Vi ha mycket talat om kvinnans underordnade ställning. Om vi skulle tala om hennes falska ställning något litet! Jag tror, har alltid trott, att kvinnan var världens behärskare. Jag har styrkts i min tro efter de sista dagarnes händelser. Men vad som är tråkigt, är att kvinnan strider bakom mannens rygg. Observera sekvestern på Giftas! I den boken hade jag i företalet predikat kvinnans full-

Digitized by Google

ständiga frigörelse, i texten skildrat en hop gamla äktenskap och i dessa jämte målningen av ett par nya visat omöjligheten av reformer under nuvarande förhållanden. Angrep sålunda de nuvarande förhållandena plus de osunda, naturvidriga reformsträvanden, som överklassens härsklystna kvinnor själva och genom män och manliga vänner söka pånarra oss. Nå, Röda rummet, avslöjningen av samhällets pelare, Svenska Folket, underklassens historia under överklassens förtryck, Sömngångarnätter, angrepp på den falska kulturen och estetiken, alla fingo passera, ty de gingo endast ut på överklassens män. Men Giftas, angreppet på överklassens kvinnor, den fick icke passera!!!

»Männen utöva makten, men kvinnorna disponera den», har en fransk författare lagt i munnen på franske konungen Pompadour. Jag är böjd att underskriva det. Därför är jag numera, lärdare av senaste erfarenheter, hågad att erkänna som ett misstag, när jag i Giftas hyser farhågor för beviljandet av rösträtt nu åt kvinnorna, farhågor byggda på dels vådan att få överklassens röster fördubblade, dels på den omständigheten, att jag icke funnit någon av de nya kvinnoreformatörerna vara annat än ärelystna, härsklystna och reaktionära. Bättre då att ha fienden i ansiktet än bakom buskarne. Kanske då, att ett sunt naturens ord skulle få ett uttryck från alla dessa »obetydliga» kvinnor, som i det obemärkta föda och uppfostra det kommande släktet och nu ofrivilligt representeras av dessa hermafroditer i vitt hår och blåa glasögon, vilka hellre taga mannens odygder för att utjämna klyftan, än de arbeta på att få mannens odygder borttagna.

Digitized by Google

Och må de då träda fram dessa aristokratkvinnor, som vilja fördubbla ämbetena, för att ämbetena skola räcka åt kvinnorna, och må de predika kräftgång högt och i eget namn (icke i sina mäns), så skola de känna, hur det känns att utmärka sig, hur det svider när man skall vinna äran själv, hur lagern är flätad med hagtorn. Då skola de, såsom hittills, pocka på ett artigt skrivsätt, ty de bygga fortfarande på galanteriet, och fordra att bli bättre behandlade, icke lika behandlade, som män behandla män.

•

Vad vi nu kunna göra.

Jag är själv far till tre barn och kan döma något litet av erfarenhet i denna fråga.

Vi höra så ofta från överklassen den vänliga uppmaningen, att vi (d. v. s. underklassen) skola reformera oss själva, innan vi taga ihop med att reformera samhället. På denna uppmaning har jag nyligen uttömmande svarat* och visat, att under nuvarande förhållanden föga eller intet kan göras med oss. Vi äro för gamla, för illa uppfostrade, för fördomsfulla. Emellertid har jag vid närmare begrundande kommit därhän, att jag tror att vi dock kunna göra något — och det är med våra barn. Vi kunna säkerligen även i deras uppfostran lägga frön till ett bättre förhållande mellan könen.

Jag tror sålunda, att man kan börja med att hålla barnen lika. Lilla bror skall sålunda icke uppmanas vara artig mot syster, därför att hon är kvinna, utan därför att hon är människa.

* Se Samlade skrifter, del XVI, Likt och Olikt I, Höstslask, sid. 199. Utg. anm.

Digitized by Google

Lilla syster skall icke heller uppmanas eller vänjas att passa upp eller laga kläder åt lilla bror, ty det skall lilla bror lära sig själv. Och lilla bror skall icke låta syster städa sitt rum eller bädda sin säng, såsom en tjänstekvinna, ty det skall också bror lära sig göra själv.

Härigenom blir kvinnans handarbete hedrat och aktat, och mannen blir en självständig varelse, i stället för att vara en hjälplös stackare, som skall behöva skrika på hjälp efter husets kvinnor, när en knapp gått ur byxorna. Kan han icke sy en knapp i sina byxor, då är han icke karl för sina byxor.

Självhjälp är framtidens lösen. Tjänstefolkets berättigade anspråk på högre löner och bättre villkor göra, att vi helt säkert i framtiden få betjäna oss själva. Ve då den hjälplöse. I Amerika vill redan ingen tjäna, och där har nöden lärt var och en att hjälpa sig själv.

Vi kunna också ge våra barn samma uppfostran. Flickorna kunna bli lika duktiga sportsmän som gossarne, om de få vara ute med dem och leka, i stället för att sitta inne och stoppa herrarnes strumpor. Ut med dem, i friska luften, och vi få starka mödrar åt det kommande släktet.

Vi kunna också skydda våra barn för överklassens skolor. Vi skola akta oss att uppfostra våra barn till kapplöpare efter ämbeten, ty ämbetena bliva i framtiden färre, och de sökande allt flera. Skicka våra barn, efter att ha själva lärt dem det nödvändiga, i kroppsarbete, så blir kroppsarbetet aktat, och ämbetet blir slutligen missaktat. Då är avunden försvunnen! Men aktom oss för att överbefolka industrien. Den är redan överbefolkad, och kriser stunda,

Digitized by Google

när arbetarne höja sina fordringar och kulturmänniskan minskar sin lyx. Det yrke, som aldrig kan överbefolkas, det är jordbruket, och för den svagare kulturmänniskan trädgårdsskötseln. När alla nu ropa på mat, och snart komma att ropa ännu högre, då är gott att ha dem, som producera näringsmedel, och de skola alltid kunna avsättas.

Vi kunna också giva våra barn frihet. Glömmom icke, att vi äro för barnens skull och barnen alls icke för oss. Låtom oss därför icke fordra blind lydnad, icke vägra skäl, icke vänja barnen att vara våra tjänare, ty då frambringa vi slavar i stället för medborgare.

Vi kunna också ha förtroende för våra döttrar. Vänj dem att umgås med gossar, och det skall uppstå vänskap mellan könen, tills mogenheten kommer i stället för passion. I England och Amerika få flickorna »gå lösa», och man har icke hört, att »det hänt något». I Frankrike låsas flickorna in och där händer det ledsamheter. Jag har i förliden sommar sett engelska misser av rika familjer om 14, 15 år företaga alpvandringar med unga gossar, sett dem gå arm i arm, söka varandra på promenader, stämma möten, alltid med föräldrarnes medgivande. Det var ett vackert och oskyldigt förhållande. I ett grannland till Sverige har nyligen en 12 års gosse blivit förvunnen hava stått i förhållande till en tjänsteflicka och blivit barnafader. Flickan fick ansvaret, men de förvända avstängningsförhållandena torde väl mest vara orsaken. Några framtidsmänniskor uppsatte en skola för gossar och flickor, sju klasser. Några klagomål ha ej försports, men föräldrar sända ej barnen dit, emedan de anse det o m o r a l i s k t.

Digitized by Google

Förenkling är ett annat, som vi kunna lära våra barn. Ordet och saken härleda sig från Ryssland, som mycket förnuftigt. Den, som uppfödes i lyx, blir ofri. När lyxen icke längre räcker, blir man olycklig. Att utfinna sitt existensminimum och stanna vid det, är gott. Att slita sina plagg, fastän de blivit omoderna, är gott. Ju mindre levnadskostnader, dess mindre arbete, och dess mer vila. Alltså dess mer nöjen och njutningar. Att öka levnadskostnaderna sker endast genom överarbete och förstörd hälsa. Lättare att minska dem och öka nöjet.

Vi kunna därigenom också låta våra barn roa sig mer, och icke som nu pina ut dem. Glädjen tyckes hålla på att bli ett brott, men det kan bero på, att vi sökt den på orätt håll! Ty en glädje, som fördärvar hälsan, är dum helt enkelt. Att dricka och äta, tills man får magkatarr vid 30 år, är dumt, ty sedan kan man icke mer njuta av den glädjen och tyvärr icke av någon annan heller. Och om vi sålunda skulle försöka börja att lägga bort alkohol, vars bruk ju, genom att försätta oss i ett partiellt vansinne, gör våra beslut opålitliga, våra handlingar slappa, våra tankar svävande, så skulle det bli lättare för våra barn att avstå från det oskicket helt och hållet, och svårt bleve väl predika nykterhet för de unga, när vi själva voro onyktra.*

Att nu åvägabringa likställighet genom att även föra våra kvinnliga vänner på krogen, anser jag vara en dålig utväg, och våra kvinnliga vänner skulle med sin stora makt, väl begagnad, i dess ställe kunna föra oss från krogen.

* Som härav synes, har jag, sedan jag skrev »Likt och Olikt», ändrat tankar om rusets oskyldighet.

Digitized by Google

Men huru skola våra enskilda bemödanden lyckas, då våra barn se sig omgivna av föredömen uppifrån, se föräldrarnes bemödanden hånas? Barn hava ingen böjelse att bli martyrer. Därför skulle de, som ha lagstiftningen om hand, och vilka hånande uppmana folk att reformera sig, helt enkelt förbjuda en person, som begagnade alkohol, att utöva domarmakt, prästekall eller andra ännu viktigare ämbeten, eller också taga ut steget och konsekvent föra alkohol under giftstadgan, dit den hör.

Det sista har man i vissa stater i Amerika på majoritetens begäran infört, och ingen har sörjt över att få vara omgiven av beständigt kloka människor.

Huru skola vi kunna förenkla oss i levnadssätt och klädedräkt, då en person, som klär sig »under sitt stånd», anses som en förfallen människa och icke kan söka en syssla. Huru skola vi kunna nedsätta våra inkomster, då vi därigenom kanske berövas rösträtt? Det fordras kanske generationers arbete för att få ett så starkt släkte, att det vågar trotsa fördomarne. Jag kan icke underlåta att finna den grevinnan, som uppsatte en stadsbudsbyrå, vara större och mer ära värd än den fru, som blev professor i matematik. Och den förras exempel kan verka gagnande för tider, under det den senares endast i onödan kommer att sporra flickors ärelystnad. Därmed har jag icke förnekat det rättvisa och vackra i att, om av två sökande till en plats en kvinna är den dugligaste, hon även får platsen, oaktat liten säkerhet förefinnes, att icke galanteriet här vid lag även kommer att spela sin roll, och att »fruntimren först» även i detta avseende kommer att tillämpas, helst överflöd på skickliga matematici förefinnes förut

Digitized by Google

bland de manliga* av landets egna barn. Att inkalla en rysk dam till professuren i Stockholm var sålunda endast en yttring av det gammaldags galanteriet, och icke ett uttryck av Stockholmarnes matematiska behov. Och världen har nu mer än någonsin större behov av dugliga mödrar än av matematiska professorer, ty sådana abnormiteter kan man frambringa så många man vill genom att låta personer med matematiska anlag ensidigt utbilda sig till matematiska monstruositeter.

Emellertid, vad vi övergångsmänniskor kunna göra, är mycket litet. Vi skola under beständiga återfall endast inveckla oss i motsägelser mellan lära och leverne, ty om vi nu först fått syn på det rätta, så ha vi icke på samma gång fått kraften, och hade vi också kraft över vår egen genom dålig uppfostran fördärvade natur, skola samhällsförhållandena överallt mota oss, mota oss så, att vi slutligen skola vara reducerade till att predika, men ho tror vår predikan? när vi ej kunna leva efter den, och då varje förslag till förändring av samhällsförhållandena, vilken ändring ensam kan befria oss, straffas som nesligt brott.

* Egendomligt är, att av de kvinnor, som i Sverige praktisera som läkare, ingen slagit sig på kvinnosjukdomar. Vadan detta?

Digitized by Google

Kvinnosaken enligt Evolutionsteorin.

Bland de många slag av kamp, som sätta vårt liv i rörelse, finner man en, vilken icke spelar den minsta rollen: det är kampen om att få göra det liberala programmet, eller med andra ord få bestämma, vad som skall kallas framåtskridande eller baksträvande. Och man skall icke tro, att det är de högst utvecklade intelligenserna, som i denna kamp genast vinna segern, ty i vår tid av majoritetsvälde, där de mindre utvecklade hjärnorna genom sin mängd bilda opinionen, har man sett stora världshistoriska misstag och återtagningar från äldre kulturstadier gå fram med storm och hälsas med bifall såsom ofantliga framsteg. Sålunda växlar begreppet liberalt från epok till epok, och i våra dagar är varje önskan från den okunniga massan ansedd som liberal. För trettio år sedan var dödsstraffets avskaffande ett liberalt axiom; i våra dagar är dödsstraffets bibehållande ansett som ett villkor för samhällets bestånd, och de stater, som avskaffat dödsstraffet, hava skyndat sig återtaga detsamma.

I våra dagars Frankrike är det liberalt att önska statens och kyrkans skiljande, men i Preussen är det ansett reaktionärt, emedan kyrkan lämnad fritt spel utan statens kontroll skulle leda till protestanternas

Digitized by Google

undertryckande av katoliker och jesuiter. Och skulle de liberalas dåraktiga önskan i Frankrike genomdrivas, fingo de klerikale fullständigt övertag.

Enkla tankemekanismer, när de vakna till verksamhet någon gång, hava ett begär att se allting enkelt, och de mest invecklade problem bliva genom denna förenkling lösta, så att man skulle sedan önska att de hellre förblivit olösta. Så gick det med negrernas frigörelse. Dessa utmärkta muskelmaskiner, som med lätthet utförde tungt kroppsarbete i Mellanamerikas tropiska klimat, för vilket de högre utvecklade européerna ej kunde anpassas, hade under århundradens lopp fullständigt lämpat sig till ett arbetsamt liv, vilket var en utveckling från det lättjans djuriska liv de fört i sitt hemland. Men plantageägarne hade även missbrukat sin befogenhet och utan motsvarande nytta tillfogat slavarne lidanden, som sedda från den fint kännande och ömtåligare européens synpunkt måste vara outhärdliga. Om man nu reducerar bort en del av felslutet, beroende på den »personliga ekvationen» eller betraktarens slutande från de lidanden man med ett högre utvecklat nervsystem inbillade sig skola känna, försatt i slavens belägenhet, så återstod alltid en rest av lidande, såsom att föräldrar och barn sletos från varandra, att mänskor förflyttades vid vuxen ålder från sin miljö och kastades in på främmande mark, där de ej strax kunde finna sig. Dessa lidanden skulle ha varit avhjälpta med slavhandelns förbjudande, och negrernas ställande under en tjänstehjonsstadga, vilken stadga dock icke behövde vara så mild som de civiliserade ländernas, ty kroppsstraff t. ex. känns för negrer varken så smärtsamt eller vanärande som för

Digitized by Google

en civiliserad, och kunde därför ersätta fängelse mycket väl, helst instängning för en vilde troligen är hårdare straff än prygel.

Nu, i stället för att avhjälpa bristerna, vad gjorde man?

— Är icke negern en människa? frågade filantropen.

Därmed generaliserande på den enkla hjärnans sätt en kategori: människa, under vilken alla människor skulle falla.

Felslutet blev: negern är en människa, därför skall han ha alla en civiliserad och oförvitlig människas rättigheter.

Men nu var negern en ociviliserad och närmast den europeiska förbrytar- eller idiottypen stående människa, och därför skulle han icke ha haft medborgarrättigheter i Amerika, där idioten och förbrytaren saknade dem!

Sagan om Onkel Tom, som haft nog lågt utvecklad tankeapparat att kunna lära sig kristendomens enkla absurditeter, slog ner i alla enkla hjärnor, som i sin subjektivism inbillades att en antropomorph tänkte och kände som mamselle Beecher Stowe med ett kvinnligt, sjukligt nervsystem.

Vad värre var, likställigheten var icke nog, utan när negrerna fingo rösträtt, berövades herrarne densamma på viss tid, och världen fick se något liknande som om hästarne skulle sätta sig på kuskbocken och köra kuskarne.

Detta var i ett demokratiskt land, där de små, de mindre utvecklade genom sin massa lyckades i kampen att få diktera det liberala programmet, att alla människor äro lika. Enligt en matematisk formel

Digitized by Google

så uttryckt i sin orimlighet: alla trianglar äro likbenta; — fastän de icke äro det!

Följden av negeremancipationen blev nytt krig, där de förtryckta herrarne sökte emancipera sig, men denna gång fördes kampen med den nyuppståndna valboskapen.

Tjugo år senare se vi romantiken i Amerika, av vilken negeremancipationen var den sista yttringen, ha givit vika för ett mera rationellt betraktraktelsesätt, och när Kineserna, ett kulturfolk med fyra tusen års bildning bakom sig, begagnade invandringsrätten, för att i fri konkurrens tävla på arbetsmarknaden, förvägrades de mänskliga rättigheter och utkastades. Man skyllde på deras opiirökning, som inte var farligare, kanske oskyldigare i sina verkningar än Whiskydrickningen, och på folkbruket att skelettera liken, vilket väl är lika eller mindre samhällsvådligt än att låta dem ruttna i jorden.

Begreppen om frihet, fri konkurrens, mänskliga rättigheter hade sålunda ändrat sig, och någon gul Onkel Tom lät inte höra av sig på bokmarknaden. Fruntimmernas goda hjärta sträckte sig bara till de svarta halvaporna, men fruktade de vise männen från fjärran Östern. Och denna nya åskådning av förhållandena torde väl ha sin upprinnelse i de stora upptäcker på vetenskapens och tänkandets områden, som givit vid handen, att människoraserna äro mycket olika, att individerna inom samma ras äro ganska lika, men några högre utvecklade än de andra, att likställighet icke är jämlikhet, att i verkligt fri konkurrens även den på konkurrensen lidande har rätt att begagna alla medel, som stå till buds, att slå ut sin

Digitized by Google

farlige konkurrent, eller med andra ord försvara sig i kampen för tillvaron.

Utan att nu vilja jämföra den europeiska kvinnan med negrerna, inte en gång begagna negrerna som poetisk metafor, utan endast för att visa det så kallade frihetsrörelser stundom kunna vara motsatsen, och att beviljandet av friheter åt några kan leda till andras större förtryck har jag inlett detta föredrag med negeremancipationen för att nu övergå till kvinnofrågan!

•

Jag såg nyligen i en polemik i ämnet en såsom intelligent berömd man framställa det påståendet, att samhället var byggt på individer, ej på familjer, och att därför den enklaste billighetskänsla skulle bevilja kvinnan samma rättigheter som mannen. Ja, det skall också vara den enklast konstruerade billighetskänsla eller ett mycket okonstlat sinne för första gradens ekvationer, som skall finna att samhället är så enkelt konstruerat. Ty skulle det, att man är människa eller individ, utgöra villkoret för medborgerliga rättigheter, så skulle ju barn, dårar, brottslingar också ha medborgerliga rättigheter. Och i Svenska riksdagen sökte nyligen en riksdagsman smuggla in kvinnans rösträtt under den önskade bestämmelsen att en var (alltså även omyndiga, dårar och brottslingar) som skattade för det och det skulle ha rösträtt. Nu ber jag få sagt, att jag därmed icke räknar kvinnorna till de tre nämnda kategorierna, utan endast visa, att samhället icke är byggt på individer, och på samma gång svara skalden, som yttrat, att kvinnan var människa innan hon blev kvinna, sålunda: kvinnan var

Digitized by Google

barn innan hon blev kvinna, och därför att barnen även äro människor har ingen velat bevilja dem rösträtt!

Vad nu samhället är byggt på, kunna vi gräla om till domedag, ty det kan sägas vara byggt på så otroligt mycket; på intressen, på klasser, på familjen, på massorna, på de övre tio tusen, på kapital och arbete, på mannen, på vad som helst, till och med på kvinnan, som Ibsen funnit vara själva stötterna! Allt kan ju sägas och vinna sitt parti, men det värsta är, att samhället icke är uppbyggt efter på förhand uppgjorda ritningar, utan att samhället har vuxit som en organism inifrån, och att cell lagt sig vid cell, att cell undanträngt och tillintetgjort cell under den inbördes kampen om att få vara till. Det är därför den nya byggningen eller anrättningen av samhället är något stridande mot all utvecklings lag, och det är därför det godtyckliga strykandet av strecket mellan könen förefaller mig så outsägligt reaktionärt, romantiskt och otidsenligt, att jag, som bekant, möjligen vill stämpla hela rörelsen såsom en efterdyning av en förfluten kulturepok.

Vad som väckt mina misstankar i denna väg, är att tidevarvets tänkare med Darwin i spetsen, Hartmann, Hæckel, Spencer, och ända till Mill själv icke skulle ha haft tankekraft att uppfinna det stora kvinnoproblemet, utan att det är yrkespolitici desavouerade av partiet, poeter på retur, sekunda-rangs populärfilosofer och författarinnor, som gjort sekularupptäckten, att kvinnan är underkuvad och bör ha samma rättigheter som mannen, ehuru man som evolutionsfilosof borde först fråga sig huru en hel grupp människor kunnat komma under en annan

Digitized by Google

grupp; och när man fått svaret: att de äro under, emedan de äro underlägsna, så borde man först lägga bort att gråta över en så naturlig sak, och sedan man tillsett om de kunna höjas, söka höja dem innan man proklamerade dem som likställiga, jämlika och allt det där.

Det finns icke, som sagt, en enda evolutionsfilosof, som kommit till samma resultat som kvinnoemancipatörerna, och det är därför man med försiktighet bör taga rörelsen som ett nytt böljeslag, där det kanhända blott är dyningen av ett äldre, som skall slå ut och dö i strandens sand.

Mill är för-Darwinist och logiker, och hans egendomliga skrift om Kvinnans underordnade ställning, eller s. k. kvinnobibeln, skriven i kompani med en dam, till vilken han stod i erotisk förbindelse, är så skriven à quatre mains, att man kan plocka lika mycket för som mot hela saken, och vid närmare granskning synes hela broschyren vara mera ett skämt, eller ett »nödd och tvungen» under könsimpulser, då man hittar så motsägande satser som påminna om giva med ena handen och taga med den andra.

Vad skall man säga om sådant som detta, när författaren efter att ha lömskt lovtalat kvinnan, helt försiktigt påstår: att hennes inflytande är nedslående för de strängare dygderna, att samma inflytande ofta är allting annat än gynnsamt för den medborgerliga dygden, och att kvinnorna ytterst sällan uppmuntra eller understödja ett oegennyttigt handlingssätt.

Och när han rent ut förlöper sig och säger ifrån, att männen icke höja sig över den aktningsvärda medelmåttan i vår tid genom kvinnans inflytande på

Digitized by Google

mannen, så vore väl konsekvensen den, att detta dåliga inflytande, i utvecklingens intresse, icke ännu mer stärktes genom lagliga reformer i riktning att öka faran. Rent av elak blir han, när han talar om kvinnans underlägsenhet under mannen i litteratur och konst, då det ej finns ett mästerverk i någon gren av konsterna, skapat av en kvinna, oaktat Mill erkänner, att allmänna meningen ej hindrat, utan snarare befordrat kvinnans sysselsättande med sköna konster. Hela boken synes mig vara den fullständigaste bevisföring för kvinnans andliga underlägsenhet under mannen, och ändock förvånas författaren över att hennes ställning är underordnad, likasom det underlägsna ej vore på sin plats, när det är under. Och resultatet av hela det nya evangeliet blir det, att författaren anser kvinnans ställning vara förmånligast som maka och husmor, om hon bara fick undandraga barnen mannens bestämmelserätt och skifta undan sin egendom, det vill säga mannens fullständiga underkuvelse under den underlägsna kvinnan, så att mannen visserligen ensam får nöjet försörja hustru och barn men ej ha något att säga över dem.

Detta är filosofen Mills uppfattning av äktenskapet, filosofen, som ensam utvecklat logiken mera än alla filosofer tillsammans sedan Aristoteles' dagar, ett slående och bedrövligt bevis på kvinnans dåliga inflytande på ett manligt förstånd.

Om vi nu först ädelmodigt giva motståndaren rätt i huvudpunkten, eller att kvinnan är mannen underlägsen, men likväl icke nöja oss med hans utsaga utan söka utröna om så förhåller sig, så skulle vi icke behöva leta länge, innan bevisen föllo oss

Digitized by Google

själva i händerna. Med underlägsen skulle väl menas mindre väl utrustad i kampen för tillvaron än mannen. Att hon detta är, först fysiskt, synes därav: att hennes skelett och muskulatur äro klenare byggda än mannens (undantagen kullkasta icke regeln); att hennes typ stannar i utvecklingen i likhet med ynglingens, då den i blomstring varande kvinnan icke blir annorlunda än en yngling; att hennes hjärna är i förhållande till kroppen mindre än mannens*; att hennes sinnen äro mindre starkt utvecklade, varför icke en enda kompositör, icke en stor målare** finnes bland kvinnorna; och till och med luktsinnet står lågt, då fruntimren kunna fördraga parfymer, som ge mannen avsky (alltså kvinnans luktsinne icke tillräckligt utvecklat att skydda mot skadliga inflytelser).

Vad kvinnans intelligens angår behöver man icke leta långt att se hur lågt under mannens den står. Icke en tänkare, icke en stor statsman, icke en uppfinnare, icke en stor vetenskapsman finnes bland kvinnorna.

Kvinnans invändning redan mot detta argument anger hennes outvecklade logik, då hon svarar: vi ha icke fått utveckla oss.

* Fruntimrens motbevis mot detta visar just hennes hjärnas underlägsenhet, när de säga som så: om hjärnans storlek bevisade något, skulle elefanten (omväxlande med valfisken) vara klokare än människan. De ha nämligen ej intelligens nog att skilja mellan relativ och absolut storlek, då elefantens hjärna är i förhållande till hans volym mindre än människans.

** Rosa Bonheur är icke stor, har icke gjort skola; ärvde av fadern anlagen, som utvecklades av Troyon ända till igenkänlighet med mästarens.

Digitized by Google

Om vi nu också skulle vara så artiga att erkänna detta misstag som sant: så, icke upphäves en verkan, därför att man anger orsaken.

Ex.: det är kallt, därför att solen är »borta». Detta att solen är »borta» hindrar ju icke, att det är kallt, det tvärtom stärker min åsikt, att det är kallt.

Alltså kvinnan är underlägsen mannen, emedan hon icke fått utveckla sig, talar ju ändå skarpare för satsen: »kvinnan är underlägsen mannen», genom att tillägga motivet varför så är.

Det enda område, där kvinnan kan göra uppseende, är i skönlitteraturen. Men om man skall göra jämförelsen riktigt, skall man ta den högst stående författarinnan i samma epok, och då får man George Sand bredvid Victor Hugo; Madame Adam (med olästa böcker) bredvid Zola.

Men nu jämföra fruntimren med sin oefterrätteliga logik den största författarinnan med den ordinära eller underlägsna författaren, och då komma vi till elefantens hjärna eller Rosa Bonheur.

Lågt stående folkslag och individer hava ett begär att se allting symmetriskt och enkelt. Detta beror av fel i förnimmelseorganet, ty intet är symmetriskt i naturen. Därför synes kvinnans benägenhet att se mänskosläktet symmetriskt, i könens påstådda likhet, tala för hennes lägre utvecklade hjärna.

Det finnes verkligen kvinnor, som tro att könen äro lika, oaktat en blick på skapnaden visar, att de äro ytterst olika (äggstockarne och testiklarne), och de sluta på denna falska grund, att de båda könen regeras av samma lagar. Två mineral kunna likna varandra, men lyda olika kristalliseringslagar, och

Digitized by Google

könen likna varandra mycket litet och lyda som bekant helt olika lagar. Men när kvinnan ej kan se att så är, visar detta, att hennes hjärna arbetar som en grov gökklocka, under det den högt utvecklade mannens kan arbeta som en kronometer.

Alla män äro icke snillen, svarar man. Ja väl, men ingen kvinna är snille står icke dess mindre fast, ty vore detta ej sant, så skulle åtminstone någon nämnvärd upptäckt eller uppfinning vara gjord av kvinnan, vilket ej är fallet. Ty om vi se till huru det förhåller sig på de områden, där kvinnan fått ensam utveckla sig, finna vi henne även där underlägsen.

Hon har ju fått föda barn och förlösa som barnmorska, och ändock har hon ej uppfunnit barnförlossningskonsten, icke ökat den vetenskapen med ens ett instrument eller ett recept.

Hon har fått laga mat, och ändock blir det kocken, som åkallas, när det skall vara något fint, ty köksan har icke haft nog utvecklat smaksinne uppfinna ens en sauce, ännu mindre bli en Brillat-Savarin eller en Hagdahl.

Hon har fått sy, men likafullt är det män såsom Woerth, vilka skära modeklädningen och redigera journalen.

Hon har fått sopa golv, och hon har icke uppfunnit ens dammborsten, ännu mindre sopmaskinen. Alltså kvinnokönet underlägset mankönet i trots av att icke alla män äro snillen.

Huru skulle nu enligt evolutionsteorin tidens strävan att göra könen »jämlika», då de äro så olika, bli dömd?

Som ett försök att höja negrerna till Européens

Digitized by Google

höga ståndpunkt. Detta kan ej ske, ty samtidigt med att negern höjes, höjes också Européen i ännu större proportion, och de kunna sålunda aldrig uppnå varandra, såvida ej negern rådde underkuva Européen och trycka ner honom i barbari; men det kan han ej, ty en underlägsen i intelligens kan tillintetgöra en högre ras, men icke förmå hans högre utvecklade hjärna gå så särdeles långt tillbaka.

Jag upptog i hastigt mod liknelsen med negern nu, emedan den nu erbjöd en analogi, högre ras. Tyvärr talar fysio-psykologien för denna analogi, och nyare forskare hava haft det modet meddela sin upptäckt, att kvinnan jämförd med mannen erbjuder en stor del tecken, som utmärka den europeiska förbrytartypen eller den vanvettige. Det är rysligt, men det synes vara sant. Förbrytartypen i Europa är nämligen ingen annan än den för samhället mindre anpassade individen, sålunda den om rätt och orätt omedvetna.

Vad är Nora, Fru Alving, Rebekka West? Omedvetna förbrytare. Nora, växelförfalskaren, utan att veta det; Fru Alving, kopplerskan, blodskämmerskan och giftmörderskan (i avsikt) utan att veta det; Rebekka West, själamörderskan, utan att veta det. Detta »utan att veta det» är ingenting annat än brist på förstånd, och när en man uppträder som brottsling utan att veta det, så kallas han förbrytare lika fullt, vilket även visar att mannen icke ställer så höga fordringar på kvinnans moral. Och därav kanske vi kunna förstå vad Schopenhauer menar med kvinnans »instinktiva skurkaktighet», vilket tagits som ett skällsord, men innebär en upptäckt.

Hur beskrives nu förbrytartypen fysiologiskt?

Digitized by Google

Mikrocefali, eller för litet kranium; lätt eller svår skelögdhet; asymetri i ansiktet; lågt utvecklade sinnen; enkelt förstånd; oförmåga att överlägga och besinna en handlings följder. Hysteri, en för kvinnan egendomlig åkomma är intet annat än oförmågan att bära ett tryck på viljan, eller passionen, och är sålunda ett tecken på en lågt utvecklad organism, då ju en högre sådan är den, som kan behärska eller inordna sin vilja, sina passioner vid sidan av andras; sålunda villkoret för civiliserat samliv. Ock barnet är hysteriskt, då det skriker ursinnigt, om det ej får sin vilja fram, alldeles som den hysteriska kvinnan.

Förbrytaren är icke någon särskild art människa, den är endast en relativt lägre grad av civiliserad mänska, och den europeiska förbrytaren blir ändå en högre, när han kommer till Nya Caledoniens mänskoätare.

Om en europeisk man förfalskar en växel, så sättes han i fängelse, men en Nora skickas på dårhus. Därav även det märkliga förhållandet att största procenten brottslingar (straffade) äro män; och ännu i medeltiden, som ej är så länge sen, fick mannen bota för hustruns brott i vissa fall, varemot han ägde rätt att aga henne.

Det synes därav alltså, som om mannen betraktades som medveten, men kvinnan som omedveten; och att vara medveten är högre än vara omedveten.

Ett exempel på huru litet medveten kvinnan är om sig själv, giver ett yttrande av en av Sveriges mest »framstående» kvinnliga kritici, utgående på att »framtidens litteraturhistoria skall beteckna litteraturen under senare hälften av nittonde århundradet

Digitized by Google

som en litteratur om och av kvinnor». Senare hälften av yttrandet är märkligt; då man ej har en enda stor författarinna ännu, fastän vi äro så nära 1890, men däremot 600 små i Tyskland, av vilka jag ej känner namnet på mer än en, Elise Polko, om hon ens lever, vilket jag icke vet, och vilka, sammanslagna med alla länders, alla icke uppväga den ende tidevarvets kolossale skald: Zola. Och sådant tro kvinnorna själva. Än skarpare belyses denna brist på medvetande om sig själv genom en strof av en finsk författarinna nyligen utslungad, däri hon ger en skildring av alla kvinnor såsom om alla kvinnor voro snillen.

»Vad mannen finner efter årslångt tänkande, det finner kvinnan i ett hugskott, och hennes känsla säger henne, att det är det rätta».

Tyvärr säga oss känslorna endast det subjektivt rätta, och äro just hindret för ett rätt slutande, och tyvärr äro hugskott icke slutledningar, och tyvärst, är hela frasen en gammal artighet av en bedårad man som kvinnan avskrivit!

Förra århundradet i det dekadenta Frankrike, var det kvinnans århundrade med mätressvälde. Och vilka mätresser! Bigotta, härsklystna, okunniga, vilka endast kunde uppträda, när männen voro på förfall och kunde styras, icke genom kvinnornas högre intelligens utan genom sin ohejdade passion, som kvinnorna visste exploatera. Själva Marie Antoinette var ju en brottsling, som inlät sig i högförräderi genom att resa utländingen mot sitt land, och därför föll hennes huvud med lag och med rätt och icke för föregångarnes synder.

I Franska revolutionen som följde indrogos kvin-

Digitized by Google

norna, men alla uppträdde som reaktionärer, från madame Roland, som förde an kontrarevolutionen, till madame Tallien, som lockade sin man från pliktens bud och senare anslöt sig till Barras och sist stämplade med själva Napoléon, för att icke tala om madame Stael, vilkens opposition var rent personlig, av avund mot en berömd man och kvinnoföraktare, och som slutade som konservativ i bolag med Benjamin Constant och monarkisterna.

Franska revolutionen hade emellertid slungat ut ediktet att alla mänskor äro lika; det var ett glatt budskap för de små och de omfattade läran med trons religiösa brist på reflexion. Det världshistoriska misstaget upptäcktes snart, men tron satt kvar hos kvinnan, och för att göra paradoxen trolig började hon vilja göra sig lik mannen. George Sand och Rosa Bonheur, två abnormiteter, klädde sig som män, uppförde sig som män och ingingo kamratskap med män. Detta var romantik eller önskefilosofi 1830, och rörelsen fortsätter än, ehuru George Sand slutade som husmor och matgumma.

I allmänhet är förhållandet mellan könen det mest oreflekterade och därför att naturens instinkter tala över förnuftet, därför tänkes så litet och ljuges så mycket i detta förhållande, och mannen, som eljes har ett klarare medvetande än kvinnan, blir i det erotiska stadiet mycket lik kvinnan. I djurriket anpassar sig hanen efter honans begär, och antager det sätt hon önskar för att vinna henne. Hos människan synes det mest tilldragande för kvinnan vara mannens underkastelse. Därför börjar mannen hyckla underlägsen, består föremålet sin dyrkan, faller på knä, ber, besvär, bedyrar, beundrar, och till sist har

Digitized by Google

han så tagit an denna roll att han slutar tro på den. Och man har sett mycket starka andar under det erotiska eller celibatär-stadiet som verkligen tro att kvinnan är jämbördig med mannen eller rent av överlägsen. Intresset bjuder sedan att han underhåller denna tro, ty i samma stund han blev medveten om sin överlägsenhet och visade den, vore det slut med hans kvinnas kärlek. Man ser därför ofta begåvade män slava åt underlägsna kvinnor, som frossa i att få förnedra honom, och det var säkert i ett sådant erotiskt slaveri herr Stuart Mill levde.

Å andra sidan kan man endast ur denna mannens överskattning av kvinnan, bliven till en sekundär könskaraktär motsvarande fasanens granna fjädrar, förklara att kvinnan lever i denna permanenta storhetsmani, som är henne egen. Och det fordrades en desillusionerad Schopenhauer, som övergivit all tanke på att vinna en kvinnas kärlek, för att en man skulle kunna sätta sig med berått mod och tänka över det oreflekterade förhållandet mellan könen. Till vilka resultat hans avkylda könscentrum och svalkade hjärna kommo, känna vi. De kallas, som nämnt, elakheter, men äro idel upptäckter.

I våra dagars Amerika har kvinnolikställigheten gått längst väsentligen på följande grunder. I Amerika har genom naturligt urval samlat sig alla Europas lägre typer, osamhälliga, för det högst civiliserade livet illa utrustade individer, och med dessa kunde kvinnorna snart komma överens och assimileras. Även den demokratiska andan, som förföljer varje utbrott av originalitet eller försök till artens utveckling, gjorde sitt till att hålla mannen tillbaka. Därför

Digitized by Google

se vi i Amerika idel små, idel religiösa.* (Att därför bli mär i en okänd byhåla är ingen utmärkelse för en kvinna bland sådana män.)

Sedan mannens överskattning av kvinnan, eller kvinnodyrkan, blivit en sekundär könskaraktär, ser man kvinnorna söka företrädesvis de män, som äro bäst utrustade i detta avseende, det vill säga de minst begåvade; och orsaken till bristen på stora män i vår tid torde därför få sökas i könsurvalet, eller kvinnans förkärlek för de svagare intelligenserna, ty det visar svagt omdömescentrum att överskatta det underlägsna. Därav kan även förklaras officerarnes företräde vid könsurvalet, då de flesta av dem valt en bana, till vilken för den stora hopen fordras endast förmågan att lyda eller underkasta sig.

Följden av detta urval skulle bli ett gradvis tillbakagående av mankönet, och man ser även huru de väl utrustade intelligenserna, som till och med äro komna till medvetande om kvinnans verkliga värde, äro hatade av kvinnorna, såsom exempelvis Darwin, Hartmann, Schopenhauer, Furst Bismarck, Napoleon I; allt stort, överlägset och starkt är av instinkt hatat av kvinnor. Och i våra dagar har man till och med av kvinnor hört uttalas, att det icke är manligt att vara stark, överlägsen; utan det att vara känslig, kvinnlig, krypande, det är det manliga. Och å andra sidan framhålles det råa, hjärtlösa, fräna såsom det sant kvinnliga, ehuru kvinnans hela karaktär såsom passiv, receptiv vid den för henne avgörande könsakten, just skulle antyda grunddraget i hennes väsen, eller det sant kvinnliga.

* Två uppfinnare räknar Amerika: John Ericsson, som är svensk och Edison, som icke uppfunnit telefonen.

Digitized by Google

Ett slående bevis på kvinnans underlägsenhet är hennes tillvägagående vid uppvaknandet till medvetande om sin underlägsenhet, som i våra dagar yttrar sig i den s. k. kvinnoemancipationen.

Det är nu uppdagat att kvinnan ursprungligen icke var slavinna, utan härskarinna, till och med besatt egendomen, ägde ensam arvsrätt, och nedstamningen gick från modern. Men då barnafödandet tog all tid och omtanke, började mannens intelligens, genom större ansträngning, utveckla sig, och förhållandet gled småningom över från matriarkat till patriarkat. Och vid arbetets delning tillföll makten och egendomen den bäst utrustade eller mannen, vilket var alldeles i sin ordning. Därmed kommer även mannens släktkänsla att individualisera sig, så att han vill bestämma nedstamningen från fadren, och därmed är det monogyna äktenskapet färdigt. När nu mannen åtog sig all omsorg om barnen, modren och samhället, fordrade han naturligtvis absolut trohet av makan. Därför också de stränga straffen för den otrogna makan, rasskämmerskan. Detta var hos de äldre europeiska folken döden; och att äktenskapsbrotten straffades lindrigare eller alls icke hos mannen, var ju billigt, då mannen genom sitt äktenskapsbrott icke störde nedstamningen i sin familj. Störde han den i andra fick han stånda dyrt ansvar inför den man, vars härledning han gjort tvivelaktig. Nu när kvinnorna börja fundera över förflutna tiders lagar, finna de det orättvist att straffet var hårdare för kvinnan, då likväl brottet, d. v. s. handlingens följder, var mera fördärvbringande genom hennes förvållande än genom hennes mans, för deras

Digitized by Google

familj. Och i deras rättsförhållande, de tvås, hade mannen rätt att fordra mer, då han gav mer.

Vidare, sedan mannen skapat åkerbruk, industri, handel, vetenskap och konster, så kan det förvåna kvinnor med anspråk på intelligens, att det icke finnes institut och högskolor för alla slags kvinnor också. Varför skulle det finnas det, när det ej behövts? Lika litet som det skall finnas barnbördshus för män. Och det, att kvinnorna kalla detta orättvist anger deras lågt utvecklade omdömescentra.

Så finna de också, att det är orättvist, att de ej ha politisk rösträtt i detta samhälle, som de ej danat, och endast kunna anses tillhöra på nåder. De finna det så enkelt att de skulle ha det, och anföra som skäl samma enkla fråga som Beecher Stowe om negrerna: äro vi ej människor! Jo, men alla människor ha icke politisk rösträtt, och alla män ha det ej.

Jag har antytt i föregående skrifter hurusom jag i kvinnorörelsen ser en sakta återgång till matriarkatet men med bibehållande av äktenskapet såsom försörjningsanstalt, och i våra dagar har Emile Girardin i sin bok L'Homme et La Femme, pläderat för saken: barnens nedstamning från modern och barnens uppkallande efter modern, men med mannens behållande i försörjarrollen. Alexander Dumas den yngre, ett svagt huvud, har även nyligen i en pjäs förfäktat den besynnerliga åsikten att äktenskapsbrott från makens eller makans sida vore lika straffvärt. Ifrån en synpunkt, den kristna eller den borgerskapliga moralens, är det sant att edsbrott är mened av båda, men från den sociala synpunkten, handlingens följder, kan ju intet tvivel uppstå om vem

Digitized by Google

som drar de svåraste följderna över familjen.* Och därmed har Dumas utan att veta det, löst makan från trohetseden, detroniserat mannen som bestämmare av filiationen och predikat polyandri med bibehållande av äkta mannen som försörjare. Och man hör straxt en svärm hustrur med pengar eller dem som förtjäna något själva, proklamera fullständig könsfrihet för sig. Därför således att de medföra en liten anpart till familjens uppehälle skulle mannen förlora rätten till rasens nedstamning från sig, vilket väl var huvudsyftet med monogynien, eller att ha en hustru, vilket ju icke i sig själv räknas vara så stort behag. Och alla de moderna emancipatörerna synas gå i samma riktning: mera rättigheter åt kvinnan utan motsvarande ökning av skyldigheter, såsom rösträtt utan krigstjänst, utan försörjarskyldighet, och utan att vara man, som är det viktigaste. Ty att vara kvinna, är att vara ett sjukt barn hela livet. Vid menstruationens inbrytande omkring tolfte året genomgår hon en kris, som räcker till det fyrtiofemte; och sedan tretton gånger om året är hon mindre vetande, antingen av blodförlust eller prokreationsraseri; kommer hon i grossess, är hon nära vanvettet i nio månader; ammar hon, är det än värre; och omkring menopausen eller menstruationens upphörande kan hon anses otillräknelig. Och åt dessa sjuklingar skola samhällets angelägenheter lämnas!

Jag har förr angivit skälen varför jag anser kvinnorörelsen stridande mot evolutionsläran eller lagen för utveckling.

* Jag ber få distinktionen uppmärksammad: äktenskapsbrott av man och hustru i samma äktenskap icke att förväxla med en man och en hustru över huvud.

Digitized by Google

Att göra könen lika är för det första en orimlighet, emedan man ej kan ge mannen livmoder med äggstockar; det är för det andra i själva strävan dit något emot evolutionen, som går till det heterogena från det homogena. Hos cellen eller amöben äro könen lika, och först hos crustaceer av lägre ordning skiljas könen något, för att ännu hos sniglarne dröja vid hermafroditism. Där är likheten fullständig! Sedan är skillnaden färdig. Om nu barnen ärva fadrens intellektuella och modrens kroppsliga egenskaper, skulle artens bestånd fordra en rationell uppfostran av kvinnans fysik och icke av hennes intelligens, såsom nu sker, där ett nervöst släkte utan kraft att lida, alstras av romantikens intelligens-sjuka kvinnor.

När man i våra dagar hör darwinister beklaga flickans öde, som ej får välja man själv, utan måste ta den som erbjuder sig, så förvånas man. Är det icke i artens intresse, att mannen, den högre begåvade, gör urvalet, och är det icke sund instinkt hos flickan, att hon verkligen tar den, som lovar bäst försörja hennes avkomma, som hon ej kan försörja själv. Hennes hjärta, som kommer emellan, tröstar sig snart, och hjärtat är endast ett blodkärl, som man ej får tänka eller överlägga med, och känslorna äro endast rudiment av tankar, impulser såsom djurens, vilka icke ha tillräckligt stor hjärna att behärska de första, oftast falska infallen hos ryggmärg och ganglier.

Flickan, som tar den fattige artisten, har förlorat raskänslan och hänger sig åt små egennyttiga beräkningar på personligt nöje, som sedan följes av sorg över att se svältande barn; och dottern, som i dramens femte akt blir offrad åt den rike borgaren,

Digitized by Google

slutar sedan efter ridåns nedgång sitt liv som en ytterst lycklig mor i ett gott hem.

Men, invänder man, då allt utvecklar sig framåt, hur skall man då tänka sig en evolution hos kvinnan också, som ej kan stå stilla?

Den skulle enligt evolutionslärans förutsättningar väl gå ut på att utveckla hennes könskaraktärer och hennes intelligens i riktning, att hon bleve en fullt medveten moder, med insikt om moderskapets åligganden; en samvetsgrann maka med full kännedom om ansvaret för mannens rasledning; en kunnig familjemor, som förstod i botten leda barnens första uppfostran och även begripa husets ekonomiska ledning. Då vore arbetsdelningen genomförd och kvinnan utvecklad som kvinna till det högsta, hon kan komma och bör. Ty om hon även kan lära sig en hop mindre färdigheter i likhet med medelmåttiga män, så har hon endast blivit en medelmåttig överflödig, ty mannen kan på sitt område allt bättre än kvinnan kan. Och höjer sig en enstaka över hopen något litet, så antyder detta en missbildning, och ett upphörande att vara kvinna.

Kvinnans inträngande i mannens arbetsmarknad är endast opraktiskt, och hon blir där slagen som underlägsen, när mannens omdömescentrum emancipera sig från könsimpulserna. Och hon förlorar på det, ty under sysslande med mannens yrken mister hon sin kvinnlighet, det vill säga just de sekundära könskaraktärer, som draga mannen till henne, och så förblir hon ogift, vilket är det värsta som kan hända henne, ty tillfredsställelsen i könslivet för kvinnan är icke att mottaga mannens omfamning, utan att få föda barnet ifrån sig.

Digitized by Google

Här vill jag begagna tillfället svara på en invändning, med vilken man trott sig jäva värdet av de väl hundra tankeanalyser, jag verkställt i ämnet. Man har trott sig se en inkonsekvens (ett ord, vars begrepp blivit mycket missbrukat), då jag å ett ställe klagat över mannens försörjarskyldigheter, å ett annat upphävt mig mot kvinnans inträde i mannens arbetsmarknad, vilket skulle anses vara till lättnad i mannens tunga.

Härpå vill jag svara: jag har icke klagat absolut över mannens försörjarskyldigheter; jag har endast klagat över dem, där de skola kvarstå med ökande av kvinnans rättigheter, vilket ju blir orättvisa.

Vidare är denna min första klagan endast ett svar på de oförskämda anklagelserna från kvinnans sida, att hon är vanlottad; och min andra sättning är led i en helt annan bevisningskedja. En distinktion, som var för fin för kvinnorna.

När jag därjämte i två långa artiklar ådagalade, att kvinnans inträde i mannens arbetsmarknad var allenast ett ökande av hans tunga, finner jag icke, att de två satserna upphäva varandra, utan tvärtom den senare styrker den förra.

Ibsen lär, ifrån att ha varit »kvinnohatare» (i Kärlekens Komedie och Kejsare och Galilé) blivit på äldre dagar kvinnodyrkare. Han säger sig ha fått in kvinnosaken som religion. Vad uttalar han därmed annat än att han fått igen sin barndoms romantiska griller, när hjärnan tröttnade. Religion är ju eljes ansedd av Darwinister som en kvarleva av äldre stadiers fruktan och svaghet, och jag är ytterst böjd finna hela hans kvinnokult i likhet med honom själv som vidskepelse, folktro, skrock. Och

Digitized by Google

därvid stödes jag i det kloka Tysklands omdöme, som endast mottagit hans förträffliga pjäser, men kastat upp hans dåliga logik. Nora utskrattades i Berlin, behandlades i München som oresonlig, och spelades i Wien på en operetteater av amatörer, men duperade inga män.

I Gengångare är han rent kristen ibland; såsom då han stämplar avlidne herr Alvings sjukdom såsom ett brott, vilket endast är otur; och absurd Darwinist, när han vill finna speciell ärftlighet i Oswalds lust att klappa flickor, en drift Oswald ärvt lika mycket som lusten att äta middag. Emot evolutionen går han, då han låter modren tillåta ett könsurval, som är emot Darwins lag för bästa artens uppkomst. Illa förstår han också villkoren för artens bestånd, då han klandrar Fru Alving att hon ej rymde från mannen med en tvivelaktig präst och därigenom störde de gynnsamma omständigheterna för Oswalds utveckling, som troligen bäst skedde i familjen och med modrens bibehållna sociala anseende, helst den skildrade prästmannen icke ger oss förhoppningar om en lovande styvfar.

Vad den »germaniske anden» skulle mottaga för tankeferment ur denna övergångsprodukt från norsk kristendom till poetisk tillämpning för scenen av evolutionsteorin, förstår jag ej, men vad tyska teatern kunde lära av dessa teaterstycken, det vet jag, oaktat Gengångares komposition med enhet i tid och rum var vardagssak för Scribe (se endast: La Bataille des Dames).

Ibsen tror på kvinnan, och nu vid livets annalkande slut hyllar han sig till henne. Ensam, men icke oförstådd (ty han är ytterst lätt att förstå och

Digitized by Google

har aldrig tänkt en ny tanke, som ej var tänkt bättre förut av filosoferna) inträder hos honom denna känsla av svaghet och sexuell indifferentism, som utplånar könsskillnaden, alldeles såsom hos kvinnan vid menopausen; och därifrån reducerar han omedvetet sin likhetsteori, såvida icke såsom jag förut presumerade, det var behovet av religion, som slog upp igen. Eljes kan jag ej förklara dessa nidskrifter mot mankönet, lika litet som en hel svärm andra mäns jubiléer, när deras kön blivit slaget på en punkt i kampen med kvinnan. Varje sund man äger ett grann s. k. kvinnohat, eller medvetande om sin intellektuella överlägsenhet, på samma gång det andra könet har stark dragningskraft på honom i s. k. sinnlig riktning. När man nu ser män uppriktigt taga parti mot sitt eget kön, så måste man tro att de förlorat solidaritetskänslan med sitt kön, upphört känna som män, i de fall där icke ett mäktigt intresse, politiskt eller annat, förblindar deras omdöme. Det är denna brist på manlig känsla, som gör Björnsons sedlighetspredikan så osympatisk. Jag går med honom på, att äktenskapet med sina brister erbjuder större garanti för lycka än det fria löpandet och för barnen större garanti, jag tror med honom, att om brunsten kunde nedsättas, skulle anledningarne till olust i världen minskas, men jag reser mig mot honom, när han, antingen barnsligt betraktar en viss sjukdom som brott för mannen allena*, eller då han i hela sitt dundrande mot osedligheten, endast bryter ut mot mannen, likasom om det ej fanns osedliga kvinnor eller förföriska! Likaså, när han kommer

* Oaktat de veneriska sjukdomarne hava sin härd hos en överdrivet brunstig kvinna.

Digitized by Google

med sitt sedliga likhetskrav, som bara är en släng av den debilitet i tänkandet, som kallas egalitarism, och av vilken hela talet om kvinnans likhet, likställighet och allt det där är en följd.

Mannens fordran, mer eller mindre stark för övrigt, på renhet hos sin brud, har de djupare grunder jag förr anfört, och en evolutionist som Björnson borde förstå, att mannen som går att fortplanta sin släkt hellre söker sådana tecken som antyda, att han blir rasbestämmaren, än sådana, som kunna väcka tvivel om motsatsen. Och som ateist skulle han icke begagna ordet skuld i annan bemärkelse än de skulder, skyldigheter vi äga mot varann. Svavas pockande på oskuld hos mannen är således fullständigt oberättigat, ty detta mannens förflutna har icke det minsta inflytande på nedstamningen och kan aldrig ge henne tvivel om, att icke hennes man blir far för hennes barn. En Handske är för mig ett stort tecken på senilitet, och Björnsons påkomna sedlighetssträvan liknar väl mycket den där kyskheten som infinner sig med åren.

*

Man har emellertid nu invoterat kvinnosaken på det liberala programmet, och den som ej går med är naturligtvis kallad reaktionär. Detta skrämmer icke mig, utan jag avvaktar tiden, tills jag får se det liberala programmet föråldras och bli kallat konservativt, och jag anser fortfarande »kvinnosaken» gå rakt emot nyare tidens ström. Den kan gå till rösträtt och mera, den kan gå längre, ty med kvinnans utsträckta rättigheter ökas mannens tunga, och

Digitized by Google

han skulle kunna stupa, om ej den för kampen bäst utrustade måste segra.

I Tyskland, där manlighetskänslan ännu är livlig, hava kvinnorna utkastats ur arbetsmarknaden, då de passade på under mannens krigstjänstår och ville ta tjänsterna från honom. Den enda punkt där de krupit in är litteraturen. Sex hundra författarinnor, nästan alla under antagna karlnamn, översvämma tidskrifter och tidningar med dåliga följetonger och taga sålunda tillfället från unga författare att publicera sina första lärospån. Och striden är ej jämn, då de flesta av dessa författarinnor hava män bakom sig, som försörja dem. Oaktat dessa gynnsamma omständigheter för kvinnorna, hava de ej frambragt ett enda stort namn i litteraturen, om de också lyckats genom sin kinesiska konkurrens hindra en stor manlig tysk författare uppstå. Detta oaktat synes faran ej vara så stor, och jag vore frestad att följa med strömmen och arbeta för deras tillkomst, om ej denna åtföljdes av en allmän nedtryckning av epokens intelligens. Ty komma kvinnorna till makten, drivas de av sin sympati för allt sjukt, eländigt, smått, uselt, att undertrycka varje spirande manlig förmåga, som de hata av fruktan och med den underlägsnes avund.

Digitized by Google

Kvinnans underlägsenhet under mannen, och det på grund därav berättigade i hennes underordnade ställning.

(Enligt vetenskapens sista resultat.)

Det var förbehållet vår tid att göra även den stora upptäckten, att kvinnan var en förkrympt form av människa, som stannade i utveckling mellan mannen och ynglingen. Och vi ha män sådana som Darwin, Spencer, Mill, Hæckel, Virchow, Edv. v. Hartmann, Fr. Nietsche, Welcker (kraniologen), Letourneau (biologen), Robin (fysiologen), Topinard (antropologen) att tacka för denna upptäckt, som filosoferna från Aristoteles till Rousseau och Schopenhauer gjort förut.

De fysiologiska bevisen, såsom de mest påtagliga, vill jag utan vidare anföra först.

Kvinnans hela konstitution med den mjukare huden, den klenare benbyggnaden, det skägglösa ansiktet, den späda rösten, närmar sig mera ynglingens (den outvecklade mannens) än den närmar sig mannens.

Kvinnans ägg är en lägre form av cell, utan självständig rörelse, vilket den högre utvecklade zoo-

Digitized by Google

spermen äger och vilken därför aktivt befruktar under det ägget passivt befruktas. (Mannen äger rudimentära ägg, men kvinnan äger inga rudimentära zoospermer, varav framgår att mannen är den högsta formen.)

Kvinnans blodmassa anger tydligen genom sin sammansättning hennes plats i utvecklingskedjan. De vita blodkulorna äro till antalet, ungefär:

Hos	embryo	1	på	80
»	nyfödda	1	»	100
»	kvinnan	1	»	250
»	mannen	1	»	300.

Varav synes, att kvinnan intager en intermediär ståndpunkt mellan man och barn, de vita blodkulorna må nu betraktas som outvecklade röda eller vad annat som helst.

Med de röda blodkulorna är förhållandet omvänt:

Hos	barnet	600	på	1,000
»	kvinnan	400	»	»
»	mannen	300	»	»

Men härav får man ej sluta att kvinnan, såsom innehavande större mängd röda blodkulor, skulle vara mannen överlägsen, ty då skulle ju barnet (med 600) vara överlägset både mannen och kvinnan.

En detalj, som för darwinister kan äga beviskraft, är den, att kvinnan behåller en svanskota mer än mannen, därmed närmande sig barnet och embryot.

En s k i l l n a d, men som endast anföres såsom s k i l l n a d på könen, icke såsom ett yrkande på

Digitized by Google

ett högre eller lägre, förefinnes även i sättet för andhämtningen.

Mannen hämtar andan övervägande med bukpressen (diafragmatiskt). Kvinnan övervägande med bröstkorgen (revbenens och nyckelbenens höjning och sänkning (costaliskt). Jfr operasångerskans andhämtning med operasångarens.

Gossar inandas mera syre än flickor.

Om könsdelarnes olikhet skulle jag icke behöva tala, men vill med få ord antyda skillnaden, vilken synes vara densamma ungefär, som mellan en kropp och en kavitet, något positivt och något negativt, aktivt och passivt, rörelse och vila, huvudsak och dess komplement.

Viktigare är frågan om kraniebildningen, vilken lär vara ett uttryck från det inifrån verkande intellektorganet eller hjärnan.

Kvinnans kranium liknar barnets.

Kvinnans hjärna har mindre antal vindlingar än mannens, och den gråa hjärnbarken är tunnare än mannens, men däremot nerverna grövre — likasom barnets.* Antropologer hava funnit och afrikaresande hava bestyrkt, att den vita kvinnans kranium närmar sig negermannens, och att negerkvinnans står under negerns, varav slutledningen skulle bli den, att den vita kvinnans kranium närmade sig en typ, som antydde lägre ras. Och eget är att negerns (den lägre rasens) utmärkande själsegenskaper återfinnas hos den vita kvinnan om än i förädlad form.

* Därav kvinnans förmåga att lättare fördraga vissa fysiska smärtor, vari hon liknar vilden och bevisar sig äga ett grövre nervsystem.

Digitized by Google

»Negern,» säger Pruner-Bey, »äger såsom dominerande karaktärsdrag, sinnligheten, tendensen till slavisk härmning, brist på initiativ, fruktan för ensamheten, överdriven kärlek till sång, dans och rörligt liv.»

Härvid måste märkas, att i våra dagar den vita kvinnotypen redan delvis undergått en utveckling, som närmar den till den förflutna periodens vita man, liksom även negertypen undantagsvis utvecklat sig på sina ställen.

Och om det vita barnet äger alla negerns karaktärer: sinnlighet, imitationsdrift, brist på initiativ, fruktan för ensamheten, kärlek till sång, dans och rörlighet, så visar detta en analogi mellan barn, kvinna och lägre ras, som icke kan lätteligen utstrykas ur den invecklade beräkningen av kvinnans ekvation.

Huru vår vita kvinna kommit att bli underlägsen den vite mannen kan ännu icke sägas bestämt. Darwin själv anser att hon ingen intellektuell förmåga ärver av mannen, annat än undantagsvis (Rosa Bonheur, M:me Staël).

En misstänkt omständighet vid undersökningen av vissa sten- och bronsåldersgravar, i vilka man funnit blandade brakycefaler och dolikocefaler, har givit anledning till en hypotes att de förra (de underlägsna) skulle tillhöra kvinnor, de senare (de högre) män. Och vidare utfört: kvinnorna (brakycefalerna) skulle hava tillhört den underkuvade rasen (den lägre), vilkas män blivit dödade eller drivna bort, och efter erövringen ha blivit äktade av de inträngande. Så skulle i allmänhet ha tillgått, menar författaren, även vid uppståendet av de europeiska nationerna, så att t. ex. i Frankrike de nu levande kvin-

Digitized by Google

norna, som äro starkt prognatiska skulle vara kelter, och männen de kvarlevande segrande romarne, vilka icke medförde hustrur på de långa erövringstågen.

Och romarne själva, när de intogo och koloniserade Italien, rövade ju hustrur från sabinerna, den underkuvade lägre rasen.

Hypotesen må gälla vad den kan, men innan jag lämnar frågan om kraniet måste jag besvara en stående invändning, hur barnslig den än är.

Om kraniets och hjärnans storlek skulle bevisa högre eller lägre intelligens, säger man, måste valfisken och elefanten vara högre begåvade än människan.

Felslutet märkes väl genast, då här endast kan vara fråga om relativ storlek och icke absolut.

Men nu fogar olyckan att kvinnan av somliga anatomer uppges ha större kraniekapacitet, jämförd med hennes kroppsvolym, än mannen, och vad värre är, barnet har ändå större och fostret allra störst.

Alltså få vi utstryka för framtiden all kraniekapacitet, om icke vi vilja antaga kvinnans större kranium såsom bevis för hennes underlägsenhet, då hon i det fallet mera närmar sig barnet än mannen.

Och även om kvinnan ägde större hjärnmassa än mannen, så kunde väl hända, att de partier av hjärnan, som bilda övervikten, icke äro säte för intelligensen eller de högre förmögenheterna, och då utrönt blivit, att den vita substansen endast spelar en sekundär roll, men den grå barken förarbetar förnimmelserna till föreställningar, kombinerar dem till omdömen och associerar dessa till slutledningar, så skulle måttet av intelligensen framgå av den grå hjärnbarkens tjocklek och utbredning genom vind-

Digitized by Google

lingarnes större antal, i vilket mannens hjärna står över kvinnans.

Vad nu kvinnans själsförmögenheter angår, äro desamma lättare att kontrollera genom resultaten av hennes verksamhet.

Sinnena, vilka giva oss det första kunskapsmaterialet, synas redan efter de få forskningar, som i ämnet äro anställda, hos kvinnan vara underlägsna mannens.

Känseln sådan den i handen, särskilt i fingerspetsarna, finnes lokaliserad, är ej så utbildad hos kvinnan som hos mannen. Hennes hand har kallats fin och mjuk, men detta beror endast på en rikare fettlagring under huden, under det mannens hand lättare lyder nervimpulserna, och äger förmågan att mottaga kvalitativt finare intryck. Ingen kvinnohand har ännu behandlat musikinstrument som en mans hand (Liszt, Rubinstein, Paganini); ingen kvinnohand läser så väl typerna i tryckeriet med vidrörandet, som mannens hand; ingen kvinnohand kan sy en mans doffelöverrock, som mannens hand, och de allra flesta kvinnor, överlämnade åt sig själva, skriva en svag, regellös handstil, som dock kan bli manlig genom uppfostran i en skrivskola.

Mannens hand är både starkare, smidigare och skickligare än kvinnans och därför är även hans arbete i regeln mera värt, varför han också följdriktigt har mera betalt.

Kvinnans öga är ännu icke jämfört med mannens annat än i avseende på färgblindheten, där hon endast företer 2 pro mille av färgblinda under det mannen giver 3 à 4 procent. Detta förhållande, som tillskrives hennes sysslande från urtiden med

Digitized by Google

vävgarnets färger, lär dock* icke antyda högre färgsinne, vilket ju visar sig därav att icke kvinnorna frambragt en enda stor kolorist. Någon tecknare som Doré eller Gavarni, kan ej heller bland kvinnor företes, och i romanen se författarinnorna i allmänhet endast till de närmaste föremålen, och när de skola skildra ett landskap blir det alltid inkorrekt.

Om förmågan av musikalisk konception skall ange ett fint utvecklat öra, så synes genast kvinnans underlägsenhet i anseende till hörselorganets utveckling, ty det finns ej en enda symfoni eller en opera av värde, frambragt av kvinna.

Och det finns icke heller en kvinnlig telegrafist, som kan med örat upptaga ett telegram så snabbt och så korrekt som en manlig telegrafist.

Vad lukten beträffar, har man nyligen i amerikanska sällskapet för vetenskapernas framåtskridande, fått resultaten av herrar Nichols och Baileys komparativa undersökningar framlagda, och av dessa framgår, att mannens luktsinne är ofantligt mycket finare än kvinnans. (Männen kunde känna lukten av blåsyra löst i 100 tusen gånger sin tyngd vatten, under det kvinnorna upphörde att känna den i en lösning av 20 tusen viktdelar.)

Alldenstund man verkligen i trots av ordstävet, kan disputera om smak, så utfaller jämförelsen av smaksinnets skärpa ofördelaktigt för kvinnan. Hon berömmer sig gärna att vara mindre »kinkig» på mat än mannen, och vin uppger hon sig själv ej förstå. Göres mera vittne behov, så ha vi fruntimrens kokböcker, vilka om de äro goda, äro skrivna av män, och om de ock äro signerade med frun-

* Enligt Holmgren.

Digitized by Google

timmers namn, dock icke lämna någon garanti, att författarinnan kan laga de rätter hon beskriver. Mästerkocken blir väl allt framgent före kokfrun, när en mönstermiddag skall anrättas.

Nu har man invänt, och med anspråk såsom jäv, att kvinnorna icke fått utveckla sina sinnen så som mannen.

Antagom att detta vore sant, så upphäves ju icke verkan därigenom att orsaken angives, tvärtom: det stärker påståendet.

»Kvinnan är underlägsen mannen» därför att hon icke fått utbildas, ergo är kvinnan erkänd vara underlägsen mannen (på den och den grunden).

Men nu är dessutom detta icke sant, att kvinnan icke fått, vilket skall betyda, att hon varit hindrad av mannen.

Hon har aldrig varit hindrad av mannen att utveckla sin hand med handarbete! Tvärtom!

Hon har aldrig varit hindrad utbilda sitt öga genom sysslande med vävgarnets eller palettens färger! Tvärtom.

Hon har aldrig varit hindrad förfina sitt öra, då musik och sång varit ett av »slavinnans» göromål, sedermera nunnans, sedermera operasångerskans, skollärarinnans, orgelnistens!

Hon har aldrig varit hindrad odla sin lukt, då parfymernas hanterande nästan ensamt tillkommit henne, likasom matinköpen, matlagningen, kaffekokningen, blomsterbindningen och blomsterskötseln!

Och att driva upp smaksinnet till en högre grad, har väl aldrig varit »matlagerskan» förment!

Om vi så skulle gå vidare till en undersökning

Digitized by Google

av de högre själsförmögenheterna och fatta dem utan någon ordning, efter som så litet är utforskat på detta område, stöta vi strax på en gammal sägen om kvinnans större känslighet såsom en dygd.

Om härmed skulle menas impressionabilitet, förmågan att taga hastiga intryck utan att kunna reagera mot dem, så är kvinnan överlägsen, men denna överlägsenhet är en brist. Barnet är den största intrycksmänniskan, och erfar olust eller lust, utan att kunna styra sig. Skriker och ler omväxlande, ger luft åt sina passioner, utan att kunna betvinga dem.

Överdriven känslighet är en odygd, och kvinnans hysteri vid en motsägelse eller ett tryck av en annans vilja är ofta icke annat än barnets skrik, när det icke får sin vilja fram.

Kvinnan förmår även mycket litet fasthålla sin uppmärksamhet vid ett givet föremål. Därav hennes rörlighet och hennes oförmåga att utbilda sig grundligt i vad som helst. Därav hennes oförmåga att vara punktlig, passa på tid, organisera sina göromål, så att ej två eller flera saker skola ske på en gång,* varav de ständiga och berättigade klagomålen över de kvinnliga tjänarnes slarv. Brist på reflexion eller besinning synes lika ofta i oöverlagda handlingar, brotts begående utan beräkning av följderna och utan kalkylering av sannolikheten för brottets upptäckande.

Svårare defekter visa sig vid bildandet av omdömen och slutledningar.

* Därav även kvinnors vanliga oförmåga att aldrig kunna lära den enkla kaffekokningen, till vilken endast fordras uppmärksamhet och sinne för tid, eller påpasslighet.

Digitized by Google

De vanligaste felen i kvinnlig logik äro:

Att döma utan tillräcklig grund, och oförmågan att göra ett omdöme oberoende av fördel, tycke eller lidelse.

Ex: Kvinnans ställning är underordnad mannens, alltså är mannen en omoralisk usling och en tyrann.

(Men pigans underordnade ställning till frun får icke göra denna till en tyrann.)

Att sätta saker och händelser i falska kausalsammanhang.

Ex: Gusten fick icke pastoratet, men han dog i den tron att han fått det, och var därför lycklig, ergo skola vi behålla tron på Kristi gudom och nattvarden, för att dö lyckliga.

(Oavsett om tron på Kristi gudom och nattvarden gör oss lyckliga eller ej.)

Att sluta från ett enskilt fall till upphävandet av regeln eller det vanliga fallet.

Ex: Rosa Bonheur målade bra djurmålningar, ergo är kvinnan icke underlägsen mannen.

(Varken i filosofi, vetenskap, handel, industri, mekanik o. s. v.)

Inskjutning av falska begrepp under ord som icke ha dålig betydelse, och sättandet av falska kontrapositioner.

Ex: Det skulle vara svårt att avgöra om denna skrift är en hederlig mans arbete eller en bokhandelsspekulation.

(Är då en bokhandelsspekulation en ohederlig mans arbete? Vad säga bokhandlare och förläggare om det?)

Att sätta saken på sin spets eller oförmågan att se mellantoner, övergångar.

Digitized by Google

Ex: Denne man är kvinnohatare, därför att han skriver elakt om kvinnorna.

(Därför att en tänkare gör upptäckter om förhållandet mellan könen behöver han icke vara kvinnohatare, och därför att han är nog modig att meddela dem, behöver han icke vara elak.)

Oförmågan att se den matematiska rättvisan, eller jämviktsförhållandet.

Ex: Kvinnan är också en människa, därför skall hon ha rösträtt som mannen.

(Barnet är också en människa, men har ej rösträtt, och mannen har rösträtt därför att han är man, äger försörjningsskyldighet och värnpliktstunga, vilket kvinnan ej har. Alltså fordrande orättvisa där hon tror sig begära rättvisa.)

Byggandet av fordringsfulla slutledningar på falsk eller obevisad grund.

Ex: Denne man opponerar mot allt, därför betyder hans ord intet.

(Det skall bevisas först att denne man opponerat mot allt: mot kvinnans underordnade ställning, mot konungadömets avskaffande, mot kristendomens utrotande, mot akademiers upphävande, mot besoldade teatrars indragning, mot darwinismens tillämpning på litteraturen, mot vidskepelsens motverkande, mot barns mänskligare behandling, mot de mellaneuropeiska krigens ersättande med skiljedomstolar, mot kvinnans förnuftiga uppfostran till sitt värv, mot förbättrandet av de fattigares villkor, mot prästväldets störtande, etc. Har han opponerat mot allt detta, ja då är hans ord utan betydelse för dem som arbeta för dessa saker, men har han icke gjort det, utan tvärtom motsatsen, och vad mera är experimenterat diktande, sökt att se sakerna från många sidor, prövat även sina älsklingsteorier och dialektiskt sökt sofra dem genom vederläggning — då förfaller slutsatsens beskyllning.)

Digitized by Google

Med ett ord, kvinnans underlägsenhet i den viktigaste och högsta av alla själens förmågor är så tydlig att man frågar sig om orsaken huru ett så ovanligt förhållande kunnat uppstå, att en stor del män än i dag kunna tro och vara övertygade om att kvinnan är mannens jämnlike i intelligens.

Jag kan icke förklara denna tros uppkomst från annan än samma grund som all annan övertro och vidskepelse, och när jag hör män, som sätta kvinnan över mannen i intelligens och moral, till och med fysisk styrka, så måste jag tro att dessa män i verkligheten äro underlägsna kvinnorna i gemen, och att de tillhöra en klass degenererade, som förlorat känslan av manlighet och överlägsenhet. — De äro väl underlägsna efter de känna det så! Men så ha icke Darwin, Spencer, Mill, Schopenhauer, Hartmann, Nietzsche, Hæckel, känt det och jag har starka anledningar mera tro dem än herrar X, Y, Z.

Och när man äntligen har avtvungit ett halvt medgivande att kvinnan är intellektuellt mannen underlägsen, genom att utfordra antagonisten nämna namn på en kvinnlig filosof, en vetenskapsman, en uppfinnare, som ingripit djupt i utvecklingens gång, så framskjutes kvinnans moraliska överlägsenhet, vilken skall med statistik bevisas. Nu är statistik mycket farlig, isynnerhet när den handhaves av fruntimmer och vederlikar, och jag har nyss sett en fransk författare påstå, att en hög brottmålssiffra i fängelsestatistiken ej behöver ange stor immoralitet, ty att många brott antecknas i år, kan visa att brotten beivras mer nu än i fjor, och ett ivrigare åtalande av brott kan utvisa en allmänt stigande opposition mot immoralitet. Vidare får man ej av siffrorna veta

Digitized by Google

annat än de beivrade brotten; och om mannen figurerar med en större siffra, skulle man kunna tänka sig att kvinnorna åtminstone vore lika brottsliga, då ju det manliga galanteriet och överseendet med den svagare, det »sjuka barnet», ofta hindrar mannen att ange en kvinnlig förbrytare.

Vidare har åtminstone den danska statistiken för 1861—85 givit vid handen, att i Danmark under nämnde år det var relativt flera kvinnliga fångar än mansfångar dömda för enkelt tjuveri, mordbrand, bedrägeri, blodskam och mord, under det männen lågo över i grovt tjuveri och förfalskning. Härtill kommer en viktig faktor, som av artighet mot könet blivit utelämnad, men som nu måste dragas fram.

Lombroso, italiensk vägbrytande fysiolog, har i sitt ryktbara arbete »L'Homme Criminel» visat att brottslighet över huvud består i oförmåga att tillbakahålla de samhällsfientliga drifterna. Denna oförmåga är konstant hos barnet, dåren, epileptikern och hos hela den grupp av samhällsmedlemmar, som icke kunna styra sig, och vilka träffas i alla samhällsklasser men mest hos de lägre och obildade, vilka författaren tror utgöra en särskild typ, utmärkta genom psykiska och fysiska defekter.

Till denna typ, nästan predestinerad till brottet, räknar han den prostituerade kvinnan. Han tror icke att nöd driver kvinnan till den hanteringen utan njutningslystnad, ohejdade begär och olust att arbeta.* Den manliga brottslingstypen blir tjuv, den kvinnliga prostituerad, menar han, och därför ser han i statskontrollen över dessa kvinnor endast en

* Helst det visat sig att de som slå sig på yrket äga besparingar till att etablera sig med toalett o. s. v.

Digitized by Google

säkerhets- och sanitetsåtgärd; och skulle alla de stölder, som prostituerade kvinnor begå, kunna angivas utan att den bestulne kompromitterades, skulle snart arten hos dessa i våra dagar så sympatiska olyckliga snart röjas.

Härmed har Lombroso icke tagit upp det äldre talet om skuld eller icke, utan rent deterministiskt föreslagit: å ena sidan samhällets åtgärder att skydda sig, och å andra förbättringsmetoder, där sådana äro möjliga.

Jag vill sålunda icke välta någon skuld på kvinnorna, när jag på många anförda grunder anser dem vara mera omoraliska än männen, då de ju genom sin oförmåga att behärska sig, stå nära barnets och brottslingens typ, och skulle man döma brott relativt efter den börda och frestelse var och en fått sig ålagd, så blir mannens mindre, emedan han ensam har fått försörjningsskyldigheten av hustru och barn och hela det tyngre arbetet. Och det är icke sant att kvinnan genom brist på förvärv är i större frestelse, ty det står varje kvinna fritt att få en man, om hon bemödar sig därom och uppför sig anständigt och redbart och icke sätter för höga fordringar. Och för den lilla rest som kan bli över ändå, finnas rikliga tillfällen att tjäna i hus, arbeta på fabriker, sy, bli barnmorskor, telegrafister, bankbokhållare, bodmamseller, aktriser, sångerskor, litteratörer och artister.

Till Lombrosos anförda arbete följer ett förbrytaralbum med inemot ett tusen fotografier av brottslingar. Eget är, att när man bland männen tycker sig se ett utpräglat banditutseende, man bland kvinnorna finner de mest hederliga, alldagliga an-

Digitized by Google

leten, och när någon avviker härifrån, faller typen genast samman med den prostituerade kvinnans!

Om orsakerna till kvinnans fysiska och intellektuella underlägsenhet äro många gissningar i rörelse. De antagligaste synas mig vara könsdifferensen och arbetsdelningen ända från urtiden.

Skulle det kunna vara likgiltigt för kvinnan att, även om hon är ogift, en fjärdedel av hennes tid från det 12:e (eller 14:e) året till det 45:e upptagas av prokreationsarbetet? Var fjärde vecka återkommer som bekant brunsttiden, vilken åtföljes av en blodförlust, som kan gå upp till och över 200 gram. Om man nu frånser den nervösa störningen, allmän sjuklighet och rubbningar i sinnets jämnvikt, och endast fäster sig vid blodförlusten, så faller det strax i ögonen att en människokropp icke kan utveckla sig normalt, under det den periodiskt berövas så stor del av näringsvätskan som 200 gram, då känt är, att hos en normal mansperson förlusten av 500 gram på en gång framkallar vanmakt, och att förlusten av 30 gram dödar en nyfödd.

Dessa periodiska åderlåtningar måste väl till en del förorsaka denna avstanning i växt och utveckling, och denna kroniska anemi skall nödvändigt atrofiera hjärnan. Lägger man härtill det hos ogifta ofta nödvändiga undertryckandet av driften, så måste man vara frestad erkänna, att till en stor del uttrycket »ett sjukt barn» är berättigat rörande kvinnan. Och när sjukligheten omkring fyrtiofemte året upphör med blödningen, inträder den s. k. menopausen, som oftast åtföljes av verklig sinnesrubbning, ohejdade begär och lagstridiga handlingar.

Att kvinnan under naturtillståndet levde i mera

Digitized by Google

jämlikhetsförhållande med mannen än nu, berodde därav, att jämlikheten i ett enkelt primitivt samhälle kunde vara större, då alla voro jämlikar under chefens envälde, och sysselsättningarna ännu icke voro så mångfaldiga. Därför har man, utom i sagorna, även i fornålderns gravar funnit kvinnolik jordade med vapen, vilket skulle antyda tillvaron av en kvinnlig krigar- eller amazonkast (sköldmör).* Men när samhället utvecklade sig till en rikare mångfald och arbetet delades, fick kvinnan den plats som bäst passade henne, och där hon mest behövdes, eller i familjen såsom moder och husmoder.

Men detta var endast en naturlig placering, icke något undertryckande, ty hela medeltiden igenom stod det varje kvinna med begåvning fritt att i klostren inhämta vad männen i sina kloster lärde: vetenskap, filosofi, medicin, teologi, sköna konster. Detta oaktat har medeltiden ingen kvinnlig Bartold Swartz, ingen kvinnlig Columbus, ingen kvinnlig Faust eller Gutenberg, och oaktat arvsrätt till troner gavs här och var uppstod ingen kvinnlig Carl den store.

Naturligtvis tänkte ingen på länge att ordna arvsrätt åt kvinnorna, som ingenting kunde förvärva och vilka i regeln åtnjöto underhåll, men till vederlag anslogos av föräldrarne morgongåva och hemgift åt giftasvuxna döttrar. Och när slutligen (i Sverige genom Birger Jarl) det blev lag att syster skulle ärva hälvten mot broder, utgick detta från de manliga lagstiftarne och icke från något missnöje från kvinnans sida. Det var ett drag av riddartidens

* Tacitus berättar att germanernas hustrur passivt deltogo i striden, stående b a k p å stridsvagnarne och uppmuntrande männen.

Digitized by Google

galanteri, intet vidare, ty det låg icke något spår av yrkande på orättvisas upphävande i detta, då ju bröderna skulle fortsätta ättens nerstamning med försörjarskyldigheter. Emellertid synes utvecklingens gång icke ha varit alldeles så regelbunden, och oaktat kvinnorna i allmänhet icke deltogo i statsangelägenheter i ett samhälle, ordnat av män och därför styrt av män, så läto nationer sig stundom representeras av en kvinna, vilket ju kunde ske i länder, där råd och parlament funnos, och det icke var vidare maktpåliggande att synas såsom ett fingerat överhuvud. Galanteriet i historien har dock senare velat dikta stora politiska personer av en Margaretha i Norden och en Elisabeth i England. Men dessa dikter måste falla för en nyare tids forskning, så att till exempel drottning Margaretha, som levde under renässsansen, måste räknas till de mindre andarne, då hon prejade adeln för att rikta prästerna och själv gjorde sig till nunna i Vadstena, varförutom Kalmarunionen icke får betraktas som hennes verk, utan många omständigheters, »en händelse som såg ut som en tanke», efter vad Geijer påstår.

Kvinnan fortfor nog att vara underlägsen och blev det allt framgent, utan att därför vara undertryckt. En och annan sticker undantagsvis upp över hopen, men nästan alltid få vi bedöma deras storhet »såsom kvinnor betraktade» och alltid träffa vi dem på områden av underordnad betydelse, såsom i konst och litteratur, aldrig i vetenskap. Eget är därvid att märka, att ärftlighet eller starkt manligt inflytande alltid spåras.

Lagarne för nedärvningen äro ännu icke utforskade, men som regel synes, att son aldrig ärver

Digitized by Google

intellektuella anlag från moder, kanske därför att ingenting finnes att ärva, och dotter nästan aldrig från fader såvida icke en ofullgången impuls fortsätter sin rörelse i ett följande led. Hos stora män tyckas anlagen ha uttömt kraften, ty de avla icke stora män, men hos medelmåttiga begåvningar med starka ansatser utan förmåga, tyckes kraftströmmen bryta ut i ett kommande individ. Sålunda ser man Rafael fortsätta sin medelmåttiga fader och Mozart likaså. Ofullgångna anlag ärvas sålunda stundom nedåt, och med många sammanstötande gynnsamma omständigheter kan en tämligen talangfull kvinna uppstå.*

Madame Staël, som i nyare tider gjort mesta uppseende, synes mig vara en fortsättning av den halvgångne Necker; härtill kom: uppfostran av A. W. Schlegel, gratisumgänge med alla Europas store män, resor i alla länder med skumsleven. Och av allt detta blev en mycket omtalad kvinna, en ganska god romanförfattarinna, en pueril filosof och en dålig politiker. Den som nu läser »Sur l'Allemagne» eller »La Litterature» etc. skall snart se vad som är eget och andras, och av denna blandning av andras genialiteter med egna futiliteter kan man bäst studera kvinnan i sitt maximum av storhet.

Bredvid Georges Sands få goda arbeten kan man alltid inskjuta den manlige medarbetarens namn, antingen han skrivit boken eller konverserat den. Vid debuten »Rose och Blanche» sätter man strax

* Drottningarne kan man lätt reducera: Elisabeth: till Essex, Burleigh, Leicester, Drake, Cavendisk, Hawkins o. fl.; Maria Theresia: till Kaunitz, Daun, Frans I, Josef II (»medregenten») o. s. v.

Digitized by Google

Jules Sandeau, som dessutom fick släppa till halva sitt namn. Och dem, som vilja räkna Georges Sands medarbeteri såsom lejonparten, måste jag erinra att Sandeau gjorde sitt ännu beundrade mästerverk »Klädeshandlaren och hans måg» tillsammans med Augier, men kunde aldrig tillsammans med Georges Sand frambringa något stort. Frukten av de senares bolag blev Indiana året efter debuten.

Vid året 1833 skriver man Mussets namn, med vilken hon »reste» till Italien, och vid 1838 Chopins, med vilken hon »reste» till Morca.

Vid hennes enda dramatiska arbete av värde, Le Marquis de Villemer, inristar man utan vidare namnet Alexandre Dumas fils. Varförutom hela den väldiga konjunkturströmmen, satt i gång av Saint-Simon, Pierre Leroux och Père Enfantin, vilkas »idéer» äro bearbetade av Georges Sand, få skrivas på denna räkning, liksom Franska Revolutionen på Madame Staëls. De djupa vattnen skulle först röras upp av män, innan böljorna kunde skjuta fram två kvinnor på skvalpet.

Nog av, denna underlägsenhet, som jag anser bevisad, tills någon framlägger starkare motbevis, är nu en gång fixerad, och att kvinnokönet ej på en gång genom uppfostran kan nå mannen, hava de emancipationsförsök bevisat, som nu i mer än en mansålder tillåtit kvinnan att begagna den högre undervisningen. Varför har på denna tid, som ju enligt kvinnornas teori om uppfostrans allmakt, skulle vara tillräcklig, ej ett enda första rangens snille uppstått.

Tror man att differentieringslagen rubbas så snart; eller att en människoform, som behövt årtusen-

Digitized by Google

den att fixeras, skulle ändra karaktär på en generation, utan att man först upphäver bland annat lagen för den periodiska blodförlusten.

Så synes mig kvinnans ekvation kunna uppställas såsom varande släktets fortplantare, under det mannen är artbildaren, differentieringens ombesörjare. Därför kan man också tala om kvinnan såsom något generellt liksom om barnet (»skära alla över en kam»), och därför kan man ha kvinnofråga, kvinnoföreningar, telegrafera i svenska kvinnans namn, under det man ej kan ha manfråga, manföreningar, eller tala i svenska mannens namn.

Kvinnan är endast ett komplement till mannen, och mannen dublerar sig ofta genom en kvinna, fyller henne med sitt innehåll och kan ha en god hjälpreda i detta sitt andra jag, som han uppfostrat åt sig, men man har sett att varje kvinnans försök till självständig existens utan hjälp och stöd av mannen slutar illa, och alla kvinnosaksföreningar, tidskrifter, associationer börja sin bana med att engagera män.

Och denna emancipationens strävan till likställighet, utan förhandenvarande likhet, är en chimèr, vid vars krossande det förestår kvinnan ett smärtsamt uppvaknande såsom efter krossade förhoppningar. Jämlikhet finns endast i samhällets urstadium, där alla vildar äro lika stora slavar under chefen, eller under despotier, där alla äro undersåter, men i demokratier, där friheten tillåter individen att fritt variera och utveckla sig, där är jämlikheten minst, ty där stiger talangen fram från djupen eller höjderna, och där finnas knappast två skriftställare som

Digitized by Google

tänka lika, två politici som ha samma mening.* Därför blir också utvecklingen rikare, ju större frihet att icke behöva vara jämtjock förefinnes, och därför är kvinnans fordran att bli jämlik med mannen endast en despotisk fordran att få trycka ner honom till sig, ty höja sig till honom kan hon ej, något som jag ville uttrycka med formeln:

> *A* (mannen) och *B* (kvinnan) utgå nu från en punkt *C*. *A* med en hastighet av 100, *B* med en hastighet av 60. När skall *B* hinna *A*? Svar: aldrig! (Utföres formeln så att *A*, mannens försprång upptages, så blir orimligheten än starkare bevisad.)

För att göra denna kapplöpning rättvis har mannen ändock fritagit den svagare kvinnan bördorna av barnförsörjning och krigstjänst, vården om allmänna angelägenheter, grövre arbete o. s. v. Och ändock har kvinnan ej upphunnit honom.

Att kvinnan intager en jämförelsevis underordnad ställning är således alldeles som det kan och bör vara, och vissa symptom av återgång i nutidens utveckling, såsom religiös vidskepelse, munkmoral, förföljelser mot olika tänkande i så allmänna frågor som kvinnofrågan t. ex., vill jag tillskriva kvinnans redan ökade makt på opinionen. Om detta åter anger ett mankönets sjunkande är svårt att säga, då männen gått jättesteg framåt just i vårt århundrade.

I emancipationen ligga många element dolda, och de som visa sig, äro icke lugnande: En vansinnig kamp mot naturlagarna, och ett alldeles oberättigat raseri mot mannen, vilken kvinnan dock har att tacka för alla kulturens verkliga välgärningar, sina privi-

* Tocqueville: Folkväldet i Amerika.

Digitized by Google

legier såsom försörjd hustru med gift kvinnas äganderätt*, pockande på ändå mera privilegier utan ökade skyldigheter.

Kvinnans enda möjlighet att komma ifrån beroendet av mannen skulle bestå i större arbetsskicklighet, som hon aldrig kan förvärva (annat än på mycket underordnade platser, dem mannen ratar), ty differentieringen är en gång gjord, arbetsfördelningen genomförd och specialiseringen skedd.** Och om en enstaka kvinna kan föda sig själv, kan hon därför icke försörja sina barn, och egendomligt nog synes modern lagstiftning gå i riktningen att taga brödet från familjeförsörjaren och ge det åt den emanciperade kvinnan, vilken såsom vanligen barnlös är nästan överflödig. Mannen har redan varit kvinnans lastdjur, men ändock kunnat behålla sin naturliga överhöghet; skall han kunna bibehålla denna ställning under ändå större börda och berövad all makt, blir en fråga, som lagstiftarne borde begrunda djupare än de gjort.

Dessa ha funnit det så »enkelt och naturligt» att kvinna skall ha rösträtt, oaktat hon blott har en understödstagares plats i samhället, om ock någon

* Genomförd i svensk lag 1871, men ännu föremål för petitioner!

** Härmed svar på en mycket kvinnlig anmärkning mot min påstådda självmotsägelse, då jag å ena sidan motsätter (?) mig kvinnans inträngande i mannens arbetsmarknad, å den andra förebrår henne att hon lever på mannen. Det första faktum, är bevisat försvåra mannens ställning såsom försörjare; den andra satsen är en gensaga mot kvinnans påstådda flit, arbetslusta och duglighet. Jag har aldrig satt satserna i sammanhang. Det har en kvinna gjort!

Digitized by Google

har ärvt sin förmögenhet av far eller man (ty ingen kvinna, annan än möjligen en enstaka sångerska eller aktris, har förvärvat förmögenhet på arbete, talang eller spekulation), och för vilken hon betalar skatt.

Jag och många som drömt om ett samhälle, där de bästa, de starkaste, de klokaste, skulle ha mera att säga och råda än nu de okunnigaste, som ledas av degenerade furstar och ett prästerskap, som jag vill jämföra med indianens medicinmän, vi ha svårt att förlika oss med tanken att se det underlägsna ovanpå, de av naturen underordnade överordnade, nertryckande allt stort och starkt, hindrande framåtskridandet mot lyckan, som endast befordras av de bästa, och vi hysa naturalistens fruktan att få se de små, de lytta, de dårliga härska i ett samhälle, som skulle styras av privilegierade men alltid sjuka barn!

För mig synes hela emancipationsrörelsen vara dyningen av ett romantiskt böljeslag från Saint-Simonismen, som äntligen nått fram till kvinnorna, vilka äro ett par mansåldrar efter, en bakströvan mot falsk demokrati eller småvälde med miniatur-despoter, och gående emot nya begrepp om utveckling av den goda arten genom urval och pålägg av de bästa.

Att de underlägsna äro beroende av de överlägsna är en lycka för dem och utvecklingen, och jag kan icke fatta att en kvinna kan klaga över den lotten hon fått att i tidiga år finna sin hederliga och vackra försörjning som mor och maka, och kunna utan bekymmer se hela livet för sig, det högsta mannen kan sträva efter och dock sällan når. Att med detta oberoende följer en del plikter och beroenden, är naturligt, men att klagomål mot dem kunnat höjas så högt och ursinnigt från kvinnorna i våra dagar,

Digitized by Google

visar att de stå lågt i sina begrepp om samhällsplikter, och att de inte på långt när äro mogna för att deltaga i ett samhällets styrelse, allra minst i ett modernt samhälle, där privilegierade stånd äro bannlysta.

Digitized by Google

LÄRDA SAKER

Digitized by Google

Digitized by Google

På vandring efter spåren till en svensk kulturhistoria.

I.

I Storkyrkans vind.

En morgonbön i Storkyrkan. S:t Nikolaus föreställes såsom stockholmarnes äldste skyddspatron. Gamla bekanta i vindskontoret. Oförmodat sammanträffande med S:t Göran och Sten Sture den äldre.

Gaslyktorna brinna ännu en grå februarimorgon, då han begiver sig från sin avlägsna bostad på Norrmalm för att sammanträffa med kyrkvaktaren i Storkyrkan, vilken har sin mottagning i koret, där han tjänstgör som (ofta) ende åhöraren av morgonbönen.

Det är en stor syn att se tre små människor i en katedral i belysning av en gaslåga och ett målat fönster, som kan förvandla en snödisig askfärgad luft till orientaliska briljanteldar. Prästen nedkallar Herrens välsignelse och frid över den inbrytande dagens arbete, av vilket man redan hör bullret utifrån gatorna tränga sig in genom de klädesfodrade dörrarne och de kittade rutorna för att röra sig uppe i valven som ett sorl av jordandar, vilka vänta efter förlossning, men icke hava tid att söka den.

Digitized by Google

De befinna sig, kyrkovaktaren och han, i det slingrande rör, som bär upp till tornet och vindarne, varvid han får anledning att för kyrkvaktaren bekräfta en gammal misstanke om att stadskyrkan i Sveriges huvudstad bär sitt namn efter Rysslands skyddspatron S:t Nikolaus, som tillika var de sjöfarandes skyddshelgon, vilket han kunde bevisa genom anförande av en hymn ur det nyupptäckta svenska kyrkans graduale, där den helige Nikolaus anropas, såsom särskilt havande makt över vind och våg,* varigenom alla tankar på en annan, en påve eller sådan tillbakavisas.

Men vägen är trång och vägen är mörk; nu går den, som i alla kyrktorn, på några gungande brädlappar över avgrunder, tills den stannar framför en mycket gammal dörr, som med en mycket stor nyckel läses upp. Ögat söker att finna ett fast mål, där det kan vila efter dessa tumlingar från ljus till mörker. Ett till utseendet gränslöst perspektiv öppnar sig; marken, golvet, eller det som skulle vara golv, buktar sig som ett hav i dyningar, men böljorna äro askgrå och jaga varandra ända bort till horisonten, där en blekgul måne eller sol kastar ett svagt ljus över deras kullriga ryggar. Han frågar sig var han är. I Storkyrkans vind ovanpå valven, vilkas mankar belysas av det lilla runda gavelfönstret i fjärran. Synen är storartad. Men kyrkvaktaren börjar sin vandring på de stelnade vågornas kammar, och han följer med, icke utan en viss tvekan. Nu ser han, att de gamla murarne resa sig som fjäll på sidorna om valven och att de äro försedda med små

* »O beate Nicolae, nos ad maris portum trahe» o. s. v. Jämför Fornsvenskt Legendarium sid. 575.

Digitized by Google

fönster, som skulle släppa in ljus, om de icke voro igengrodda med snö. Framåt går vägen på utlagda plankor jämsides med den upprörda ytan, som icke kan upphöra att göra intrycket av hav; framåt bär det med ljuset; men då de kommit halvvägs, böjer vägen sig ned under det brutna vattentaket, och det absoluta mörkret vidtager. Kyrkvaktaren går före: akta huvudet; känn före med fötterna; här är ett trappsteg; håll i ledstången! Mörker, idel mörker. Men så skimrar det något vitt som en stråle från ett elektriskt ljus; han undersöker med handen och känner något mjukt och kallt. Det är snön som pinat in genom en springa i taket och som belyses av dagsljuset, vilket tränger in genom samma springa; och han ser vid samma svaga sken, huru bjälkarne sträcka sig över hans huvud i kors och saxar, som de ville knipa och gastkrama honom. Återigen mörker! Tills de stanna framför en dörr. Nu äro vi framme: Var så god och stig på — i mörkret! Tunga järnreglar rassla, på gnällande hakar springa tornluckorna upp, och in störtar hela dagsljuset, som vilar över takåsarne där nere.

Han ser sig omkring; det är här han skall finna vad han söker. Mot väggen står ett svartmålat kors; han går närmare och ryggar; det hänger en människa på korset med dödsångesten i sina förvridna anletsdrag och ett gapande sår i sidan. »Har du kommit så undan, gamle blodige vän? Skäms man för dig, eller passar du icke mera där nere bland de stora männen, vilkas marmorvårdar tala om stora bedrifter, sådana du aldrig haft i din biografi?»

Vad är detta för en möbel? Gamla skampallen. Och detta? En likbår! En mycket stor en, som

Digitized by Google

begagnades innan likvagnarne kommo. Och här: stocken med hål för fötterna och kedjor för händerna. Och här: tiondelår, ganska djup. I taket ett skepp! Ett sjönödslöfte — troligen till S:t Nikolaus!* Och till sist en gammal trätavla med änglahuvuden och inskrifter, av vilka han urskiljer A(nno) D(omini) 1561. Ganska gammal tavla således!

Detta var hela inredningen i rummet, vilket just icke inbjöd till en längre vistelse, helst snön och blåsten började rusa in genom de öppna luckorna.

Han skrev sålunda i hast med frusna fingrar: inventarium: en Kristus, en skampall, en stock, en likbår, ett sjönödslöfte, en spannmålslår, en trätavla; och när han betraktade vad han skrivit, såg han en serie tavlor och betraktelser och utläggningar, vilka han gömde i sitt minne, ty nu skulle återtåget börja och luckorna stängas, och därmed var hoppet om att finna några papper eller pergament slut.

Strax till vänster om stora ingången, strax bredvid sakristidörren går trappan upp till Storkyrkoarkivet.** Det var icke med några vilda illusioner han inträdde i den lilla skrubben, där så många store män varit och letat och funnit, men han hade sina anledningar ändock, efter som begreppen om det märkliga ändras med åren; han visste, att Peringskiöld på sin tid (då han skrev Storkyrkans historia) hade gjort razzia här; han visste, att man ändock efter den store Peringskiöld på 1840-talet (?) hade hittat en av de viktigare handlingarna till vår medeltids kulturhistoria eller Helga Lekamagillets Hand-

* Skeppet finnes nu i Nordiska Museum.

** Icke att förväxla med konsistorii-arkivet, som förvaras i konsistorii-byggnaden åt Trångsund.

Digitized by Google

lingar, vilka då lånades över till Kungliga biblioteket att därstädes förvaras; han visste också, att herrarne vid statens historiska museum gjort sin efterskörd på 60-talet, då de hämtade S:t Göran och draken; han var således icke mycket upprymd, då han började i kölden riva i de gamla persedlarna. Skall han knyta upp trettio segelgarnsknutar (och knyta igen dem också!) och bliva svart om händerna som en morian utan hopp att få tvätta sig, förr än han kommer hem? Ja, det skall han! Kölden är förfärlig! Han står på en fot i sänder; han slår med armarne, han blåser i fingrarne, och han går igenom ett par famnar gravbrev, prästbetyg, attester; tröstlöst, ändlöst; en ljusglimt i mörkret, då han träffar räkenskaper för hospitalet i Stockholm åren 1556—58, vackert skrivna och häftade i pergament, taget ur gamla katolska missaler och psalterier. Han sätter sig på bordskanten och fördjupar sig, då han erfar en stickande känsla i fötterna, som påminner honom, att skrubben är oeldad. Han tittar i Danvikens räkenskaper för några följande år och övergår till annat. Han plockar blad för blad igenom hela längor av konsistorii cirkulär i hopp att finna instucket, vilsekommet det där han sökte. Förgäves! Men så åter en liten uppmuntran: — en paleotyp: ett psalterium, tryckt på 1400- eller början av 1500-talet, som överlevat reformationen. Det är slitet, men det är vackert ännu i sin enkelhet med sina röda begynnelsebokstäver; men en dödskyla stiger upp mot knäna och tiden hastar. På ett par avrivna pärmar av en Carl XII:s bibel med drivna beslag, i pressat läder, ett praktstycke, offrar han sin rena näsduk. Med stelnade fingrar och svalnade illusioner

Digitized by Google

öppnar han en rund träask, som, enligt inventariet, skall innehålla »lappar». Den innesluter verkligen sådana av brokad, mörkröd damast (vi skulle kalla) i mönster med invävt guld samt några bomullstottar. Men den innesluter även några små fingerlånga dynor av samma tyg med påsydda pergamentslappar. Här finns således pergament och här hava varit plundrare. Han sprättar upp en dyna, och han finner uti bomullstappen en benskärva i en bit linne och ett pergament omkring det samma, på vilket står att läsa (på latin): »Anno domini 1490... har Antonius Masth, apostolisk protonotarius och nuntius, överlämnat dessa den helige Georgs kvarlevor för den ädle herren rikets gubernator Sten Stures och hans maka Ingeborgs själa-väl! — och inlagt dem i den bild av Sankt Göran, som samma dag restes.» Så ungefär stod där. Således satt han där och höll ingen mindre än Sankt Görans ben i sin frusna hand och läste en egenhändig skrivelse till Sten Sture den äldre.* Det var ju icke så märkvärdigt, men det bekräftar historien om att Sten Sture d. ä. låtit resa S:t Görans bild 1490 eller åtminstone att han stod i intim förbindelse med helgonet. De andra dynorna innehöllo ben och en grön sidenpåse med trämjöl samt påskrifter, att de tillhört helgonen Cyriacus, Herman och Blasius med flera. Men det var ju icke så märkvärdigt! Nej, det är sant, men det, som han

* Masth omtalas i Diarium Vadstenense såsom havande besökt Sverige nämnda år. Relikernas tillvaro beröras i Rüdlings »I flor stående Stockholm» och Grundels disputation om Stockholm, utan att de beskrivas. De hava sålunda vid något tillfälle fallit ur »S:t Göran och draken» och blivit undanlagda.

Digitized by Google

fann i gamla Krigskollegii vindskontor var mycket märkvärdigare, och det skall omförmälas i nästa kapitel.

II.

I Krigskollegiets vindskontor.

Blykamrar. Dammets filosofi. Förlorade får. En prinsessfrukost. Silvertvätterskor i fält. Oväntade medlemmar av Carl XII:s fältläger.

Äntligen fick han nyckeln till vindskontoret i gamla Krigskollegii hus fem trappor upp vid Munkbron. Det var strängt bevakat detta hus ända ner ifrån porten och alla trapporna uppföre; när han gått fyra trappor, stannade han i nedre vinden för att hämta andan: här sutto krigskommittéer för alla vapen innanför små, små dörrar, men utanför under takstolarne lågo travar av sönderbrutna möbler från alla åldrar, som under årens lopp blivit avskrivna ur inventarierna, och vilka vid första påseendet ledde tanken på fälttjänstövningar inne i smårummen eller meningsskiljaktigheter i kommittéerna. Det såg ut, som om möblerna skulle hava hållit ett förfärligt slagsmål med varandra och nu lågo där med brutna ben och ryggar.

En trappa till, och han står vid målet. Att vara den förste, som på en mansålder kanske öppnar ett vindskontor fullt av böcker och handskrifter, ingiver en känsla av svällande förhoppningar.

Rötmånadens brännande sol har glödgat takplåtarna, vilka åter glödgat luften inne i kontoret; en

Digitized by Google

pluton fristående bokhyllor med en fots luckor utstänga den knappa dager, som skulle in genom det igengrodda, av spindlar igenspunna fönstret. Man har talat och skrivit om bokdamm — ja, men man har då icke sett vindskontorsdamm. Sedan denna skrubb stängdes, har skorstenssot yrt in mellan takpannorna; boss från åkarnes hötunnor, gatans pulveriserade fältsten, sanden, som strös på trottoarerna om vintern, allt avfall från Munkbron, som kan pulveriseras, skodonens slitning mot gatstenarne, hattavtagningar, rockavdragningar, hästens nötning i seldonen, dörrens mot tröskeln, vinden, som luvar kryddbodborsten, gnager kalken av väggen, rispar fönstermarkisen och plockar drev av tågverket på storbåtarne — allt har tillsammans bildat detta lager av damm, som pinat sig in i detta rum, vilket varit stängt så länge.

Han spränger upp fönstret, som är så belagt med spindelväv, att det bokstavligen hörs, när förtöjningarna brista. Han tager av sig rocken och manschetterna, sticker ut huvudet genom fönstret och låter ögat njuta av alla Munkbrons härligheter, sväljer några munnar mälarluft — och så angriper han en säck med generalorder. Intet! Dammet står som en rök och hettan tilltager. Han gräver igenom högar av markegångstaxor, passevolanskvittenser, kungörelser och kungliga förordningar. Han mönstrar buntarne led för led; var helst något oväntat sticker upp och stör rättningen, där är han framme för att hitta — det han söker. De välkända kungörelsekvarterna stå uppställda efter snören, markegångstaxornas foliebuntar med segelgarn om magen defilera hylla för hylla, ändlöst som en revy, och

Digitized by Google

förmiddagen lider, hettan tilltager, ögonlocken knarra av dammet på sina ledgångar, näsan luktar bara damm, strupen andas bara sot, hela tillvaron börjar förefalla dammig. Han skall just göra en paus för att gå ner och äta frukost, då han får se en bräda med stora tjocka böcker, folianter i pergament och svart karduan med guldpressningar. Hungerns vilddjur upphör att rasa, universum skakar av sig dammet och tillvaron ler. Här i Krigskollegium återfinner han tio årgångar av de länge sedan förkomna, länge sökta Cantzli-Collegii Cassaräkningar, i sig själva icke så viktiga, men för andra orsaker (K. biblioteket och Antikvitetskollegium sorterade under detta kollegium) av stort intresse. Huru hava de kommit hit? Olösliga gåtor, som överallt möta arkivletaren! Men överraskningarna bliva allt angenämare: Karlbergs kungsgårds räkenskaper från 1742, 44 och 54; Drottningholms, Ulriksdals, Djurgårdens från ungefär samma tid i spridda delar; husgerådskammaren, hovstaten, hovkällaren, hovförtäringen, klädkammaren likaledes i spridda delar från 1600- och 1700-talen. Han använder emellertid icke långa stunder på att utfundera, huru dessa handlingar kommit på dessa villovägar, utan han kastar sig med hela den uppskjutna frukostens passion över volymerna för att under några förberedande tittar njuta av de stundande härligheterna. Vi skola över hans axel göra några anteckningar ur de nyförvärvade källorna:

Ur:

Hovstaten 1690. Tvenne dvärgar, av vilka den ene Petter Wichman utfår 5 månaders kostpengar 262 daler.

Digitized by Google

Hovförtäring 1701. I januari. In nomine Jesu. H. K. H. Princessans frukost. 2 stycken kycklingar, 2 hjärpar, 1/8 kalv, 1 höns.

Detta förefaller honom vara en liten nätt prinsessfrukost och väcker svaga minnen om hans egen försummade på Iduna.

K. M:ts hundar 1608 kostade i varje månad omkring 200 daler och på året 2,327 daler. År 1610 uppåt hertig Gustavs Desmanskatta: 34 lamm, 40 höns och drack ur 93 kannor mjölk.

Det var en dyrbar pjäs, menade han.

Man läser i poemen, att Carl XII åt mögligt bröd och borstade sina stövlar själv! Så här säga hovförtäringsräkenskaperna om saken, den vintern svensken låg i Ukraine (1708):

Fälthovet består av hovintendent, 2 kammarherrar, doktor, 3 hovjunkare, beridare, biskop, 2 hovpräster, 2 drabanter, köksmästare, hovbokhållare, köksskrivare, källarskrivare, munskänk, bagare, slaktare, silvertvätterska och tenntvätterska.

Silvertvätterska, herrar poeter! I fält!

Dessutom hade Carl XII »hovjudar» (så står det!), som levererade mat och dryck: Jakob, Isak och Samuel Smaiski, men något mögligt bröd kan han icke finna*; däremot finnas höns, kalkoner, grönsaker, fisk, specerier, citroner, ägg, vildankor, hjärpar, orrar, drillduvor, kramsfågel, harar, trastar.

Och att man icke var blödig rörande fourageringen synes av en anteckning för den 26 september:

»Uti byn Kotzieze, varest ingen av byfolket var hemma, togs vad som fanns, efter K. M:ts munteliga befallning: 2 får, 1 ko (om 7 1/2 lisp.), 8 höns, 5 ankor. Den 27 september sammaledes 3 svin, 1 får.

* Konungens vindhundar och doggar åto tjugufyra rågbröd och hans två kameler sexton dito en dag.

Digitized by Google

Men han lämnar Carl XII och kastar några hastiga blickar i de andra volymerna, vilkas stora värde för hans ändamål han genast inser; ty ur Klädkammarens räkenskaper hämtar han uppgifter om tidevarvets klädedräkt, ur Husgerådskammarens skriver han möblemangets historia, ur Hovförtäringens och Hovkällarens finner han innehållet till det icke oviktiga kapitlet mat och dryck; ur de kungliga lustslottens räkningar framdrager han den svenska trädgårdskonstens historia.

Och det är ju ganska märkvärdigt. Men det är ändå ingenting mot vad han såg i tornet på Riddarholmen.

III.

I tornet.

Förr och nu. Samlare och forskare. Föreställningar och verkligheter. Gamle kung Gösta och Gustav I.

I Dahlberghs Suecia förekommer, som bekant, en vy av Riddarholmen med Wrangelska palatset, eller kungshuset, som det kallades, då kungliga familjen flyttade in därstädes efter 1697 års slottsbrand. Det är en ståtlig anblick, och jag inskränker mig till att erinra om de granna hamnbryggorna med bröstvärn och vindbryggor, om palatsets trappor och terrasser, om den arkitektoniska lyxen, samt beder få fästa uppmärksamheten ett ögonblick på det högra (södra) hörntornet med dess lanternin, dess höga skorstenar, enligt tidens sed i yttermuren, och nu särskilt dess jordvåning med fyra fönster och porten

Digitized by Google

under de samma. Om vi med denna syn för ögat nu betrakta det torn, som står i Riddarholmsbacken, hörande till Hovrättens hus och som av folket kallas Birger Jarls torn (förväxling med det gamla, som flankerar Assistansen), så finna vi, att förödelsen, sjövinden, regnet, snön, solen gjort sitt arbete ganska försvarligt, ty av all den forna ornamentrikedomen finnes ej ett spår, utan tornet är så glatt, som om det vore skrapat. I jordvåningen, om vars forna användning jag icke tagit någon notis, förvaras nu en del, mest avsöndringar, ur kammararkivet (den gamla räknekammaren), och i en av de övre våningarna är Svea hovrätts arkiv.

En midvintersdag, då ångbåtarne för länge sedan övergivit hamnbryggan, och västanvinden från Mälaren hopat snö över spåren efter sommarens skräpande verksamhet, lämnar han den banade vägen och vadar i snödrivor utmed tornets mur och stiger upp för ruinerna av en icke brant trappa, som länge saknat sina steg. Han öppnar en skallrande dörr och träder in i en vedbod (Statskontorets eller Hovrättens); därifrån leder en dörr till höger in i tornet. Första rummet är som en mörk däld eller en »skärning», för att begagna en mera modern bild, mellan minst fem alnars bergväggar av svarta folianter. Det är Pomerska arkivet, genom vilket man skottat en smal väg in till det inre rummet, ty manuskripten ligga på golvet i en hög, som går upp till fönstrets övre karm. Han vet visserligen, att, då han träder över denna tröskel, han icke trampar på obruten mark, men han har levat för länge att icke hysa en viss förhoppning om att kunna finna en pärla i en sophög eller en förtjänst hos de refuserade eller en värdefull

Digitized by Google

egenskap hos de föraktade. Denna del av kammararkivet är nämligen, såsom ovan nämndes, en avsöndring, en skrädning från det egentliga arkivet, som förvaras i Kammarrättens hus.

Det frasar papper om hans fötter där inne, och golvet är fullständigt skyddat för åverkan av hans snöiga skodon genom en matta av rikets handlingar. Så lågt hava de fallit dessa verifikationer, dessa kvittenser, dessa utanordningar, på vilkas tillvaro och riktighet så många höge herrars och ämbetsmäns väl en gång berott. Det är en ruin över mångskriveriet, uppfunnet av en girig och utbildat av en misstänksam. Äro de då värdelösa numera dessa papper? Kanske, kanske också inte! Men de synas hava haft ett visst värde för dem, som senast voro här, ty en stor mängd sakna underskrifter och sigill, tydliga spår efter samlarens (icke att förväxla med forskarens) framfart, som man märker i de flesta arkiv, och han vet, att det fanns en tid, en gyllene tid för somliga (före kamrer Sandbergs), då man lär hava vadat i kungabrev här nere i tornet.

Ett bord och en stol, båda av samma ålder som gråstensmurarne, en damrock och en klädesborste bjuda välkommen och sitt ned.

Han angriper på måfå en hylla och träffar några band från förra århundradet av Rasp- och Spinnhusets räkenskaper, fortsättning på dem han några dagar förut hittat i Kommerskollegii arkiv. Vilket egendomligt vimmel av människor: spinnhushjon, blandade med vinskänkare, kaffeskänkare, traktörer, krögare och komediantdirektörer. Som bekant ansågos dessa senare samhällets medlemmar mera skyldige än andra att underhålla de olycksbarn, som kommit

Digitized by Google

på sådana avvägar, att de av stadens styrelse funnos lämpliga att spärras in och spinna. Detta att komedien således ännu troddes som på avstånd fördärvande sederna har emellertid gjort det, att den, som forskar efter svenska dramatikens historia, kan söka hela repertoarer i spinnhusböckerna, där bokföraren framför allt icke glömt uppskriva antalet av representationer av varje stycke. Men nu var den historien skriven, och där hade han således intet att göra. Han går vidare; Livrustkammarens inventarier — förmodligen dupletter, eljest hade de icke sin plats här. Vidare Uppsala universitets räkenskaper; hela längor med tydliga spår efter den besynnerliga eldsanläggning, som en gång bort i tiden höll på att göra slut på hela kammararkivet och vilken nog kommer att närmare skildras, då den i manuskript liggande svenska bokförstöringshistorien kommer att utgivas.

En vägghylla bär anslaget: Odugligt, och manar icke till att kasta bort något arbete. Men här i fönstersmygen ligger i form av ett avstjälpt lass återigen spridda delar av hovens räkenskaper, vilka återigen äro en fortsättning av dem, som stå på hyllorna härnere, och dem, som finnas däruppe i själva arkivet, och det är ur dem man hämtat icke allenast spridda drag till svenska kulturhistorien, utan även materialierna till de revisioner av Sveriges historia under de första Vasarne, som Ahlqvist och Forssell delvis företagit.

Här har Flintenberg hämtat till sin avhandling om utländska specerier under Gustav I, här Murberg till sina om kläden och ylletyg, Röding till krigskonstens historia under samme konung, Tengström

Digitized by Google

om svenska sjömakten m. fl., vilka finnas tryckta i Vitterhetsakademiens handlingar.

När man börjar att genomleta dessa vid första påseendet torftiga räkenskaper, så finner man snart ett egendomligt liv i siffrorna. Man har hört talas om den sparsamhet och den enkelhet, som rådde i »Gustav Vasas tid». Var man nu får alla uppgifter ifrån, det har jag icke lyckats uppspåra, men var man bort taga dem, det har jag nu sett. Att Gustav I var sparsam, det vet man, såsom då han låter ändra reducerade mässhakar till tröjor och byxor åt sina gossar, bekläder bänkar och dynor med bårtäcken samt begagnar altardukar till fönstergardiner. Men om lyxen i kläder, mat och bohag få vi först en rätt föreställning, då vi granska dessa kammarräkenskaper, vilka i grund kullkasta påståendet om »patriarkalisk enkelhet vid hovet», som vi ännu kunna läsa i den år 1878 utgivna delen av »Sveriges Historia», som skall grunda sig på de sista forskningarna.

Om vi börja med konung Gustavs egen klädkammare, så finna vi, att förteckningen på hans personliga kläder upptager i tryck 27 stora oktavsidor*. Tygerna äro mest av sammet, siden, gyllen- och silverduk i lysande färger. Knapparna äro av guld med emaljeringar; huvudbonaderna äro prydda med fjädrar och agraffer av ädla stenar och så vidare; det är med ett ord en lyx, som väcker förvåning. Och om man tror, att detta endast rör hovet, kan man se på kansleren och äventyraren Pyhys i inventarium** i samma arkiv. Att lyxen i kläder även gripit omkring sig bland borgerskapet, kan man finna

* Tryckt i Historiska Handlingar, del. 2 (1862).

** Tryckt i samma handlingar, del. 1.

Digitized by Google

av tidevarvets lyxförordningar, där just frånvaron av tarvlighet starkt betonas och bestraffas.

Alla gamla föreställningar om sällsyntheten av glas, ur och vagnar blåsas bort. Vad nu först glaset beträffar, så fanns det i svenskt bruk under hednatiden och hela medeltiden. Kalmar glasmästareskrå omtalas redan 1407 såsom gammalt, och jag har funnit, att en Nigels var glasmästare i Stockholm 1421. Under Gustav I är glas en mycket vanlig importartikel, och han inkallar venetianske glasblåsare samt har glasmästare på slotten; i slutet av århundradet hava glasmästarne i Stockholm sina taxor, och Johan III privilegierar glasbruk på Bryggholmen vid Enköping. Till och med på herrgårdarne dracks ur glas.

Om ur vet man: att Vadstena kloster hade urmakare redan 1406 och Stockholm 1487. På 1540-talet finns ur i Svartmunka kloster i Stockholm, och under hela första vasatiden håller sig staden ur i våghuset vid Järntorget. En av Gustav I:s döttrar får i utstyrsel ett ur och så vidare, varförutom de införas från utlandet och gälla i slutet av Gustav I:s regering omkring 40 kronor.

Vagnar finnas också under Gustav I. Han har vagnmakare; och vagnskläder av rött och gult kläde, brem av silverskir förekomma jämte vagnstjäll, varmed vagnen täcktes.

Föreställningen om att trä och tenn utgjorde husgerådet hos de borgerliga klasserna faller också tillsammans, då man ser, vilken vidsträckt användning koppar och mässing, malm och stenkärl hade. Gustav I har kruk- och pottomakare, och stenkärl infördes under medeltiden från Tyskland.

Digitized by Google

Men om allt detta skall på annan plats utförligare berättas jämte mycket annat, som han icke fann i tornet eller arkivet, utan i Kommerskollegium, Rådhuset, Byggnadskontoret och på många andra ställen, dit han icke vågar föra sin trötte läsare.

Han lägger därför ned sin promenadkäpp under förhoppning om återseende på annat ställe, havande härmed endast velat antydningsvis bekräfta, att kunskapens rötter äro bittra, men dess frukter — kunna också vara ganska sura.

Digitized by Google

Digitized by Google

ESTETISKT

Digitized by Google

Digitized by Google

Om realism.

Några synpunkter.

Vid alla tillfällen av strid, då lidelserna göra de mest klarsynte blinda, skall man till sin förundran se huru urgamla saker, som kämpats ut och vunnit berättigande, ånyo framdragas såsom nya och därför av motståndarne stämplas såsom onödiga nyheter eller osunda riktningar.

*

Man påstår att för närvarande en strid skall pågå inom svenska litteraturen. Vi tro icke, att det kan kallas strid, om den ena parten, begagnande sig av det övertag som skänkes av en tillfällig social ställning, behärskandet av ett periodiskt organ, oupphörligt slår sin inbillade motståndare i huvudet utan att denne kan eller visar någon lust att slå igen.

Emellertid måste enligt mångas önskan här försiggå en strid, ty det var så länge sedan man hade någon sådan och det vore icke intressant eljest; och denna skenfäktning skall hava till motsatta mål de gamla ämnena realism och idealism.

Om nu det finge vara enkelt som är enkelt, så skulle frågan endast gälla en estetisk formfråga,

Digitized by Google

alltså en obetydlighet för så vitt smak och smak är så olika. Men vid tillfällen som dessa skola småsaker antaga dimensioner.

*

I alla andra livets tvister brukar den anklagade få höras innan han dömes; inom konstens stora allmänning brukas icke sådant, utan där fordrar konvenansen att den anklagade dömes ohörd.

Författaren, som länge ansett vara sin plikt att bryta en mängd konvenanser, tar sig härmed friheten att även bryta denna.

*

Realism kallas den riktning inom alla konstområden, då framställaren söker att göra det åsyftade intrycket, det vill säga giva illusion, genom att utföra de viktigaste av den mångfald detaljer varav bilden är sammansatt.

Ett föregående tidevarvs författare kunde göra intryck genom allmänna antydningar, därför att det släkte, som lyssnade till dem, fått en uppfostran av sinnena, som gjorde dessa mottagliga för sådant. Det nya släktet, som uppfötts vid de »exakta vetenskaperna», naturvetenskaper, matematik, erfar intet intryck av de gamles allmänna antydning; detta är icke något fel hos de unga, utan en egenskap.

*

Författaren till dessa synpunkter kan, då han läser i ett gammaldags poem om en ros och en

Digitized by Google

fjäril, icke se dessa abstrakta släktbegrepp: hans öga vändas innan det får välja ut arten.

Denna bild kan således icke heller klargöra symbolen, det inre, andliga, »det obeständiga i kärleken», ty där sensationen är otydlig blir tanken slapp.

När nu de ungas hjärnor blivit genom tränering annorlunda beskaffade än de gamles, så skall ett olösligt missförstånd uppstå.

All strid är således lönlös och upplöser sig också i ett ensidigt, men enligt sakens natur fruktlöst angrepp, som endast sliter klingan, vilken förut är gnagen av rost.

*

Att arbeta efter modell har i alla tider och inom alla konstgrenar varit ansett som något mycket berömligt, därför att det varit gagneligt för det åsyftade ändamålet, nämligen att på konstens väg verka som natur.

I våra dagars litteratur är detta icke tillåtet, emedan vådan ligger nära till hands, i synnerhet i små samhällen: modellen blir igenkänd och författarens figurer, som voro avsedda att vara typer, bliva personer, vilka giva ett nytt obehagligt och alls icke åsyftat intresse åt hans verk.

*

Fantasien som man ansett skapa, det vill säga göra av intet, är endast den arrangerande gåvan, som ordnar minnets större eller mindre rikedomar av in-

Digitized by Google

tryck och erfarenheter och ställer dem var på sin plats, där de kunna med ljus i händerna lysa tanken dess väg.

*

Världens största författare hava varit realister. Dante är i sin berömda Divina Comoedia något mer än realist, ty han ommaskerar icke sina figurer och gör dem till typer; i femtonde sången av Inferno, där han låter sin för övrigt aktade lärare Brunetto Latini namngiven uppträda bland dem som straffas för sådana onaturliga laster, vilka vi ej få nämna, där är författaren pamflettist.

Då William Shakespeare som tjuvskytt råkat ut för rättvisan och sedan låter målsäganden Sir Thomas Lucy uppträda karrikerad i en pjäs, förringar detta alldeles icke h a n s ära; då Molière av en abbé Roquette gör en odödlig Tartuffe, visar detta blott nyttan av att arbeta efter modell. Goethe anses icke ha förstört sin Faust därför att han gycklar med sina kända samtida Campe, Hennings, Nicolai, i det bekanta mellanspelet Valpurgisnattsdrömmen.

*

August Blanches berättelser, de mest lästa och mest levande av svenska novell-litteraturen, äro egentligen minnen. Det fåtal som känna igen modellerna, förskaffa sig därmed ett extra nöje och kunna skryta med sin indiskretion att de vilja giva allmänheten kännedom om kulissernas utseende på baksidan. Men författarens bilder skola leva, därför att de en gång varit levande.

*

Digitized by Google

Gluntarne äga livets gåva och hava icke förlorat sin ungdom på ett halvt sekel snart, därför att de äga verklighetens fasta grund under sig. Men mången stötte sig vid deras framkomst i världen på deras intima meddelanden, vilka också gå sanningen bra nära och icke alltid äro smekningar.

*

Man har beskyllt de nya realisterna att de hava förlorat idealen. Detta är blott skenbart, för så vitt idealen äro det högsta, det utom och över det jordiska stående.

Vi unge uppföddes av föräldrar från ett tidevarv, som aktade tro och heder. Sedan leddes vi ut i ett nytt tidevarv, som dyrkade framgången till vad pris som helst. Vi upplevde förfalskningarnas nya tid och leva mitt i den epok, som fått sitt namn från Amerika, humbugens.

Då förlorade vi tron på förtjänstens framgång; dygden var ingen merit, hedern var mindre än praktiskhet, äran var vacker men löjlig! Våra herrar idealister hava bedragit oss, därför övergåvo vi dem!

Vi hava förlorat tron på serafimerorden — det är sant, men vi tro ännu på Gud!

*

Man har beskyllt realisterna att de företrädesvis söka det fula.

Det är sant att vi, som äro uppfödda vid fransk komedi på vår hovteater, hava fått den föreställ-

Digitized by Google

ningen, att människor icke kunna presenteras utan att de äga tjugotusen francs i räntor och att fattigdomen är detsamma som att sakna räntor; vi hava förlorat tron på dessa samhällets ideal med urringade stärkskjortor och sex alnars släp; de hava lärt oss att vämjas vid det slags skönhet, som äger sin tillvaro på andras bekostnad.

Det är dessa andra i dåliga kläder, som vi våga älska, delvis beklaga, stundom beundra, även med en mycket fruktad risk, den att icke räknas som bättre personer.

*

Man har beskyllt våra realister att vara något ändå värre: naturalister.

Det är en hederstitel för oss! Vi älska naturen, vi vända oss med vämjelse från de nya samhällsförhållandena, från polisstaten, från militärstaten, som säger sig värna nationen, men endast skyddar de styrande; därför att vi hata det förkonstlade, det tillskruvade, älska vi att nämna var sak vid dess namn, och vi tro att samhällena skola störta samman om icke den första överenskommelsen, på vilken samhällena vila, ärligheten, blir återställd.

*

Man har också en annan beskyllning, som blivit själva gammelpartiets amulett, varmed hela saken avfärdas såsom med ett hokus-pokus, det är beskyllningen om realisternas kärlek till smuts! Världens tvenne största smutsförfattare, för detta körsvennen och för detta bodgossen, sedermera William Shake-

Digitized by Google

speare och Charles Dickens, två av människosläktets största välgörare, skola väl stå bi sådana beskyllningar.

Vi obetydligheter, vi svara helt kort: Hvi ären I då smutsiga, herrar vår-tids-idealer? Ty vi realister hålla oss ännu till den gamla tron, att litteraturens liksom teaterns ändamål »från början varit och ännu är att hålla fram liksom en spegel för naturen, att visa dygden dess egna anletsdrag, lasten dess egen avbild och det nu levande släktet, som är samtidens kropp, ett troget avtryck av dess gestalt».

*

Våra idealister älska gärna den »glada smutsen» och somna vid Paul de Kock, som de anse oskyldig. Om man är hovsekreterare och nedlåter sig att hämta sina figurer från rännstenens rand, icke för att som medmänniskor taga dem vid handen, utan för att gyckla med dem och roa sig med deras elände, då är smutsen glad och berättigad. Den kallas då humor.

*

När Juvenalis på allvar skildrar romerska kejsartidens ruttenhet, då är han en stor satiriker.

»När omanlig eunuck sig gifter — och Mævia fäller
turkiska galtar och bar om barmen svänger sitt jaktspjut,
när med patriciers hop i förmögenhet tävlar en enda,
under vars kniv mitt skägg med rasslande föll, då jag ung var,
när utav Nilens pack ett stycke, en träl från Kanobos,
en Krispinos, med skuldran för varm i den tyriska manteln,
luftar sitt sommarguld för att svalka de svettiga fingrar
samt ej förmår att bära en tyngd av större juveler —
då är det svårt att ej skriva satirer! — — —»

Digitized by Google

Men när i våra dagar en författare skildrar, med det mest otvetydiga hat mot uselheten, andra franska kejsardömets humbug och ruttenhet — då är det svårt att skriva satirer.

Blir skildringen drypande av smuts — icke är det författarens skuld.

*

Det finnes också ett annat slags smuts, som gouteras av goda idealister: det är den förnäma smutsen. Det är den som på klingande vers hånar motgången, lovsjunger våldet, prisar ofördragsamheten. Det är den sorten, som prisbelönar och prisbelönas.

*

Man har även förebrått realisterna att de med förkärlek behandla en enligt idealisternas mening betydelselös fråga, nämligen förhållandet mellan könen.

Frågan behandlas, det är sant, med förkärlek av dem, som inse att nämnda förhållande utgör en av de viktigaste faktorerna i mänskliga livet, och emedan detta förhållande just i våra dagar håller på att utredas och de båda parternas ställning klargöras. Men realisterna gå till botten med saken, taga den allvarligt och finna frågan för hög att kunna falla under skämtet!

*

Några omständigheter, som icke idealisterna tagit i betraktande, äro: man träffar aldrig realister strängande sina lyror — ty de hava också lyror — vid kungliga tafflar; man hör dem aldrig, när det är

Digitized by Google

frågan om att tävla om en briljanterad snusdosa eller en medalj; man träffar aldrig deras namn, såsom man träffar idealisternas, bland deras som göra affärer i falsk patriotism.

*

De hava sålunda sina idéer för sig, och äro dessa icke så vinstgivande, så kunna de väl ändå få räknas som idéer, då de kunna besjäla människor att skriva och handla mot sina egna jordiska fördelar och för andras.

*

Till slut: ett råd från en ryktbar realist till våra unga och gamla idealister, ett råd, som aldrig blir gammalt, om det ock numera ej är nytt!

»Prosa är
dock mänskolivets grundval och dess kärna,
en formation utav granit, den äldsta,
den revbensbyggnad, varkring jorden satt sig,
som sammanhåller hennes dolda djup
och bär, på bergfast rustning, opp de yngre,
de lösare jordvarven, och bland dem
förnämligast de grönskande, de rika,
där dikten anlagt sina blomrabatter,
och näktergalar slå i lundens kronor,
och ros och lilja dofta vid dess fot. —
Jag älskar prosan, livets verklighet,
urformationen utav tingens väsen,
och ofta lägger jag med flit i dikten
en bit granitberg för att hålla samman
den lösa grund, som rimmen spela på.
Ty prosa är likväl förstånd och klarhet,
som ordna allt och sammanhålla världen,
den yttre som den inre, i sin ban.

Digitized by Google

Hon svävar ej i luften, utan står
med senfull fot på säker jord och blickar
väl utan längtan, men ej utan hopp,
med järngrå ögon till sin himmel opp!»

*

Rådet är givet, behöva vi säga det, av en ledamot av Svenska akademien,* den tiden, då realismen, den förhatade, den avundade, kämpade sig till ett berättigande, som den borde äga obestritt, emedan den äger det — av naturen.

* Tegnér.

Digitized by Google

Den litterära reaktionen i Sverige.

På sextiotalet utkommo i Sverige några poetiska samlingar under namn av Sju signaturer, Nio signaturer, Vinterblomman o. s. v. Bland författarnamnen märktes: Snoilsky, Wirsén, Bäckström, Eichhorn, Gödecke, Björck, Klockhoff, Östergren, Flodman. På ett undantag när, nämligen Snoilsky, var hela det unga sällskapets poesi en blomstersamling ur efterromantikens efterklang. Det tycktes som om det släktet varit fött av ett senilt tidevarv, som om mödrarne försett sig på den 80-årige monarken Carl Johan och hela hans åltfarsstyrelse. Det enda som ännu gav någon anstrykning av intresse åt denna poesi voro några svaga ekon från studentmötena, vilkas förhandlingar, vi måste erinra oss det, voro åtminstone en svag början till utträde ur den absoluta nationalbelåtenheten. Dikterna mottogos väl av kritiken. Allmänheten förblev nästan okunnig om deras tillvaro. Men tiden var icke upprörd då; det fanns ingen annan politik i Sverige än den kungliga, i form av representationsförslaget, och utrikespolitiken har man alltid fått sköta efter behag i Sverige. Det låg ett visst skimmer av liberalitet, av allmän förnöjelse, av lugn över landet. Ungdomen hade nyss förut blivit befriad från Kristi gudom och De yttersta straffen.

Digitized by Google

Boström hade sömmat en för alla tillfyllestgörande filosofi, som höll på Gud (i egenskap av förnuftet), konung och fädernesland, en lycklig blandning av liberalism och konservatism, av tysk grummelfilosofi och vissa teinter av rationalism. Han satte det bestående i system och man var så lugn i känslan av att det bestående skulle en gång få äga bestånd. Boström blev en heros genom angreppet på de yttersta straffen och hans filosofi blev kanonisk. Men en ungdom, som av sin lärare befrias från fruktan för de eviga straffen, den borde väl ha tagit tigersprång i livsglädjen, den borde väl ha känt en lust att leva och funnit sig väl med verkligheten, älskat att undersöka den, att hjälpa den! Nej! Den fortfor att sucka, ehuru den icke mera knöt näven mot himmelen, som nu stod öppen för alla, men den hängav sig också åt en viss epikureism, en belåtenhet, som även hos de suckande tar sig uttryck i en dolsk sinnlighet.

Emellertid, de unga signaturerna mottogos med öppna armar, och de lades i bomull för att kläckas. De hade icke retat någon opinion, icke sårat någons känslor och de skulle nu uppammas. Om några år se vi dem också ute i livet och signaturerna sätta ut sina namn. Nu träffa vi herr Wirsén såsom kritiker i Svensk Tidskrift, herr Eichhorn i Illustrerad och flera tidningar, Anders Flodman och Gödecke här och var, Bäckström i Aftonbladet o. s. v. Det var ju att intaga alla positionerna och väl intagna släppte de dem ej ifrån sig och sina allierade.

Men det ligger 20 år emellan 60-talet och 80-talet, och mycket har hänt sedan signaturerna satte sig till domare i egen sak.

Året 1865 hade ingen betydelse för det släktet,

Digitized by Google

ty de hade ett visst förutseende av det opolitiska i att befatta sig med politik.

Samtidigt härmed börjar ordet Unga Sverige ånyo dyka upp. Jag har icke sett detta ord sedan jag för ungefär tio år sedan såg det under två porträtt i Litterära Julbladet. Det var karaktäristiskt för den tidens unga Sverige att den ena representanten hade kal hjässa och svarta glasögon samt var berömd som översättare av Decamerone, den andra hade ett alnslångt kämpaskägg och hade översatt Eddorna. Det var översättarne Eichhorn och Gödecke som den gången voro det Unga Sverige! Det befängda i situationen är emellertid det, att detta Unga Sverige nu uppträder som det Gamla Sverige emot det mycket omtalade nu lefvande Unga Sverige.

Det råder sålunda en sådan förvirring i begreppen och en sådan förbistring att snart nog striden är förbi innan man vet varom frågan är. Att den å de gamlas sida är en strid för bibehållandet av en ställning hava vi sett, att den från de ungas sida är en kamp för nya världsåskådningar skola vi se.

Och jag vill gå igen tillbaka till 60-talet och se till huru en sådan anomali i utvecklingen kunnat komma till stånd.

I Sverige är det endast kungliga revolutioner som komma till stånd. En sådan var 1865 års! Kungen var den liberalaste man i Sverige och befann sig i oppositionen; regeringen befann sig också vara i opposition med folket mot adeln. Det var en vacker illusion! Att vara liberal och vara rojalist var ungefär detsamma, och det var därför hela republikfrågan undansköts — då man faktiskt sett att man kunde göra revolution med en kung i spetsen. Den som

Digitized by Google

i slutet av sextiotalet trodde på eller talade om republik ansågs som en cretin och gamle Carlén med sitt röda foder i hatten var ju ett allmänt åtlöje. När gatuuppträdena vid Carl XII:s-stodens avtäckning föreföllo, bröt hela folkets hat ut emot överståthållarn men icke såsom eljes är vanligt mot kungen, som ju anses vara upphov till alla lagar, till och med polisförordningar. August Blanche, den gamle barrikadmannen, var icke rojalist, när han talade från Operakällarns bord, men han var personligen på god fot med Carl XV; och Talis Qvalis, den gamle harnesksångaren, satt så lugnt i sin Post-tidning utan att ännu några skrik på avfall hördes. Den tiden och långt senare kunde man vara missnöjd med ett och annat i styrelsen men aldrig med kungen. Det var en allmän fridfull stämning som slutligen övergick i dvala.

Nyblom hade kommit hem från Italien och hållit föreläsningar på börsen. Den stora utställningen 66 med Nationalmusei öppnande hade gjort alla människor till konstkännare. Kungen målade och skrev, alla människor skrevo, och estetik och politik gingo i vartannat. Ingen trodde på Kristi gudom eller helvetet, och de offentliga bönerna i skolan försummades. På teatern såg man i Sköna Helena hur de förhatliga bekantskaperna från antiken förlöjligades och reducerades till små människor. Det var en glad tid, full av ungdom och förhoppningar; en ljus frigörelsens tid full av tro mitt i reaktionsarbetet.

Och nu har man sopat igen spåren efter dessa mäns framfärd, nu har läseriet och gudsnådligheten »lagt sitt askregn» över våra unga skördar! Vilka hava gjort oss detta? Samma personer som nu klaga

Digitized by Google

över vår tids ungdom, vilka de rövat på deras tro! Det är signaturerna, som de kalla sig, vilka gjort reaktionen och tagit bort ett helt årtionde i vår utveckling. Det är de som sytt ihop de gamla flikarne och givit hävd åt de gamla vidskepelserna om Kristi gudom och kunglig ofelbarhet, det är Bäckström, Hedberg och Wijkander, som tvättat upp gamla konungalik och satt dem i de nedslagna gudarnes ställe!

Året 1865, revolutionsåret, lades grunden till Beskows nya statskyrka och strax därpå blir Adlercreutz minister och ordförande i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Nu är den religiösa reaktionen i gång.

När jag hösten 1867 anlände till Uppsala med alla de vackra föreställningar om studentlivet som Gluntarne så väl diktat, ledo mina och kamraternas illusioner ett grymt nederlag. På nationen, där man samlades för att vara student och bjuda på sin unga andes bästa skatter, där dracks endast. Bara tentamensresonemang, råhet och förfärlig dryckenskap med vidriga scener. Och att adelståndet icke var avskaffat det kunde man se. Men Skandinavismen? Reformen? Religionsfriheten? Det var glömt! En smygande skepsis hade infunnit sig och de unga började visa symptom av att bli reaktionära. De hade tagit som princip att icke ha några åsikter om något.

1868 slutar med tvenne händelser, som rörde upp sinnena i huvudstaden och landet. Det hade mojnat av efter den nya riksdagens öppnande; alla partier hade ropat halt! Nu är det nog! Gamla oppositionsmän, till och med Lars Hierta, hade modererat sig.

Digitized by Google

Nu hade vi fått friheten, sade de, låtom oss njuta av den i ro med vänner och görom oss glada! Men bakom hördes de orepresenterades röster: nu hava vi fått friheten, låtom oss begagna den! Och så hade de missnöjda, som sågo de nya kamrarne fullsatta med bönder och ämbetsmän, vilka sade nej till allt, bildat »De nyliberala», ett sällskap, som redan 1868 hade två ljungande broschyrer ute: den ena Sven Adolf Hedins bekanta femton brev och den andra Hultgrens: Vad vilja de nyliberala?* Båda voro fulla av berättigat missnöje med hela samhällsgrunden. Men allmännare var missnöjet med lantmannapartiets bildning 67 och detsammas ställande under greve Posses ledning, ty man fruktade att det endast var den kände reaktionäre grevens avsikt att likasom godsägarne i Danmark begagna bönderna till reaktionära syften. Förvåningen var allmän och man stod åter vid båren av en krossad illusion! Är det underligt att det unga släktet är missmodigt och skeptiskt, att det fruktar illusioner och löften, då det är uppväxt vid brutna ruslöften och felslagna drömmar.

Samtidigt med representationsreformen och skarpskytteväsendet hade en viss manlighets- och krigarkänsla uppstått hos nationen och underblåst av Beskows apoteosering av Carl XII, och liksom för att förhärliga det lysande minnet av 64 beslöt nationen att föreviga sin krigiska natur i Carl XII. Folket, som hade sina gamla fabler om hjältekonungen i friskt minne, gladde sig mest av alla åt

* Bland sällskapets ledamöter märktes: Nordenskiöld, Mankell, Ekdahl, S. A. Hedin, Schöldström, Odhner, Meijerberg, Wall, Hultgren.

Digitized by Google

att få se soldatidealet på en allmän plats. Men de som makten hade, beslöto annorlunda. Det var då som arbetarne, vilkas självkänsla vaknat med det nya statsskicket och vilka voro halvt missnöjda med att bönderna fått ett sådant övertag, började sticka upp huvena. Det blev som bekant drabbningar, vilka icke hade vidare betydelse än att de visade huru det fanns gry av missnöje och en viss vakenhet vid liv.

Men Blanches död gjorde ett intryck vida djupare än några huggna medborgares jämmer. Man kände att man förlorat ett stöd, ty populariteten kan vara en stormakt, och Blanche var folkets man såsom ingen sedan varit. Och med hans död blev det länge tyst i lederna.

Men nu skulle väl, tycker man, de många signaturerna känt sig eldade att skriva och fått ingivelser och väckelser! Nej, de hade Boström bakom sig och de sågo med fasa vad de kallade materialismens överhandtagande. Deras litteratur var förnäm och höll all verklighet ifrån sig, så vida icke verkligheten tedde sig såsom den gjorde för den firade greve Snoilsky, vilken i sydligare länder glömde och drömde! Det syntes som om svenska litteraturen gått i graven med Blanche! Och den litteratur som nu gjorde sig var tidningens. Sturzen-Becker får en imitatör i Claes Lundin, vilken efter att ha lämnat sin affär i Göteborg, börjar skriva brev från Paris och snart därpå kåserier i Illustrerad Tidning. En och annan vers blir visserligen synlig här och där i en tidning vid ett festligt tillfälle, men det blir ingenting allvarsamt.

Det är då Sverige får utifrån en ny litteratur,

Digitized by Google

en stor, kraftig litteratur, som det sedan lever på ett decennium och lever på än och utan vilken vi skulle varit andligen döda. Men vi äro för klena att kunna göra den själva och det är norrmännen som göra den åt oss! Sveriges litteratur från 65 till nu heter Björnson, Ibsen och Lie! Det är hårda ord och otacksamheten har förnekat till och med det!

Intill 1870 hade vi fått fjäll-luft från Björnson, havsluft av Lie och väckelse av Ibsen! Ibsens Brand slutar 60-talet och väcker hela den tänkande ungdomen och rycker den ur dess estetiska drömmar och skenliv och fordrar handling och tro! Men vad inflytande hade Brand på signaturerna? Intet alls! De voro så fördärvade av sin estetiska åskådning att den gick spårlöst förbi dem. Jag minns en recensent i Svensk Tidskrift som anmälde Brand. Han kom naturligtvis med linjal och passare och såg efter om det var ett dramatiskt konstverk (det vill säga lagat efter hans recept) men se det var det inte — och han förstod ingenting. På oss, som hade annat blod i ådrorna, verkade den som en sträng rannsakning av våra njurar och vi befunno oss inför en ny religion, som steg fram med krav; vad den avlagda kristendomen fordrat var tro, Brand fordrade offer, och begreppet plikt även med risk av lidande stod levande framför oss. Det var en Savonarolas röst mitt i ett konstdyrkande tidevarv, men han hade det felet att icke visa någon väg; och man stod där förtvivlad, missnöjd och väntade på nya svar.

När jag, andra gången, 1870 på vårvintern kom upp till Uppsala, fann jag mycket ändrat. Likgiltigheten hade blivit reaktion. Jag och några kamrater ville till nationen skänka ett exemplar av Blanches

Digitized by Google

byst, sedan vi hört oss för och funnit att nationen ej ville köpa den. Gåvan mottogs med halvt missnöje, halvt hån. Då meningsbyte uppstod var den skulle ställas, nekades både nationssalen och läsrummet, och av det yttre, eller minst besökta, biblioteksrummet, uppläts ett undangömt hörn. En ung man hade föreslagit att den skulle stå på disken nere i restaurationsrummet.

Så bröt Fransk-Tyska kriget ut på sommaren. Det sysselsatte nyfikenheten något, väckte inom politiska kretsar tanken på ett betryggande försvar, men kan just icke sägas hava haft något vidare väckande med sig. När Frankrike föll skrevs ett och annat idealistiskt stycke till Frankrikes tröst och tidningarne revo varandra. De vildaste franskvännerna ansågo kulturen död med Tuileriernas brännande, och man tyckte det var synd om den sekularbrottsling som blev fångad i sina garn vid Sedan. Utropandet av Franska republiken kom så naturligt, men vår Carl XV levde än och ingen kände något behov av republik. Vi voro så invävda i våra liberala föreställningar att vi gladde oss åt den Franska republiken, men vi voro icke missnöjda med vår kung. Men man hade abstrakta frihetsideal, stora världsomstörtande, kulturfientliga planer, och man skänkte till och med kommunen i Paris sina sympatier. Man sprang förbi frågan om monarki eller republik och började gå in på samhället och söka orsakerna till det allmänna, hela människosläktets missnöje.

År 1872 utgavs till Julen »Vitter Kalender», utgiven av Uppsalastudenter. Då blev det ett anskri! Av signaturerna i de stora tidningarne, men i Uppsala av alla, kan man säga! Ingen poesi mer! Och

Digitized by Google

icke sådan poesi. Men den poesien var i själva verket icke sämre, men icke heller bättre än de flesta signaturernas. Vad hade då hänt? Var tillståndsbeviset endast personligt och utfärdades icke flera sådana? Nej, man var ledsen på jämret; med signaturerna var nu olyckan en gång skedd, dem kunde man icke hindra, ty de sutto som domare! Fiaskot var fullständigt, och man vågade knappt visa sig på gatorna. Jag vill icke tillskriva detta avund; det var ett symptom! Poesiens tid var förbi; man ville ha verkligheter.

Men hur hade vitterheten levat under dessa sex år. Jo, den hade levat lusteliga, ty tiden var lustelig. Det var den goda tiden, då industrien och bolagen gjorde affärer så att pengar fanns som gräs och alla ville leva gott! Mellan 1872 och 78 hör man endast bolagsordningar och arresteringsorder, växelförfalskningar och jubelfester. Hela Sverige var rusigt! Och allthärunder talte ingen ung man vidare om politik; den frågan var död och hela regeringsmaskineriet stod stilla; ty grundskatterna och arméfrågan stodo och boxades och kommo aldrig ur fläcken.

Sohlmans död 74 var endast en sista formalitet, ty hans ideal voro redan gravlagda, både skarpskytterörelse, skandinavism och demokrati. Och när så efterträdaren Hedin lämnade platsen, var genast en »signatur» framme, och under Gödeckes estetiska regemente sjönk Aftonbladet, och därmed hade idealsmen och penningväldet i broderlig förening ånyo plottrat bort en ny lott av arvet.

Men det, som var ett slag för oss vilka ännu bidade, det var den radikale Hedins övergång till det konservativa Nya Dagligt Allehanda. Var han

Digitized by Google

trött eller vad? Om han varit trött, så var icke det att undra på, men att han, författaren till de femton breven, skulle förråda saken, det var återigen en triumf för reaktionen.

Att den mindre begåvade Gödecke sedan utbyttes mot den ännu mindre framstående Spilhammar gjorde varken till eller från, men exemplet verkade demoraliserande, då man såg tidningsredaktörer bytas som bönder byta klockor på marknan.

Och vitterheten! Ja, människorna ville ha roligt och icke bli störda i sina matsmältningsdrömmar; de ville stundom bli hjärtnupna av Bäckströms vackra språk och av Hedbergs bastrumma erinras om att de levde i ett stort, stolt land med stora minnen!

Slutligen se vi signaturerna fattas av tidens yra och för att förena det nyttiga med det nöjsamma bilda de ett vittert bolag. Eichhorn, Flodman och Gödecke recenserade och Wirsén, Bäckström och de andra skrevo! Och nu gick den gamla signaturlyriken i grosshandlarne! Det hade blivit konjunktur och reaktion! Isynnerhet det senare. Alexandrinen, som för 25 år sen förkastats, togs upp igen, översättningskonsten, som förut ansetts som ett underordnat göra, vann dyrkan, och Ponsard grävdes upp; grosshandlarne, som trodde att Bäckström skrivit Ponsards pjäser, ropade in honom för hans översättningar, och Hedberg trumfade på bönderna i en pamflettpjäs, som var beställd av officerare.

Det var reaktion på alla kanter, och idealisterna hade alla gått in i dess armé.

Men hur hade ungdomen utvecklat sig? Hade den som man påstod förfallit till materialism? Ja, en del, som voterade med idealisterna, vilka endast

Digitized by Google

arbetat i sitt lilla intresse utan en tanke på vad som rörde sig omkring dem.

Bäckström hade en gång gjort ett försök att vara naturlig och skrivit en fars, där hans medfödda skaplynne trädde fram, men pjäsen blev nerhyssjad, och Bäckström återvände till det hjärtnupna på modet. Längre fram gjorde han ett försök i demimondestilen i De Förtryckta, men lyckades icke heller och återvände genast till det indifferenta och lyckades bra.

I början av 70-talet utkom en översättning av Buckles Engelska Civilisation. Den slås genast ner till jorden av Hans Forssell, som just är typen för signaturidealisternas reaktion. Men Buckle reste sig och gick in i sinnena hos de unga. Det är Buckle, som bröt väg för den nya världsåskådning, som med undanskjutande av frågan om himmelen framhåller som en plikt att leva på jorden, odla den och gagna varandra. Det skar oss i öronen somligt av hans tal, men det gjorde gagn!

Samtidigt kom Brandes' Karaktäristiker och senare hans Huvudströmningar. Där fick estetiken dödsstöten. Taines nya betraktelsesätt att se konstverket som produkt av mänsklig verksamhet utan avseende på om konstnären var stor eller ej, om konstverket var skönt eller ej, gav ett helt nytt betraktelsesätt över konstverken. Kom därtill Brandes' egen genomgående fordran på ett innehåll i litteraturverket, ett »problem under debatt», och nu vaknade vi på alla håll utom där det sovs av princip. Nu fingo vi med ens andra måttstockar på litteraturen, och över hela signaturverksamheten ströks ett svart streck! Den hade av fruktan att amma ovänner eller av medfödd oförmögenhet undvikit alla problem! Och

Digitized by Google

där den haft något, så var det i reaktionärt syfte! Dyrkan av det sköna avtog, och nyttan steg fram, predikad av Mill i hans Utilism.

Så kom Darwin med evolutionsteorien. Jag har aldrig förstått denna överskattning av Darwins teori.

Att vi ha utvecklat oss från ett lägre stadium, det visste vi förut, och på den mosaiska skapelsehistorien trodde väl ingen före Darwin. Därmed har jag icke förnekat den oerhörda uppväckelse Darwins lära haft på de nya teorierna, och särskilt tror jag hans lärjunge Spencer har dragit den bästa konsekvensen ur evolutionsteorien i sin samhällslära.

Men ett släkte, som haft sådana illusioner gäckade, och som sett en sådan reaktion, det kunde knappt älska verkligheten längre; och några hade gripits av förtvivlan, kastat sig i armarne på Hartmann eller mästaren Schopenhauer och slutade i absolut skepsis.

Mitt under det gyllene bolagstidevarvet, då alla företag »gingo», hade omsider en Ny Svensk Historia, den enda större fullständiga man sett, kommit ut, och den skulle enligt tidens fordran vara illustrerad. Den var skriven av unga män av signatur-generationen och man hade stora förhoppningar på den! Men så kom den! Och vad fick man! Flinta! Och konungalängder och bataljer och kyrkor, statskyrkor naturligtvis, nära hundra stycken voro avritade på avdelningen medeltiden. Det blåste gamla unkna vindar genom dessa första häftets blad, där man får reda på riksantikvariens förtjänster om fornforskningen och de danska vännernas meningar om pilspetsarne; det var luft ur gamla gravar, från sten-

Digitized by Google

ålderns kummel till Riddarholmskyrkans gravvalv! Det var som om gengångare hade suttit i vedkällare och sågat stycken ur folianter och sedan i skymningen limmat ihop bitarne, somliga på härs andra på tvärs.

Men det fanns andra faktorer som underhöllo reaktionen. Teatern, som kan vara en uppfostrare, kan följaktligen vara en dålig sådan också. I sådana händer som Hedbergs och Wijkanders blev vår kungliga scen en privat hovteater, där man spelade huvudsakligast fransk komedi. Den franska komedin äro vi uppfödda vid och den har haft mycket gott med sig; den har sysselsatt sig med verkligheten, men den har varit bourgeois-aristokratisk. Hjältarne ha alltid haft minst 12,000 francs i ränta och händelserna ha alltid spelat på brysselmatta.

Hela denna eleganta värld, vars liv och öden vi följt sedan ungdomen, rör sig ju endast i salonger, och dess enda sysselsättning i livet tyckes bestå i att hålla dialogen uppe. Allt som binder människan vid livet är frånvarande. Ingen sysselsättning, inga plikter, inga mödor, knappt några sorger. De äro födda i lackerade stövlar, på kanapéer med ridspön i händerna och revolvern i chiffonjén. Det var en idealvärld följaktligen, där man i de flesta fall drog sig med en reträttplats ur livets värsta bryderier. Och det smickrade och roade publiken att alltid befinna sig i »gott» sällskap. Alla de små förargliga samhällsklasserna, som hålla samhället uppe, drogos aldrig in att störa dessa olympiska, som spelade pianino och rökte cigarrett; och släpptes någon gång en småborgare in, så var det för att plockas på pengar; fick en bonde någon gång sticka in huvet genom tamburdörren så var det för att hälsas med

Digitized by Google

glåpord, och tjänstefolket stod alltid och tittade i andras brev, lyssnade vid dörrarne och tog mutor.

Och denna komedi kallade sig sedekomedi. När man gav Familjen Benoiton, som skulle uttrycka sitt ogillande över franska borgerskapets ohyggliga huserande med sina rikedomer (adeln fick vara i fred!), så blev följden den, att hela den bildade svenska nationen klädde sig i Benoitons-kragar, Benoitons-kedjor, o. s. v. och att Benoiton blev på modet! Det var resultatet av den straffpredikan!

Huru tarvlig skulle nu icke Hedbergs svenska husmanskost ta sig ut bredvid denna eleganta värld, som så frestande lekte för ungdomen! Denna franska dialog, som var så ihålig, då alla människor skulle tala som kvickhuven, där varje allvarsamt ord verkade störande, hade skämt bort oss. Vi ville icke se vårt eget liv, som klumpigt var imiterat efter det franska, framställas på scenen, och Bäckströms försök i den franska komedistilen med De Förtryckta avlopp olyckligt.

Den franska komedien har, utom den flärd som den prackat på publiken, även förstört skådespelarne. Man tog på sig sina bästa kläder och gick in bara, och så rullade dialogen opp av sig själv. Någon karaktärsteckning behövdes ej, ty det fanns inga karaktärer att teckna. Följden har blivit att svenska stycken ogärna spelas på kungliga scenen av det skälet att man icke kan spela dem. Ibsen har slutligen ryckt opp en del, så att de nu kunna spela norska. Detta betyder nu mindre, men att reaktionen skulle gå så långt även på detta håll, att Sveriges tvenne förnämsta skådespelare Hillberg och Lindberg

Digitized by Google

blevo förvisade från den plats den de skulle ha prytt, det tyder på förfall!

Björnsons epokgörande Handelshus och Redaktören, varmed realismen kan anses ha hållit sitt inträde i Sverige, skakade samhället konvulsiviskt några ögonblick, men läkemedlet var ännu för starkt. Men då Ibsens Samhällets pelare kom efter, då — ja då applåderade våra aktieägare det — men ingen tog åt sig.

Av allt detta föregående har jag nu velat visa huru en genomgående litterär reaktion ägt rum; ett stillastående som fått hävd och auktoritet har övergått till förfall. Och i spetsen för reaktionen har det parti som nu kalla sig idealister stått. Detta har hänt! Vad gäller då striden!

Den är dels personlig, ty man slåss icke med institutioner! Det ha vi sett.

Men den är större, ty den gäller två världsåskådningar, som blivit kallade idealism och realism. Namnen har jag nödgats bibehålla! Med idealism menas så ofta den åskådning som har högre intressen, med realism den som har lägre. Med högre intressen menas att hämma utvecklingen till frihet, att återinföra vidskepelsen om kungadömet med Guds nåde, Kristi gudom, helveteläran, dyrkan av utvärtes utmärkelsetecken, av det förnäma, av våldet, av det nätta, det prydliga; förakt för folkviljan, för det nyttiga, för naturen, för förnuftets gudomliga rätt, människovärde o. s. v.

Vad är nu realismen, som så målas ut? Den är nästan motsatsen!

Som konstformer kunna de knappt sättas emot varandra, men realismen väl över idealismen.

Digitized by Google

Nu har man likvisst haft realism i alla tider och jämnlöpande med idealismen, och den har fått duga ända tills nu. Nyblom har predikat realism i Svenska akademien, Fru Carlén, Onkel Adam, Blanche, Lea ha skrivit bilder ur verkligheten, Jolin och Hedberg tagit ämnen till pjäser, ibland rätt närgångna, ur verkligheten; Snoilsky har sjungit om vad hans fem sinnen har fattat, och det har icke varit det osinnliga; herr Wirsén har applåderat Ristori och Sarah Bernhardt; publiken har kallat Hillberg ett snille; publiken har hälsat Ibsen som reformator i Dockhemmet, Gengångare, Folkefienden; Kjellbergs gossar, som hoppa bock i ett hörn på Nationalmuseum, äro rena naturalister; Börjesons kägelspelare ansågs som ett nytt uppslag i skulpturen, och Larsson har kommit in på Nationalmuseum. Man ser sålunda att idealism och realism icke äro så fientliga som konstgrenar, då publiken smälte båda!

Det är sålunda endast världens gamla gång: de unga kämpa sig fram mot de gamla. Att motståndet denna gång är starkare än vanligt beror på att ungdomen har nya ideal! Ideal, det vill här säga, planer, som fordra uppfyllelse i verkligheten, ty de nöja sig icke vidare med drömmar om drömmar. Och det är där slagen nu stå. Och det är där segern *skall* vinnas.

Digitized by Google

Carl Larsson.

Ett svenskt porträtt med fransk bakgrund.

Vår tid har lämnat åt dem som äro akter över att utleta huruvida män äro stora eller icke; själv vill hon icke döma, utan endast förklara, och detta icke minst på den grund att man genom långvariga iakttagelser och djupgående tankeakter trott sig ha funnit att den enskilde »store mannens» arbete är ett samverk av hela det levande och alla de döda släktena tillsamman. Att meddela bilder av ryktbarheter skall sålunda för det kommande släktet endast hava den avsikten att visa i vilket förhållande deras arbeten kunna stå till personligheten, för så vitt denna tagit sitt uttryck i ansiktet, kroppens ställning, rörelse, och så vidare.

Att åter igen skärskåda en i utveckling stadd personlighet medför den svårigheten, att resultaten av livsverket ännu icke föreligga i sin helhet, att dessa möjligen icke komma att motsvara förutsättningarna, då ju oberäkneliga inflytanden kunna komma att tränga sig emellan och medföra rubbningar, vilka förmå omintetgöra profetior. Jag kan sålunda härvidlag endast betrakta det första skedet i Carl Larssons utveckling, ty han är ännu blott halvvägs på livets bana, om nu människans liv efter

Digitized by Google

en ansedd auktoritet skall räcka sextio, högst sjuttio år; och skäl förefinnas verkligen varför Carl Larssons liv och gärningar böra framdragas mer än andra artisters och detta just nu, då en ny tid håller på att bryta in med nya tankar och nya känslor. Carl Larsson framstår nämligen för mig, ofärgad av den personliga sympatien, som den nya tidens artisttyp. Han har utgått från arbetet, framgått genom arbetet, utan stipendier och lån, utan beskyddare, och trots akademi; han har på denna lovliga bana gått om sina jämnåriga kamrater och står vid denna tidpunkt utom den inhemska avundens skotthåll, då han ju blivit en »europeisk ryktbarhet», fått pris på salongen, som hans gamle lärare icke kunnat få, med ett ord vunnit utlandets erkännande, det enda inför vilket den inhemska avunden tiger, om icke den böjer sig.

Konst lär härledas av verbet k u n n a. I längst förflutna tider måste man också kunna något, innan man blev konstnär; man måste nämligen kunna efterbilda naturen. »A r s e s t i m i t a t i o n a t u r æ», yttrade redan blygsamt Aristoteles, som har yttrat så många förståndiga saker. Och så trodde man helt enfaldigt ända fram till Rafael, som började riva färg och slutade med att stryka väggar i rum. Men några mörka huven upptäckte en dag att naturen var ett fuskverk (av Vår Herre) och att människan »ur djupet av sitt medvetande» kunde skapa en mycket finare natur än Gud själv, och så målade man hemma på sitt rum ur djupet av sitt dunkla medvetande, eller också tog man sig för att putsa upp den stackars naturen. I stolt självkänsla av sin överlägsenhet över naturens herre, blev också artisten snart en övergud, med vilken en stor del av de

Digitized by Google

maktägande fann i sitt intresse att stå i nära beröring. Men begäret att bli en sådan övergud tog snart överhanden, och tilloppet blev så stort att gudarne fingo svälta. Så gjorde de ännu i vår ungdom, några göra så än. Då uppfann svälten tiggeriet, i form av stipendier, understöd eller lån; men den nya tiden, som icke trodde på gudar, uppfann arbetet. Konsten, som förr varit herrgårdarnes och slottens hemvän, kunde icke fortfara att vara aristokratisk, då hela tiden blev demokratisk; konsten kunde icke leva i molnen, då släktet blev nog ödmjukt att finna behag i »Guds» skapade verk: konsten gick ut bland massorna mångfaldigad genom tryckpressen och konsten återvände till alltings upphov, sin eviga urkälla, naturen. Och där äro vi nu, det vill säga — snart! Det gamla släktet skall nämligen släpas genom öknarne ännu en trettio år, eftersom de icke vilja eller kunna följa med, och deras ben skola vitna i ökensanden innan Kanaan får intagas av de kommande.

Carl Larsson har först sett det nya landet från höjderna och han kan därför visa vägen åt de unga. Samhället, som har en oemotståndlig lusta att stämpla, rubricera, klassificera sina medlemmar, hade en gång för alla gjort sitt fack och sin etikett åt honom med påskrift »vår skicklige tecknare», men Larsson, naturligtvis barn av sin fåfänga aristokratiska tid, som ansåg det högre att komma med en målning på grosshandlarens salongsvägg än att i tusentals exemplar spridas och bli känd bland dem som bäst behöva konstverk, strävade följaktligen dit där man utpekade höjderna: han ville bli målare. Trots avrådningar, trots kritiken, som alltid såg den skicklige tecknaren i

Digitized by Google

hans målningar men aldrig ville se färg, besteg Larsson dock olovandes höjderna och tog sig friheten bli målare med pris på salongen. Och samhället stod där med sitt tomma hyllfack och har ännu icke morgnat sig så mycket efter överraskningen, att det beställt ett nytt åt den nyförvärvade målaren, och den patriotiska kritiken har icke heller kommit sig för att hedra honom, som spritt ny glans åt det kära fosterlandet. Men underliga äro ödets vägar och ännu underligare de andliga strömmar, som likt vädret, som blås vart det vill, gå igenom människornas själar. Nu har Larsson, sedan han smakat erkännandets och ärans fadda dryck, som ej kan släcka en djupare andes törst, fått ögonen öppna och insett, att det höga han förut blivit narrad att sträva efter, ej var det högre; han har kommit till klarhet om att det är lägre få en medalj och stanna inom den rike mannens välslutna dörrar än att gå ut bland folket och lära; han har insett att konsten icke får fortfara att vara en kotterisak om den vill ha berättigande och långt liv, och han förkunnar högt, att han icke kommer att åtrå målaräran, utan att han vill sätta som sitt högsta mål att bli »vår skicklige tecknare», vartill han endast begagnar målningen som studier — och ett nöje på lediga stunder. Och detta med fullt medvetande om att han skall anses som den där valt det sämre, då han lämnar tillfälle och utsikter att göra en lysande ekonomisk framgång med sitt nyförvärvade målarnamn, då han överger det klassiska staffliet och återtar sin gamla vanda plats vid det prosaiska arbetsbordet och på sina hårda buxbomsbitar arbetar åt sig en mager, hårdförvärvad vinst, där endast det samvets-

Digitized by Google

granna, de många timmarnes arbete duger, i stället för att med en flott pensel göra en hastig färgutsvävning, helst utan innehåll och framför allt utan tanke. Detta är ett övertygelsens offer, som en mindre skeptisk än jag skulle vilja kalla med namnet stort i vår eljes så lilla tid med sina stora idealskelett från en stortalig period i vår historia, som börjar med idéen och det absoluta och slutar med humbug. (Det är nämligen de överlevande gamle som hava gjort »det nya riket», vilket de unga nu bära händer på.) Den som icke finner gott eller ont, stort eller litet i människors handlingar, utan endast nödvändiga följder av tillräckliga grunder skall i denna egendomliga konstnärsutveckling, vilken lockat mig till behandling, se bevis på, att det nu uppfödda släktet födes med andra föreställningar om världen och vad uti den bor än våra förfäder gjorde. Sålunda skall man se att äran förlorat sin retelse, att nutidsmannen genomskådat dess tomhet, att för honom endast uppfyllandet av andens krav verkar framåt drivande och lockande, att idealen förändrat sig och blivit andra, att uppriktighet i känslan börjar åter bliva natur och att med densamma sanning och tro åter skola bli nödvändiga verkligheter och icke som förr, då de voro sällsyntare, dygder.

*

De yttre omständigheter, under vilka Carl Larsson utvecklat sig, äro tämligen lika de vanliga artistsagorna om den fattige gossen, med en skillnad likväl, som jag särskilt vill framhålla, att han icke träffade sin Mæcenas eller råkade ut för några romantiska

Digitized by Google

beskyddaräventyr, som togo sig väl ut i biografier förr i tiden och vilka skulle bevisa att artisterna stodo under försynens särskilda hägn och att artistanlagen voro några särskilda mycket sällsynta frön som borde tillvaratagas varhelst de funnos. Nu vet hela världen att alla människor utan anlag kunna uppdragas till medelmåttiga artister, varpå det väldiga dilettanteriet ger ett talande vittnesbörd, och ingen tror mer att snillet är en gudagåva som skänkes fullfärdig. Redan Cuvier insåg att snillet är flit, vilket i våra dagar blir översatt med arbete och något modifierat: arbete under gynnsamma omständigheter jämte anlag, ärvda eller ej. Larsson, som är född 1853 av ett fattigt arbetsfolk, synes av sin mors fader, en ämbetsmålare och konterfejare vid namn Stålberg, hava ärvt en viss tillböjlighet att efterbilda de omgivande föremålen. Åskådandet av morfaderns tavlor och dennes förfarande vid målningen tyckes hava hos honom väckt lusten att göra dylika, vilken lust först yttrade sig i att ur papper utklippa avbildningar av levande väsen, och senare, i Ladugårdslands folkskola, genom att ägna en god del av tiden till ritning, i vilken färdighet han snart utmärkte sig så, att han vann lärarnes uppmärksamhet och vid tretton års ålder blev utsedd till en av de tre, som årligen ifrån folkskolan sändes till »ritarakademiens» principskola. Detta, jämte föräldrarnes små villkor, föranledde hans skolstudiers upphörande; och snart måste han söka sin utkomst som retucherare på en fotografisk ateljé. Härifrån, från detta förut så förbisedda, ja ringaktade, oartistiska mekaniska arbete, anser han själv att hans studier begynte; och säkert är att detta granskande i de minsta

Digitized by Google

dragen av det mänskliga anletet skärpte hans blick för linjernas hemlighetsfulla spel och gav honom en säker uppfattning av själslivets uttrycksmedel i hud och muskler; och detta mer än de skematiska kopieringarna av akademiens livlösa etyder. Vid sexton års ålder tog han anställning som ritare i skämttidningen Kasper och arbetade därstädes i fem år, samtidigt med att han fortsatte studierna vid akademien. Här, i en tidning som med satirens skärpta ögon följde dagens händelser, hade han tillfälle att göra studier på verkliga livet, att fritt tillämpa vad han förut på akademien och fotografiateljen kunnat lära och iakttaga. Liksom hela den betydelsefullaste nylitteraturen har sin naturliga rot och upprinnelse ur samtidens periodiska historia, eller tidningarne, tyckes oss även vår populäraste artist hava ätit sin lejonmärg ur densamma, och säkert är, att när dessa källor en gång blivit rensade, skall sanningens ord småningom försmå skönhetens retande men döljande omhölje. Med en naturlig godmodighet och en viss barnafromhet i sinnet blev Larsson aldrig under denna sin tidningsverksamhet bödel annars än då han såg intigheten uppträda med anspråk på att vara allt, eller där han fann ett påstått arbete för allmänt väl vara ett hemlighetsfullt knåp med enskilda intressen; men där blev han obarmhärtig som man måste vara om man icke som en stum iakttagare vill göra sig medbrottslig. Samtidigt härmed fann redaktören av nämnda tidning, vilkens verksamhet som författare pågick bredvid den publicistiska, ett tillfälle att införa Larssons ritpenna i »litteraturen», då ju tidningen som sådan ännu icke erhållit burskap inom litteraturen. Gustavssons sagor, illustrerade av

Digitized by Google

Carl Larsson, mottogos med stort bifall och Larssons namn blev känt. Påverkad av den stora rörelse inom världslitteraturen, där tidens trängtan efter åskådligheter, realiteter, gjort sig gällande och vilken yttrade sig i ett allmänt behov att se levande bild bifogat det tryckta ordet, började även vår bokvärld riktas med illustrerade arbeten, och snart lämnade Larsson tidningen för att uteslutande kunna utföra de många beställningar som nu föllo över honom. Andersens sagor blev honom en vederkvickelse från dagens ettriga strider och i Snoilskys översättning av Goethes Ballader badade han sin fantasi i friskt vatten efter att ha suttit i dagens tunga och hetta. Men under allt detta skötte han troget sina akademistudier i målningen, vilken alltid lekte för hans av ungdomliga föreställningar om det »högre» intagna håg, och de estetiska kamraternas ringaktning för hans praktiska illustratörsverksamhet sporrade honom att i akademiens prisämnen i målning visa, att han även kunde sköta färg och pensel om han ville, och detta med en framgång, att han år 1876 vid 23 års ålder erhöll kungliga medaljen, det vill säga förklarades som målare. Stipendiet, som han samtidigt sökte, uteblev, men med besparingar från sitt arbete reste han ut. Att Paris blev målet föll av sig självt. Fri från det dagliga timarbetets tvång, löst från alla hemmets tryckande småförhållanden, tog sig hans fantasi, uppfostrad under ett tidevarv som nu går i graven, ohejdad frihet, och i den inuppfostrade föreställningen om konstens uppgift att i det dunkla okända frammana andar, började han i sin målning söka inlägga gåtor, allegorier, tankar; och han hemskickade också några

Digitized by Google

tavlor, vackra och livfulla men med bisyften och obegripligheter, vilka måste tolkas i långa underskrifter för att kunna förstås. Underskrifterna, deviserna innehöllo förklaringen, vilken just därför måste underskrivas, emedan den saknades i målningen, som därigenom erkände sin brist. Att kritiken, som numera icke hade illustratören Larsson mellan fingrarne, skulle bli orolig inför hans målningar blev följden, men den hämnades genom att i Larssons målningar alltjämt se den talangfulle illustratören, och ett och annat vänskapligt råd till skomakarn att bli vid sin läst lät också läsa sig i tryck. Föga uppmuntrad härav och med pengarnes sluttagande återvände Larsson efter ett och ett halvt års frånvaro till hemlandet, där han åter igen måste taga sig till att rita. I Blomsterkonungen och Dödens Ängel återfann publik och kritik sin gamle Larsson, men nu mognare än förut och med utbildad färdighet, och glädjen över återfinnandet blev så stor att man kreerade Larsson till »Vår Doré». Hemma hade emellertid konstens utförande i livet och införande i hemmet blivit både predikad och satt i verket. Detta i förening med de goda tiderna gjorde att de artister, som ville gå med i den nya riktningen kunde få arbeten som väl gåvo pengar, men en ännu omtvistad ära. Larsson ansåg icke under sin artistiska värdighet att åtaga sig takmålningarne i Bolinders hus. Där återvände han till den antika världens glada skönheter, som vi, för detta idealister, hava så svårt att skiljas vid, men som vi känna både plikt och trängtan att begrava, emedan de varken äro sanna eller nyttiga numera, och de skola också dö när förutsättningarne snart falla bort, de skola

Digitized by Google

bli oförstådda när deras modersmål latinet och grekiskan ej mer förstås av nordens barbarer.

Här är just punkten att påpeka den tvåfaldighet man kan spåra i Larssons konstnärsverksamhet och vilken gör honom typisk för den intressanta övergångsperiod i vilken vi nu leva. Å ena sidan hans inärvda kärlek för det sköna, det fantastiska, »de gamla idealen», å andra sidan hans förvärvade nytidsblick på verkligheten i hela dess oändliga rikedom. Han älskar det gamla såsom barndomsminnen, men det nya tager honom med sina starka armar; det nyas logik söker binda hans känslor, överbevisa hans fantasi, och mellan dessa slitande makter arbetar han, alls icke så harmonisk eller så lätt färdig som man ville döma av hans verk. Mest synes denna strid i »Dödens Ängel», där till och med konstens, hans egen levnadsuppgifts intighet föresvävat honom, och därför är detta verk det intressantaste av alla hans, emedan det ger illustrationer, icke blott till det stora poemet från 1830-talet, utan till en kämpande andes efter 1870. Svårt skall därför bli för partibildaren eller den systematiserande estetikern att kunna med stämpeln påtrycka Larsson namnet idealist eller realist, ty han är vad man menar med båda de namnen.

Emellertid, utrest för andra gången, utan stipendium eller beskydd, jag skall icke tröttna att upprepa det, avrådd från att måla av auktoriteter, som aldrig bort röra vid en pensel, försökte sig Larsson i akvarellfärgernas och pastellkritornas luftiga lekar och han lyckades, men där bredvid smög han in en och annan mindre oljefärgsmålning, vilka dock verkade som vanligt på kritiken, nämligen som röda

Digitized by Google

skynken för tjur. Det fanns intet fel på dem, men Larsson fick icke måla. Doré var en skicklig tecknare men dålig oljemålare och Larsson måste vara detsamma. Hemkallad för att teckna till det stort tillämnade, men tack vare en hel mängd ogynnsamma omständigheter, alls icke efter planen fullbordade arbetet, som självt kallade sig den svenska bildningens och sedernas historia, men av den då gängse förfalskningsmanien omdöptes till Svensk Historia för att kunna falla under historicis domvärjo, vilka icke skulle kunnat rå på en bildnings- och sedehistoria. Larsson återreste till Paris vid första häftets utkomst och fortsatte där att teckna, ett arbete som just icke var det gladaste under det hällregn av okvädinsord som han fick dela med författaren. Några av dessa teckningar räknar han emellertid bland sina bästa och detta med rätta, ehuru det ännu lär dröja innan han kan få detta medgivet. Men jämnlöpande med detta utförde han även ett par hundratal teckningar till Fältskärns berättelser. Detta hindrade icke den flitige mannen att våren efter hava tre salongtavlor färdiga, en i olja och två i akvarell, av vilka senare en tog tredje medaljen. Det är icke någon djupsinnig tavla, men den är vacker, och det vackra dyrkas än i Paris, endast dock i det fall att det är sant; och Larssons tavla är sann och enkel. En bit av pensionsträdgården i den lilla byn Grèz par Nemours där han slagit sig ner i ro från Parisbullret; ett trädgårdsland med gula pumpor, en gumma som står i begrepp att välja den största och gulaste, några äppelträd och som bakgrund ett stycke av pensionens flygelbyggnad. Detta är allt! Med de lov-

Digitized by Google

ord som landsmän alltid vinna då de hedra gamla Sverige inför utländingen, blandades som vanligt talet om att nu skulle Larsson vara förlorad för den svenska konsten. Härutinnan kan jag, med anspråk att bli trodd, skingra farhågorna, ty Larsson själv tillmäter icke sitt salongspris någon för hans utveckling epokgörande verkan; han har tvärt om återgått till sina buxbomsstockar och illustrerat Böghs kända arbete, på svenska: Sanningens vallfärd, vilket vid detta lag bör vara både bekant och berömt. Och hans planer äro, såsom jag ovan antytt, icke att söka lyckan, äran och rikedomen i Paris som målare, utan att så snart han anser sig ha fulländat sina studier som tecknare, återvända till det fattiga hemlandet och på allvar bli illustratör, kanske han till och med går så långt att han själv kommer som etsare att utföra det hantverk som förut var jämte en del av hans artistöde lämnat i träsnidarens omilda händer, och därför böra landsmännen, om det är möjligt, vara tacksamma mot Carl Larsson.*

*

Bland de många kolonier, där skaror av svenska målare och bildhuggare slagit sig ner i Frankrike, är Grèz par Nemours för närvarande den mest berömda, och det är där Carl Larsson med sin unga

* Sedan detta skrevs i Grèz 1884 hava sju år förgått. Författarens profetior hava mot all vana besannats och Larsson har sedan dess just som illustratör av Fru Lenngren och som dekoratör av Fürstenbergs galleri (triptyk), av Göteborgs Flickskola och i skizzerna till förstugan i — Nationalmuseum visat sig som hävdaren både av den moderna och i motsats mot vedersakarne av — den stora konsten. Förf.

Digitized by Google

fru Karin Bergöö, sedan närmare två år, sommar och vinter, dragit sig undan Paris och där han i en tämligen ofördärvad natur kan arbeta i lugn och hålla sig obesmittad av alla dessa artistmanier, modenycker inom konsten, som så ofta verka förförande i själva tävlingens brännpunkt. Grèz är ett förträffligt valt ställe. En by, några mil söder om Fontaineblau, med sina gator, sina små stenhus, blinda åt gatan, endast klädda med det oundgängliga vinranksspaljeret, sin maire, som kläder plank och portar med valmanifest, sin kyrka, sitt kloster, sin restaurant, med biljard, kryddbod, tobaksbod och sina två pensioner. Som jag endast känner den ena av dessa senare, den där Larsson slagit sig ner, kan jag endast yttra mig om densamma. Ett gammalt stenhus med en tillbyggd sommarflygel inhägnad av en mur; på gården duvor, höns och gäss. Man passerar förbi det snygga köket, där den elegante, vitklädde kocken härskar, och inträder genast i det stora samlingsrummet som också är matsal. Ett långt matbord med platser för en trettio personer och överhängt med tre lampor prydda med kinesiska skärmar, går mitt igenom rummet. Spiseln med sin pendyl är inredd till skåp där pensionärernas enskilda tillhörigheter såsom brännvinsbuteljen och ansjoviskaggen äro inhysta; pianinot, tidningshyllan, skänken, jämte några soffor fullborda möbleringen. På väggarne synas kvarglömda färgstudier och till och med ett par tavlor, vilka göra det stora rummet särdeles hemtrevligt. Innanför detta ligger biljardrummet, vilket begagnas som ateljé av både målare och bildhuggare när det är fult väder, ty eljes målar och skulpterar man i regeln ute. Sedan äro pensionärernas rum,

Digitized by Google

var de kunna, med en enkel hotellmöblering, och alla med utsikt åt trädgård, flod och landskap. Trädgården sluttar och är byggd i terrasser ned till floden; men mitt i första terrassen är ett valv med trappnedgång, varur en ypperlig källa framrinner och bildar en damm där fiskar gödas. Trädgården erbjuder intet märkvärdigt i anseende till alstren. Murarne äro visserligen klädda med vinrankor och persikor samt skydda en enslig fikonbuske, men vackrare spaljer av dessa sorter hava vi sett i mellersta Sverige. Blommorna äro gamla bekanta: dalier, dubbla prästkragar, sammetsrosor, saponaria, skarlakanspelargonier, solrosor; lövkojorna äro ytterst tarvliga och förvåna den, som nyss förut i Stockholms skärgård uppdragit de praktfullaste jättearter på kalljord. Fruktträden ge ringa och tarvlig frukt, de äldre äppelträden äro i anseende till jordmånens styvhet döda, men hava på målarnes uttryckliga anhållan fått stå kvar, emedan de äro så förträffliga att måla, varförutom de begagnas att fästa tvättstreck i. Grönsakerna överraska icke heller varken genom rikedom eller fruktbarhet; sparris, kronärtskockor, blomkål, fyra slags salat (chicorée, romaine, laitue, escarol), vilka utgöra dagligt bröd, morötter, gröna och vita bönor äro de huvudsakliga. Nedanför trädgården flyter floden, en liten biflod till Marne, och på dess andra strand beta kreatur på gröna ängar, kantade med hagtornshäckar; synkretsen begränsas av popplar i tre arter, vilka giva landskapet ett parklikt, för nordbon något för täckt utseende för att göra intryck av natur.

I denna omgivning föres emellertid ett fritt, från konvenans nästan främmande liv. I pensionen bo

Digitized by Google

engelsmän, amerikaner, norrmän och svenskar. Amerikanernas frigörelse från en hel hop socialt tvång har givit en ton av otvungenhet, som är en vila för den trötte. Var och en kläder sig på sitt sätt efter sin smak; en går i knäbyxor och baskisk mössa, en annan i träskor och nattrock med segelgarn om livet samt japansk hatt; att komma till bordet i tofflor är vars och ens ensak. Som intet badhus finnes avkläder man sig i sitt rum och vandrar i en enkel simskolsdräkt, med möjligen något över axlarne, om det är kallt, genom matsalen och trädgården ned till bryggan där man kastar sig i. Vid bordet ser var och en till att han får sitt, obekymrad om sin granne antingen denna är dam eller herre, och begås någon oartighet är det garçonens fel, som bjuder omkring. Man hälsar en gång om dagen utan att vara föreställd och för övrigt passar man på matklockan; den ena bryr sig icke om vad den andra gör. Om skandinaverna vid sin bordsända fira en namnsdag med en sup och anjovis samt sjunga »för helan», lyssna möjligen amerikanerna på sången, men göra inga reflexioner, och om en amerikan behagar äta råa tomater och dricka konjak till maten samt därefter lägga hälarna på en spiselkrans eller en klädhängare, anse skandinaverna att det icke rör dem. På detta sätt vidmakthålles en förträfflig sämja, vilken stundom tar ett ömmare uttryck i en gemensam dans efter dinern. Nöjena, vilka först komma efter slutat dagsarbete och diner, äro enkla och oskyldiga. De äldre damerna sitta med sina handarbeten eller böcker vid det stora matbordet; en stolslängd därifrån sjunga skandinaverna (norrmän, finnar och svenskar äro alltid goda vänner och tala aldrig politik) sina gamla

Digitized by Google

kvartetter, Suomis sång, Vårt land, Norges beste o. s. v.; vid pianot kan så någon ung dam sjunga en opera-aria, och därpå frambringa skandinaverna en enkel instrumentalmusik av kornett, flöjt och gitarr eller sjunger den vittbereste Spada sina italienska och spanska romanser förträffligt till gitarren. Sällan behöva några starka drycker liva sången, och vankas något är det mest öl. Vid niotiden börja de sömnigaste troppa av och vid tiotiden är det vanligen tyst i huset. Promenader till de angränsande byarne företagas stundom före dinern, då man möjligen vilar på byns restaurant vid en vermouth och kanske förkortar vägen med en gemensam sång.

Det är ett enkelt liv alltså, med mycket arbete och anspråkslösa nöjen och den som påfann utvandringen från Paris med dess nära nog nödvändiga kaféliv var säkert en framtidsman. Carl Larsson har åtminstone förvandlat Grèz från ett sommarnöje till en stadigvarande tillflyktsort, där arbetet kämpar sina tysta strider mot en idyllisk bakgrund.

Digitized by Google

Björnstjerne Björnson.

Då jag en afton förra hösten kom hem till min bostad i Paris, blev jag varse, att en jätte slagit sig ned i min länstol. Han hälsade och sade sitt namn; det var Björnstjerne Björnson. Man kan lätt tänka sig min rörelse; jag befann mig inför den skald, vars namn sedan tjugufem år är en lösen för hela det unga Skandinavien och vars böcker slukas som Victor Hugos i Frankrike. För mig föreföll det som en vision; jag trodde mig se en förhistorisk kämpe, huggen ur klippan, i mer än naturlig storlek. Huvudet av sten, håret uppstruket som busken på en hjälm, tjocka ögonbryn, ansiktet styckat i stora rutor av kött, levande på samma sätt som bildhuggarens fuktiga lera, där man ännu ser ränderna efter poleringen, axlar så att de kunna bära en kanon, bröst och bål därefter, armar byggda att hålla upp en attika över portalen till ett tempel, eller, att för att vara mera »modernist», ett parlamentshus, med ett ord en atlant i stadsdräkt och med guldglasögon.

Sedan vi växlat de förberedande artigheterna, började han giva mig råd.

— Man får icke, sade han, försumma formen i poesin, om man vill göra sitt mästerverk, och man får icke stanna vid ett vårdslöst utkast.

Digitized by Google

I min egenskap av blivande utilist svarade jag honom, att jag icke längre trodde på konstskapelser, vilka icke kommit till för att vara nyttiga, och att jag höll på att förbereda mig till att bryta med poesin, denna gamla synderska, för att inordna mig bland tidningsskrivarne; de åtminstone hade rätt att säga nakna sanningen.

Han sköt upp sina glasögon och slungade mot mig blickar, som om han hade mordiska avsikter mot mig. — Jag känner er icke, svarade han, min käre Strindberg (han utelämnade h e r r), och jag vet icke, om ni kanske l j u g e r. Är det verkligen er tanke ni uttrycker eller är det bara ett sätt att tala?

»Ni ljuger», det var ett hårt ord, men det hade en uppriktighet, som gjorde meddelsam.

— Bara av att se er, min herre, svarade jag, känner man sig förpliktad att säga vad man tänker, och jag biktade för honom vid detta första sammanträffande; jag anförtrodde honom alla mina tvivel, alla mina tankar de senaste fyra, fem månaderna.

— Vad tjänar det till att skriva romaner, sade jag till honom, när vi ha domstolsreferaten i tidningarna? Den moderne romanförfattaren är en trollkarl, som gör sina konster med »mänskliga dokument». Men dagen efter sedan boken kommit ut, äro tidningsskrivarne färdiga att avslöja hans minsta konstgrepp, och publiken förlorar illusionerna och säger: »Ah, var det ingenting annat?» I stället för att vara en taskspelare är romanförfattaren då ingenting annat än en bedragare, och en vacker dag har han icke längre makt att trolla fram kaniner ur sin hatt inför en publik, som vet, att han tar fram dem ur sin ärm. Tidningen, det är den avsatta littera-

Digitized by Google

turens återuppståndelse. Vi ha gett avsked åt det sköna, som en förfalskning, välan, låt oss återgå till det samma, men i hela dess nakenhet, utan omskrivningar och utan fraser. Vad angår oss, som kalla oss sanningens förkunnare, litet ära som poeter, som romanförfattare, dramaturger? Tidningen, det är buntmakaren, hos vilken vi alla träffas, både vargar och rävar, där vi få se, att vi alla ha samma slags skinn, fast icke samma färg.

— Edra åsikter gå för långt, kära Strindberg, invände han, men ni är allt på rätt spår. Den skriftställare, som vill vara utilist, finner sig vara försatt i nödvändigheten att dela sig. Skalden plus tidningsskrivaren, det är framtidens författare.

Det är också nutidens, ty den norske skalden har uppfyllt denna dubbla mission. Född 1832, debuterade Björnson på den poetiska banan med en upptäckt: bonden, ägaren till jorden, urinvånaren, som stannat i det samhällstillstånd, som är naturen närmast, han, som ger städerna deras invånare och ger nytt blod åt det anemiska, överförfinade samhället, när en blodöverföring är nödvändig. Detta var hans Amerika och upptäckten hade oberäkneliga följder. Den skandinaviske bonden, uppväckt av den obligatoriska folkundervisningen, av en hederlig och frisinnad press och av litteraturen, som gjorts i sann mening populär av Björnstjerne Björnson, är vorden till en politisk makt. Man kan nu om honom säga vad Elisée Reclus säger om den franske bonden*:

»Man har utan paradoxmakeri kunnat försvara det påståendet, att bonden för närvarande är Frankrikes herre. Detta är sant till en viss grad, åtmin-

* E. Reclus, Géographie — France, sid. 853.

Digitized by Google

stone vad beträffar de lantbrukare, vilka besitta medelstora egendomar. Sedan adeln till stor del måste sälja sin jord till dem, vilka fordom voro dess daglönare, hava bönderna blivit de som ha i sin hand de materiella villkoren för livet; de ha bröd och vin, de bestämma städernas öde och kunna frambringa överflöd eller nöd där... I politiken visar sig bondens inflytande på mindre i ögonen fallande sätt och mindre hastigt, men det är icke mindre verkligt. Bonden är visserligen icke den som gör revolutionerna, men han kväver dem ofta; han tar ingen del i stadsbefolkningarnas plötsliga rörelser, men han minskar dem genom tröghetskraften; det har man för visso sett vid alla viktiga tillfällen i Frankrikes nyare historia.»

Alldeles på samma sätt förhåller det sig med den skandinaviske bonden; han gör ingen revolution, men han röstar, och det gör han på allvar; han bildar icke något politiskt parti utan en naturlig grupp. I ett land, som har en million nio hundra tusen invånare, av vilka en million sex hundra tusen äro lantbor, kan man knappt tala om majoritetsförtryck. Detta flertal består i allmänhet av upplysta medborgare och goda fosterlandsvänner, vilka alla hålla på sin rätt utan att missbruka den.

Mot denna bakgrund av ett oberoende folk med en nästan republikansk styrelseform, tack vare folkets rätt att mot det kungliga vetot sätta det parlamentariska vetot, reser sig den väldige gestalten av skalden-frihetskämpen Björnstjerne Björnson, den norske Victor Hugo, för att låta honom behålla den hederstitel, som parisertidningarna gåvo honom, då hans berättelse »Fiskerjenten» kom ut på franska.

Digitized by Google

Det var med berättelser han debuterade; hans folk var hans hjärta. Behandlade av hans mäktiga talang, blevo bondlurkarne kött av vårt kött. Dessa skrifter gingo oss rakt till hjärtat och rörde oss på ett vida mera oemotståndligt sätt än de så kallade nationella noveller, vilka satts ihop vid Auerbachs skrivbord.

Född och fostrad mitt bland dessa bönder i nordens Schweiz, för vilka hans far var präst, nöjer sig Björnson med att teckna vad han har sett och upplevat; rent instinktmässigt närmade han sig den moderna smakriktningen och blev impressionismens målare, utan att någonsin ha hört det namnet nämnas och de teorierna utvecklas.

Verkan av hans »fortællinger», förstlingarne av hans geni, var kolossal; och det mest egendomliga var, att hela det överförfinade samhället, »schöngeisterna» så väl som litteratörerna, tidningsmännen och de romantiska poeterna blevo hänförda av dessa naiva naturtoner. Björnson fick genast ofantligt anseende. »Hos honom finnas i synnerhet två egenskaper, som genast falla i ögonen,» skrev Le Temps' stränge kritiker, »nämligen en hjärtats och intryckets friskhet, varav minnet gått förlorat i vår civilisation, som nu behärskas av stadsvanorna, och en känsla för naturen mera djup än vår ras någonsin erfarit.»

Fortællinger följde den ena på den andra, och författaren, som är begåvad med en ovanlig talang i det muntliga föredraget, trädde snart fram som upplåsare av sina noveller. Han reser genom Skandinaviens alla stora städer och hälsas överallt som triumfator. Naturen hade rikligen utrustat ho-

Digitized by Google

nom med alla de företräden, som en medelmåttig person aldrig skulle lyckas att förvärva genom en hel levnad av arbete och möda. Född med segerhuva, som folktron vill, att alla dessa hjältar skola vara, stark och välväxt, med majestätisk kroppsbyggnad, i besittning av en böjlig, men kraftig stämma, visste han att sätta i spänning och rörelse ett helt tjusat auditorium, att komma åhörarne att skratta eller gråta. Då föreläsningssalarne bli honom alltför trånga, varder han dramaturg; hans dramer, vilkas framgång ännu efter tjugu år är densamma, intaga Sveriges kungliga scen. Han kallar till liv en förgången tids hjältar, icke i egenskap av hjältar utan av människor, och når den sceniska höjdpunkten med »Maria Stuart av Skottland».

Ända hittills segrar Björnson utan strid.

Emellertid började den magnetiska sömn, i vilken det »estetiska» Skandinavien slumrat in, att lida mot sitt slut. Nya vindar blåsa upp, tordönet 1870—71 lät höra sig ända bort till de norska alperna; de nya sätt att uppfatta vår värld på, vilka i Frankrike hyllats av Taine och i England av Darwin, Mill och Spencer, kunde icke undgå att väcka de nordiska andar, vilka alltid med uppmärksamhet följa kontinentens stora intellektuella rörelser.

Det var tyst ett ögonblick i våra lugna länder. Björnson teg. Man gick och väntade på en katastrof; men varifrån den skulle komma visste ingen.

Luften blev allt mer och mer kvävande; man kunde då och då urskilja några ovissa signaler från förposter, men man förstod ingenting; nyckeln till gåtan saknades.

Vid den tiden rustade man sig i Stockholm, de

Digitized by Google

förenade rikenas stridsfält, att inviga en ny teater vid sidan av den kungliga. Ingen tvivlade då på, att det företaget skulle ha följder.

Överraskningen var också fullkomlig, då tidningarna ett par veckor före invigningen gåvo tillkänna, att på den nya teatern skulle i närmaste framtiden spelas två nya komedier av Björnstjerne Björnson. Under denna notis doldes tvenne överraskningar. Björnson hade brutit både med kungliga teatern och med det estetiska dramat, som dyrkarne av »det sköna för det skönas skull» satte pris på.

I själva verket var genom dessa båda stycken, »Redaktören» och »En Fallit», nutidsdramat infört i Skandinavien och fört fram på scenen med en styrka, som måste krossa alla »schöngeister». De voro signalraketerna, som höjde sig mot den klara himmelen, och framkallade salvor, vilkas ekon vi ännu ej glömt.

Björnson hade tagit sin roll på allvar; han hade velat strida på allvar. Men publiken hade vant sig vid att ha förnöjelse av sina skalder och ville icke höra dem predika. Man tyckte mycket om under föregående tidsskede att göra vackra versstycken om friheten eller om människans rättigheter, men det var de vackra verserna och icke sakerna själva, som man fann behag i. Tack vare denna metod, som är känd under namn av att se allt »från estetisk synpunkt» — vår huvudsynd — kan man lätt få tillåtelse att skriva om vad som helst; publiken är fast övertygad om, att författaren icke menar vad han skriver. Våra samtida ha fått bevis härpå genom ett egendomligt skådespel i tre avdelningar, som har uppförts inför dem. Första delen bjöds dem av kungl. teatern genom ett drama av den store norske drama-

Digitized by Google

turgen Henrik Ibsen, vilket han givit den ironiska titeln »En Folkefiende». Hela samhället var där ställt på huvudet från grunden till toppen, men det hela var så mästerligt gjort, att båda partierna, högern och vänstern, enades i gemensamma applåder. Man kan tänka sig författarens raseri, när han såg sin stålprojektil, omsorgsfullt gjuten under ett års tid, passera mellan de fientliga leden utan att skada. Sex månader senare förnyades på samma kungliga teater samma skämt med ett drama med otvetydig nihilistisk tendens; ämnet var hämtat från de samtida händelserna i Ryssland, och författaren behandlade med sympati en »dynamitistisk» hjälte och hjältinna. Hela den fina världen och till och med den kungliga familjen skyndade att se detta ovanliga skådespel, och ingen kände sig sårad; hon var så vacker den lilla nihilistskan med sina elektriska batterier, vilka med stor styrka i iscensättningen gjorts i ordning för att spränga den kejserliga vagnen i luften på vägen till bangården. Ingen protesterade, och den unge författaren log i mjugg med sina vänner åt människornas naivitet.

Så gav till julen förra året den ryktbare greven och akademisten Carl Snoilsky i Stockholm ut en ny samling dikter. Skalden, som alltid lagt i dagen sin lutning åt det liberala hållet, hade i dessa senaste poem understått sig att öppna sitt hjärta och besjunga den rena socialismen, röra vid arbetarfrågan och bearbeta den obrukade mark, som den tjänande klassens liv och villkor avger. Ej heller denna gång tog man skalden på allvar, man bara fann det »vackert» att trycka händerna på desse manliga och kvinnliga tjänare i deras helgdagskläder av välju-

Digitized by Google

dande och väl rimmade verser. — Det var hela intrycket den boken gjorde.

Det är faran med konstverket, att det aldrig tages på allvar. En omtyckt poet, som har rätt att säga vad som helst, förutsatt att han säger det fint, påminner icke han om en aktör, vilken i polichinellkostym kommer fram och med all möjlig försiktighet berättar för publiken, att elden är lös i kulisserna? Publiken tror, att det hör till hans roll, och mottar honom med applåder och skrattsalvor.

Björnson har varit vittne till denna komedi; och för att icke lämna publiken i tvivelsmål om sina åsikter angående samhällets nuvarande tillstånd dröjde han icke att ge sig in på tidningsskriveri. Denna gång fanns ingen utväg, fanns intet tvivel mer. Trött på sin roll som jonglör och muntrationsråd, hade mannen tagit sin sak på allvar.

På höjden av sitt rykte, utled vid en publik, som lät spotta sig mitt i ansiktet utan att sluta upp att applådera, träder han inom skranket för att bekämpa den religiösa intoleransen, övertron, den politiska försoffningen och försagdheten hos hans folk, som alltför länge varit nedtryckt under de privilegierade klassernas omåttliga fordringar.

Från den stunden var förtjusningen försvunnen. Den fina världens avgud hade hemburit sin gåva på den nya tidens altare. Trollkonstnären hade blottat hemligheten med sitt taskspeleri; sfinxen hade öppnat sin mun. Moses hade stigit ned från berget för att tala till mängden, med ansiktet obetäckt och utan teatralisk effekt av moln och åskdunder. Ett sammandrag av de politiska händelsernas gång bör för läsaren vara nog för att komma mitt in i den

Digitized by Google

situation, varur Björnsons poesi nu gick fram i glans. Att lämna politiken åsido i denna litterära studie skulle ha varit att rycka upp hans sånger från den jord, varur de spirat.

Uppsliten av kampen, full av harm mot denna hop, som först förgudat hans talang och nu var ursinnig över att se en dödlig i honom, som i går var dess avgud, lämnade Björnson sitt fosterland och drog sig tillbaka till Paris. Vad han där sökte var visserligen fred, men lika mycket en smula av den elektricitet, som drar oss, reumatiska skandinaver, till revolutionernas stad, den stad, där det finns tillräckligt med galvaniska staplar för alla sjuka i tankens värld. För de vänner och välvilliga beundrare, vilka aldrig tröttna att komma med sitt: »Så synd, att skalderna börja att blanda sig i politiken», har Björnson alltid sitt stora svar på reda hand: »politiken är nästans väl; vem kan klandra oss för att vi försvara andras intressen?»

Långt borta, i Ternes, har han inrett åt sig sin anspråkslösa bostad; där, vid avenue Niel, såg jag honom vid sitt skrivbord, i december, för öppna fönster, klädd i en vargskinnspäls, med en skotsk mössa på huvudet, skriva sina sånger och sina tidningsartiklar. Som ackompanjemang har han gatans buller och kvittret av sina kanariefåglar, vilka, landsflyktiga även de, hava sin bur upphängd på balkongen över topparna på de avlövade lönnarna. Där såg jag honom hemma i sin familj, vid middagsbordet, där jag gjorde heder åt det kära, norska köket, åt den salta sillen, åt drammarna, åt hans hemlandsakvavit, alltid som en rent mänsklig människa, aldrig »den store mannen» i posityr. Som en äkta krigare har

Digitized by Google

han genast vant sig att leva på fältfot; fri från all otjänlig sentimentalitet vet han ej vad hemlängtan vill säga. Han älskar varmt sitt fosterland, men han visar sig kunna försaka njutningen att hava för sina ögon sina alper, sina ängar, de några hundra hektar jord han äger och sin gård, vilken under hans frånvaro skötes av en arrendator.

»Ni har sjuttio kor,» sade en dag till honom ett fruntimmer, för vilken han hade talat om sina resurser som lantbrukare, »och ni suckar inte efter ert land?» I stället för något svar gav han bara sitt stora, goda leende; han började icke ens att sucka. Fosterlandet är icke för honom fjällen eller skogarna eller betesmarkerna; för honom är fosterlandet en del av mänskligheten. Ubi bene, ibi patria.

Det är med djup rörelse, jag läst om Björnsons skaldestycken. Jag trodde mig i mörka natten gräva i lönnlådorna till hans byrå. Kotiljongsdekorationer från den första ungdomen, från vilka man inandades vårlig livsluft; våra illusioners begravningskort; trasor av dopklädningen; minnen av alla de idéer, som vi fört fram till det heliga vattnet för att invigas till det kommande släktets tjänst, allt detta drog för min syn. Det är hela vår innersta historia de senaste 25 åren; erotiska visor, som våra fästmör sjöngo till Kjerulfs och Griegs musik; hänförda sånger, som gåvo uttryck åt den stora, rena livsglädjen, och åt glädjen att se ett folk vakna till frihet; elegier över våra krossade illusioner; uppmaningar riktade till de unga att bära fanan högt; interpellationer till statsmän; varningar till dem som börja svika; straffsånger till överlöparne. Över allt

Digitized by Google

finner man en man. Hans instrument är icke en tresträngad lyra, utan ett konsertpiano med åtta oktaver och tre pedaler. Än låter han dess toner ljuda i rondon, än i menuetter av naiv enkelhet; än låter han det dåna i sonater, Con brio ända till furioso; alltid rycker han med sig sin publik, som ännu ej tröttnat på dessa så ofantligt varierande prestationer. Trots sin politiska roll har han alltid förblivit en konstnär, som betjänar sig av tidningen för det, som icke har med poesin att göra.

Digitized by Google

Carl Snoilsky.

Poeten framför andra i det nutida Sverige är greve Carl Snoilsky. Han debuterade mellan 1860 och 1870 och framstod från första ögonblicket som en mästare. Med honom förvisades den förtvinande romantiken till skräpkammaren, och realismen, sund och kraftig, gjorde sitt festliga intåg i den svenska litteraturen. —

Den unge greven har nyss realiserat alla ynglingars dröm i Norden: att besöka Italien, för att därifrån medföra några hesperiska frukter, sitt förråd för vintern, den långa vintern i Norden.

Och han sjunger vad han levat, vad han njutit, vad han fattat med sina fem sinnen.

Man märker från första stund en fullkomlig frånvaro av nordisk trumpenhet och svensk känslosamhet. De vackra verserna spritta av sinnlig glädje, förfinad av den borna aristokratens sinne för uttryckets adel. De ge en utsökt förnimmelse av otämd natur, en smak av vilt, icke alltför starkt betonad. En doft av Musset, absinten frånräknad. Denna poesi är som rosor av finaste doft, vin av soligaste år, flickor i sin första blom. Skalden föredrar, om man får tro hans sånger, de levande kvinnomodellerna på piazza di Spagna framför Vatikanens mer eller mindre döda

Digitized by Google

och stympade statyer. Som han är en fullkomlig artist, gör man icke sak av dessa kätterier mot estetiken lika litet som hans politiska radikalism tas på allvar, när han angriper »den dumma gestalten» på Trajani kolonn. Hans språk är genomskinligt, hans bilder väl funna, men det finns ett karaktäristiskt drag, som förråder poetens slaviska härkomst (han är av ungersk ras): hans förkärlek för det granna. Allt för mycket som glänser, bara guld och färger, ett drag som man velat tilldela svenskt lynne och som man märkt redan hos den store Tegnér.

En eggande dristig ton tränger överallt igenom i hans dikt, och levnadsglädjen hyllas av ungdomen under Carl XV:s verkligt liberala regemente, och greve Snoilsky blir dess profet.

Ynglingen, bortskämd av lyckan, återvänder till sitt snöiga land, och det allvarsamma livet öppnar sina portar för att inordna den unga fribytaren i hans fack. Han inträder i utrikesministeriet.

Dessutom ämnar han gifta sig.

Med ens tystnar sångfågeln. Reaktionen gör sig bred efter Carl XV:s död, pietismen stiger och landet, som hädanefter förbundit sig med Preussen, undergår den kungliga preussificeringen; allt blir tungt, livet blir allt gråare, ledsnad, hyckleri, ett dött allvar bemäktiga sig allt och alla.

Skalden iakttar en ihärdig tystnad under 10 år. Plötsligt höjes ett nödskri. Ett litet häfte innehållande ett tjugutal sonetter synes i bokhandelsfönstren. »Strandvrak» är det första ord som stöter läsaren. Poetens vimpelprydda skepp har strandat och galjonsbilden, uppkastad av vågorna, ligger på stranden.

Desillusionerad, missräknad, omgiven av dunklet,

Digitized by Google

som fallit efter de första strålarna av en ny dag, hälsad av glädjerop, vid den nya politiska ærans inträde, utbrister poeten i verser fulla av bitterhet och frusen klagan. Tilläggom att hans privata liv ej gav honom den drömda lyckan. Lynnenas oförenlighet avlägsnar makarne och poeten lider av sin ämbetssyssla utan sysslor i ett departement för utrikes angelägenheter, som inga angelägenheter har.

Han är fyrtio år. Akademiker, riddare, bestämd för en ministerplats vid ett främmande hov, överlämnar han sig åt bibliomaniens och numismatikens distingerade morfinism. Han har ledsnat på sångmön, och det allmänna omdömet har placerat honom bland de stora döda, avpolleterat honom, ännu levande, till odödligheten.

Åren gå, skymningen faller, John Blund går förbi och kastar stoft i poetens ögon från ungdomens kallnade vulkan och hans hela värld har slumrat in som den förtrollade skogen. Tvärt emot vad som sker i sagan, är det nu en prinsessa som överträder det förbjudna området och med sitt spö väcker sovarèn.

Den grevliga skalden gripes av en ny kärlek och lämnar landet.

Skilsmässa är tillåten i Sverige, både av kyrkan och staten, men lagstiftningen har gått före opinionen. Societeten rycker till som inför en pinsam operation.

Följden blir för greven en allvarsam skakning, som bringar hans poetsjäl i uppror.

Han återtar pennan, först doppad i hemlängtans brännande tårar. Fäderneslandet hägrar som löftets land; dess historiska minnen, dess hjältar växa framför ögat, som hemlängtan gjort till ett förstorings-

Digitized by Google

glas. Skalden känner ett oemotståndligt behov att älska och älskas av detta land, nyss hans fädernesland. Olyckligtvis är patriotismen icke på modet, den skeptiska ungdomen bryr sig inte längre om Carl XII:s favorithäst, och de kungliga slottens historiska möblemang intresserar föga. Hans bok röner icke gott mottagande bland de unga, men skalden, föryngrad av kärleken, vill inte tillhöra de gamlas parti, och de senila lovsångerna tillfredsställa honom icke.

Han slår sig ner i Dresden, en konstens stad framför andra, men för ögonblicket centrum för Tysklands socialistiska rörelse. Den heterogena blandningen av dagens liv och det förgångna underlåta icke att utöva ett revolutionärt inflytande på hans uppjagade själ. Fanatikernas angrepp på samhället återljuda i honom, och i landsflyktens ensamhet rannsakar skalden sin konst. Han gör en öppenhjärtig och ödmjuk bekännelse.

Han har upptäckt att konsten är en lyxartikel, att poeten, mänsklighetens påstådda välgörare, blott är en narr, som ibland är patetisk; det är sant att poesien är ett privilegium för dem som kunna läsa och betala åtminstone 3 francs och 50, när den ädle konstnären tar upp kollekt.

I en dikt »I Porslinsfabriken» beklagar han att hans verksamhet ej kan gagna de behövande. Allt står till reds för de gynnade. Han målar porslin för de rika, men han kan icke göra en konstlös kanna för den fattiges bord. Och han sörjer däröver. Det finns i denna klagan ett eko av de första kristnas barmhärtighet, och greven blir social missionär. Hans poem deklameras i artistkretsar som i arbetarför-

Digitized by Google

eningar. Det socialistiska partiet skyndade naturligtvis att tillägna sig den berömde mästaren, för vilken man icke längre hade några skäl att hålla sig på avstånd. Den höga societén låtsades ta dessa förklaringar som ren poesi, och poeten förblir för dem poeten. Egendomligt faktum, poesien tas aldrig på allvar.

Snoilsky framhärdar lika fullt, och i en ny bok belyser han »Den tjänande brodern». Han finner det ej tillräckligt att vi ge honom hans lön, han uppmanar herrarne att trycka hans valkiga hand som en broders. Dikten slutar med en hotelse, angivande de missnöjda hoparnes frammarsch. »Vad du gör, gör snart!» utropade han som en troende, som förutsäger det nära utbrottet.

Men huvuddrabbningen levereras med den stora dikten Savonarola. Det är ett lyckligt planerat angrepp i det att ämnet erbjuder slående likheter med närvarande tid. Den florentinska profeten står mitt i en epok, då dyrkan av det sköna rycker med sig, förvekligar, förfalskar allt, då mediceernas styrelse sammansättes av bankirer, och konstnärerna, stora och små, utgöra krämarnas följe. Savonarola, det är den etiska oppositionen, som fordrar att det vackra skalet inte skall vara tomt. Det är Jesu Kristi lärjunge som fattar livets skönhet i den moraliska kärnan, utan hänsyn till om den yttre formen är fulländad eller icke.

Storslagen och gripande är scenen, då konstnärerna kasta sina tavlor, sina lutor, sina böcker på bålet, rest på Florens' torg. Där bränner poeten sin gyllne ungdoms rosor och han begjuter elden med sitt bästa vin, sitt blod och sina tårar.

Digitized by Google

Han har blivit färdig med konsten och han kastar en tillbakaskådande blick på sitt liv som offrats för tomma ting. Och liksom sömngångaren, plötsligt vaknad, kan han inte längre gå med fasta steg, hans verser begynna halta, bilderna stelna, språkets välljud förgrovas, allt brister som en Sèvresvas i en upprorsmans hand, men spillrorna visa ännu betagande fragment, blomverk och förgyllningar.

Det var ett requiem efter begravningen. Lyran är krossad, men poeten sjunger ännu, med en inkonsekvens, förlåtlig för poeter. Till dem som äro onda på honom för det, kunde han svara: »Jag är blott en predikant. För att förverkliga mina läror behövde jag ett gott artilleri, en daglig tidning, en majoritet i Kamrarne eller en hemlig fond. Min lyra är brusten, jag har bara en rörpipa. Låt mig vara i fred!»

Snoilsky är icke en politiker som Bebel eller en apostel som Tolstoy. Han är predikant; bara detta. Men en Bossuet, som predikar för hovet och den fina världen. Han är ett fenomen av hög betydelse för sitt land. Han är en optimist, en troende som inger de olyckliga hopp om ett bättre tingens tillstånd, och han har modet att förkunna det, ett mod dess mer berömvärt som för ögonblicket pessimismen är på högsta modet. Är han en predikare i öknen? Ingalunda. Victor Hugo bevarade till sin död sin ungdoms tro på ett nytt samhälle, den universella republiken och annat.

Om man ock har sett alltför många bortflugna illusioner för att vara optimist, så är det lika fullt visst att spådomar som Tolstoys och Snoilskys icke böra ringaktas. Den mest skeptiska klokskap nödgas

Digitized by Google

tro på seismografen, som förutsäger Vesuvius' eruptioner, men ifråga om sociala förutsägelser är man alltid otrogen. Man kastar fram någon grov fras som: »Efter oss syndafloden», och allt är sagt. Men det kunde hända att syndafloden bröt ut inför våra ögon.

Man dansade dagen före 1789. Är man alldeles viss på att ännu få gyckla dagen efter 1889?

Digitized by Google

I marginalen.

Randteckningar vid genombläddrandet av Gjellerups Vandreaaret.

Kattorna bruka gräva ned sina exkrementer. På samma sätt ha vi burit oss åt med idealen och allt det där. Gjellerup går och krafsar upp alltsammans igen.

G. förefaller mig som en bondpojke i latinläroverket, vilken har kommit till huvudstaden och faller i förvåning över vaktparaden.

Vilken lycka att Schiller blev professor i Jena, annars hade G. aldrig kommit dit.

Han vann beröm för sin självironi i Attiske nætter. Men vid den tiden hade högern inte läst om Schiller, och Göthe skrev xenier på kanten av ett marmorbord.

Den unge lärde vet inte vad xenier är för slag. Han tror att det var den stora konsten, och så var det blott pamfletter.

Elfenbenskolosserna i Parthenon. Fingo några kolosser plats i det lilla Parthenon, vars pelare voro 10 meter höga? När Athene på Akropolis var 11,5 meter, men Bavaria är 19 meter, så måtte väl den sistnämnda vara störst.

Det stora är ändå större än det lilla! lilla herr Gjellerup.

Digitized by Google

Därför borde herr G. ha vandrat till Paris och glott på Triumfbågen, som mäter 49 meter, i stället för att lovsjunga Septimius Severus' triumfbåge, som bara är 23 meter hög.

G. vandrar (i järnvägsvagn) som en engelsman med Bædeker. »Här förvaras Göthes nattrock.» (Han viker ett hundöra och skriver v i d i eller kanske på munklatin e g o v i d i.)

All stor konst har öst ur sin samtid. Så gjorde Dante, när han ritade av sin lärare Brunetto Latini och straffade honom i helvetet. Kanske har G. också gjort stor konst i vandringsåren, när han ställer sin lärare vid skampålen.

Göthe pryglar bokhandlar Nikolai i F a u s t. Det är stor konst. Och vem piskar Schiller upp i R ö v a r b a n d e t?

M a j o r e l o n g i n q u o r e v e r e n t i a. Herr G. ser inte att förhållandena äro konstanta, och han tror att stor konst gjordes förr i världen på annat sätt än nu.

För att göra stor konst skall man förstå sin tid. Herr G. tror att han har studerat sin tid genom ett besök hos pastor Hase och genom ett kägelspel i Schweiz. Och så menar han att det är ändamålsenligt att bli reaktionär, under det att andra vänta telegram om revolutionens utbrott.

Herr G. förstår lika litet sin tid, när han söker efter försteningar i Athen, medan »riffel»-mötena äga rum i Danmark, som Göthe när han samlar kranier på Lido, medan franska revolutionen rasar som värst.

Det som sker är oskönt, kan så vara, men det är satan så nyttigt.

Digitized by Google

Och herr G. dyrkar det onyttiga, därför att det tillfälligtvis är nyttigast för honom.

Var i herrans namn har han också fått moral ifrån? Ha däggdjuren någon moral? Kanske att de också känna tacksamhet?

Han finner behag i dynamiten i Ryssland, tronens vacklande i Norge, men ej i problemdebatten i Danmark.

Det kommer sig därav att han förstår sitt folk — förstår hur det skall tagas.

Nu står jag inte ut med att läsa längre.

Man kan ha lov att tröttna i striden, när fienden har tagit ett par armar eller ben av en, till och med om man bara är 26 år. Men att gå över till fienden, nej, fy!

Man kan också ha lov att få återfall i sin utveckling. Om man är darwinist, så kan man ursäkta detta, eftersom man förstår det.

Men herr G. förstod inte att konsten i Athen var död för alltid; han förstod inte att pyramiderna voro stora, men idiotiska; han förstod inte att kulturer kunna dö, såsom det har gått med Indiens lärdom, Mexikos tempel, Perus palats, Roms statyer, Arabiens sagor, och därför förstod han inte att konsten ligger i själatåget i Europa och att den redan är död i Brynhild. Han förstod inte att han just i Vandreaaret har gjort framtidskonst; han förstod inte att tidens demokratiska anda gjorde honom till en demokratisk dilettant i den bok, i vilken han trodde sig vara en fanders aristokrat. Han förstod inte att hans lärare var i hans utvecklingskedja ett led, som han nu vill bryta av; därför förstår han inte sitt återfall och kan således klent ursäkta det.

Digitized by Google

Han har lärt, att duvuppfödaren får igen i sitt pålägg de brokiga fjädrarne från klippduvans vingspegel, men så fort han upptäcker en liten skuggning i sina egna späda dun, tror han, att han har fått en hel, ny fjäderskrud.

Vi måste rugga, herr Gjellerup, vi måste rugga!

Digitized by Google

Utveckling.

I början av detta århundrade levde en svensk författare, som är känd under namnet Carl Gustav av Leopold. Han hade i sin ungdom begått det felet, att han älskat Gustav III, vilken d e l v i s var en upplyst despot, som med tredje ståndets tillhjälp gjorde en revolution, varigenom feodal-adelns makt krossades och borgarståndet kom upp, varpå följde: tortyrens avskaffande; tryckfrihetens stadgande; allmänna hälsovårdens förbättrande; spannmålshandelns frigivande; diskontverkets inrättande; initiativ till strafflagens mildrande, samt myntrealisationen. Men Leopold var ett barn av adertonde århundradet, och vid 1809 års revolution var han med och bistod med råd och dåd samt lyckades såsom kommitté-ledamot genomdriva den nya tryckfrihetsförordningen, som var mycket frisinnad. Han var sålunda icke någon reaktionär eller konservativ man.

Som skald hade han Voltaires lätta, levnadslustige sinnelag, predikande livsglädjen i luftiga, eleganta vers, och mot vidskepelse och dunkel av alla slag var han naturligtvis avgjord fiende.

Som dramatisk författare följde han det franska dramat, vilket, med försmående av melodramatiska

Digitized by Google

effekter, sökte hålla intresset vid det psykologiska förloppet, försummade maskineriet och rekvisitan för att göra analyser på själslivet — alltså vår egen Zolas nyaste dramatiska program — vilket redan länge föresvävat Ibsen. Som filosof var han skeptiker, anslutande sig till Locke och Condillac och var sålunda en realist av rätta halten.

Som estetiker ansåg han att konst var form, vilket den även med mycket sannolikhet också är, och därför fann han sig befogad uppträda mot Thorild, vilken blandade ihop konst, filosofi, politik och anarkism samt skrev vers på prosa utan att såsom Heine eller äldre förelöpare i gamla testamentet och grekiska tragedin behålla rytm och musikaliskt välljud.

Enligt naturens hittills okuvade lag, blev mannen till åren, och en ny tid bröt in, den så kallade restaurationen eller återställande av allt det »gamla, sekelbeprövade, hävdvunna, ärevördiga».

Nu kunde inte Leopold följa med längre; han kunde inte gå baklänges till kristendom, mysticism, konservatism, patriotism, och därför blev han förklarad gammal — och konservativ.

De unga, som ville fram, hade, som alltid, makten att göra »det liberala programmet», och nu kom den »nya skolan» med det nya programmet. Chefen hette Per Daniel Amadeus Atterbom och var femton år till börja med, men blev verkligen tjugo innan han angrep den gamle Voltairianen.

Han började sin poetiska verksamhet med ett slags rappakalia, som för att differentiera sig emot Leopolds sköna klarhet och förnuftighet, sökte närma

Digitized by Google

sig det obegripliga och det himmelsblåa. Därpå smugglades katolicism in i det liberala programmet, som även omfattade patriotism, gentemot Leopolds franska smak, politisk konservatism, gentemot 1809 års frisinthet; och de unga herrarne lovsjöngo reaktionen och Carl Johan, gentemot revolutionen. I sex år fick världen se det ovanliga skådespelet hurusom den äldste, klokaste, kunnigaste fick sitta under okunniga, ofullgångna gossars färla, gossar, som alla gingo på orätta vägar, emedan de låtit lura sig av en bakström, som var reaktionär, men hade konjunktur. Den nya skolan växte till ett parti, som ansåg sig mycket frisinnat. Den vann den okunniga publiken genom att skriva av och om så kallade folkvisor, vilka ansågos vara mycket nationella, ehuru de nästan alla kommit en gång på sin tid från utlandet. De återinförde trubadurernas kvinnodyrkan och katolicismens madonnakult; de rörde sig med rökelse och kormässor, ehuru de voro protestanter; chefen själv skrev ett par tjocka band om andeskådaren Swedenborg, införde samtidigt Bellmanskulten, skrev ospelbara skådespel i Tiecks charlatandjupsinne; imiterade, oaktat sin patriotism, tysk nyromantik, spansk lyrik och engelsk riddarroman.

Det var ett mycket rikt program, och som det är omöjligt utleta någon mening eller något sammanhang i detsamma, synes det endast haft till syfte att vara olikt Leopolds. Eget är att Leopold, den konservative med de liberala idealen, var nog liberal att på de sex första åren aldrig vilja påtvinga de unga sitt program. Han lät ungdomen roa sig och skriva hur den behagade, men de unga liberala med de konservativa idealen uppträdde genast despotiskt

Digitized by Google

mot den gamle, viljande genom sin kritik påtruga honom ett nytt skrivsätt.

När han slutligen svarade på angreppen, var ungdomens sak redan helig oaktat all sin dumhet, och Leopold var faktiskt »en reaktionär, som glömt att han också en gång varit ung».

Atterbom blev sedan intagen i litteraturhistorien såsom en banbrytare; och i våra begrepp om den nya skolan ingick naturligtvis sedan föreställningarne om något rysligt liberalt efter som skolan kallades den nya. Leopolds namn däremot lärde vi oss spotta på efter som han var den gamla skolans man. Jag har också givit honom några slängar förr i tiden, men nu, sedan jag själv blivit gammal (och konservativ) har jag börjat fatta en viss sympati för mannen, likasom jag nu föredrar Voltaire för Schelling och Musset för Jean Paul. Likasom jag nu älskar Venus mer än Minerva, den starke Zeus mer än den svaghetsdyrkande Kristus, så är mig Leopold kärare än Atterbom. Även därför att mina ideal sammanfalla med Leopolds.

*

Vid Uppsala universitet sjunges än i dag följande berömda kör, av den nya skolans huvudman författad:

— — — — —
Och Valkyrian höjer fanan
på de fält, där hon fordom var skyddande gäst;
hennes öga lyser banan,
där hon tumlar bland Sviar sin blodiga häst.
I spetsen ljungar Thor,
med hammarn ljus och stor,

Digitized by Google

och Carl Johan, så kallas den dundrande gud;
när han svingar jätte-tvingarn,
tändes stjärnan av Norden vid tordönets ljud.
— — — — —

Och Valkyrian inför släkten
löser hjälmen av kinden, på vimlande hed;
i den ljusblå jungfrudräkten
sätter Sköldmön på domarehällen sig ned.
Hon där omarmar Thor;
han hennes eder tror,
ej han rädes för gudarnes afton och fall;
vid hans hjärta vilar tärnan
deras brudliga fackla är norrskenets svall.
— — — — —

Detta pekoral var en frukt av 1815 års liberala ungdomsprogram.

Är det icke en farlig villa att i våra dagar av utvecklingsmani anse allt som i tiden följer efter vara en utvecklad (= högre) form; och skulle vi icke vara försiktigare vid redigeringen av våra liberala program, så att vi sedan sluppo stå som Atter- och dumbomar inför eftervärlden.

Om vi verkligen älska sanningen för den rena njutning, som ligger i själva upptäcktsarbetets möda, så skulle vi ej sky, att, om så behövdes, litet oftare desavouera oss, korrigera oss — med ett ord ändra åsikter; och vi skulle ej som hekatomb-oxen darra var gång en sanning föddes, även om den vore obehaglig för vår stolthet.

Utveckling är icke alltid lika med framåtskridande till mänskligheten lycka, och allt som skrider framåt i tiden är icke framåtskridande i den förra meningen. I reaktions- och dekadenstider kan det vara mycket svårt att avgöra, vilka hjul i lokomotivet

Digitized by Google

som gå framåt och vilka som gå baklänges. Men för att motverka de starka bromsningarne måste man ofta elda hårdare än pannorna tåla och kanske skjuta starkare fart än eljes behövdes. Därvid händer lätt att man ej kan stanna vid den åsyftade stationen, och stannar man mitt på banan blir man överkörd.

Digitized by Google

Voltaire.

(1694—1778.)

Frankrikes historia företer det märkliga exemplet huru ett land springer över ett såsom nödvändigt ansett led i utvecklingens gång och tar ut ett större steg med ens, i det den hoppar över reformationen och från katolsk religion övergår till fullständig frigörelse. Vi, som äro uppfödda i lutherskt land, ha svårt att tänka oss ett Europa utan Luther, och likafullt räknar denna sekt av Europas 327 millioner innevånare i denna stund endast 30 millioner bekännare, av vilka endast en ringa del äro det av övertygelse, och vi äro likaledes ingrodda i den vantron, att den mäktiga väckelse, som bär namnet Reformationen, utgick från och enbart rörde sig om kyrkans dogmer. Frankrike fick ingen Luther, som genom att uppsätta en samling skrifter av arkaistiskt värde såsom kanon för alla kommande tider, hindrade forskningen i otrolig grad, men Frankrike fick i dess ställe en rad skriftställare och filosofer, som gingo löst på hela den föråldrade barbariska lärobyggnad, vilken under namn av kristendom endast kunnat vinna insteg i Europa efter det grekisk och romersk bildning begravts under de vilda folkvandringshordernas inbrytande och vilkas råa sinnen bildade en tacksam jordmån för österländsk vantro.

Digitized by Google

Rabelais, Montaigne, Charron, Descartes, Pascal, Bayle heta Frankrikes reformatorer, och dessa äro så långt framför en begränsad Luther och en trångsinnad Calvin, att de icke nöja sig att utbyta några orimligheter i religionen med nya, utan gå så djupt i saken, att de icke stanna vid dikterandet av nya lärosatser utan underkasta själva den religiösa känslan och tankeförmågan sådana undersökningar, att de därmed pånyttföda vetenskaperna och filosofien. Skulle man vilja samla allt detta fördelade tankearbete kring ett enda namn, utan att vilja förringa värdet av de andras, så blir det kring Descartes', vilken man skulle sätta såsom Voltaires andlige anherre, upphovsman och begynnare.

Descartes bryter med alla religiösa, vetenskapliga och filosofiska förutsättningar och börjar frigörelsen med tvivlet. Med De omnibus est dubitandum = man måste tvivla på allt, börjar han sin nedbrytande verksamhet, och därmed har han öppnat vägen till andarnes frihet, till frihet att forska i allt, till möjlighet av framåtskridande, i tänkandet, och därmed står han såsom inledare av icke allenast den nya tid, utan av all tid framåt.* Och vid det inventarium han upprättar över människosjälen och finner medfödda, förvärvade och självgjorda idéer, går han om de senare sensualisterna, vilka ansågo själen såsom en tabula rasa, ett tomt rum, och träffas i våra dagar av Darwinisterna, vilkas ärftlighet icke

* Att Descartes liksom senare Voltaire och själva Kant ankrade vid en opersonlig »Gud», må väl få räknas som en svaghet, ett fegt medgivande eller en opportunism, och en opersonlig Gud är icke så farlig, utan kan nog hänföras till adiaphora eller likgiltiga tvistefrågor.

Digitized by Google

är annat än Descartes' medfödda idéer (anlag, instinkt). Och i sitt rent negativa tillvägagående har han en förkänsla av vad i våra dagar, vår tids filosof, Herbert Spencer, upptäcker rörande sanningens natur: att densamma är i evig rörelse stadd och därför icke kan fixeras i ett bestående system, varav regeln för all reformatorisk verksamhet blir, att den skall förhålla sig negativt, tvivlande, eller, populärt talat, nedrivande, nedbrytande, upplösande, vilket ord i vår tid svärtats med en ful betydelse av stillastående, trons och de många programmens förkämpar.

Protestantismen, sådan den med Calvin inträngde i Frankrike, lockade icke många till avfall från katolska kyrkan, ty påvedömet, huru bristfälligt det än var, utgjorde dock ett slags fortsättning på romarväldet, hade som detta en universellt europeisk karaktär och ägde förmåga av utveckling, just genom påvens och konciliernas makt att ändra trosläran; varförutom kulten, såsom kommande söderifrån, innehöll mycket för skönhetssinnet tilltalande, jämte icke så litet glad hedendom och därbredvid en tolerans, som oftast var vittgående, så snart det icke gällde påvemonarkiens makt. När så Calvin med sin förfärliga fatalism om nådevalet, sina konst- och skönhetsfientliga tendenser, sin gammalkristliga askes och munkmoral, och framför allt sin ofördragsamhet, vilken strax yttrade sig i resande av kättarbål (Servets i Génève), höll intåg i Frankrike, så höjde sig den skeptiska nationalandan mot dessa zeloter, som med en ny formulerad bekännelse ville stänga all väg till frigörelse. Henrik IV får väl anses ha understött protestanterna av politiska skäl, blandade med rent humana, likasom Richelieu i Tyskland sökte po-

Digitized by Google

litiska bundsförvanter mot Österrike-Spanien, och denne senares, kardinalens, tolerans mot kättarne yttrade sig på ett storartat sätt, då han till de högsta ämbeten nämner calvinister såsom Rohan, Sully, Turenne, Lesduigières och flera; och han anställde aldrig någon förföljelse mot protestanterna i Frankrike för deras tros skull. Först när de uppträdde fanatiskt, störande de katolskes gudstjänst, vägrande dessa fri religionsövning och fräckt själva anställde förföljelse i fullständig upprorsform, är det som han ingriper med den anfallnes rätt att försvara sig och sitt parti. Nu kanske vi kunna förstå de åtgärder, som under namn av Nantes-ediktets upphävande, dragonaderna och noyaderna kvävde denna upplysningsfientliga, intoleranta, livslusten dödande anda, varmed calvinisterna sökte avmanna den nation, som direkt tagit arvet från Rom, och vars roll det blev att civilisera det övriga Europa. Att den falska protestantismens nedslående i Frankrike icke kunde hindra utvecklingen, det se vi av detta lands litteratur under hela det adertonde århundradet, som i sanning icke ville leda sina anor varken från Luther eller Calvin. Och det var det katolska Frankrike, som med en fallfärdig, undergrävd statskyrka, frambragte encyklopedien, revolutionen och dessförinnan — Voltaire.

*

Då Voltaire efter tjuguårig vistelse i en avlägsen bygd av Frankrike år 1778 återkom till Paris för att övervara uppförandet av sitt teaterstycke Irène, blev han föremål för en hyllning, vars stormande art bragte den gamle mannens hälsa i fara, så att han avled

Digitized by Google

några månader därefter. Men det var icke den dramatiske skriftställaren, som det högtidliga mottagandet gällde, ty hans redan överåriga dramer i åldrad stil voro icke längre föremål för uppmärksamhet, sedan Diderots' och Beaumarchais' mera tidsenliga komedier intagit scenen; det var också uttryckligen uttalat genom jubelropen, att det var återställaren av den oskyldigt ihjältorterade Jean Calas' och hans familjs ära, som firades.

Då man i våra dagar försöker att läsa de sjuttio band skrifter Voltaire efterlämnat, och med en litteraturhistorisk hjälpreda vill söka ut det njutbaraste, stannar man vid två pamfletter, som på sin tid trycktes anonymt och förföljdes såsom det smutsigaste någon skrivit, nämligen de satiriska småromanerna Candide och Zadig, riktade mot religionen, prästerskapet och den ytliga filosofiska uppfattningen av världen, som är känd under namn av optimism, eller åsikten, att denna värld vore den fullkomligaste och att dess skick icke behövde förbättras.

Minnet av en religionsprocess jämte två pamfletter skulle sålunda vara det, som företrädesvis lever efter den verksamme anden, vilken från det ena seklets utgång till det följandes, ingrep så mäktigt i utvecklingen, att man icke kan nämna den största historiska händelsen från denna tid, utan att i sammanhang med den nämna Voltaire bland de främsta.

Dessa två fakta angiva i sin nakenhet både dominanten i mannens gärning och röja hemligheten av hans ofantliga verkan på sin samtid.

Voltaire stod nämligen i den lyckliga ställningen, att icke vara alltför långt framom sin tid och att icke börja ny bana, utan komma fram som en korad efter

Digitized by Google

trädare, en fullbordare av den föregående tidsrymdens nyröjningsarbete. Därför blev han genast förstådd av alla, och därför kunde hans andes frukter strax smältas och förbrukas, och detta i så hög grad, att intet blev lämnat kvar till eftervärldens behov. Och om man skulle vilja giva själva kärnan ur hans verksamhet, vilken innehåller hela förklaringen av hans liv, så kunde hans gärning bäst nämnas: en omtaxering av alla äldre värden, en reducering av gamla tankens mynt efter en ny fot, en nyvärdering av hela kulturens lösa och fasta egendom. Därav kunna vi också förstå denna negerande andes skenbara opposition mot allt bestående, ty då en ny världsåskådning givit nya synpunkter på allt och då en ny kartläggning över andens hela rike skulle utföras, måste transporteringen efter den nya projektionsskalan ju ske på alla punkter på en gång, att inga äldre fel skulle kvarstå och inga nya skulle insmyga sig. Det är denna ofantligt vidsträckta uppgift, som utföres av Voltaire, och därför träffa vi honom ute på alla områden, på teologiens, rättslärans, skönhetslärans, naturvetenskapens, och att ge en sammanträngd bild av hans verk och gärningar, blir ett reduktionsarbete till en förminskad skala, som icke kan ske utan sina vådor för bildens sanning, helst varje öga lider av det av astronomerna kända »personliga observationsfelet».

När Voltaire helt naturligt börjar sin bana som skald, rörande sig med föreställningarnes och inbillningens halvgångna skapelser, drogs han instinktmässigt tillbaka till den antika världens stora skepnader, starka dygder och väldiga lidelser, för att genom sin uttryckta beundran för de svunna tiderna

Digitized by Google

ge luft åt sitt missnöje med den dåvarande. Men genom att skåda tillbaka på de döda kulturrikena, Grekland och Rom, vilka i förnuftighet, skönhet och frihet gingo långt över den kristna medeltiden, framstod kristendomen för honom plötsligt såsom ett förfärligt bakslag i utvecklingen, och därmed tändes hans gränslösa hat mot denna form av barbari, som för århundraden förkvävt kulturens framträngande ur askhögarne och lavaströmmarne, vilka ödelagt den antika världen.

Kristendomen blev för honom namnet på en tidrymd i historien, uppkallad efter en obetydlig person, vars liv var inhöljt i mystiskt dunkel; kristendomen blev folkvandrarhordernas religion, som påtvangs det bildade Europa med eld och svärd, men den blev också endast för dessa ett hölje, under vilket den antika kulturströmmen vällde fram i underjordiskt lopp, och fastän skalet heter kristendomen, är det Rom som fortsätter traditionerna från Hellas. Kristus själv knytes vid orfeiska och andra myter; templet blir basilika; påven kryper in i Cesars mantel och blir världsmonarkiens huvud; romarspråket antages av kyrkan och bibehåller sitt övervälde; kristendomens sedeläror anpassas efter Platos och Sokrates'; lagarne för tänkandet — även tänkandet över Gud och livet efter detta — äro Aristoteles'; romerska rätten, kejsarens gentemot Guds, fortlever hela tiden framåt i Justiniani lagsamling Corpus Juris; bibeln får sin normalcodex på grekiska och latin.

Kristendomen blev sålunda icke någon ny världsreligion, framkommen genom ett andarnes samarbete att giva uttrycksform åt ett hos alla inneboende behov. Ursprungligen, när den antika kulturens folk

Digitized by Google

syntes ligga för döden av utmattning och urartning, och en allmän fruktan, som åtföljer svaghetstillståndet, bemäktigade sig sinnena, då allt hopp var ute att försvara sig mot de vildar, som härjande trängde på, hade kristendomens, de svages, de sjukes religion, blivit passande såsom uttryck för de blodlöses ångest, vilka, då de icke mera sågo någon glädje i ett liv med det förfärligaste andliga slaveri under vidskepliga barbarer, lätt fingo den vanföreställningen, att världens undergång förestod, och därför i sin mån böjde sig under trycket och antogo segrarnes bekännelse, formande den under hand efter sina synpunkter.

När så den nya blodstransfusionen genom folkvandringsstammarne försiggått i Europa, och andarne vaknat till verksamhetslust, yttrande sig i barnsligt vanvettiga utbrott, såsom i korstågen, börja också de antika minnena stå upp. Efter året 1000, som man trott medföra världens undergång, börja människorna återfå sin spänstighet; kristendomen, ett sjukdomssymptom liknande förföljelsemani och hallucinationer, synes med ens bliva överflödig; fruktan har upphört, barbarerna äro vordna civiliserade, staterna under ny bildning, rätt och sed grundlagda, och med lugnet kommer behov av glädje. Hedendomen med forskningslusta och skönhetsträngtan stiger fram vid renässansen; de gotiserade kyrkorna lappas på med bitar ur helleniska tempel; bibeln ger icke mer vad den gav, utan de gamle greker och romare läsas, föreläsas, och det synes som om kristendomens tid vore förbi, då filosofien och naturvetenskaperna skingra den okunnighet, som så länge ansetts vara vägen till himlen. Kristendomen var sålunda för Voltaire icke något nytt ljus, som kommit i världen,

Digitized by Google

utan ett förfärligt tusenårigt mörker, följande de vilda hordernas framträngande, och dess världshistoriska humaniserande betydelse fanns icke för honom, som visste att de tusen åren efter Kristus voro de rysligaste, som västerlanden genomlevat, och att den vildhet i sederna, som sedan förspordes, just var en följd av den hemska sinnessjuka nödfallsreligionens upplösning. Den hade redan spelat ut sin förfärliga roll och var nu icke allenast bliven överflödig, utan rent av hinderlig, ty den hade avsatt bottensyror, som tärde på själva bildningens grundlager.

Kristendomen hade varit en söt lukt för vilden, vilken under namnen av goter, vandaler, sachsare, longobarder fått höra att alla människor voro lika goda; tjuvar, mördare, sjuka, alla lägre former av existens, vilka naturligtvis levde under ett visst nödvändigt tryck, hälsade med jubel det glada budskapet, att de voro närmare himlen än de starka, hederliga, friska, och den villan hade fortlevat, att allt sjukt var heligt, så att medeltidskyrkans förnämsta omsorg bestod i att hålla vid liv en folkstock av spetälska, dårar, krymplingar, vilka ansågos heliga och stodo under särskild vård. Under seklernas gång hade denna vanföreställning om de andligen och kroppsligen fattiges helighet ingått i det allmänna medvetandet, så att varje yttring av andlig överlägsenhet, av vetgirighet, av upptäckar-ande straffades med bålet. Denna kristendomens mot allt framåtskridande fientliga ande hade Voltaire tidigt genomskådat, och ett gränslöst hat mot den föregivna kärlekens religion vaknar och växer hos honom, antager formen av ett livspatos, som blir bakgrunden för hela hans verksamhet, vilken under loppet av sextio arbetsår endast

Digitized by Google

är en strid mot l'Infâme, varmed han icke menade annat än kristendomen såsom inbegreppet av barbari, mörker, okunnighet, fruktan, eller allt som kunde göra människorna osälla.

Det ser ut, som om i Voltaire den gamla romarandan vaknat till liv och tagit kropp efter tusenårig sömn och som om denna människosjäl med dess medvetna och starka självkänsla, dess vördnad för allt mäktigt, förnuftigt, alstringsduktigt gentemot kristendomens dyrkan av det sjuka, kommit till världen såsom en atavism, en återgång till det förädlingsstadium, som vid Roms förstöring lades i träde för att vila efter överkultur, tills tiden vore inne att komma med plogkonstruktioner och nytt utsädeskorn.

Att Voltaire måste vara fransman är nästan en nödvändighet, ty i det gotiserade heliga romerska kejsardömet, som i Germanien velat fortsätta romerska riket, kunde intet livsens träd växa upp, då Frankrike däremot direkt ledde anorna först från Hellas genom kolonierna vid Medelhavet, och sedan romaniserades grundligt under cesarerna, medan däremot germanerna endast besegrades. Han var även parisare, denna typ av korsavel mellan den livlige, tappre, uppbrusande, stortalige kelten, den bildade, urbane och starke med världsmission utrustade romaren, och den rörlige, rikt begåvade franken.

Hans uppfostran gjordes av jesuiter, från vilka man möjligen kan härleda denna skärpa i bevisföringen, denna oräddhet att välja medel för det stora, ädla målets nående, och en opportunism, som icke söker det fjärran liggande med fara att förlora det närmare och därmed möjligheten att vinna allt.

Bestämd av fadern att studera jura, är det icke

Digitized by Google

omöjligt, att han i denna vetenskaps stränga tukt fick en formell uppfostran i tankelära, på samma gång han kom i tillfälle att genomskåda det bristfälliga i samtidens rättsväsen, varav han sedan förstod begagna sig. I tidigt umgänge med förnäma och talanger, lärde han sig det fina vettet, som sedan blev honom ett inträdeskort i de kretsar, där han lånade makthjälp vid sina krigståg.

Två gånger instängd i fängelset för farliga upptäckters meddelande, kom han till klarhet om, att den urartade och vanartiga fursteslägt, som med Guds nåd och arvets rätt satt och vårdade landets angelägenheter, icke kunde vara på den platsen i annan egenskap än de urartades ställföreträdare, och hatet mot de andligen fattige, som behärskade jorden, växte till ett raseri, ur vars elddop övertygelsen om att han gick fram med den högre rätten, härdades till det bitande stål, som många senare skulle känna.

Landsförvisad reste han över till England, och efter en treårig vistelse därstädes hemförde han mångahanda kunskaper, bland andra om den skeptiska verklighetsfilosofi, som av Locke blivit satt i system och redan ingått i den engelska bildningen, och om en av parlament och ministrar starkt kontrollerad konungamakt, som själv utgjorde motvikt mot uppkomsten av ett tyranni av de sämre lottade och därför okunniga. Men av den praktiska handelsmannanationen hade han även lärt, att grundlaget till oberoende och andlig frihet endast kunde bestå i ägandet av samlade existenmedel, och därför öppnar han en storartad affärsverksamhet med skeppsrederier och dylikt, varigenom han danade en oerhörd förmögenhet, som försatte honom i stånd att hela sitt åter-

Digitized by Google

stående liv fritt förfoga över sin penna, utan att vara under boktryckarens eller bokhandlarens råa censur, vilken på ett högst hinderligt sätt fick erfaras av den berömda encyklopediens många författare.

Samtidigt med sin köpmansverksamhet skrev han nu sorgespel, historiska avhandlingar (om Carl XII bland andra) och filosofiska brev om vad han sett och hört i England.

Med den påföljd likväl, att en avresa från Paris blev nödtvungen. I Lothringen dolde han sig hos en markisinna och författade om Newtons filosofi, Ludvig XIV:s tidevarv och sitt kanske mest grundliga och märkvärdiga arbete om nationernas andliga liv och sedernas historia, i vilket sistnämnda uppslaget till en ny art av historieskrivning blev givet. Även nu bryter hans kristendomshat ut i en lovdikt över Mahomet, vilken väl som person och profet icke tilltalat Voltaire, utan här endast måste berömmas för att ådagalägga författarens beundran för all stor kraft, under vilken form eller bekännelse den än yttrade sig.

Efter en påföljande kort resa till Berlin, måtte en viss saknad av hans talang, kanske blandad med fruktan att man fostrat en överlöpare, ha framkallat en inbjudning att återvända till Paris. Med sitt stora mål för ögonen, var Voltaire genast beredd att försona sig med de maktägande, och strax efter finna vi honom som operatextförfattare för hovet i Versailles, mottagande av madame Pompadours hand titeln hovhistoriegraf och kammarherre, samt en fåtölj i Franska akademien.

Denna opportunism, som nutidens demokrater svårligen kunna fatta, blev dock en av de mäktigaste

Digitized by Google

hävtygen, varigenom den numera med högsta auktoritet bemyndigade mannen kunde verka på sina samtida. I stället för att slita ut sig i en onyttig kamp mot de väldiga, ställde han sig till dessas förfogande, och med deras hjälp undergrävde han deras ställning; men att han icke var deras andas barn, det insåg först senare Napoleon I, vilken i Voltaire hatade absolutismens fördärvare. Ludvig XV:s hov var nämligen icke så oupplyst eller oemottagligt för upplysning, som man länge har berättat oss. Hovet roade sig med sköna konster, men försmådde icke höra föreläsningar i filosofi och naturvetenskaper, och mätressernas bigotteri var mera en konvenanssak än en religionspartifråga, så att anförelsevis Voltaires hädiska och nakna dikt om Jungfrun av Orléans med stor tillfredsställelse lästes av det kyrktrogna hovet.

Voltaire var aristokrat i så måtto, att han, oaktat sin medkänsla med de vanlottade, icke ansåg sig kunna arbeta mot okunnigheten tillsammans med dem, som själva voro okunniga. All bildning träffades denna tid på höjderna, ty allt som var bildat höjde sig självt och var ärat, även om det stundtals förföljdes i självförsvar. Det förefaller oss därför riktigt, att bildningens förnämsta målsman sökte törst sina lärjungar bland dem, som ägde förutsättningarna att förstå honom, och att han, som icke trodde på de andligen fattiges överlägsenhet och helighet, helst dvaldes bland dem som både ägde insikt och makt. Och det är icke till massorna, icke till bönder och hantverkare han vänder sig, då han skall under tre år riva opp processen mot Jean Calas' mördare, ty han var icke säker om icke dessa katoliker skulle

Digitized by Google

gilla våldshandlingen mot den protestantiske kättaren, utan han vänder sig direkt till högsta maktinnehavaren i staten, och detta med den påföljd, att familjens kränkta ära blir upprättad och Ludvig XV själv beviljade ett skadestånd av 30,000 livres. Och det är av Ludvig XVI han utverkar upprättelse åt Lally-Tollendal, den av fienden helt enkelt besegrade generalen i Pondichery, som fallit offer för ett formellt riktigt justitiemord.

Voltaire lekte nu emellertid för hovet, en tid bortåt, men klorna måtte ha stuckit fram och rivits, så att han återigen måste avlägsna sig. Denna gång hamnade han hos den upplyste despoten Fredrik den Store, vilken icke kunde vara någon vän av den religiöse l'Infâme, men däremot naturligt nog hyste en stark böjelse för den politiske. Voltaire, som kände sig över sin krönte lärjunge, hade svårigheter vid att visa sig under, och skildes efter tre års bekantskap i osämja med monarken, vars dåliga franska vers han tröttnat att korrigera.

Efter något irrande i Tyskland, Elsass och Schweiz, slog sig den nästan alltid sjuke mannen ner på landsbygden invid Génèvesjön, kanske lockad dit och till bondeliv av Rousseaus retande skildringar av lantlivets fördelar för en tänkares verksamhet och särskilt av dennes odödliga målningar av de skönaste landskap i Europa, vilka finnas att se just vid nämnda sjö.

Här levde Voltaire, pariserbarnet och kammarherren, i tjugo år, ensam och planterande sin kål, bearbetande det stora tankematerial han under ett rikt och stormigt liv samlat, och härifrån utger han sin Filosofiska ordbok, författar filosofiens historia

Digitized by Google

och kommenterar bibeln, skriver Rysslands historia under tsar Peter, och roar sig dessemellan med sorgespel, som han fick uppföra själv, då hans calvinistiska grannar i Génève icke älskade detta slags förlustelse.

Och när han kände det långa, mödosamma och ärorika levnadsloppet nalkas slutet, återvände han till sin födelsestad att dö, vilket inträffade elva år före franska revolutionens utbrott.

*

Voltaires hela verksamhet är ett negativt nedrivningsarbete av åldriga fästen för vidskepelse och vantro. Där århundradens ogräs ränt upp och hotade kväva kulturgrödan, blev följdriktigt det förnämsta bestyret att rycka upp ogräs och icke att så nytt i oröjd, oarbetad mark. Därför att han icke byggde något positivt system, icke utfärdade program, icke kastade ut planritningar till en samhällsbyggnad, som icke kan byggas, utan växer som en korall, oregelbundet, stickande en gren hit, en kvist dit, alltefter som vind och våg, tidvatten och strömmar hava sitt spel, så besparade han sina efterföljare allt besvär att riva ner hans verk för det kommandes.

Han experimenterar dikteriskt med alla problem, ser dem från många sidor, och därför har han givit uppslag till lösningen av alla, ehuru vedersakare velat i hans skenbara motsägelser se ett invecklande av frågor, som förefallit dem enkla, oaktat de just på grund av sin sammansatta natur måste lösas med ekvationer av högre gradtal.

Han gick till verket med hela styrkan av sin

Digitized by Google

ofantliga vilja, uppeldad till lidelse, vars ena sida var kärleken till ljus och frihet, vars andra var ett omätligt hat mot mörker och ändamålslöst tryck. Han kallas av teologiska vildmän hatets, bitterhetens, elakhetens och osedlighetens skald. Det är sant, att han hatade allt som stod i vägen för mänsklig sällhet, samt att han var bitter, när han såg det låga och lilla upphöjas, att han var elak emot de elakaste, samt att han bröt gammal sed och sedvänja. Det är hans berömmelse, trots dem, som förfalskat allt, till och med ordens betydelse.

Han var fullt medveten om sitt personliga värde och om betydelsen av sitt värv, och med känslan av att ha den högsta, den världshistoriska rätten, kunde han icke förmå sig respektera det han måste förakta, icke tolerera intoleransen, icke förlåta dem, som traktade efter att förstöra hans liv och verk, icke skona en lönnmördare, när han fått honom under sig. Han var en stark ande, som kunde gå sin egen väg utan att bilda hjord, och därför ville man sätta märket på hans länd, ringen i hans nos, men han löpte alltid ut. Han skänkte sin hjälp åt encyklopedisternas samverk, men han förde strid med dem; han beskyddade Rousseau, men han lär ha medverkat till bränningen av dennes Contrat Social, därför att han ansåg varje program vara hinderligt för utvecklingen, som skall växa fritt; han understödde Jean Calas, icke därför, att denne var protestant, ty Voltaire avskydde calvinister, utan därför, att han var plågad till döds av lögnare.

Hans fria ande kunde icke hata människorna därför, att så många voro okunniga; han hatade icke konungarne därför, att de voro konungar, ty han

Digitized by Google

satte säkert Fredrik den Store högre än hela det inskränkta rådet i Génève; han hatade icke ens prästerna, ty han umgicks med dem, som jätten med pysslingarna. Vilken ställning Voltaire skulle ha intagit gentemot revolutionen, om han fått överleva densamma, är svårt att avgöra. Sannolikt är, att han icke gått längre fram, än till lagstiftande församlingen och slutit sig till Mirabeau, kanske följt girondisterna, men troligt är, att om den ljusa, öppna anden funnit Ludvig XVI:s avrättning likgiltig, Konventets tillvägagående något våldsamma och Skräckväldets företaganden osympatiska, han aldrig skulle ha gråtit över historiska händelser, vilka framgingo med nödvändighet.

Sist, såsom oviktigast, ett ord om Voltaires person. Låt litterärpsykologen söka en del psykologiska motiv ur mannens fysiologiska konstitution, må den lille kåsören förvånas över den store mannens berättigade kärlek till den frihet, oavhängighet och njutning, som penningen kan skänka, över hans kärlek till äran och anseendet, som meddelas av andra, tillåt moralteologen jäva beviskraften i de skarpsinniga kommentarierna till bibeln, genom att framhäva författarens kärlek till vin, kvinnor och sång, låt Voltaire själv, utbränd av arbete, utpinad av kärleksapostlarnes elakheter, med uttömda själsförmögenheter bli barn på nytt, och med barnets fruktan för mörkret och det annalkande okända, angripas av uppdykande minneshallucinationer, ja, om han också i otillräkneligt sinnestillstånd jävat sig själv, så ha ännu icke hans verk och gärningar jävat sig, lika litet som Auguste Comtes därför, att han b l e v svagsint, eller Lassalles arbete för de vanlottades förkovran varit

Digitized by Google

fruktlöst därför, att han, såsom själv bättre lottad, begagnade äkta vin och turkiska divaner.

Voltaires smidiga, rika ande dog synbarligen, mitt för teologernas ögon till och med, i hans förtärda kropp, men säden i hans verk och gärningar ha spirat, om ock fienden sått mycket ogräs i åkern sedan dess.

Digitized by Google

Om modernt drama och modern teater.

Teaterfrågan är visserligen icke av de mest riksviktiga eller världsskakande, men har alltid förmågan att hålla sig uppe, vara outslitlig och draga intresset till sig.

I filosofernas och köpmännens stora kulturländer, har man icke haft någon nationell dramatik på mansålder, och man har levat med ändå, till och med frambragt tidevarvets största tänkare, statsmän och uppfinnare, vilket jävar den äldre sägnen att dramat skulle vara det högsta uttrycket av ett folks kulturtillstånd.

Av pågående teaterkriser har man å ena sidan velat draga den slutsatsen, att teatern vore en utdöende konstart, å den andra att denna konstart endast vore på efterkälken och behövde moderniseras efter tidens fordringar, för att åter kunna intaga sin tämligen anspråkslösa plats såsom bildningsmedel. Det kan icke nekas, att det ligger något arkaistiskt i teatern sådan den ännu konstrueras, stor som en cirkus, öppnande sig till scenen med en grekisk-romersk triumfbåge, prydd med emblemer och mascarons, påminnande om århundradena före Kristus. Det röda draperiet, den

Digitized by Google

lysande ridån, orkesterns från antiken bibehållna plats, falluckorna som leda ner till Karon, det vidlyftiga maskineriet, som skall nedföra gudar att avsluta femte akten, allt leder minnet tillbaka till uråldriga tider, då teatern var platsen för religiösa och nationella fester; och än synas massorna vandra till teatern med fordran att få se ett stycke världshistoria eller åtminstone bilder ur eget lands hävder, som uppliva stora minnen om betydelsefulla händelser. Och statsteatrarna må man därför icke förtänka att de behålla denna roll, på samma gång öppnande sina portar till minnesfesterna och erbjudande en mötesplats, där statens huvudmän träffa delegerade av folket att mottaga hyllning — eller något annat.

Denna sega folkföreställning om teatern såsom företrädesvis en festlokal, en arena, där grant klädda krigare, furstar och damer uppträda i massa och där hemlighetsfulla, helst oförklarliga händelser passera i slottssalar, vildskogar eller löpgravar, hänger så fast att ett succèsstycke oftast måste gå i den genren.

Det är icke länge sedan jag i helt andra ärenden än att se en pjäs, besökte en av Köpenhamns teatrar. Jag hade min plats intagen klockan sju för att få vara med om presentationen av alla de spelande, vilken ju skall äga rum i första akten. Affischen angav namnen på tjugofyra skådespelare, varav jag slöt att det ville bliva något riktigt handlingsrikt stycke av.

Ridån går upp och det händer något galant småäventyr med värdshuspigan, som jag icke kunde få något intresse av. Därpå inträder en handfull banditer, av vilka en mindre del återfunnos på affischen

Digitized by Google

under rubriken fäktmästare, och vilka skröto med bedrifter, utan all förmåga att locka mitt deltagande, då dessa bedrifter voro av den art, att de nu umgällas med tukthus. Det kommer en bättre klädd herre in och ackorderar om ett lönmord, vars arvode rörde sig på höga siffror; därpå inträder en adelsman och för något spektakel med banditerna — det var mig omöjligt att utröna arten och ändamålet av förhandlingarna, och när ridån föll kändes det riktigt lätt att vara fri från så intrasslade intriger.

Efter en stund befinnes hela teaterpersonalen samlad i en varggrop omkring en dragkärra; ett litet barn fuskas fram ur sidokulissen, en maskerad person, som jag visste var skådespelaren herr den och den — och sålunda hertig av Mantua — går smygande omkring och invecklar handlingen, så att jag med blyertspennan måste föra protokoll över de uppträdande, för att icke bli alldeles villrådig, helst ett tumult uppstår, i vilket jag icke kan skilja vän ifrån fiende; och när en av hjältarne stupar, hoppas jag vara fri från att följa dens hopsnärjda öden, och efter en lämplig gallring av den talrika personalen faller ridån igen.

Efter sexton år går ridån upp ånyo, alldeles som i Ulysses von Ithacia, och utan att tidens tand satt något vanprydande spår på skådespelarens manliga skönhet; det köpes klingor för deras vikt i guld, och så impliceras några fruntimmer i komplotterna — några nya huvudpersoner införas — men nu är klockan redan åtta och femton, och jag måste på Helsingörtåget. Därför fick jag aldrig se Den Puckelryggige själv, men jag hade sett nog för att av denna representation inse huru litet jag hade att

Digitized by Google

hoppas från den stora publikens bevågenhet för framtiden.

Denna Paul Févals folkkomedi från 1852, ättling i nerstigande linje från Alexander Dumas' negerromantik, kunde ännu finna öron, i stånd att fatta sammanhanget av denna för mig olösliga rövarhistoria, träffa åskådare, som kunde hålla isär tjugofyra uppträdande personer, intressera sig för det som icke hade det minsta à propos. Jag hade frågat mig från början: vad kommer allt detta mig vid? Det rör mitt hjärta och sinne lika litet som Polens affärer, och jag inbillade mig att de skickliga skådespelare, som nödgades agera äventyret, skulle känna sig bra litet uppbyggda av att spela på kostymen och intrigen.

Detta var dramat från 1830, återupplivandet av Shakespeare och spanska dramat genom Victor Hugos Cromwell och Hernani, alltså redan då en återgång till äldre stadier, som ju var romantikens huvudsakliga uppgift på alla områden, och därmed börjar kanske teaterns förfall.

Att nämligen upptaga en konstform från renässanstiden, vilken ju kunde vara tidsenlig, när människornas fantasi var så livligt upprörd, att man kunde umbära dekorationer, var otvivelaktigt ett missgrepp, ehuru mindre då vid 1830, när förtvivlan över reaktionen framtvingat längtan bort från samtid, antingen tillbaka i framtid eller långt framåt i utopier om det fullkomliga samhällsskicket. Men vad som hos Shakespeare kunde bli huvudsak, då utstyrseln var ingen, nämligen det psykologiska förloppet, det måste hos romantikerna bli försummat, då så mycken tid åtgick till mellanakterna och apparatens skötande. Där-

Digitized by Google

för behövde man bygga intresset på intrigen, om vilken de handlande måste deklamera, tills de blevo ihåliga.

Det romantiska dramat, eller det stora skådespelet, blev även anledningen till upprätthållandet av en stor skådespelarepersonal med dess vådor: uppkomsten av ett teaterproletariat, då ju endast styckena fordrade tre eller fyra skådespelare av rang och alla de tjugo andra voro dömda till sekunda- och tertiaroller för kanske livstiden, för att icke tala om uppkomsten av oberäkneliga utgifter för kostymer och dekorationer, med därav följande kassabrister.

Bredvid denna urartade form av dramat, utvecklade sig dock en högre, som hade sina rötter i föregående tidevarv. Racine's och Corneille's psykologiska analyser hade icke blivit föråldrade av formella skäl, utan de förlorade sin livskraft under trycket av en oupplyst despots all växtlighet förkvävande regering.

I Molière hade det franska dramat inträtt i ett stadium, där all utstyrsel lämnades, och själslivets skiftningar blevo till den grad huvudsak, att Tartuffe's härliga vivisektion försiggår på ett golv med två taburetter. Redan nu är personalen minskad och huvudintresset håller sig strängt fast vid ett par förstaplans figurer.

Därmed är stilen för den moderna komedien given, går fram med små variationer genom Diderot, Beaumarchais, föryngras i Scribe och Augier, höjer sig till stor stil i den med orätt förgätne Ponsard, för att falla ner i det obetydliga hos dekadenten Sardou.

Sardou är representanten för den sjunkande

Digitized by Google

kejsarkomedien, slutet på en period, och får som sådan bära huggen när en ny tid bryter in. Men så hade Sardou missbrukat alla teaterns resurser för att hålla intresset omkring sina urlakade typer, sina trådslitna intriger. Allt spår av mänskligt liv har försvunnit ur Sardous pjäser, där alla tala, som om de voro födda redaktörer av skämtblad, och där huvudfrågan blir densamma, som folket ställer för sig när de läsa en kolportörföljetong: hur kommer det att gå? När så denne kejsardömets man fortlever som en anakronism under republiken, med vilken en ny världsåskådning banar sig väg, måste han bli vittne till huru sökandet efter den nya formeln för nytidens drama antager karaktären av en kapplöpning, vars pris ännu icke är taget, oaktat många lyckade ansatser givas.

Det finns några, som vilja datera det nya dramat från bröderna Goncourts Henriette Maréchal, uppfört på Théâtre Français redan 1865 och utvisslat. Men skälen till denna datering äro icke väl grundade, då goncourt'erna representera en kristlig fysiologisk riktning från äldre tid och i formen endast begagnade några djärvheter, som varje periods realistiska riktning förr förstått att använda.

Säkrare kommer naturalismens drama att framdeles räkna Zolas Thérèse Raquin, som första milstolpen, och därbredvid sätta året 1873.

Man har i våra dagar av oförståndig demokrati velat uppheva all rang mellan konstverk, för att därmed de många småtalangerna skulle få känna sig i nivå med de större; man har på andra områden än teaterns, dikterat majoritetsbeslutet att alla konstverk voro lika goda, bara de voro lika väl utförda,

Digitized by Google

och man har till och med hört uttalas att Bastien Lepage's tråkiga och sentimentala tiggare hade lika värde som Munkaczys Kristus; man har med ett ord velat upphöja det obetydliga till samma rang som det betydliga. Zola, vilken i egenskap av naturalist icke kan försmå det oändligt lilla som ingrediens, har däremot aldrig dyrkat det lilla såsom stort efter kristen uppfattning, utan han har med fullt medvetande om det berättigade i sin kraft hävdat det starkas rätt, sökt det betydelsefulla, och ur den lilla verkligheten urtagit essensen, framvisat den regerande naturlagen, och insatt detaljen i sitt sammanhang, såsom den underordnade maskindelen.

När han därför nalkas teatern att på allvar pröva nya metoder, så grips han genast av ett stort och starkt motiv, här ett mord på den ena maken för att den andra skall vinna friheten att välja om. Men han går icke till väga som Dumas eller Augier, och ursäktar mordet till en del med den då rådande lagstiftningen, som icke tillät skilsmässa, han varken ursäktar eller anklagar, ty dessa begrepp har han strukit, utan inskränker sig till att skildra förloppet, ange handlingens motiv, visa fram dess följder; och i de brottsliges samvetskval ser han endast en yttring av störd social harmoni, följderna av vana och ärvda föreställningar.

Thérèse Raquin är ett nytt uppslag, men såsom hämtad ur en roman ännu icke fullkomlig i formen. Den känslan har dock författaren haft, att hans publik skulle lättare illuderas av större enhet i rummet, varigenom handlingen starkare inpräglade sina huvuddrag, att åskådaren vid varje ridåuppgång måtte förföljas av minnena från föregående akt, och så-

Digitized by Google

lunda genom den återkommande miljöns inverkan fängslas av handlingen. Men för svårigheten att få ett före och efter brottet, faller han i felet att lägga ett år mellan första och andra akten. Förmodligen vågade han ej bryta mot gällande lag om änkeåret, eljes skulle en dag mellan akterna varit nog och stycket verkat mera helt. Jag har därför en gång föreslagit en teaterdirektör, som jag ville förmå att uppföra Thérèse Raquin, att han skulle lyfta bort första akten, vilket kan ske utan avsaknad, och jag har nyss sett en avliden fransk zolaist i ett arbete om naturalismen framlägga samma förslag*.

Med Renée synes Zola ha gjort ett återtåg till den hävdvunna pariserkomediens former, med större språng i tiden och rummet än som är förenligt med ett modernt skeptiskt sinnes svårighet att låta narra sig att tro på teaterns konventioner. Samtidigt blir i denna pjäs psykologien försummad, karaktärsteckningen förtunnad och det hela melodramskisserat i behandlingen, kanske den vanliga följden av romaners bearbetning för scenen.

Med Thérèse Raquin hade den stora stilen, det djupa grävandet i människosjälen för en stund dragit uppmärksamheten åt sig, men inga efterföljare synas våga sig fram. Likväl har man sedan 1882 velat inregistrera Henri Becque's Corbeaux såsom vägbrytare. Mig synes denna pjäs vara ett missförstånd. Om konsten skall vara, som man sagt, ett stycke natur sett genom ett temperament, så finnes verkligen i Becque's Korpar ett stycke natur, men temperamentet saknas.

* Louis Desprez, L'Évolution naturaliste.

Digitized by Google

En fabrikant dör i första akten, efter att, bland mycket annat, hans son i första scenen skämtsamt uppträtt kostymerad i faderns nattrock — ett alldeles obehövligt litet puts, vars betydelse jag icke fattar, och som dramaturgen troligen tagit med, därför att det hänt i verkligheten, ur vilken den tråkiga och tämligen betydelselösa händelsen är tagen. Efter fabrikantens död komma advokater, kompanjonen och obetalda eller betalda fordringsägare och spoliera arvet, så att familjen kommer på obestånd. Det är allt!

Där ha vi det så mycket efterlängtade v a n l i g a fallet, r e g e l n, det allmänt-mänskliga, som är så banalt, så intetsägande, så tråkigt, att man frågar sig efter fyra timmars pina den gamla frågan: vad rör detta mig? Detta är det objektiva, som är så älskat av dem som sakna subjekt, av de temperamentslösa, själlösa som de borde kallas!

Detta är fotografi, som tar med allt, till och med dammkornet på kamerans glas; detta är realismen, en arbetsmetod upphöjd till konstart, eller den lilla konsten, som icke ser skogen för trädens skull; detta är den missförstådda naturalismen, som trodde att konsten endast bestod i att rita av ett stycke natur på ett naturligt sätt, men det är icke den stora naturalismen, som söker de punkter, där de stora slagen stå, som älskar se det man icke får se var dag, som glädjes åt naturmakternas kamp — antingen dessa makter heta kärlek och hat, revoltanda eller sociabla instinkter, som finner skönt eller fult likgiltigt, endast det är stort. Det är denna grandiosa konst vi träffat i Germinal och La Terre, och som vi ett ögonblick sågo skymta i Thérèse Raquin och som vi väntade

Digitized by Google

få se igen hålla sitt intåg på teatern, men som icke kom med Becque's Corbeaux eller Zola's Renée, utan som skulle uppstå så småningom genom öppnandet av den nya scen, som under namn av Théâtre Libre övar sin verksamhet mitt i hjärtat av Paris.

Teatern, isynnerhet den parisiska, har länge varit en art industriell verksamhet, där en kapitalist varit den första drivkraften. Därpå har man samlat en stab omtyckta skådespelare, och så har man beställt roller av författarne, spelat på stjärnor och därav fått en stjärndramatik, med Dumas och Pailleron i têten.

Detta var nu det bakvända sättet för att framkalla en teater och en dramatik, ty ett stycke blev ej antaget till spelning, om det ej fanns roller för sommiteterna, och man kan i många moderna komedier, skrivna för Théâtre Français, spåra Coquelin och Reichemberg bakom huvudfigurerna, vilkas karaktärer stundom bli sneddragna för att få dem att passa till de omtyckta artisterna. Och den repertoar, som vuxit ut på Sarah Bernhardt och Ristori, är fullständigt värdelös.

Men varje gång en författare haft en teater till sitt förfogande har en verklig dramatik uppstått, från Shakespeare och Molière att räkna, och med repertoaren ha skådespelare vuxit upp, vilket ju varit att gå den rätta vägen från huvudsak till bisak.

När M. Antoine i Paris, i en sal vid Place Pigalle, öppnade sina subskriberade föreställningar, hade han varken kapital, skådespelare eller teater, och han var varken författare eller skådespelare själv, men han hade repertoar och han visste, att det skulle komma stycken utan att han behövde annonsera.

Digitized by Google

Han var employé vid gasverket helt enkelt, men hade intagits av den tron, att få vi en repertoar, så få vi nog skådespelare. Han börjar därför med en samling dilettanter som han själv, vilka om aftnarne efter arbetets slut träffades och repeterade intill midnatt och än längre. Grinet var icke måttligt innan man fått se det fruktade »sällskapsspektaklet», ty man har nu en fasa för dilettantföreställningar, kanske mest därför att amatörer av oförståndig blygsamhet välja små, utspelta och dåliga stycken, som varken kunna inspirera dem eller publiken.

Lessing hade däremot andra meningar om dilettantspel, vilket han i sin Hamburgische Dramaturgie anbefaller till åtanka av herrar teaterdirektörer, och han fruktar mera de stora skådespelarne med deras invanda stelnade uttryckssätt, när de skulle inträda i en ny repertoar, än han fruktade lekmän utan kännedom om yrkets hemligheter.

I sitt sextonde brev av Dramaturgin berättar han följande om några lyckade försök i den vägen:

»De engelska skådespelarne, säger han, voro på Voltaires yngre tid blivna något väl mycket onaturliga; isynnerhet var deras tragiska spel ytterst vilt och överdrivet; där de hade att uttrycka häftiga lidelser, buro de sig åt såsom besatte; och det övriga av innehållet framdånade de med en styv uppblåst högtidlighet, som i varje stavelse förrådde komedianten.

Då den bekante engelske teaterdirektören Hill ämnade uppföra Voltaires Zaïre, anförtrodde han huvudrollen åt ett ungt fruntimmer, som ännu aldrig spelat tragedi. Han dömde så om saken: detta unga fruntimmer har känsla, röstmedel, figur och värdigt uppförande; hon har ännu icke antagit teaterns falska

Digitized by Google

ton, behöver därför icke lära glömma inrotade fel; — om hon blott kan övertala sig, att under några timmar verkligen vara den hon skall föreställa, så behöver hon blott tala såsom munnen är till, och allt skall gå väl.

Så gick det också, och teaterpedanterna, vilka gentemot Hill påstått, att blott en övad, mycket erfaren person kunde gå i land med den rollen, fingo skammen. Denna unga aktris var skådespelaren Colley Cibbers maka, och hennes första försök i detta hennes adertonde år blev ett mästerstycke. Det är märkvärdigt att även de franska skådespelerskor, som gåvo Zaïres roll första gångerna, voro nybörjare. Den unga behagfulla mademoiselle Gossin blev därigenom på en gång berömd, och själva Voltaire blev så hänryckt, att han måste beklaga sin ålder.

Osmans roll hade en Hills släkting påtagit sig, vilken icke var skådespelare till yrket. Han spelte av liebhaberi och hyste icke det ringaste betänkande att visa en talang lika god som någon annan. I England äro dylika fall, där högt uppsatta personer spelat med för nöjets skull, icke ovanliga. Allt som därvid skulle förvåna oss, säger Voltaire, är det, att det förvånar oss. Vi borde dock betänka att allting i världen avhänger av vana och opinion. Det franska hovet har förr uppträtt i operans balett; och man har icke funnit därvid annat att anmärka än att denna slags lustbarhet kommit ur modet.»

Emellertid för att återvända till M. Antoine, hade denne en livlig känsla av att den nya repertoaren icke kunde spelas av gamla skådespelare och därför började han från början. Men han insåg även att det nya psykologiska dramat, som han gissade skulle

Digitized by Google

komma, och av vilket han redan ägde några prov, icke kunde framställas på den stora scen där man uppförde torneringar, utan började han därför sin verksamhet i en sal och med dilettanter, med den påföljd att efter ett halvt års verksamhet Théâtre Libre hälsades som ett banbrytande företag, då de i årtionden förkättrade, smädade, förföljda bröderna Goncourts Soeur Philomène ifrån romanen inflyttade på scenen.

Om den i litteraturen epokgörande föreställningen skrev Emile Blavet i den konservative Figaro följande redogörelse, vilken jag tillåter mig återgiva i dess helhet.

»Det timade denna afton en stor tilldragelse där uppe, högst uppe på Buttes Montmartre. Théâtre Libre återöppnade sina portar för publiken.

Många kallade, få utvalde; Théâtre Libre bär icke sitt namn därav, att det står var och en fritt att träda därin blott han betalar sin plats.

Det är tvärtom på gunst och nåd och endast medelst inbjudning man kan finna tillträde. Därför var de församlades antal ej större än hos Socrates de dagar han, vid någon filosofisk föreläsning, såg alla sina vänner hos sig.

Men utsökt!

Inbjudningsbreven — utfärdade på velinpapper, som bröllopskort, voro sålunda avfattade:

Théâtre Libre — den 9 okt. 1887.

Greve de Villiers de l'Isle-Adam, herr Jules Vidal, herr Artur Byl hava den äran inbjuda eder att

Digitized by Google

övervara representationen å Théâtre Libre — tisdag den 11 i denna månad, kl. half 9.

L'EVASION
Pièce i en akt på prosa.

SOEUR PHILOMÈNE
Pièce i två akter på prosa.

Jag har återgivit texten till denna inbjudning, emedan den i all sin enkelhet är betecknande för ställets karaktär.

Vid de flesta teatrar äro författarne, synnerligen de unga, nätt och jämt tolererade och de bli där mottagna med en gästfrihet, som ofta icke är utan sin bitterhet.

Vid Théâtre Libre äro skådespelarne hemma hos sig och göra själva les honneurs inför publiken såväl för sitt hus som för sin talang.

Impressarion håller sig artigt i skuggan och ställer sig, så snart de inbjudna överskridit tröskeln, som vore han deras gäst.

Detta är en nyhet, som ådagalägger den stora originaliteten vid denna excentriska lilla scen. Och det är inte den enda. Det finnes få teatrar vid vilka de dramatiska verken produceras i all sin naturliga friskhet, sin medfödda rättframhet, i sin ursprunglighet med andra ord: Först och främst måste de passera genom censurens såll och så undergå en rutinerad, systematisk och vad än värre är, kanske en okunnig direktörs medarbetarskap. Vid Théâtre Libre framträda de i sitt naiva behag i sin fullständighet utan återupprepade grannlåter och utan puerila förkortningar. Är framgången medelmåttig så

Digitized by Google

utvecklar sig därav en sträng men nyttig lära för författaren; är den däremot lysande så får författaren odelat njuta äran därav. Dubbel vinning!

Och både äran och lärdomen äro så mycket värdefullare, som de icke stå i skuld till en förförande iscensättning.

Här finnes icke dessa superba dekorationer, vilka blända ögonen och komma en att förbise handlingens tomhet; inga av dessa vittberömda virtuositeter, vilka liksom med en purpurmantel skyla formens fattigdom.

Här finnes blott en enkel mise-en-scène och utförarne bestå av en handfull unga lärjungar, vilka förena hela oerfarenhetens naivitet med ungdomens övertygelse och entusiasm.

Shakespeare var inte bättre tolkad, då han skrev sina mästerverk.

Herr Antoine är själen i Théâtre Libre, han har gjort den till sin bana, jag skulle vilja säga livsgärning. Ensam, hänvisad till sina egna resurser och med detta enda mål »konsten för konstens skull», har han dock lyckats förverkliga den uppgift, vars lösning de bästa huvuden ansett chimerisk och vilken ännu stör den olycklige Laforets sömn och vaka. Redan förra året har jag skisserat porträttet av denne teaterns Mäster Jacques, samtidigt direktör, skådespelare, målare, kostymordonnatör och maskinist.

För att mäta sig med Molière fattas det honom endast att ha skrivit Tartuffe eller Scapins skälmstycken. Men hans blygsamhet skulle gott bekväma sig till att endast vara dess tolkare.

Jag har vid föregående tillfälle beskrivit den egendomliga och pittoreska lokalen där denne in-

Digitized by Google

siktsfulle man verkar. Det finns inte en enda retuche att göra på denna tavla. Brandkommitténs myndighet slutar vid tröskeln till denna fristad; vilket icke hindrar mig att för tjugonde gången återupptaga ett försvar till förmån för järnridån, brandkåren och huvudkorridoren.

Det förefaller mig att mise-en-scènen på Théâtre Libre gjort framsteg sedan »En Famille» och »La Nuit bergamasque» gingo av stapeln. Första akten av Soeur Philomène, vilken pjäs herrar Vidal och Byl, två helt unga författare, dragit ur bröderne Goncourts roman, ger oss det gripande intrycket av undervisningsrummet på ett hospital. Allt finnes där, till och med det lilla koppartvättstället, där kandidaterna verkställa sina tvagningar efter väl förrättade styckningar av några mänskliga kroppar. När den vakthavande kvinnan kommer in och avbryter dessa ungdomars aftonmåltid, sägande: »Mr Barnier, man väntar på er för att förlösa kvinnan i tjugunian!» tyckte jag mig tydligt höra de första barnvärkarnes jämmerfulla nödrop.

Andra akten är än mer realistisk. Här befinna vi oss mitt opp i en hospitalsal, med sina två rader sängar, bakom vilkas svepningsvita gardiner man tydligt känner döden fläkta.

Hospitalet på Théâtre Libre är ännu icke laiciserat. Och det är lyckligt, ty hade våra ediler gått den vägen skulle vi gått miste om m:lle Deneuilly's förtjusande uppenbarelse, särskilt utsökt under den vita augustinerhuvudbonaden. En mycket intelligent elev från Conservatorium, m:lle Sylviac, spelte i Soeur Philomène en patient på vilken man bortopererat det högra bröstet.

Digitized by Google

Ni har lurat oss, mademoiselle!... Och på vissa indiskreta rundningar av täcket kunde man gott märka att ifall ni vore amazon, så vore det åtminstone inte i det antika ordets egentliga betydelse.

Man är eklektisk vid Théâtre Libre. Efter Goncourt, Villiers de l'Isle-Adam; efter Soeur Philomène, L'Evasion.

Det är väl sina tjugo år sedan Villiers hade L'Evasion i portföljen. Den är samtida med la Révolte, en liten akt som speltes förr på Vaudeville, varuti Fargueil var helt enkelt beundransvärd, men vilken icke rönte den framgång den skulle ha förtjänt.

Ehuru L'Evasion spelar med tio personer, är den huvudsakligast en monolog, i vilken herr Mevisto — kom ihåg detta namn, det är ett artistnamn — låter alla fasans strängar vibrera med samma virtuositet, som föregående år i »En Famille».

Herr Mevisto, vilken excellerar i att skapa karaktärer, har drivit noggrannheten ända därhän att spela galerslaven Pagnol barfota och att inrista på fotknölen brännjärnets blodiga märke.

Théâtre Libre var hittills endast en sällskapsteater. Nu är den en artistteater av rang!»

*

Hastigt hade en repertoar vuxit upp, så att på ett år inemot tjugo stycken blivit uppförda, och naturalismen, som av teoretici och andra räddhågade förklarats omöjlig på scenen, hade nu därstädes hållit ett lysande intåg. Redan nu märker man spår till ett sökande

Digitized by Google

efter en form, som synes leda det nya dramat i en riktning något skild från de första ansatserna i Thérèse Raquin, och som totalt bryter med både Zolas apteringar av L'Assommoir och Germinal med deras massverkan och stora apparat.

Knappt ett helaftonstycke synes till, och Zola själv debuterar med en enaktare; och där treaktaktstycken förekommo, märktes en stark lutning åt enheterna i tid och rum. Därjämte tycktes allt försök till intrig vara uppgivet, och huvudintresset vara lagt på det psykologiska förloppet. Det finns i dessa symptom en antydan om, att man litet var upptäckt det osanna i intrigstycket.

Drama lär i den äldre grekiskan ha betytt tilldragelse, icke handling, eller vad vi kalla medveten intrig. Livet passerar nämligen icke alls så regelmässigt, som ett konstruerat drama, och medvetna intrigörer få så ytterst sällan tillfälle att i detalj utföra sina planer, så att vi ha förlorat tron på dessa lömska ränksmidare, som få obehindrat styra och ställa med människors öden, att teaterboven redan i sin medvetna falskhet endast väcker vårt löje såsom osann.

I det nya naturalistdramat märktes strax en strävan till det betydelsefulla motivets uppsökande. Därför rörde det sig helst om livets två poler, liv och död, födelseakten och dödsakten, kampen om makan, om existensmedlen, om äran, alla dessa strider, med deras slagfält, jämmerskri, sårade och döde, varunder man hörde den nya världsåskådningen om livet såsom kamp blåsa sina befruktande sunnanvindar.

Det var tragedier, sådana man icke sett förr; men de unga författarne av ett släkte, vars skola hit-

Digitized by Google

tills varit en lidandets, det förfärligaste kanske som finns, strängt andligt förtryck, tillbakatvingning i växten, ja, till och med i så råa former som förföljelse med fängelse och svält, tycktes själva rygga för att påtruga sina lidanden på andra mera än nödigt var, och därför göra de pinan så kort som möjligt, låta smärtan rasa ut i en akt, stundom i en enda scen. Ett sådant litet mästerverk var till exempel Entre Frères av Guiche och Lavedan. Stycket är så kort att det spelas på femton minuter och genren fick strax namnet en Quart d'heure.

Handlingen är följande, om man kan kalla det handling. I en säng ligger en gammal kvinna döende, och bredvid stå de tre sönerna. Den döende ger ett tecken att hon vill tala, och så yppar hon sitt livs hemlighet: att en av sönerna är född av ett äktenskapsbrott, varpå hon faller tillbaka i medvetslöshet och anses död, innan hon hunnit säga vilken av sönerna som är den oäkta.

Dessa deliberera nu och utpeka på vissa grunder den yngste såsom den laglige. Markisen, familjens huvud, föreslår att hemligheten bevaras, men att den ogiltige arvingen avlägsnar sig.

I detsamma vaknar modern till liv och hinner endast framsäga orden: det är markisen! — Slut!

Det är dramat reducerat till en scen, och varför icke också det? Den som haft den sysslan att läsa åt en teaterdirektör inlämnade pjäser, har snart hunnit göra den anmärkningen att varje stycke tyckes egentligen vara skrivet för en enda scens skull, och att författarens hela produktionsglädje rörde sig omkring denna scen, som uppehållit hans mod under de för-

Digitized by Google

färliga smärtor exposition, presentation, inveckling, utredning, omkastning och katastrof vållat honom.

För sitt nöje att få ha gjort ett helaftonstycke, skall han plåga publiken med att väcka dess nyfikenhet på saker som den vet förut, pina teaterdirektören med att hålla en stor personal, göra livet surt för dessa olyckliga skådespelare som skola besätta birollerna, anmälarne, confidenterna, resonörerna, utan vilka intrig- eller helaftonspektakel ej kan komma till stånd, och vilka han själv skall ha omaket att sätta karaktär på.

Därför äro genomarbetade femaktstycken ytterst sällsynta och man får hålla till godo med så mycket skal och skräp för att få komma åt nöten. Sedan jag nyligen läst väl tjugofem inlämnade teaterstycken, varav ett på fyrahundra sidor med sjutton personer, har jag fått bekräftelse på vissa misstankar om orsaken till bristen på god dramatik. Varje nybörjare synes mig kunna göra en god akt; då är han sann, varje ord blir honnett, och handlingen är ärlig. Så snart han kommer ut på de stora styckena, är allting skruvat, beräknat, tillgjort och osant. Tvåaktstyckena bilda en egen genre för sig, icke alltför lycklig. Det är huvudet och svansen, men där kroppen fattas; det är före och efter katastrofen; vanligen med ett år emellan; andra akten innehåller oftast moralkakan; så här går det, när man gör så och så; som det gjordes i första akten. Vackrast i byggnad äro treaktstyckena med behållande av enhet i tid och rum — när nämligen ämnet är stort; exempel Ibsens Gengangere, vilket bör ställas till jämförelse mot Rosmersholm, som befanns vara alldeles för långt. Tidens smak, den brådstörtade, hektiska tidens, synes gå

Digitized by Google

åt det korta och uttrycksfulla, och Tolstoys pinsamma Mörkrets makt, visade sig på Théâtre Libre icke kunna hålla intresset vid liv och behövde ändock ta franco-russisk politik till hjälp.

En scène, en quart d'heure tyckes vilja bliva typen för nutidsmänniskors teaterstycke och den har gamla anor. Den kan nämligen räkna härstamningen, ja, varför icke, från den grekiska tragedien, som innehåller en koncentrerad händelse i en enda akt, då vi räkna trilogien som tre särskilda stycken. Men om vi ej vilja gå tillbaka till paradiset, så ha vi på sjuttonhundratalet en herre som hette Carmontelle, vilken först odlade den genren i stor skala, som av honom uppkallades Proverbes Dramatiques, varav han tryckte tio band och lär ha lämnat hundra (?) band i manuskript efter sig. Arten utvecklas sedan av Leclerq, vinner sin högsta fullkomning i Mussets och Feuillets kända mästerstycken för att nu sist i Henri Becque's La Navette bilda övergången till den utförda enaktaren, som kanske blir det kommande dramats formule.

I proverbet fick man sakens kärna, hela utredningen, själarnes strid, hos Musset stundom närmande sig tragedien, utan att man behövde störas av vapenlarm eller statistprocessioner. Med hjälp av ett bord och två stolar kunde man få framställda de starkaste konflikter livet bjuder; och i den konstarten kunde först alla den moderna psykologiens upptäckter användas i populär utspädning.

Proverbet tog, som bekant i våra dagar, en storartad fart, brukades till missbruk, blev en lätt föda och man föråt sig på den. Proverbet visade sig dock vara fröet till en blivande form, då författarne och

Digitized by Google

allmänheten omhuldade detsamma, men det förföll, gravlades och hånades, emedan ingen vågade begagna detsamma till större uppgifter, såsom Musset dock hade gjort, ehuru icke alltid lyckligt.

Härmed har jag icke sagt att *detta skall vara precis detta*; och Théâtre Libre har aldrig börjat sin verksamhet med att utskriva något program, aldrig utfärdat någon estetik, aldrig velat bilda någon skola. Författarne hava därför begagnat denna frihet, och teaterns affisch har visat de mest skiftande former; nya och gamla om varandra, så gamla till och med som tragiparaden, mysteriet och pantomimen; och ur den moderna estetikens lag-codex har man också eliminerat förordningen att ej få förlägga en handling till förfluten historisk tid; alla prohibitiva lagar äro upphävda och endast smakens och den moderna andens fordringar få bestämma konstformen.

Här har man fått förnya bekantskapen med Pierrot, men det nittonde århundradets, som studerat sin Charcot; här har Jesus Kristus — den bibliska nämligen — uppträtt som älskare; här får man se komedianten Tabarins teaterbarack från Ludvig XIII:s pittoreska tidevarv; här begås självmord efter alla dårhuspsykologiens regler; men här spelas också féeri, — i en akt likväl — här ges tragikomedi — på vers — tänk på vers, som nyss bannlystes från scenen! — av ny-haugianarne! — Detta är frihet, frihet i högsta grad — man skulle vilja säga: anarkism!

Är icke detta möjligen en konstens frigörelse, en renässans, en förlossning från en gruvlig estetik, som höll på att göra människorna olyckliga, som

Digitized by Google

ville förvandla teatern till ett politiskt ridhus, till en söndagsskola, till ett bönehus? Kanske!

Må vi också få en sådan teater, där man kan rysa åt det rysligaste, le åt det löjliga, leka med leksaker; där man kan få se allt, och icke såras om man får se vad som hittills varit dolt bakom teologiska och estetiska förlåter, även om gamla konvenanslagar skola brytas, må vi få en fri teater, där man har frihet till allt, utom att sakna talang och vara hycklare eller dumbom!

Och skulle vi inte få någon, så få vi väl leva ändå!

Digitized by Google

Digitized by Google

ANMÄRKNINGAR TILL SJUTTONDE DELEN

LIKT OCH OLIKT.

SENARE BANDET.

Kvarstadsresan, som inleder detta senare band av Likt och olikt, har förut offentliggjorts i Budkavlen från nr 4, 23 jan. till nr 16, 17 april 1885. — Av uppsatserna i kvinnofrågan har Likställighet och tyranni förut varit införd i Ur dagens krönika januarihäftet 1885, Kvinnosaken enligt evolutionsteorien i den danska tidskriften Ny jord 1888 (avhandlingen är här tryckt på svenska) och Kvinnans underlägsenhet under mannen i Tryckt och otryckt I 1890. — På Vandring efter spåren till en svensk kulturhistoria är förut upptagen i Tryckt och otryckt II, 1890 (skriven 1881). — Om realism stod först i Ur dagens krönika häftet 2 1882 och omtrycktes i Tryckt och otryckt II, 1890. Den litterära reaktionen i Sverige har först publicerats i Tilskueren, maj 1886 och omtryckts i Tryckt och otryckt III, 1891. Essayen Carl Larsson har stått i Svea 1884, den om Björnson i den franska tidskriften Le monde poétique 1884 och i Tiden 9 och 10 juli 1884; artikeln I marginalen i Politiken 16 augusti 1885; samtliga ha omtryckts i Tryckt och otryckt II. Uppsatsen om Snoilsky är hämtad ur några Lettres de Stockholm, som Strindberg 1886 skrev för La revue Universelle Internationale. Utveckling (först offent-

Digitized by Google

liggjord i Politiken 1887) har stått i Tryckt och otryckt II, Voltaire i Tryckt och otryckt I och Om modernt drama och modern teater i Ny jord 1889 och i Tryckt och otryckt I.

Endast till Den litterära reaktionen i Sverige och Utveckling finnas hela manuskripten bevarade, tillhöriga hr K. O. Bonnier; av uppsatsen om Voltaire blott de två första bladen (t. o. m.: och därmed har han sid. 264 rad 19); handskrifterna till de övriga uppsatserna äro förstörda. De ha tryckts efter texten i Tryckt och otryckt, såvitt de där varit införda, eljes efter den där de ensamt på svenska varit införda (Ur dagens krönika, Budkavlen, Ny jord); artikeln om Snoilsky har översatts av utgivaren.

Brev från Strindberg om i Likt och olikt II ingående uppsatser.

Sedan Strindberg efter Giftasprocessen återkommit till Schweiz i slutet av november 1884, skrev han "Kvarstadsresan" under form av "brev till en landsman i utlandet". Dateringarna i arbetet äro sålunda fingerade. I brev från Ouchy den 19 december 1884 till Albert Bonnier underrättar Strindberg om det nya manuskriptet:

— — "Emellertid, när jag åter tog till pennan kände jag mig ej idyllisk utan måste bryta ut, och det har jag nu gjort i ett manuskript Kvarstadsresan, om 4 à 5 ark, som skildrar hela processen i brevform. Jag sänder detsamma mellan jul och nyår. Sedan får ni göra därmed efter behag, trycka eller låta annan trycka. Det innehåller mitt ord i frågan, mångahanda intryck, tankar, löjen och avstraffningar."

Den 23 dec. avsändes manuskriptet till Kvarstadsresan. Albert Bonnier var emellertid icke hågad att förlägga arbetet och ansåg det i författarens eget intresse bäst

Digitized by Google

att det inhiberades. Stämningen var nu på väg att lugna sig och det vore icke klokt att genom ett nytt skoningslöst angrepp åter blåsa upp indignationen. Han skriver härom 30 dec. 84:

"Just som vi i går höllo på att rådpläga om det nyss hitkomna Kvarstadsresan-manuskriptet inkom Staaff*, och vi underställde det då även honom, en åtgärd som ni säkerligen icke hade något emot. Hans omdöme — som han i dag skulle meddela er — överensstämmer alldeles med vår mening och resulterade däri att pjäsen icke är värdig ert författarskap och helst icke bör utkomma alls.

— — —

De beska elakheterna mot Hedlund, Posttidningen (för resten förtjänta) och Sigurd borde ni i alla fall anse under er värdighet att låta stå kvar. — — Sådant gör er blott skada — intet gagn — skada som skriftställare och för er litterära framtid. Lämna dylika åt Budkavlen, och önskligt vore om ni ville tro edra verkliga vänner i detta fall.

Broschyrens utgivande reducerar sig till en pekuniär fråga och fastän jag nog förstår att denna icke heller kan av er förbises, så blir ju dock beloppet, vad den kan inbringa icke stort — och får ni nu snart färdig de lovade återstående på Schweizernovellerna [Utopier i verkligheten], så inbringa de er ju mera."

I brev av följande dag, 31 dec., fortsätter förläggaren sitt avrådande:

"Att redan sinnena börjat lugnas och att varje dag som fredligt går skall bidraga att få förnuftigt folk att inse att de varit på väg att förgå sig — därom kan intet tvivel råda, men då måste även vi akta oss att på nytt kasta sådana eldbränder i sinnena." — —

* Per Staaff, journalist och författare, tillhörande den unga radikala 80-talsgruppen.

Digitized by Google

Författaren var emellertid icke nöjd härmed och genmäler (Ouchy 4 jan. 1885) i ett temperamentsfullt brev:

"Icke värdigt mitt författarskap? Vad är det för odemokratisk romantik? Att piska upp några fähundar, det är väl värdigt. För övrigt, jag kommer kanske snart nog att överge denna falska ställning av "stor man" och martyr och allt det där och på allvar kasta av mig i skjortärmarne! Jag är demokratfödd fast ödet (i form av en aristokratisk bourgeoisifar; not i brevet av förf.) vräkt mig in åt överklassen till, där jag aldrig trivts. — —

Jag sitter och skriver för underklassen så dyrtryckta böcker att de aldrig kunna köpa dem. Och för ett "bildat" språk som de ej förstå. Jag måste som mina demokratiska vänner kalla det, "sänka" mig. Jag skriver ej för odödlighet eller akademi!

— — —

Det är gammalmodigt i svenska hjärnor! Ja! Men det kunde vara annorlunda om unga Sverige skrev om annat än aktrisers förmodade spel i ogivna pjäser! Fy fan! En sådan ungdom! I stället för att ryta som lejon mot reaktionen stå de på näsan och tacka för nådigt smörj! Är det underligt att reaktionen vågar införa ett sådant skräckvälde!

Är det åter meningen att partiet vill hålla mig som lyxhäst att ta bolagets pris på kapplöpningar och tvingas jag av nöden att underkasta mig en dylik roll, låt då inte djuret fara illa, ty med revbena utanpå skinnet tar man inga pris!"

Efter resonnemang om övriga litterära planer och sin brydsamma ekonomiska ställning avslutar författaren: "Med hälsningar och välönskningar till ett gott slut på detta helvetes liv önskar med utmärkt högaktning August Strindberg."

Digitized by Google

Efter det Strindberg föreslagit några strykningar var förläggaren icke ohågad att ta skriften. Emellertid anmälde sig en annan spekulant, J. Bruzelius, redaktör för Budkavlen och han köpte Kvarstadsresan för 1,000 francs. Enligt Strindbergs uppgift till Bonnier (16 jan.) korrigerade han i mskr. innan det offentliggjordes i Budkavlen. Han hade förbehållit sig rätt att senare publicera skriften i bokform; därav blev dock intet.

"Likställighet och tyranni" avsändes av Strindberg 9 sept. 1884 till Bonniers förlag och var avsett att ingå i ett tillämnat tredje häfte av Likt och olikt, som författaren tänkte sig skola utkomma som ett slags hans egen tidskrift i fria häften. Uppsatsen trycktes, då vidare planer på Likt och olikt i tysthet synas ha uppgivits, i Ur dagens krönika (häfte 1, 1885).

"Den litterära reaktionen i Sverige" är en förkortad upplaga av uppsatsen "Vad gäller striden och Vad har hänt?" som Strindberg först tänkt sig skola öppna serien Likt och olikt men som han sedan lät undertrycka.

Den 15 februari 1884, under arbetet med Likt och olikt, nämner han denna essay första gången i brev till Albert Bonnier och skriver att han har under utarbetning en prosaskrift "Vad gäller striden": "Det är en värdefull på sak och person gående revy över händelserna sedan 1865; stundom memoarformig; stridspunkterna i nuvarande strid klarerade och fienderna avslöjade och kringklappade. Allt fair play med hela namn, data och allting."

Den 17 februari är "Vad gäller striden" färdig. Han skriver då:

"Nu är 1:o Vad gäller striden och Vad har hänt? färdigt. Det blir bara tre ark men blodiga nog.

— — —

Digitized by Google

Nu önskar jag gärna få drabba till med Vad gäller striden? snart. Mars är en god månad, då sinnena äro vakna och krya.

— — —

Striden är under kopiering och skickas i morgon! Var snäll låt Staaff läsa den på er byrå och insätta Wirséns okvädinsord på personerna i fråga."

Den 19 februari avsänder han manuskriptet till Vad gäller striden, och den 23 februari skriver han med anledning av denna uppsats bland annat:

"Kom ihåg, Herr Bonnier, mina första varningar, då ni sist anhöll att få bli min förläggare! Jag tog Er för att Ni var oräddast och lovade endast vara förläggare, icke censor. Så liten upplaga Ni vill, men inga strykningar!

Ni tycks vänta att jag skall en gång börja skriva för att få beröm av tidningar! — — Det gläder mig att vinna människors sympati och smärtar mig vara hatad — men jag gör min plikt beredd att gå under!

—

Nu vet ni hur jag är sinnad och nu tala vi endast om affärer!

N:o 1 är N:o 1 och kan inte bli annat! Jag vill inte sätta ut någon limstång som fåglarna sedan gå ifrån."

— — —

Emellertid inträffade nu det egendomliga att Strindberg ångrade sitt angrepp och tills vidare lät inhibera skriften. Det intressanta brev från Ouchy, 7 april, vari Strindberg reklamerar den, må anföras·

"Mottog nu Missnöjet [korr.]! — Är det ett Öde som uppskjutit Vad gäller striden? Jag har skrivit den som en tung plikt och jag har varit beredd på att få tömma en ny kalk! Men har jag haft krafter till det. Knappt! Skall den gagna, då jag talar i eget namn? Skall mitt ord i egen sak

Digitized by Google

betyda något? Skall jag ännu offra min hustru för denna saks skull? Har jag rätt till det? Har hon icke lidit nog för min skull, då hon fått avbryta en bana för vilken hon givit så mycket. Nu synes ju en försoning mellan mig och samhället möjlig! Skall jag riva upp såren igen? Icke kunna komma hem till mitt land i sommar utan att hälsas av skymford i järnvägskupeer, på ångbåtar och offentliga ställen. Och mina barn äro nu så vuxna, att de förstå vad folk talar! Det är fegt, ja, men det överstiger mina krafter och jag har rätt att få lugn efter sådana stormar! Alltså! Om ni redan satt på Vad gäller striden, så riv ner det och påför mig sättningskostnaden! Det är mitt ord efter sömnlösa nätter! Min hustru har icke läst den uppsatsen och misstänker icke dess tillvaro! Har sålunda icke inverkat på mitt beslut!

Låt Missnöjet bli nr 1.

De två andra Kulturarbetet och den andra (jag minns ej namnet!) nr 2. Nr 3 får ni om åtta dar 5 à 6 ark!

Låt detta vara sagt!

— — —

Finns det sedan en ung svensk med mod, och vilken anser mig värd en lans, så må han ta min uppsats om Vad gäller striden och med den som källa utreda frågan bättre än jag gjort, och lugnare! Det kan gagna saken och mig!

— — —

Breven i D. N. voro en manöver, som ni såg, att förbereda mina broschyrer! Och visa, att jag kan skriva om saken utan att hugga personer!

— — —

En sons födelse (jag hade bara döttrar!) har gjort mig glädje, men ock något bekymmer! De stora planerna äro något ändrade! Håller nu på med broschyr nr 3 a) Om nationalitet och svenskhet, b) Kvinnofrågan i Sverige.

Digitized by Google

Ni ser sålunda, att jag icke ämnar begagna satir, emedan det är min övertygelse att den endast skadar! Och att vara nyttig är min önskan!

— — —

Alltså! Nr 1 Missnöjet!"

Följande dag, 8 april, skriver han:

"Som tillägg till föregående ber jag Er vara god bevara mitt manuskript om Striden tills jag kommer hem — i sommar; då jag av detsamma vill arbeta ut en snygg avhandling eller ock glömma hela saken!

Att jag vacklar så här av och an beror på att jag icke har någon att diskutera mina frågor med, då min hustru icke är initierad i mitt stridsbuller."

Den 11 april ber han "efter att ytterligare ha sovit på saken" förläggaren att översända manuskripten till Striden, alldenstund han möjligen kan "anrätta den under ny titel Vårt fädernearv till en rent objektiv litterär essay utan alla utfall". Omarbetningen inskränkte sig emellertid till ett flertal större och mindre strykningar och i denna förkortade form uppläste han essayen som föredrag i Paris 1885, lät trycka den på danska i Tilskueren maj-häftet 1886 och sedermera införa den i Tryckt och otryckt III.

Uppsatsen om Carl Larsson skrev Strindberg strax efter sin ankomst till Frankrike med friska intryck av Grèz, där Larsson bodde, och avsände enligt meddelande på brevkort manuskriptet 3 okt. 1883 för Sveas årgång 1884. Björnsonuppsatsen skrev Strindberg på franska i maj 1884, enligt uppgift i brev från Ouchy 10 maj att han just håller på med den. Den 20 maj skriver han att "uppsatsen om Björnson slog redaktören som en hammare för pannan men han tog den glad, ty den kommer att väcka storm. Den är bra för resten och kommer att synas i tryck den 5:e juni." Den blev sedan synlig i Tiden 9 och 10 juli. Strindberg

Digitized by Google

torde icke själv ha översatt den. Han skriver (odaterat, 1890) då Tryckt och otryckt II planerades, att "Björnson finnes översatt i Tiden. Tas där!" Texten i Tryckt och otryckt är ett rent omtryck av den i Tiden offentliggjorda. — Både Larsson- och Björnsonuppsatserna har Strindberg enligt brev till Albert Bonnier — se noter till Likt och olikt I — haft tanke på att införa i Likt och olikt.

Artikeln Utveckling är skriven i maj 1887 i Köpenhamn enligt meddelande från Strindberg till Albert Bonnier 22 april 1890. Voltaire härleder sig likaledes från senare delen av 80-talet som man säkert kan döma av uppsatsens intelligensaristokratiska anda. "Om modernt drama och modern teater" är skriven i mars 1889, enligt författarens datering i Tryckt och otryckt I; han bodde då i Holte i Danmark.

DEN LITTERÄRA REAKTIONEN I SVERIGE.

Avvikelser mellan handskriften och den tryckta texten.

Då till de flesta avhandlingarna i denna del handskrift saknas och de i allmänhet blott varit tryckta på svenska en gång förut och några återstående äro omtryck av tidningsartiklar, finnas här inga avvikelser mellan handskrift och tryckt upplaga, ej heller några textvariationer av intresse mellan olika upplagor att anmärka. Några likgiltiga tryckfel (övervägande interpunktionsfel: kolon för utropstecken, semikolon för kolon, några "så", där sammanhanget fordrar "då" — vanliga läsfel av Strindbergs handskrift — etc.) ha avlägsnats. Det är blott till den bevarade, hr K. O. Bonnier tillhöriga, handskriften av "Den litterära reaktionen i Sverige" intresse knyter sig. Här nedan lämnas redogörelse för de uteslutningar av betydelse Strindberg gjort i handskriften; de flesta ifrågavarande ställena äro överstrukna med

Digitized by Google

blyerts eller med röd- eller blåkrita, några äro icke alls överstrukna, vadan strykningen gjorts i korrekturet, några åter äro överstrukna med bläck av samma slag Strindberg använt vid skrivningen; då dessa sista äro strykningar han redan vid författandet gjort, ha de icke medtagits annat än i ett par fall då de synas äga ett visst litteraturhistoriskt intresse som försvarar deras framdragande. Det sista uteslutna partiet är icke överstruket då författaren nöjt sig med att med rödkrita skriva Slut på det ställe där uppsatsen nu i den tryckta texten slutar och överkorsa det övriga på samma sida med blyerts. — De smärre språkliga ändringar som vid sättningen av upplagan i Tryckt och otryckt gjorts på tryckeriet och i vilka fall återgång till handskriftens läsart gjorts, ha samtliga antecknats.

Polemiken i dessa uteslutna stycken har nu ett rent historiskt intresse. Den som frestas att ondgöras över dess skärpa må erinras om att författaren själv visat sig ogilla dessa angrepps form, då han uteslutit dem ur uppsatsen; andra partier — och delvis väl även de förra — har han tydligen uteslutit av smakskäl, då han ansett dem för mycket syssla med honom själv; största delen av det strukna tillhör den senare kategorien.

Sid. 201. Rubriken till uppsatsen heter ursprungligen i hskr.: "Vad gäller striden? och Vad har hänt". Detta sedan överstruket av Strindberg som skrivit (ovanför) den nya rubriken: "Reaktionen i Sverige". Framför detta är sedan med blyerts (ej av Strindbergs hand) tillskrivet "Den litterära".

— rad 3: författarnamnen. Så hskr. Tryckt och otryckt III: författarenamnen.

— rad 10: mödrarne. Så hskr. Tryckt och otryckt III: a-ändelse.

— rad 11: åltfarsstyrelse. Så hskr. (åldt-). Tryckt och otryckt III: åldfarsstyrelse.

Digitized by Google

Sid. 202, rad. 9—14: Till denna mening har hskr. följande not, överstruken med blyerts:

Snoilsky är fortfarande det stora undantaget.

Sid. 203. Efter rad 2 har hskr. följande struket med blyerts:

Viktigare blev för dem året 1872, då tronförändring inträffade med åtföljande ändring av politiken. Det är det året som den okände Herr Wirsén får sitt skaldenamn då han lägger i eget namn Uppsala Studentkår för konungens fötter (»kronoparken») och därom skulle intet vara att säga om icke Herr Wirsén därmed blev en auktoritet och det betyder något i ett så gammalmodigt land som Sverige. Samtidigt övergår han från Boströmianismen till den gamla Lutherska läran; återtager dogmen om Kristi gudom och de yttersta straffen, blir återgåendets profet, ger hävd åt läseriet, som nu blir de förnämes modesak, och uppträder slutligen som Chef d'école, proklamerar sig såsom höjdpunkten i den svenska poesien och tillåter icke några andra få utöva sådan verksamhet om den icke är lika dålig som hans. Huru Herr Wirsén kommit att slå reträtt det blir en sak som han får uppgöra med sitt samvete och för vilken ett kommande släkte skall säga dom över honom. Att jag tar honom som ett faktum, och behandlar honom därefter, det är icke personlig hämnd, ty jag vet icke att Herr Wirsén misshandlat mig, men väl min sak, det är representativ hämnd, ty jag uppträder som självvald representant för det släkte som Herr Wirsén och vänner i tjugo år velat demoralisera, för att deras lilla fåfänga skulle bli tillfredställd. Herr Wirsén är personligen såsom författare en obetydlighet och jag skulle ha nöjt mig att skänka honom åt löjet om icke han genom att associera sig med makten fått ett välde över ungdomen som skall öka hans ansvar, men som icke kan minska vådan för ungdomen.

Herr Wirsén har med en halvbildning som röjer sig i skrytsamma citat ur böcker han icke läst, genom den dåliga luft han i dåligt sällskap inandats, kommit i sådana villfarelser om sin verkliga obetydlighet, och genom att puffas fram som skolmästare slutligen tappat huvudet att hans vänner börja dra öronen åt sig. Att han genom sina försök att behålla en omöjlig ställning retats till utfall som slutligen skola göra hans språk omöjligt för akademien, det har han

Digitized by Google

insett, men för sent. Om han nu ångrar sig är det också för sent och är honom en ålderdom beskärd skall hans roll bli en annan än patriarkens som omges av lyssnande ungdom.

Jag skall med några ord angiva vilka Herr Wirséns ideal äro och därav visa huru hög, opersonlig, opartisk m. m. Herr Wirséns ställning är som domare.

Det finnes (utom ledamöterna i Akademien och de gamla vännerna) endast några svenska författare som Herr Wirsén erkänner som författare, nämligen:

Prinsessan Eugénie, avlidne Ryttmästaren v. Möller, Barnbördsprofessor Andersson, Revisor Tammelin och Dr Gustav Meijer!

Dessa äro de skalder till vilka nationen hava fått sitt hopp fästat genom Herr Wirsén.

Däremot har Herr Wirsén kallat Ibsen en »jonglör och smutsförfattare», Björnson —?—, Georg Brandes en »okunnighetshjälte», Bååth —?—, Kielland —?—, Fru Edgren —?—, Elster —?—*, Zethræus en smädeskrivare och för övrigt alla unga författare i Sverige »giftblandare», »lönnmördare», »skandalister» och så vidare.

Vad skall man säga om sådana vitsord som Herr Wirséns? Är det icke hämnd över sin impotens, liksom man ju ser huru ofruktsamma kvinnor alltid se med oblida ögon på andras barn!

Att Herr Wirsén tillgripit läseriet som en tröst i sin bedrövelse skulle vara en ursäkt om han leddes dit av dåligt samvete över sin omoraliska verksamhet, ty kristendomen har verkligen plåster för ont samvete, men då, Herr Wirsén, skall ångern följas av bättring!

Huru kan en bildad allmänhet anse Herr Wirsén som ett offer för ovärdigt behandlingssätt, då han själv med sådan oblyghet behandlar andra författare?** Är detta icke kotteri som vill höja sig till skola?

Den strid som nu pågår är icke klar. Allmänheten tror

* Frågetecknen av författaren i konceptet. Avsedda — se breven ovan — att ifyllas av herr Per Staaff. Utg. anm.

** I Danmark hava de reaktionära i dagarne slagit reträtt och äntligen erkänt att de ungas rätt att skriva också (!) är författeri och proklamerat tullfrihet för realismen.

Digitized by Google

att det är bara personer, och att det är frågan om madrigaler eller knittelvers! De gamla som med förlorade positioner slåss med legotrupper av icke bästa beskaffenhet skrika [med blyerts ändrat till: ropa] på personligheter var gång de få en kula i pannan, och vilja inbilla allmänheten [med blyerts ändrat till: få allmänheten tro] att de endast angripa institutioner, när de kalla sina fiender vid namn och epitet som giftblandare; de unga som ha rätten på sin sida, tycka att de gamla icke skulle köpa lönnmördare utan gå ut själva även om de skulle kompromettera sig. Vänner och ovänner huggas i mörkret; gamla utskrivna författare som icke mera hade några ämnen och aldrig haft någon roll fingo nu hastigt nya väckelser och stodo upp från de döde; Frans Hedberg, den gamle realisten, som i Blommor i Drivbänk med stor framgång på kungliga teatern satiriserat en känd flickpension i huvudstaden, stiger fram som motståndare mot satiren och blir på idealismens vägnar realist, Johan Jolin, som börjat så lysande med sin verklighetsdikt Smädeskrivaren, där han själv spelade skalden Nybom och fick viskor för sina personligheter, uppträdde på gamla dagar mot verklighetsdiktning som tuktomästare och pamflettist, allt på idealismens vägnar; och de unga, de försöka små skärmytslingar från buskarne men våga sig icke längre fram än att de kunna gömma sig igen om det skulle smälla för hårt; Greve Snoilsky som vänt ryggen åt det gamla Samhället och andats ny luft ute i världen, skriver socialistiska poem och blir dessoaktat berömd av Herr Wirsén; för Sarah Bernhardt och Ristoris naturalistiska spel knäfaller Herr Wirsén; Strindberg som i Herr Bengts Hustru hånar romantiken och de »ideala kraven», och giver verkligheten med dess krav rätt, blir av en galen hund biten i benet och förväxlad med en romantiker.

Vad, frågas med skäl, gäller då striden? Hedberg och Jolin skriva pamfletter för att smäda pamflettismen, och Wirsén som kallar sig idealist tillbeder Snoilskys realism och Sarah Bernhardts naturalism! Vad gäller då striden? Den tyckes vara helt personlig från profeten Wirséns sida, då han utfärdar pass för somliga, men icke för andra!

Sid. 203, rad 4: ånyo. Så hskr. Tryckt och otryckt III: å nyo.

Digitized by Google

Sid. 203, rad 24: komma till stånd. Härefter i hskr. följande struket delvis med blyerts, delvis med blåkrita:

så att ett litet kotteri kunnat göra sig tongivande och tillskansa sig ett inflytande, ett kotteri av oförmågor, vilkas dumheter citeras som visdom, vilkas små personer de själva omgivit med en helgd att de som nu ruska dem i perukerna kallas helgerånare.

Att under ett slag som detta fältet skall vimla av asfåglar och lösdrivande hundar, det är klart, att de skola göra sig goda mål, det är också klart; men att de angripna skola jämra sig över oförrätter när de, en förfärande övermakt, endast ha en angripare, det påminner om Fransmännen, som sedan de förklarat Preussarne krig, ville förbjuda dem att bombardera Paris och som när de fingo stryk talade om kränkning av folkrätten, på samma gång de höllo franc-tireurer. Om mina skott gå längre och träffa bättre, så är väl icke jag brottsligare för det, och när man helt oförskämt fordrar att jag skall lämna ut vapnen (och hur ofta får jag icke bestå vapnen åt mina fiender!) och jag vägrar, så kallar man det förräderi.

Man har sedan jag började min egentliga författareverksamhet, som man trott, dödat mig, begraft mig och till och med knåpat ihop dåliga gravvers över mig en gång om året, men jag har stått upp igen ifrån de döda. Det visar väl att min sak ändock har sin livskraft, när den överlever min person, men huru länge tror man att jag skall hålla ut att spela lik?

Hur många tidningsskrivare har jag icke givit något värdefullt att skriva om; hur många små författare har jag icke gjort odödliga genom att rappa om dem, huru många obemärkta har jag icke givit oförtjänt rykte, ära, till och med martyrkrona? Och ändock är man så otacksam! *

Jag kommer i det följande att söka visa vad som hänt under dessa tjugo år, då det gamla unga Sverige sovit, och därigenom uppleta den djupare orsaken till den ytliga strid

* Här är jag skyldig mig själv att upplysa det författarne till skriften Det Nyaste Riket voro: den ena en gammal redaktör av Brev till syster Ulla, den andra en ung redaktör av På Utkiken, båda idealister. Händerna voro Esaus, men vems var rösten?

Digitized by Google

som nu föres om versfötter och metaforer; jag vill därvid komma till det bedrövliga resultat att det gamla unga Sverige aldrig varit ungt om det också kunnat dansa och dricka på sin tid för att sluta som pietister, sedan magkatarren [med blyerts ändrat till: ångern] kommit; jag vill därvid visa huru utan allt gott inflytande dessas verksamhet varit, och huru det nuvarande Unga Sverige levat på helt annan kost än de gamlas sockerbröd; jag vill visa huru på dessa bortsovna tjugo år ett släkte vuxit opp som delvis är missmodigt emedan det sett huru det obetydliga regerat, missnöjt emedan hela utvecklingen stått stilla, och ondsint emedan det vaknat inför verklighetens fulla krav, och nu framträder fordrande räfst på det förra Unga Sverige [med blyerts ändrat till: släktet] som förtärt deras fädernearv, bortfuskat de stora tankarne och när de insågo sin impotens uppfunno upptåget med jubelfester, då de grävde upp och bjödo på gamla lik med stora namn, i vilka de med omsvep firade sig själfva!

Att jag därvid kommer att drabba personer och saker omväxlande det skall min rätt-tänkande ovän [med blyerts ändrat till: den rätt-tänkande] icke mer förvåna sig över, ty man kan inte slåss med bara institutioner, och när man skjuter i buskarne så få marodörerna skylla sig själva som sitta gömda bakom!

*

Sid. 204, rad. 5—6: överståthållarn. Så hskr. Tryckt och otryckt III: överståthållaren.

— Efter rad 17 följande stycke i hskr. struket med blyerts:

Vid 1865 års Decemberdagar befann jag mig i 6:e klassen på Stockholms Lyceum, ett läroverk som då var en fristad för dem som icke kunde lida det gräsliga skräckväldet i statens skolor*. Här behandlades man tidigt som människa och fick redan på gymnasieavdelningen reda på ett och annat som hände i tiden. Sålunda voro vi alldeles inne i representationsfrågan och bildade partier för och emot. Ädlingarne voro

* I Clara skola, där jag börjat mina studier var terrören sådan att lärjungarne på morgonen offrade av sina frukostpengar i en väggfast fönsterbänk för att få lycka vid läxornas uppläsning, ty flit hjälpte icke!

Digitized by Google

alla för förslaget utom en, sonen till avlidne överceremonimästaren. När valen till kamrarne 1866 företogos, strax innan jag avlade studentexamen, skaffade vi oss vallistor och anslogo på svarta tavlan. Intresset var sålunda vaket ända ner till ungdomen, åtminstone den som då gick vid läroverken och pågick några år tills estetiken drog allting under sig och gjorde röra av alltsammans. I Uppsala där man bara sysslar med utrikespolitik, höll man visst på med Polen och Danmark ännu!

Sid. 204, rad 23: i vartannat. Härefter i hskr. följande stycke struket med blåkrita:

I skolan lästes Boströms svar på Beckmans helvetesskrift, Cramérs avsked ur kyrkan, Rydbergs Bibelns lära om Kristus och Parker.

Sid. 204, rad. 24—25: försummades. Härefter i hskr. följande mening struken med blåkrita:

Snoilskys verklighetsdikt med stor livsglädje verkade uppfriskande på hela ungdomen.

Sid. 204, rad 27: små människor. Härefter följande i hskr. struket med blåkrita:

I de frivilliga skytteföreningarne hade man tillfälle att se samhällsklasserna fredligt blandade om varandra, så att man t. ex. kunde se en lektor vid gymnasium infinna sig i skarpskyttens tarvliga uniform på läroverket. Och på Kungliga dramatiska teatern upplåderades Blanches Döden Fadder, där man fick skratta både åt kungen och Svenska Akademien! Dagens Nyheter, som nyss stått fram, kämpade med nya vapen för de nya sakerna.

Sid. 204. Efter rad 29 följande mening i hskr. struken med rödkrita:

Huru många små eller stora strider kämpades icke i hemmen när den unge satte upp sin Parkers kärleksfulla kristendom (utan Kristi gudom) mot föräldrarnes bekännelsetro!

Sid. 205, rad. 5—6: vidskepelserna om Kristi gudom och kunglig ofelbarhet. I hskr. är om Kristi gudom överstruket med blåkrita men då satsen med dess borttagande förlorar sin mening har den här återinsatts.

Digitized by Google

För övrigt återupptar texten även i Tryckt och otryckt på ett följande ställe (sid. 216 rad 25) Kristi gudom i samma sammanhang som här.

Sid. 205. Efter rad 9, följande mening i hskr. struken med blåkrita:

Det är sålunda icke bara institutionerna, mina herrar!

— rad 20: där dracks endast. Härefter i hskr. följande struket med blåkrita.

Klockan 7 på aftonen lades upp en ankare punsch och en ankare svagdricka och därmed höll man i till morgonen. Den tid som icke användes till nyttiga bekantskapers stiftande, brukades till en grov visa, en parodisk deklamation på Tegnérs Svea, en dramatisk framställning ur Fliegende Blätter, enskilt prat, kuratorernas tacksamhetstal till varandra; senare på natten dans, med varandra, kavallerichoquer på stolar, små slagsmål. Inga intressen, ingen lyftning, ingen sång knappast. De äldre, som voro tongivande, narrade fram de yngre att »säga någonting» och bli hånade.

Sid. 207, rad 15: lederna. Så hskr. Tryckt och otryckt III: leden.

Sid. 208, rad. 5—6: Sveriges litteratur från 65 till nu heter Björnson, Ibsen och Lie! Hskr.: och Lie och numera även Kielland. Det uteslutna struket med blåkrita.

— rad 9: väckelse. Hskr.: tukt.

— rad 10: väcker hela den tänkande ungdomen. Så hskr. I Tryckt och otryckt III "hela" överhoppat.

Sid. 209. Efter rad 8 har hskr. följande struket med blåkrita:

Detta var som en uppenbarelse för oss och vi gingo slagna och bedrövade på ett enskilt rum att utgjuta våra hjärtan. Vi visste icke vad detta betydde! Blanche! Som tillhört Stockholms nation och gjort densamma heder! Otroligt! Men dit hade man kommit!

Sid. 209, rad 26: kommunen i Paris sina sympatier. Hskr.: kommunen i Paris, som var så huvudlös, sina sympatier. Det uteslutna struket med blåkrita.

Digitized by Google

Sid. 210, rad 11. Härefter i hskr. följande med bläck överstrukna stycke:

Jag hade då Mäster Olof färdig, sådan den 1880 gavs på Nya Teatern, och jag visste att jag med det stycket träffat den rätta och av tiden fordrade verklighetstonen. Men jag blev dömd till tystnad, och med Mäster Olof upphör min författarverksamhet till 1877, då jag efter sex års tidnings- och biblioteksarbete utgiver Från Fjärdingen och Svartbäcken, vilken har den förtjänsten att klargöra för mig själv och det samtida släktet vad som hänt.

Sid. 210, rad 30: av arvet. Hskr.: av vårt arv efter Lars Hierta.

Sid. 211, rad 3: återigen. Så hskr. Tryckt och otryckt III: åter igen.

— **Efter rad 9 har hskr. följande, icke överstrukna stycke:**

Sedan Aftonbladet blev décrepit, har Dagens Nyheter varit den enda som haft mod och heder att taga den förlorade saken om hand och när vi lärt oss litet längre fram att vara mera tacksamma skall nog Rudolf Wall åtnjuta samma heder som en gång Lars Hierta fick, sent omsider!

Sid. 212, rad 16: undanskjutande. Så hskr. Tryckt och otryckt III: uppskjutande, tryckfel.

— **rad. 31—32: ett svart streck. Så hskr. Tryckt och otryckt III: e n svart streck, läsfel.**

Sid. 213. Efter rad 12 har hskr. följande stycke, som med undantag av första meningen icke är överstruket:

Men Spencer är Deist! [Denna mening struken med blyerts.] Spencers förnekande av personlighetens, individens obegränsade inflytande på tiden är hans största bragd. Han har genom sina angrepp på romantikens individualism banat väg för det nya samhället. Och så förträffligt som han visat hur den »store mannen» är produkten av hela släktets samarbete har, jag vill fästa den största uppmärksamhet därpå, han just givit uppslaget till det gängse hånet av stormansdyrkan, vilken vidrigast framträtt i våra dagars jubelfester. Det är sålunda en tanke och en stor sådan i detta raseriet mot människodyrkan.

Digitized by Google

Sid. 213, rad. 15—18: några hade gripits av förtvivlan, kastat sig i armarne på Hartmann eller mästaren Schopenhauer och slutade i absolut skepsis. Härefter i hskr., överstruket med blyerts:

Dithän hade jag kommit att jag icke trodde på någon förnuftig plan i alltsammans, och detta fick sitt uttryck i omarbetningen och Efterspelet till Mäster Olof.

Sid. 213, rad 19: Mitt under. Hskr.: Men mitt under.

— rad 22: illustrerad. Här har hskr. följande not, struken med blyerts:

Jag anser mig fullkomligt oförhindrad att yttra min mening om Hildebrands och Montelius' Historia, lika oförhindrade som de ansågo sig att yttra sin mening om min Svenska Kulturhistoria. Eller är jag icke? Och varför?

Sid. 213, rad 30: riksantikvariens förtjänster. Hskr. (icke överstruket): riksantikvarien Hildebrands förtjänster.

Sid. 214. Efter rad 4 har hskr. följande struket med rödkrita:

Allmänheten kvävdes också genast. Till och med professor Odhner som icke är någon tidens son, har frånkänt Hildebrand all förmåga av historieskrivning. Det är detta lärda dödgräveri utan ändamål som även bedrivits av Eichhorn, vilken i sina Svenska Studier plockat ihop mest ur förut tryckta böcker. Och om läsaren frågar till vad ändamål? kan han endast få det svar: för att visa att detta vet han och ingen annan.

Sid. 214, rad 13: bourgeois-aristokratisk. Hskr.: aristokratisk.

— rad 31: småborgare. Hskr.: borgare.

Sid. 215. Efter rad 2 har hskr. följande icke överstruket:

så långt baklänges hade franska komedien gått sedan Beaumarchais, vilken gjorde den sekularupptäckten att betjänten var en människa.

Sid. 216, rad 19: realism. Här har hskr. följande icke överstrukna not, som syftar på den i Ur dagens krönika 1882 offentliggjorda uppsatsen Om realism:

Digitized by Google

I Dagens Krönika sökte jag för ett år sen klarera frågan, men den trasslades genast in igen av några orediga huven. Herr Wirsén svarade med okvädinsord och skickade efter Professor Dietrichson, som också kom och återförde frågan under det estetiska.

Sid. 216, rad 21: så ofta. Saknas i hskr.
— rad 24: kungadömet, enl. hskr. Tryckt och otryckt: konungadömet.
— rad 25: Kristi gudom. Hskr.: fabeln om Kristi gudom.
Sid. 217, rad 14: ansågs. Hskr.: anses.
— rad 19: endast. Hskr.: antingen.
— rad 26. Efter det nuvarande slutet har hskr. följande:

Och de unga idealen de sammanfalla med demokratien, med framåtskridandet på alla håll! [Här är »Slut» skrivet med rödkrita.] När nu man vill söka ur verkligheten hämta svar på de frågor som röra verkligheten, så kommer man lågt för dem som ännu tro att himlen sitter däruppe. Man har förebrått mig, som nu blivit ett slags förkämpe, att jag svarar på angrepp från håll som jag borde ignorera. Jag svarar såsom demokrat att jag icke anser något håll för lågt och att det endast är en gärd av mänsklig rättvisa att jag så gör, ty jag anser att varje medborgare ovillkorligen har rätt till ett kok stryk, när han yttrar sig i frågor som han icke begriper.

Vad har nu hänt i Sverige efter 70-talets utgång, efter sinnena äro så upprörda, efter man slåss i mörkret och hugger vänner för ovänner?

I slutet av 1879 kom en bok ut som hette Röda Rummet. Den innehöll hela 70-talets inre historia i Sverige. Den var skriven under intryck av Dickens, som året förut råkat falla i mina händer. Dickens ansågs som bekant som en stor realist därför att han tog sina personer ur verkligheten. Jag beslöt att skildra vad jag som tidningsreferent sett av samhället sådant det visar sig på möten, sammankomster, bolagsstämmor o. s. v. För att icke såra enskilda personer, företog jag mig att dels ge dem nya namn, och nya ansikten; vidare gjorde jag såsom nu författare alltid måste göra, då originalen äro så ofullkomliga, jag slog ihop några, tog en bit här,

Digitized by Google

en bit där och fyllde i luckorna! Tror man att romanförfattare någonsin gjort på annat sätt? För att få allmänheten att erkänna sanningen i skildringen tog jag kända, bevisade saker (av domstol bevisade saker), ty jag hade ju till mål att angripa saker. Hade jag endast till mål att angripa personer, så skulle jag icke ha maskerat om dem! Med detta sista förfarande förstörde jag mina figurer, ty det yttre kom att svära mot karaktären, och därför blev man icke heller nöjd med karaktärerna; men det var ju min avsikt att icke röja personerna.

Boken kommer ut. Några sade genast: det är lögn alltsammans! Andra, som kände igen drag, sade: det är den, och det är den! Att man sade att det var lögn, det gick mig mest till sinnes! Bokens ändamål var förfelat, men icke fullständigt, ty jag fick parti för mig på grund av min talang! Att jag hade talang blev nu en anledning från dem som icke hade talang att angripa mig och mina gamla vänner i tidningarne att få tala om vem den skulle vara och den skulle vara. Nu efter ett lustrums förlopp skall jag själv tala om att jag till exempel med Gråkappan aldrig menat Aftonbladet; jag målade mig nämligen en sådan där djävel för att få piska. Om redaktören av Gråkappan sådan jag skildrar den, ja, den jag nog tänkte på, men icke ritade av, den har ingen ännu gissat på! Så förhöll det sig med den saken!

Som alla angrepp åtföljas av reaktion, så följde också en sådan på Röda Rummet. Under sorgen över den ringa väckelse Röda Rummet framkallat, utgöt jag mig i Gillets Hemlighet mot det gamla »Unga Sverige» som trampat oss på bröstet och levde på formerna, och mot det unga »Unga Sverige» som förlorat tron! Men situationen var oklar och jag råkade ut för det missförståndet att få beröm av de gamle. Jubelfesterna skulle med sin glans utplåna spåren av 70-talets bankrutter och förfalskningar. Ungdomen skulle dåras och bländas och nya reaktionärer stego upp, upp ur okända djup; gamla demokrater gräto av hänförelse över flaggstänger och fyrverkeripjäser och Samhällets pelare omfamnade varandra på jubelmiddagar. »Svenska Folket» utkom samma dag kronprinsessan höll sitt intåg — med känd effekt. Den gången

Digitized by Google

trodde jag min sak förlorad, men vid verkställt plebiscit befanns att jag hade 5,000 röster (subskribenter).

Men i Uppsala hade samtidigt med Röda Rummets utkomst en student stigit upp med en hänförelse som var oväntad i ett så skeptiskt tidevarv, och han hade talat för den lidande mänskligheten, med påföljd att alla jubilarerna fingo maten i halsen. Då blev ett nytt förfärligt anskri — och ny reaktion! Jag tänkte och arbetade. Kanske frukten icke var mogen när jag ruskade på trädet 1879, tänkte jag. Kanske den har mognat nu! Hösten 1883 [felskrivning för 1882] kom Det Nya Riket ut. Jag skakade hårt den gången och nu föllo äpplena ner, så att det smattrade i backen; maskätna, fullmogna, ja somliga alldeles ruttna! Och att många slog mig i huvet, behöver jag icke tillägga.

Det var satir! Personlig? Ja! Och Nej! Institutionerna voro så skyddade av personernas kroppar att jag icke kunde komma åt de förra utan att drabba de senare, och jag hade kommit till den övertygelsen att situationen var så ytterlig att här måste en dö för folket, dö med författarrykte, socialt anseende, ställning, framtid! Och jag dog! Det var ett glädjelik! Bäckström skrev i glädjen begravningsvers och dramatiska-teaterns artister spelade minnespjäs och farbror Jolin spelade den botfärdige rövaren och Hedberg ångrade sina gamla synder och begick en ny, och ovännerna kondolerade och vännerna désavouerade. Och så kröp en skara likplundrare fram, och begravningsentreprenörer sedan! Och liket interviewades av en adjungerad medlem av den lägre hovbetjäningen, och besiktigades, och se, det befanns dött — och så hojtade man: Alls todt.*

Men ändå lever jag! Åtminstone bedyrade min läkare det när jag för sex veckor sen lät honom undersöka mig för en livförsäkring (ty jag visste icke vad som kunde hända och vet det icke än). [Fr. o. m.: för en livförsäkring — — — t. o. m.: — icke än) struket med blyerts i hskr.]

Hur förhöll det sig nu med satirskrivningen? Jag hade i alla estetikböcker som jag läst och tenterat i Uppsala (Herr Wirsén borde känna det som är docent i ämnet!) sett

* Man tog också in en tacksägelse i nästa års bönedagsplakat! Vad säges om det.

Digitized by Google

satiren upptagas som en art av poesi. Nu sträckte sig icke mina förhoppningar så långt, att jag trodde Nya Riket skulle räknas som poesi, Gud bevars! Men vad som förvånade mig, var att nu med ens satiren ströks ut som konstart, för mig nämligen. Men ögonblicket efter proklamerades den igen som konstart och nya tillståndsbevis utfärdades för — var man utom för mig! Den översvämning af dåliga satirer, dåliga imitationer i mitt manér, som sedan sett dagen, vederlägga sålunda den satsen som av mina fiender uttalades vid dödsfallet, nämligen att publiken icke ville ha satir. Varför får då jag icke skriva satir, när alla andra få det? Är det därför att jag skriver den bättre än de andra?

Dagligt Allehanda som icke hade nog smak att tycka om Det Nya Riket, berömde strax därpå Det Nyaste Riket. En Lördagstidning som brukar xylografera personer i satirisk avsigt kunde icke heller fördraga mina satirer emedan de voro personliga. Och det mest befängda i alltsammans var då man fick se samma tidning och en annan lördagstidning strax efter, smäda varandra som skandalister! Och Redaktören av Sveriges »trevligaste tidning» satt sitt namn under en proklamation — minns Ni vilken? Det var stor humor i den satiren om den hösten. Och nu knåpa de stora och små med personlig satir, och det utan all ända! Ja, en gammal vresig magister som skrivit oläsbara läroböcker, friskade upp den sista med några pigga satirer ur dagens fråga.

Då, tänkte jag igen; efter som näringsfriheten i satir är predikad så klämmer jag till en gång till medan det är varmt. Och så kastade jag ut mina Dikter. Men, har man sett! Genast indrogos alla tillståndsbevis på satirskrivning och jag förbjöds i lagens namn att vidare skriva satirer! * Och så haglade man på mig med satirer igen, dumma naturligtvis, som jag alltid skall tycka när man drar på mig. [Den sista satsen struken med blyerts.]

Vad är detta för lagstiftning, gode herrar? Och vad skall den göra för intryck på mig? Jo, att jag slutligen kommer att slunga Er mitt i ansiktet ett uttryck, som jag nyss lärt mig i satirens hemland: Je m'en fiche! kommer jag att säga! [Den sista meningen struken med blyerts i hskr.]

* Att jag skulle förbjudas skriva vers, det hade jag själv förutsagt i företalet.

Digitized by Google

Att jag jämrade mig i dikterna över misshandling, det var mänskligt, men det var dumt, ty det hade jag icke rätt till.

Men så kom Lycko-Per! Det var också satir, men den gick! Och lär ha fått beröm! Den måtte alltså ha varit dålig. Eller visar det att satiren icke träffat och då ser jag mig försatt i den nödvändigheten att antingen sluta med satiren — eller fortsätta!

Men jag har kommit på andra tankar rörande denna sak och skall framlägga dem i en följande skrift som redan är nedskriven.

Jag ville nu blott antyda att jag för det första icke anser mig kunna fortsätta en strid på sådana för ens personlighet kränkande villkor, som jag fört den i Det Nya Riket! Denna skrift har även vunnit mångas bifall; i Finsk Tidskrift erkännes den t. ex. innehålla Mästerstycken af Svensk satir. Detta beröm mutar icke min rättskänsla, oaktat jag ändock icke drabbade en enda oskyldig, utan endast väl kända »samhällspelare», och många blevo behandlade med en égard och finkänslighet som de icke förtjänte. Nu när saken synes vinna mark, och situationen icke fordrar det längre, avstår jag från detta sätt som jag ogillar, om ock nödvändigheten framtvang det Nya Riket och var ett stort offer från min sida.*

Jag börjar nämligen tvivla i allmänhet på konsten såsom varande lämpligt medel att utreda samhällsfrågor av intim natur, ty den skall alltid ge anledning till tvetydigheter, missförstånd och icke leda till önskvärt mål. Jag har tvivlat på konsten överhuvud såsom värdigt föremål för en människas livsverksamhet. Konsten är, som Boström (jag har mina anledningar att citera Boström!) säger »endast en Lek, vars hela ändamål är blott nöje eller förlustelse». Våra allvarsamma frågor kunna knappast behandlas på lek. Vi måste säga ordet rent ut, och stå för det! Det ger mindre »rykte», men det är nyttigare, och vi måste vara nyttiga framför allt! Jag har även sökt bakom tidningarnes skallgång efter författare finna ett vackrare och mera berättigat motiv än avund.

Jag har sett naturalismen i Frankrike som är sakens

* Men skulle saken fordra ett nytt offer så — här är jag!

Digitized by Google

sista skede! Den skall föra litteraturen över i tidningsartikeln, vilken är framtidens litteratur.

De som ännu på lediga stunder vilja leka för allmänheten, eller behandla problem tillämpliga för alla tider, skola fortsätta med konsten. Detta är icke något mitt avsked från skönlitteraturen, ty den vilken arbetat som jag, den har rättighet att på mellanstunder vila sig och leka! Men de som lekt i tjugofem år och aldrig gjort någon nytta, de borde unna mig den glädjen.

Och jag kan behöva den, ty det ger icke glädje i livet att bryta med ungdomens drömmar, det ger icke harmoni att vara trolös mot vad man älskat; och det fordras mer än bara styrkan att stöta ner gamla vänner.

Men, låter den eviga invändningen, lämna de gamla ifred Ni, och skriv bättre själva! På den senare uppmaningen vilken låter som en inbjudning till ett vad, kan jag endast helt näsvist svara: Nåväl, jag sätter upp Fjärdingen och Svartbäcken, Röda Rummet, Det Nya Riket och Svenska Öden, Mäster Olof, Gillets Hemlighet, Herr Bengts Hustru, Lycko-Pers Resa och Dikter, jag sätter opp dem alla mot Herr Wirséns kungliga namnsdagsvers och annat småkrafs! Räcker det? *

Det är stolta ord, eller vad? Men huru befängt? Denna obetydliga poet behandlar mig som en nybörjare, vilken han skall uppfostra (= demoralisera!). Och han fordrar helt oblygt att jag skall skriva lika dåligt som han och bli lika låg i tänkesätten. Och jag som haft två stycken (dåliga visserligen) spelade på vår första scen och jag som skrivit Mäster Olof innan allmänheten ännu visste att någon Herr Wirsén fanns,

* Herr Wirséns vers som hans kreatur överbjuda med beröm för deras formfulländning, hava ännu aldrig varit föremål för granskning. Som jag bara har några av hans bästa till hands, slår jag upp på måfå. Jag finner genast i Draupnirs ring en falsk accent som icke ens jag skulle ha tillåtit mig: ūråldrīg. Jag bläddrar och finner i det berömda Storken sådana rim som jag fått lida döden för. Hör blott: dåvēn och såvēn, ȳstēr och sȳstēr, jördēn och vördēn, färdēn och gärdēn. Och ser jag på Bäckströms elegier, »det skönaste som är skrivet» så hittar jag genast: trägēn och vågēn, jülēn och mülēn. Skall jag behöva leta meterfel i andras vers för att öka min förtjänst? Jag tror dock att revision av dessa herrars skrifter skulle göra dem litet ödmjukare, ty när formen är dålig hos dem, vad står då kvar! Min tid tillåter mig icke ett sådant fnaskgöra, men jag skall ställa om att det blir gjort!

Digitized by Google

ty det fick den veta först vid tronskiftet 1873. Att Herr Wirsén sedan på kungsvägen tagit om mig, det borde han vara för ädel att missbruka! Men Herr Wirsén räknar sig vid 41 års ålder till de gamla! Tyder det på en tidigt stundande ålderdom? Då är det åtminstone en glimt av hopp för de unga! Eller kan han bli ung igen? Icke han, men möjligen Bäckström, ty han tyckes i sina elegier ångrat sitt förspillda liv!

Veta vi nu vad striden gäller och vad som har hänt? Är det Herr Strindberg som hämnas några recensioner i Posttidningen, vilken endast läses av vaktmästarne i de civila ämbetsverken och i Polisen? Skulle, om ock Herr Strindberg är en hämnare, icke ordet hämnd kunna utbytas mot straff, vedergällning? Vad betyder ordet Châtiments varmed Victor Hugo benämnt sina straffsånger? Det borden I gode herrar veta som leven på hans versformer och hans antiteser; men som raten hans Les Misérables och skygga smygen förbi hans L'Année terrible. Skulle jag tala om varför, så blev det kanske i själva verket L'Histoire d'un Crime!

För den nya moralen finnes blott ett stort brott: det är att bryta mot naturen. Den som för snöd vinnings skull sätter individens krav över släktets, den som för att få härska vill hålla människoandar i slaveri, den som söker hindra utvecklingen, som är naturens stora eviga försök att bota mänskligheten, den har ovillkorligen begått ett brott! Har han varit vilseförd av fördomar, fördärvad av uppfostran, lockad av frestelser, så är han att beklaga, men hans handlingar döma honom likafullt! Tänk på det Herr Wirsén!

Veta vi än vad striden gäller och vad som hänt? Om icke så skall jag komma igen, oupphörligt komma igen, tills vi veta det!

*

ÖVRIGA ANMÄRKNINGAR.

Sid. 28, rad. 4—6. Till denna mening har Strindberg i texten i Budkavlen följande not: "Detta blev till skada för boken så ändrat att Interviewen och företalet sattes först. Det var ett fatalt misstag, ty nu är samman-

Digitized by Google

hanget eller kontrasten mellan förord och text förlorade." I detta fall måste Strindberg senare ha ändrat sig, ty oavsett att han icke ändrade i korr. till Giftas' första upplaga, ändrade han icke heller till den andra upplagan, om vilken han en tid därefter träffade överenskommelse, ej heller i följande upplagor.

Sid. 101, rad 26: "välgörenhet"; härefter i texten i Ur dagens krönika: Carlsborgs, "ett starkt försvar" (nämligen mot underklassen); därpå som här: obligatorisk blomsterkastning etc. Satsen har uteslutits då den i detta skick är meningslös; ett "lik" föreligger tydligen, antagligen har en rad utfallit. Vad den stympade satsen avsett att syfta på förstår man dock. Under dessa år diskuterades fästningen Carlsborgs "fullbordande" och på våren 1884 hade en sammanslutning av 142 kvinnor utfärdat upprop till en nationalinsamling för fästningen Carlsborgs fullbordande, enligt vad en notis i Dagens Nyheter 10 april 1884 förtäljer.

Sid. 112, noten. Författaren har här själv till samma passus en not: "I Tiden juli 1884". Denna syftar på det i Likt och olikt I upptagna stycket Höstslask, vartill nu i utgivarens not hänvisas.

Sid. 218. I Carl Larssonuppsatsen har återrättelse av e-ändelser från den på tryckeriet gjorda ändringen till -a i texten i Tryckt och otryckt III skett enligt den först tryckta texten i Svea 1884.

Sid. 228, rad. 4—11: Hemkallad för att teckna — — en bildnings- och sedehistoria. Meningen ofullständig. Här bör föreligga någon överhoppning ("lik"). Tryckfelet förekommer också i texten i Svea.

Sid. 257, rad. 18—19: levnadslustige. Så hskr. Tryckt och otryckt II: levnadslustiga.

Sid. 259, rad 1: himmelsblåa. Så hskr. Tryckt och otryckt II: himmelsblå.

Sid. 264, rad 4: att de icke nöja sig att utbyta. Hskr.: att de icke nöja sig till att förnya.

JOHN LANDQUIST.

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Kvarstadsresan.

Kvarstadsresan 7

Kvinnofrågan.

Likställighet och tyranni 81
Kvinnosaken enligt Evolutionsteorien 118
Kvinnans underlägsenhet under mannen, och det på grund därav berättigade i hennes underordnade ställning 145

Lärda saker.

På vandring efter spåren till en svensk kulturhistoria 171

Estetiskt.

Om realism 191
Den litterära reaktionen i Sverige 201
Carl Larsson 218
Björnstjerne Björnson 234
Carl Snoilsky 246
I marginalen 253
Utveckling 257
Voltaire 263
Om modernt drama och modern teater 281

Anmärkningar 305

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

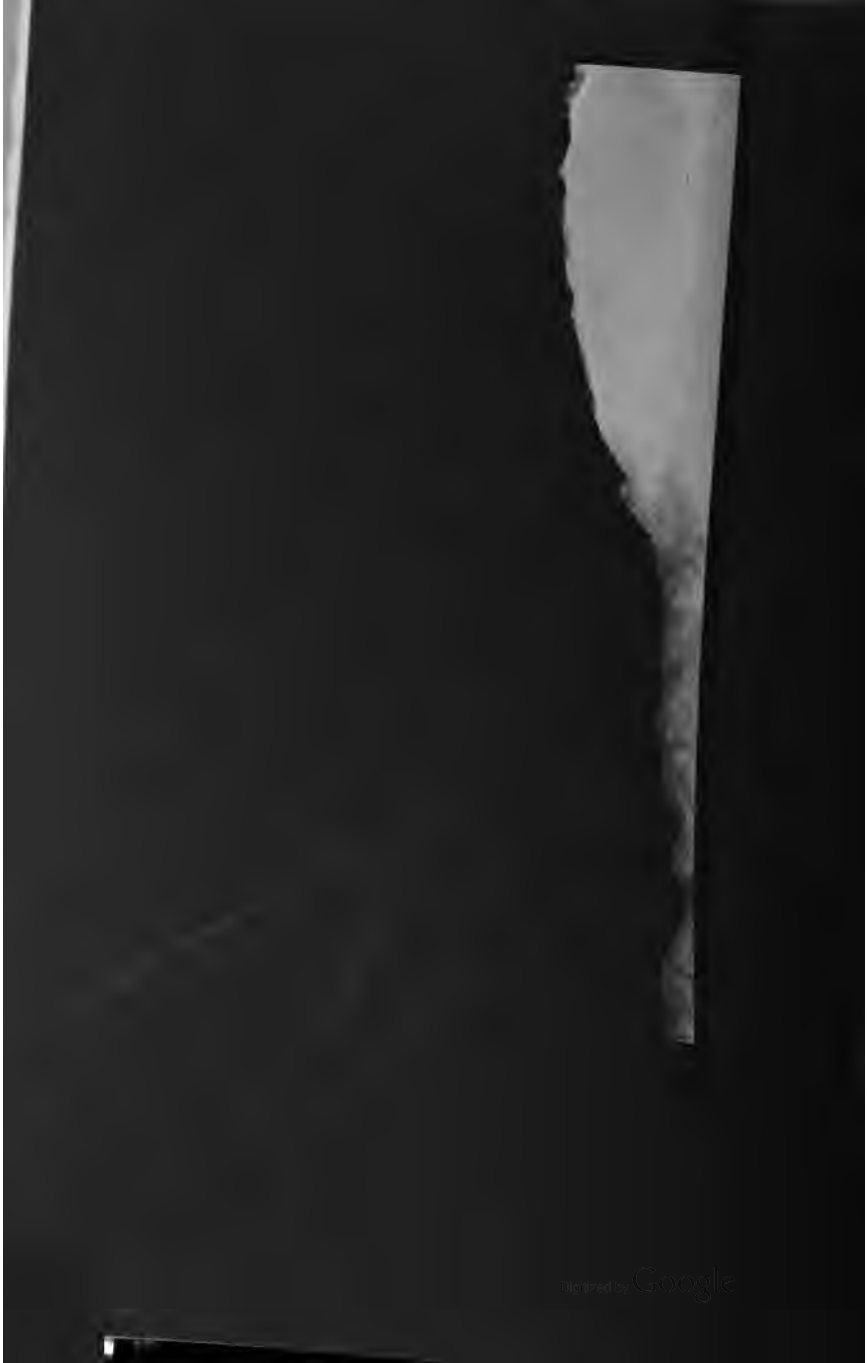
Digitized by Google

Stanford University Libraries
3 6105 013 378 109

Digitized by Google

Digitized by Google